

НАСТАВНИ ПРОГРАМ ЗА ОСМИ РАЗРЕД ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

1. СВРХА, ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ПРОГРАМА ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Сврха програма образовања

- Квалитетно образовање и васпитање, које омогућава стицање језичке, математичке, научне, уметничке, културне, здравствене, еколошке и информатичке писмености, неопходне за живот у савременом и сложеном друштву.
- Развијање знања, вештина, ставова и вредности које оспособљавају ученика да успешно задовољава сопствене потребе и интересе, развија сопствену личност и потенцијале, поштује друге особе и њихов идентитет, потребе и интересе, уз активно и одговорно учешће у економском, друштвеном и културном животу и доприноси демократском, економском и културном развоју друштва.

Циљеви и задаци програма образовања су:

- стицање знања о језику, књижевности и медијима релевантним за будуће образовање и професионални развој;
- оспособљавање ученика да користи стандардни матерњи језик, ефикасно комуницира у усменом и писаном облику у различите сврхе;
- оспособљавање ученика да комуницирају у усменом и писаном облику на теме из свакодневног живота на страном језику;
- развијање свести о значају вишејезичности у савременој вишекултурној заједници;
- разумевање повезаности различитих научних дисциплина;
- разумевање и сналажење у садашњости и повезаности друштвених појава и процеса у простору и времену (Србија, Европа, свет);
- прихватање и уважавање другог/друге без обзира на националну, верску, родну и друге разлике;
- разумевање појава, процеса и односа у природи на основу знања физичких, хемијских и биолошких закона, модела и теорија;
- правилно формирање математичких појмова и стицање основних математичких знања и вештина;
- стицање способности за уочавање, формулисање, анализирање и решавање проблема;
- овладавање информационо-комуникационим технологијама;
- развијање вештина и техника уметничког изражавања;
- познавање различитих техника, стилова и медија уметничког изражавања;

- познавање вредности сопственог културног наслеђа и повезаности са другим културама и традицијама;
- развијање одговорног односа према сопственом здрављу и здрављу других.

2. ОБАВЕЗНИ И ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ ОБАВЕЗНИХ И ИЗБОРНИХ ПРЕДМЕТА

А. ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

СРПСКИ ЈЕЗИК

(4 часа недељно, 136 часова годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе српског језика јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да овладају основним законитостима српског књижевног језика на којем ће се усмено и писмено правилно изражавати, да упознају, доживе и оспособе се да тумаче књижевна дела, позоришна, филмска и друга уметничка остварења из српске и светске баштине и савремене уметности.

Задаци наставе српског језика:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе српског језика сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе српског језика буду у пуној мери реализовани ;
- развијање љубави према матерњем језику и потребе да се он негује и унапређује;
- описмењавање ученика на темељима ортоепских и ортографских стандарда српског књижевног језика;
- поступно и систематично упознавање граматике и правописа српског језика;
- упознавање језичких појава и појмова, овладавање нормативном граматиком и стилским могућностима српског језика;
- оспособљавање за успешно служење књижевним језиком у различитим видовима његове усмене и писмене употребе и у различитим комуникационим ситуацијама (улога говорника, слушаоца, саговорника и читаоца);
- развијање осећања за аутентичне естетске вредности у књижевној уметности;
- развијање смисла и способности за правилно, течно, економично и уверљиво усмено и писмено изражавање, богаћење речника, језичког и стилског израза;

- увежбавање и усавршавање гласног читања (правилног, логичког и изражајног) и читања у себи (доживљајног, усмереног, истраживачког);
- оспособљавање за самостално читање, доживљавање, разумевање, свестрано тумачење и вредновање књижевноуметничких дела разних жанрова;
- упознавање, читање и тумачење популарних и информативних текстова из илустрованих енциклопедија и часописа за децу;
- поступно, систематично и доследно оспособљавање ученика за логичко схватање и критичко процењивање прочитаног текста;
- развијање потребе за књигом, способности да се ученици њоме самостално служе као извором сазнања; навикавање на самостално коришћење библиотеке (одељењске, школске, месне); поступно овладавање начином вођења дневника о прочитаним књигама;
- поступно и систематично оспособљавање ученика за доживљавање и вредновање сценских остварења (позориште, филм);
- усвајање основних теоријских и функционалних појмова из позоришне и филмске уметности;
- упознавање, развијање, чување и поштовање властитог националног и културног идентитета на делима српске књижевности, позоришне и филмске уметности, као и других уметничких остварења;
- развијање поштовања према културној баштини и потребе да се она негује и унапређује;
- навикавање на редовно праћење и критичко процењивање емисија за децу на радију и телевизији;
- подстицање ученика на самостално језичко, литерарно и сценско стваралаштво;
- подстицање, неговање и вредновање ученичких ваннаставних активности (литерарна, језичка, рецитаторска, драмска, новинарска секција и др.);
- васпитавање ученика за живот и рад у духу хуманизма, истинољубивости, солидарности и других моралних вредности;
- развијање патриотизма и васпитавање у духу мира, културних односа и сарадње међу људима.

Оперативни задаци:

- даље овладавање знањима из граматике, стилистике, лексикологије, историје књижевног језика, дијалектологије;
- развијање позитивног односа према дијалектима (свом и другима), као и потребе да се усваја, негује и развија књижевни језик;
- даље усвајање ортоепске, ортографске, граматичке, лексичке и стилске норме српског језика;
- развијање критичког односа према језику и садржини текстова из свакодневног живота; развијање осетљивости на манипулацију језиком (нарочито у виду бирократског језика и језика реклама);
- формирање критеријума за самосталан избор, анализу и процену уметничких дела приступачних овом узрасту;
- систематизација знања о књижевнотеоријским појмовима;

- овладавање расправом као обликом усменог и писаног изражавања;
- обнављање и систематизовање знања из свих подручја.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЈЕЗИК

Граматика

Српски језик међу другим словенским језицима. Дијалекти српског језика (основни подаци). Народни језик (језик као скуп дијалеката) и књижевни језик. Појам нормирања.

Развој српског књижевног језика: српкословенски, рускословенски, славеносрпски, Вукова реформа језика, писма и правописа, књижевни језик Срба од Вука до данас (основни подаци). Развој лексике српског језика (основни подаци).

Језици националних мањина (основни подаци).

Језик свакодневне комуникације – говорени и писани. Главне особине типичног говореног језика: ослањање на контекст и говорну ситуацију; функција гестова и мимике; кратке, елиптичне и недовршене реченице, емоционалност, неформалност. Главне особине типичног писаног језика у јавној комуникацији: експлицитност, потпуност реченица, интелектуалност, формалност. Фокусирање реченичних чланова помоћу реченичног акцента (у говореном језику) и помоћу реда речи (у писаном језику). Главне особине писаних стилова јавне комуникације – публицистичког, научног, административног.

Синтагме – придевске, прилошке, глаголске.

Зависне предикатске реченице: обележја (зависни везници, везнички спојеви и др.); врсте: изричне (изричне у ужем смислу и зависноупитне), односне, месне, временске, узрочне, условне, допусне, намерне, последичне и поредбене; конституентска функција у оквиру више реченице (независне или зависне) или синтагме. Интерпункција у вези са зависним реченицама. Напоредни односи међу зависним реченицама (саставни, раставни, супротни).

Исказивање реченичних чланова зависном реченицом и предлошко-падежном конструкцијом. Изражавање помоћу глагола (*Очекивали су да авион полети; Авион је полетео иако је била магла*) и глаголских именица (*Очекивали су полетање авиона; Авион је полетео упркос магли*). Преимућства именичког начина изражавања (у неким случајевима оно је прецизније и економичније) и њене мане (сликовитост се губи, а реченица теже прати).

Основне функције и значења глаголских облика (обнављање и проширивање знање). Употреба глаголских облика у приповедању.

Грађење речи – обнављање; комбиновано грађење, грађење претварањем. Гласовне промене у вези са грађењем речи (само скретање пажње на нормативна решења).

Једнозначне и вишезначне речи; хомонимија. Приказивање полисемије и хомонимије у великим једнојезичним речницима. Метафора и метонимија као начини да реч стекне нова значења (*крило (птице) → крило зграде* – метафора; *Моја школа је близу → Цела школа иде на излет* – метонимија).

Главна правила стандардне акцентатске норме и систематизовање знања о акцентима из претходних разреда.

Обнављање и систематизовање градива из претходних разреда ради припреме за завршни испит.

Ортоепија

Проверавање правилног изговора самогласника и сугласника. Интонација просте и сложене реченице. Варирање интензитета, темпа и пауза у говору и у текстовима различитог садржаја.

Правопис

Прилагођено писање имена из страних језика. Писање полусложеница.

Генитивни знак.

Систематизовање садржаја из правописа: употреба великог слова, интерпункција, спојено и растављено писање речи; писање скраћеница; растављање речи на крају реда.

КЊИЖЕВНОСТ

ЛЕКТИРА

Лирика

Народна песма: *Српска дјевојка*

Љубавне народне лирске песме (избор)

Ђура Јакшић: *Отаџбина*

Јован Јовановић Змај: *Ђулићи* (избор), *Светли гробови*

Франческо Петрарка: *Канџонијер* (LXI сонет)

Десанка Максимовић: *Пролетња песма* или *Опомена*

Милош Црњански: *Ламент над Београдом* (одломак)

Васко Попа: *Очију твојих да није*

Оскар Давичо: *Србија*

Сергеј Јесењин: *Писмо мајци*

Рајнер Марија Рилке: *Љубавна песма*

Избор из савремене српске поезије

Епика

Народна епско-лирска песма: *Женидба Милића барјактара*

Народне епско-лирске песме (избор)

Народна песма: *Почетак буне против дахија*

Народне епске песме новијих времена (тематски круг о ослобођењу Србија и Црне Горе)

Вук Стефановић Караџић: *Српски рјечник* (избор); *О народним певачима*

Народна приповетка: *Немушти језик* или *Усуд*
Теодосије: *Житије светог Саве* (одломак)
Прота Матеја Ненадовић: *Мемоари* (одломак)
Петар Петровић Његош: *Горски вијенац* (избор кратких одломака)
Љубомир Ненадовић: *Писма из Италије* (одломци)
Симо Матавуљ: *Пилипенда*
Лаза Лазаревић: *Све ће то народ позлатити*
Петар Кочић: *Кроз међаву*
Милош Црњански: *Сеобе I* (одломак)
Иво Андрић: *Мост на Жепи*, избор приповедака о деци
Добрица Ћосић: *Деобе* (одломак)
Исидора Секулић: *Царско достојанство језика*(одломак) или есеј по избору
Избор из савремене српске прозе

Драма

Бранислав Нушић: *Сумњиво лице*
Данило Киш: *Ноћ и магла*
Виљем Шекспир: *Ромео и Јулија*
Молијер: *Грађанин племић* (одломак)

Допунски избор

Борисав Станковић: *Увела ружа*
Растко Петровић: *Африка* (одломци)
Гроздана Олујић: *Гласам за љубав*
Милорад Павић: *Предео сликан чајем* (одломак о путовању Атанасија Свилара на Свету гору)
Матија Бећковић: *Прича о Светом Сави*
Душан Ковачевић: *Ко то тамо пева*
Борислав Михајловић: *Бановић Страхиниња*
Избор из антологија српске љубавне лирике
Роберт Гревс: *Златно руно* (одломци)
Џон Селинџер: *Ловац у житу*
Дејвид Гибинс: *Атлантида*
Ернест Хемингвеј: *Старац и море*

Са предложеног списка, или слободно, наставник бира најмање три, а највише пет дела за обраду.

Научнопопуларни и информативни текстови

Петар Влаховић: *Србија – земља, људи, живот, обичаји* (избор)
Миодраг Поповић: *Вук Стефановић Караџић* (одломци)
Ева Кири: *Марија Кири* (одломак)
Ш.Кулишић, Ж.Петровић,Н.Пантелић: *Српски митолошки речник* (избор)

Д.Срејовић, А.Цермановић: *Речник грчке и римске митологије* (избор)
Миле Недељковић: *Годишњи обичаји у Срба* (избор)
Драгомир Антонић: *Обичајни бонтон* (избор)
Јасминка Петровић: *Бонтон* (или одломци из овакве књиге неког другог аутора)
Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу и омладину.
Са наведеног списка, обавезан је избор најмање три дела за обраду.

Тумачење текста

Оспособљавање ученика за самосталну анализу књижевноуметничког дела (лирска и епска песма, лирско-епска песма, приповетка, роман, драма и књижевна научне врсте) уз помоћ развијеног плана и теза. Процењивање идејно-естетских, језичко-стилских и других вредности уметничког дела.

СТИЦАЊЕ поузданог критеријума за избор, анализу и процену књижевног текста. Упућивање ученика у коришћење одабране и приступачне литературе о делима и писцима. Подстицање и развијање критичког односа у проблемском приступу делу и писцу.

СИСТЕМАТИЗОВАЊЕ знања о народној и ауторској књижевности (на примерима из лектире).

Књижевнотеоријски појмови

Лирика

Стилска средства: метонимија, рефрен, антитеза, асонанца и алитерација.
Лирске врсте: љубавна народна лирика; љубавна народна и ауторска песма.
Сонет.

Епика

Епско-лирске врсте: поема, балада, романса.
Спев.
Путопис. Мемоари.
Есеј.

Драма

Трагедија. Трагично (појам).
Протагонист и антагонист.
Разрешење сукоба. Катарза.
Сценски знакови. Режија.
Телевизијска драма.

Систематизације књижевнотеоријских појмова

- Систематизација књижевних родова и врста у народној и ауторској књижевности.
- Систематизација облика казивања (форми приповедања) у књижевноуметничким текстовима: нарација (приповедање у 1. и 3. лицу); хронолошко и ретроспективно приповедање; дескрипција (портрет, пејзаж, појам ентеријера и екстеријера), наративна дескрипција; дијалог; монолог, унутрашњи монолог.
- Језичкостилска изражајна средства (систематизација).
- Структура уметничког текста (композиција, однос фабуле и сижеа, драмски елементи: експозиција, заплет, кулминација, перипетија, расплет).
- Врсте карактеризације (социолошка, психолошка, језичка ...).
- Мотиви: динамички, статички, наративни, описни, интернационални...).

Функционални појмови

Подстицање ученика на схватање и усвајање *функционалних појмова*:

- романтичарско, романтично, реалистично, реално;
- документовано, рационално, теза, чињеница;
- етичко, естетско;
- рефлексивна, меморија;
- креативно, доживљајно, сугестивно, пластично;
- апсурд, провокација, противуречност, доследност;
- самокритичност, самоиницијатива;
- агресивност, себичност (егоизам), лицемерје, опортунизам;
- независно, самостално, зависно, завидно.

Читање

Усавршавање изражајног читања (са захтевима као у претходним разредима). Развијање личног тона при читању и казивању напамет научених прозних и поетских целина.

Вежбање у "летимичном" читању познатог текста, ради налажења одређених информација и увођења ученика у "летимично" читање непознатог текста, да би утврдили да ли их текст интересује и да ли ће га читати у целини (новински чланак, непозната књига и сл.).

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни облици усменог и писменог изражавања

Причање о доживљају са ефектним почетком и завршетком.

Интерпретативно препричавање књижевноуметничког текста.

Расправа (аргументативни текст) и пропагандни текст. Објективно и пристрасно приказивање чињеница.

Рекламе као врста пропагандних текстова. Језичке особине реклама. Манипулативност реклама.

Попуњавање различитих образаца.
Репортажа као новинарски жанр.

Усмена и писмена вежбања

Вежбања у причању о доживљајима (са ефектним почетком и завршетком).

Вежбања у интерпретативном препричавању књижевноуметничких текстова.

Вежбе на аргументативном тексту: сажимање текста, писање резимеа, проналажење кључних речи у тексту. Разликовање става аутора од других ставова изнесених у тексту. Издвајање из текста аргумената у прилог некој тези (ставу) и аргумената против ње; извођење закључака заснованих на тексту. Давање наслова тексту и поднаслова деловима текста.

Усмене и писане *расправе* на задате актуелне теме из савременог живота.

Критички приказ нове књиге, филма, радијске, телевизијске емисије и концерта.

Синтаксичке вежбе: изражавање помоћу зависних реченица и помоћу средстава реченичне кондензације (глаголски прилози, глаголске именице: *Док се враћао кући, размишљао је о свему – Враћајући се кући...; Обрадовао их је тиме што је пристао – Обрадовао их је својим пристанком*). Замена глаголима неумесно употребљених глаголских именица.

Препознавање бирократског језика као облика манипулације људима помоћу језика (да би се прикрила информација, истакла сопствена ученост, ублажиле непријатне чињенице). „Превођење“ са бирократског на обичан језик.

Лексичке вежбе: прикладна употреба апстрактних речи и речи из интелектуалног речника ради прецизног и ефикасног изражавања током расправе. Употреба сликовитих речи ради ефектног изражавања у репортажи. Коришћење речника српског језика.

Коришћење индексом, појмовником и библиографијом.

Читање и разумевање нелинеарних елемената текста: дијаграми, графикони.

Летимично читање (ради брзог проналажења важних информација).

Ортоепске вежбе: увежбавање правилног изговора самогласника и сугласника, реченичног (логичког) акцента. Проверавање степена усвојености српског књижевног акцента и организовање акценатских вежби. Коришћење речника с акценатованим речима. Правилан изговор ијекавског рефлекса дугог јата (*ије*) и преношење акцента на проклитику у изражајном читању књижевних текстова (посебно у вези с дијалекатском основом).

Осам домаћих писаних задатака и њихова анализа на часу.

Четири школска писмена задатка (један час је за израду и два за анализу задатака и писање побољшане верзије састава).

ДОДАТНИ РАД

Језик и језичка култура

Синтаксичка анализа компликованијих реченица.

Усмено расправљање на теме из свакодневног живота. Писање аргументативних текстова с коришћењем литературе.

Вежбе у говорништву. Кратко, садржајно и језгровито излагање о одређеној теми за одређено време, пред аудиторијумом.

Анализа реклама с телевизије, из новина и часописа, с рекламних паноа.

Самостално проналажење примера бирократског језика и његово „превођење“ на обичан језик.

Самостално састављање дијаграма и графикона.

Проучавање локалног говора. Самостални радови ученика о локалном говору (читање одговарајуће литературе; сакупљање грађе; писање рада и његово објављивање у школским гласилима).

Књижевност

Карактеризација ликова увидом у форме приповедања.

Језичкостилска анализа као интеграциони чинилац интерпретације књижевноуметничког текста.

Истраживачки рад на речницима (*Српски рјечник* Вука Стефановића Караџића, Речник МС, (вишетоми или једнотомни), Речник књижевних термина, Речник симбола...).

Обједињујући и поредбени чиниоци у обради одабраних књижевних текстова (компаративни приступ).

Драматизација прозног текста.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

ЈЕЗИК (граматика, правопис и ортоепија)

У настави језика ученици се оспособљавају за правилну усмену и писмену комуникацију стандардним српским језиком. Отуда захтеви у овом програму нису усмерени само на језичка правила и граматичке норме већ и на њихову функцију. На пример, реченица се не упознаје само као граматичка јединица (са становишта њене структуре), већ и као комуникативна јединица (са становишта њене функције у комуникацији).

Основни програмски захтев у настави граматике јесте *да се ученицима језик представи и тумачи као систем. Ниједна језичка појава не би требало да се изучава изоловано, ван контекста у којем се остварује њена функција.* У I и II разреду у оквиру вежби слушања, говорења, читања и писања ученици запажају

језичке појаве без њиховог именованја, да би се од III до VIII разреда у концентричним круговима и континуираним нивовима граматички садржаји изучавали поступно и селективно у складу са узрастом ученика.

Поступност се обезбеђује самим избором и распоредом наставних садржаја, а конкретизација нивоа обраде, као врста упутства за наставну праксу у појединим разредима, назначена је описно формулисаним захтевима: запажање, уочавање, усвајање, појам, препознавање, разликовање, информативно, употреба, обнављање, систематизација и другима. Указивањем на *ниво програмских захтева* наставницима се помаже у њиховим настојањима да *ученике не оптерете* обимом и дубином обраде језичке грађе.

Селективност се остварује избором најосновнијих језичких законитости и информација о њима.

Таквим приступом језичкој грађи у програму наставници се усмеравају да тумачење граматичких категорија заснивају на њиховој функцији коју су ученици у претходним разредима уочили и њоме, у мањој или већој мери, овладали у језичкој пракси. Поступност и селективност у програму граматике најбоље се уочавају на садржајима из синтаксе и морфологије од I до VIII разреда. Исти принципи су, међутим, доследно спроведени и у осталим областима језика. На пример, алтернацију сугласник **к, г, х** ученици ће прво запажати у грађењу речи и деklinацији у V разреду, а вежбама и језичким играма у том и претходним разредима навикавати се на правилну употребу тих консонаната у говору и писању; елементарне информације о палатализацији добиће у VI разреду, а усвојена знања о битним гласовним особинама српског језика обновити и систематизовати у VIII разреду. Тим начином ће ученици стећи основне информације о гласовним променама и алтернацијама, оспособиће се за језичку праксу, а неће бити оптерећени учењем описа и историје тих језичких појава.

Елементарне информације из *морфологије* почињу се ученицима давати од II разреда и поступно се из разреда у разред проширују и продубљују. Од самог почетка ученике треба навикавати да уочавају основне морфолошке категорије, на пример: у II разреду поред уочавања речи које именују предмете и бића, уводи се и разликовање рода и броја код тих речи а у III разреду разликовање лица код глагола. Тим путем ће се ученици поступно и логички уводити не само у морфолошке већ и у синтаксичке законитости (разликовање лица код глагола – лични глаголски облици – предикат – реченица). Речи увек треба уочавати и обрађивати у оквиру реченице, у којој се запажају њихове функције, значења и облици.

Програмске садржаје из *акцентологије* не треба обрађивати као посебне наставне јединице. Не само у настави језика, већ и у настави читања и језичке културе, ученике треба у сваком разреду уводити у програмом предвиђене стандардне акценатске норме а сталним вежбањем, по могућству уз коришћење аудио снимака, ученике треба навикавати да чују правилно акцентовану реч, а у местима где се одступа од акценатске норме, да разликују стандардни акценат од свога акцента.

Правопис се савлађује путем систематских вежбања, елементарних и сложених, која се организују често, разноврсно и различитим облицима писмених вежби. Поред тога, ученике врло рано треба упућивати на служење правописом и правописним речником (школско издање).

Настава **ортоепије** обухвата следеће елементе говора: артикулацију гласова, јачину, висину и дужину, акценат речи, темпо, ритам, реченичну интонацију и паузе.

Артикулационе вежбе односе се на правилан изговор гласова: **-ч, -ћ, -ц, -ђ, -х,** као и **- е** (често отворено). Ученици с неправилним изговором **-р, -с, -з** упућују се логопеду. Гласови се најпре вежбају појединачно, а онда у говорном ланцу, у тексту.

Ортоепске вежбе, обично краће и чешће, изводе се не само у оквиру наставе језика него и наставе читања и језичке културе. Треба указивати на правилност у говору, али и на логичност и јасност.

Вежбе за усвајање и утврђивање знања из граматике до нивоа његове практичне примене у новим говорним ситуацијама проистиче из програмских захтева, али су у великој мери условљене конкретном ситуацијом у одељењу – говорним одступањима од књижевног језика, колебањима, грешкама које се јављају у писменом изражавању ученика. Стога се садржај вежбања у настави језика мора одређивати на основу систематског праћења говора и писања ученика. Тако ће настава језика бити у функцији оспособљавања ученика за правилно комуницирање савременим књижевним српским језиком.

У *настави граматике* треба примењивати следеће поступке који су се у пракси потврдили својом функционалношћу:

- подстицање свесне активности и мисаоног осамостаљивања ученика;
- сузбијање мисаоне инерције и ученикових имитаторских склоности;
- заснивање тежишта наставе на суштинским вредностима, односно на битним својствима и стилским функцијама језичких појава;
- уважавање ситуационе условљености језичких појава;
- повезивање наставе језика са доживљавањем уметничког текста;
- откривање стилске функције, односно изражајности језичких појава;
- коришћење уметничких доживљаја као подстицаја за учење матерњег језика;
- систематска и осмишљена вежбања у говору и писању;
- што ефикасније превазилажење нивоа препознавања језичких појава;
- неговање примењеног знања и умења;
- континуирано повезивање знања о језику са непосредном говорном праксом;
- остваривање континуитета у систему правописних и стилских вежбања;
- побуђивање учениковог језичког израза животним ситуацијама;

- указивање на граматичку сачињеност стилских изражајних средстава;
- коришћење прикладних илустрација одређених језичких појава.

У настави граматике изразито су функционални они поступци који успешно сузбијају ученикову мисаону инертност, а развијају радозналост и самосталност ученика, што појачава њихов истраживачки и стваралачки однос према језику. Наведена усмерења наставног рада подразумевају његову чврсту везаност за животну, језичку и уметничку праксу, односно за одговарајуће текстове и говорне ситуације. Због тога је указивање на одређену језичку појаву на изолованим реченицама, истргнутим из контекста, означено као изразито непожељан и нефункционалан поступак у настави граматике. Усамљене реченице, лишене контекста, постају мртви модели, подобни да се формално копирају, уче напамет и репродукују, а све то спречава свесну активност ученика.

Савремена методика наставе граматике залаже се да тежиште обраде одређених језичких појава буде засновано на суштинским особеностима, а то значи на њиховим битним својствима и стилским функцијама, што подразумева занемаривање формалних и споредних обележја проучаваних језичких појава.

У настави језика нужно је посматрати језичке појаве у животним и језичким околностима које су условиле њихово значење. Ученике ваља упутити на погодне текстове и говорне ситуације у којима се одређена језичка појава природно јавља и испољава. Текстови би требало да буду познати ученицима, а ако пак нису, треба их прочитати и о њима разговарати са ученицима.

Наставник ваља да има на уму и то да упознавање суштине језичке појаве често води преко доживљавања и схватања уметничког текста, што ће бити довољно јак подстицај за наставника да што чешће упућује ученике да откривају стилску функцију (изражајност) језичких појава. То ће допринети развијању ученикове радозналости за језик, јер уметничка доживљавања чине граматичко градиво конкретнијим, лакшим и применљивијим. Кад ученицима постане приступачна стилска (изражајна, експресивна) функција језичке појаве, прихватају је као *стваралачки поступак*, што је врло погодан и подстицајан пут да знања о језику брже прелазе у *умења*, да се на тај начин доприноси бољем писменом и усменом изражавању, али и успешнијој анализи књижевних текстова.

Нужно је да наставник увек има на уму пресудну улогу умесних и систематских *вежбања*, односно да наставно градиво није усвојено док се добро не увежба. То значи да вежбања морају бити саставни чинилац обраде наставног градива, примене, обнављања и утврђивања знања.

Методика наставе језика, теоријски и практично, упућује да у настави матерњег језика треба што пре превазићи нивое препознавања и репродукције, а стрпљиво и упорно неговати више облике знања и умења – *применљивост* и *стваралаштво*. У настојањима да се у наставној пракси удовољи таквим захтевима, функционално је у свакојгодној прилици знања из граматике ставити у функцију тумачења текста (уметничког и популарног), чиме се оно уздиже од препознавања и репродукције на нивое умења и практичне примене.

Практичност и применљивост знања о језику и његово прелажење у умење и навике посебно се постиже неговањем *правописних и стилских вежби*.

Ученике, такође, континуирано треба подстицати да своја знања о језику повезују са комуникативним говором. Један од изразито функционалних поступака у настави граматике јесу вежбања заснована на коришћењу примера из непосредне говорне праксе, што наставу граматике приближава животним потребама у којима се примењени језик појављује као свестрано мотивисана људска активност. Настава на тај начин постаје практичнија и занимљивија, чиме ученику отвара разноврсне могућности за његова стваралачка испољавања.

Ситуације у којима се испољавају одређене језичке појаве може и сам наставник да поставља ученицима, да их спретно подсећа на њихова искуства, а они ће казивати или писати како у изазовним приликама говорно реагују.

Целовити сазнајни кругови у настави граматике, који започињу мотивацијом, а завршавају сазнавањем, резимирањем и применом одређеног градива, у савременом методичком приступу, поготову у проблемски усмереној настави, отварају се и затварају више пута током наставног часа. Такав сазнајни процес подразумева учестало спајање индукције и дедукције, анализе и синтезе, конкретизације и апстракције, теоријских обавештења и практичне обуке.

Савремена методика наставе истиче низ саодносних методичких радњи које ваља применити у наставној обради програмских јединица из језика и које омогућују да сваки целовит сазнајни пут, почев од оног који је уоквирен школским часом, добије своју посебну структуру.

Обрада нових наставних (програмских) јединица подразумева примену следећих методичких радњи:

- Коришћење погодног *полазног текста* (језичког предлошка) на коме се увиђа и објашњава одговарајућа језичка појава. Најчешће се користе краћи уметнички, научнопопуларни и публицистички текстови, а и примери из писмених радова ученика.
- Коришћење исказа (примера из пригодних, текућих или запамћених) *говорних ситуација*.
- Подстицање ученика да полазни текст *доживе* и *схвате* у целини и појединостима.
- Утврђивање и обнављање знања о познатим језичким појавама и појмовима који *непосредно доприносе* бољем и лакшем схватању новог градива. (Обично се користе примери из познатог текста.)
- Упућивање ученика да у тексту, односно у записаним исказима из говорне праксе, *уочавају примере* језичке појаве која је предмет сазнавања.
- Најављивање и бележење *нове наставне јединице* и подстицање ученика да запажену језичку појаву *истраживачки сагледају*.
- Сазнавање *битних својстава* језичке појаве (облика, значења, функције, промене, изражајних могућности...).

- Сагледавање језичких чињеница (примера) са *разних становишта*, њихово упоређивање, описивање и класификовање.
- Илустровање и *графичко представљање* језичких појмова и њихових односа.
- *Дефинисање језичког појма*; истицање својства језичке појаве и уочених законитости и правилности.
- Препознавање, објашњавање и примена сазнатог градива у новим околностима и у примерима које наводе сами ученици (непосредна дедукција и прво вежбање).
- Утврђивање, обнављање и примена стеченог знања и умења (даља вежбања, у школи и код куће).

Наведене методичке радње међусобно се допуњују и прожимају, а остварују се у сукцесивној и синхроној поставци. Неке од њих могу бити остварене пре наставног часа на коме се разматра одређена језичка појава, а неке и после часа. Тако, на пример, добро је да текст на коме се усваја градиво из граматике буде раније упознат, а да поједине језичке вежбе буду предмет ученичких домаћих задатака. Илустровање, на пример, не мора бити обавезна етапа наставног рада, већ се примењује кад му је функционалност неспорна.

Паралелно и здружено, у наведеном сазнајном путу теку све важне логичке операције: запажање, упоређивање, закључивање, доказивање, дефинисање и навођење нових примера. То значи да часови на којима се изучава граматичко градиво немају одељене етапе, односно јасно уочљиве прелазе између њих. Нешто је видљивији прелаз између индуктивног и дедуктивног начина рада, као и између сазнавања језичке појаве и увежбавања.

КЊИЖЕВНОСТ

Увођење ученика у свет књижевности, али и осталих, тзв. некњижевних текстова (популарних, информативних), представља изузетно одговоран наставни задатак. Управо на овом ступњу школовања стичу се основна и врло значајна знања, умења и навике од којих ће у доброј мери зависити не само ученичка књижевна култура, већ и његова општа култура на којој се темељи укупно образовање сваког школованог човека.

Лектира

Укинута је непотребна подела на домаћу и школску *лектуру*, па тако извори за обраду текстова из лектире, поред читанки, постају књиге лектире за одређени узраст и сва остала приступачна литература.

Дата је лектира за одређен разред, разврстана по књижевним родовима – *лирика, епика, драма*, да би се кроз све програме могла пратити одговарајућа и разложна пропорција и имати увид у то. Подела је извршена према основној

разлици везаној за стих и прозу. Лектира је обogaћена избором научнопопуларних и информативних текстова.

Текстови из *лектире* представљају програмску окосницу. Наставник има начелну могућност да понуђене текстове прилагођава конкретним наставним потребама, али је обавезан и на слободан избор из наше народне усмене књижевности и тзв. некњижевних текстова – према програмским захтевима.

Разлике у укупној уметничкој и информативној вредности појединих текстова утичу на одговарајућа методичка решења (прилагођавање читања врсти текста, опсег тумачења текста у зависности од сложености његове структуре, повезивање и груписање са одговарајућим садржајима из других предметних подручја – граматике, правописа и језичке културе и сл.).

Наставнику је дата могућност и *допунског избора* дела у складу са наставним потребама и интересовањима конкретног ђачког колектива са којим остварује програм.

Читање од III до VIII разреда

Тумачење текста заснива се на његовом читању, доживљавању и разумевању. При томе је квалитет доживљавања и разумевања текста и непосредно условљен квалитетом читања. Зато су разни облици усмереног читања основни предуслов да ученици у настави стичу сазнања и да се успешно уводе у свет књижевног дела.

Изражајно читање негује се систематски, уз стално повећавање захтева и настојање да се што потпуније искористе способности ученика за постизање високог квалитета у вештини читања. Вежбања у изражајном читању изводе се плански и уз солидно наставничко и ученичко припремање. У оквиру своје припреме наставник благовремено одабира погодан текст и студиозно проучава оне његове особености које утичу на природу изражајног читања. У складу са мисаоно-емотивним садржајем текста, наставник заузима одговарајући став и одређује ситуациону условљеност јачине гласа, ритма, темпа, интонације, пауза, реченичног акцента и гласовних трансформација. При томе се повремено служи аудио снимцима узорних интерпретативних читања.

Пошто се изражајно читање, по правилу, увежбава на претходно обрађеном и добро схваћеном тексту, то је конкретно и успешно тумачење штива неопходан поступак у припремању ученика за изражајно читање. У оквиру непосредне припреме у VI, VII и VIII разреду повремено се и посебно анализирају психички и језичкостилски чиниоци који захтевају одговарајућу говорну реализацију. У појединим случајевима наставник (заједно са ученицима) посебно приређује текст за изражајно читање на тај начин што у њему обележава врсте пауза, реченичне акценте, темпо и гласовне модулације.

Изражајно читање увежбава се на текстовима различите садржине и облика; користе се лирски, епски и драмски текстови у прози и стиху, у наративном, дескриптивном, дијалошком и монолошком облику. Посебна пажња посвећује се емоционалној динамици текста, његовој драматичности и говорењу из перспективе писца и појединих ликова.

У одељењу треба обезбедити одговарајуће услове за изражајно читање и казивање – ученицима у улози читача и говорника ваља обезбедити место испред одељењског колектива, у одељењу створити добру слушачку публику, заинтересовану и способну да критички и објективно процењује квалитет читања и казивања. Посредством аудио снимка, ученицима повремено треба омогућити да чују своје читање и да се критички осврћу на своје умење. На часовима обраде књижевних дела примењиваће се ученичка искуства у изражајном читању, уз стално настојање да сви облици говорних активности буду коректни и уверљиви.

Читање у себи је најпродуктивнији облик стицања знања па му се у настави поклања посебна пажња. Оно је увек усмерено и истраживачко; помоћу њега се ученици оспособљавају за свакодневно стицање информација и за учење.

Вежбе читања у себи непосредно се уклапају у остале облике рада и увек су у функцији свестранијег стицања знања и разумевања не само књижевног дела, већ и свих осмишљених текстова.

Примена текст методе у настави подразумева врло ефикасне вежбе за савладавање брзог читања у себи с разумевањем и доприноси развијању способности ученика да читају флексибилно, да усклађују брзину читања са циљем читања и карактеристикама текста који читају.

Квалитет читања у себи подстиче се претходним усмеравањем ученика на текст и давањем одговарајућих задатака, а потом и обавезним проверавањем разумевања прочитаног текста, односно остварења добијених задатака, Информативно, продуктивно и аналитичко читање најуспешније се подстичу самосталним истраживачким задацима који се ученицима дају у припремном поступку за обраду текста или обраду садржаја из граматике и правописа. Тим путем се унапређују логика и брзина читања, а нарочито брзина схватања прочитаног текста, чиме се ученици оспособљавају за самостално учење.

Ученици старијих разреда уводе се у информативно читање које је условљено брзином и стварно прочитаним текстом. Оно се састоји од брзог тражења информације и значења у тексту, при чему се не прочита свака реч, већ се погледом «пролази» кроз текст и чита се на прескок (међунаслови, поднаслови, први редови у одељцима, увод, закључак). При вежбању ученика у «летимичном» читању, претходно се задају одговарајући задаци (тражење одређених информација, података и сл.), а потом проверава квалитет њиховог остварења и мери време за које су задаци извршени. Информативним читањем ученици се такође оспособљавају да ради подсећања, обнављања, меморисања, читају подвучене и на други начин означене делове текста приликом ранијег читања «с оловком у руци», које треба систематски спроводити као вид припремања ученика за самосталан рад и учење.

Изражајно казивање напамет научених текстова и одломака у прози и стиху значајан је облик рада у развијању говорне културе ученика. Ваља имати у виду да је убедљиво говорење прозног текста полазна основа и неопходан услов за природно и изражајно казивање стихова. Зато је пожељно да се повремено, на истом часу, наизменично увежбава и упоређује говорење текстова у прози и стиху.

Напамет ће се учити разни краћи прозни текстови (нарација, дескрипција, дијалог, монолог), лирске песме разних врста и одломци из епских песама. Успех изражајног казивања знатно зависи од начина учења и логичког усвајања текста.

Ако се механички учи, као што понекад бива, усвојени аутоматизам се преноси и на начин казивања. Зато је посебан задатак наставника да ученике навикне на осмишљено и интерпретативно учење текста напамет. Током вежбања треба створити услове да казивање тече «очи у очи», да говорник посматра лице слушалаца и да с публиком успоставља емоционални контакт. Максимална пажња се посвећује свим вредностима и изражајним могућностима говорног језика, посебно – природном говорниковом ставу, поузданом преношењу информација и сугестивном казивању.

Тумачење текста од III до VIII разреда

Са обрадом текста почиње се после успешног интерпретативног читања наглас и читања у себи. Књижевноуметничко дело се чита, према потреби и *више пута*, све док не изазове одговарајуће доживљаје и утиске који су неопходни за даље упознавање и проучавање текста. Разни облици поновљеног и усмереног читања дела у целини, или његових одломака, обавезно ће се примењивати у обради лирске песме и краће прозе.

При обради текста примењиваће се у већој мери јединство аналитичких и синтетичких поступака и гледишта. Значајне појединости, елементарне слике, експресивна места и стилско-језички поступци неће се посматрати као усамљене вредности, већ их треба сагледавати као функционалне делове виших целина и тумачити у природном садејству с другим уметничким чиниоцима. Књижевном делу приступа се као сложенем и непоновљивом организму у коме је све условљено узрочно-последичним везама, подстакнуто животним искуством и уобличено стваралачком маштом.

Ученике треба ревносно навикавати на то да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова према произвољним оценама и закључцима.

Наставник ће имати у виду да је тумачење књижевних дела у основној школи, поготову у млађим разредима, у *начелу предтеоријско* и да није условљено познавањем стручне терминологије. То, међутим, нимало не смета да и обичан «разговор о штиву» у млађим разредима буде стручно заснован и изведен са пуно инвентивности и истраживачке радозналости. Вредније је пројектовање ученика поводом неке уметничке слике и њено интензивно доживљавање и конкретизовање у учениковој машти него само сазнање да та слика формално спада у ред метафора, персонификација или поређења. Зато се још од првог разреда ученици навикавају да слободно испољавају своје утиске, осећања, асоцијације и мисли изазване сликовитом и фигуративном применом песничког језика.

У свим разредима обрада књижевног дела треба да буде проткана решавањем *проблемских питања* која су подстакнута текстом и уметничким доживљавањем. На тај начин стимулисаће се ученичка радозналост, свесна активност и истраживачка делатност, свестраније ће се упознати дело и пружати могућност за афирмацију ученика у радном процесу.

Многи текстови, а поготову одломци из дела, у наставном поступку захтевају умесну *локализацију*, често и вишеструку. Ситуирање текста у временске,

просторне и друштвено-историјске оквира, давање неопходних података о писцу и настанку дела, као и обавештења о битним садржајима који претходе одломку – све су то услови без којих се у бројним случајевима текст не може интензивно доживети и правилно схватити. Зато прототипску и психолошку реалност, из које потичу тематска грађа, мотиви, ликови и дубљи подстицаји за стварање, треба дати у пригодном виду и у оном обиму који је неопходан за потпуније доживљавање и поузданије тумачење.

Методика наставе књижевности већ неколико деценија, теоријски и практично, развија и стално усавршава наставников и учеников *истраживачки, проналазачки, стваралачки и сатворачки* однос према књижевноуметничком делу. Књижевност се у школи *не предаје и не учи*, већ *чита, усваја*, у њој се *ужива* и о њој *расправља*. То су путеви да настава књижевности шири ученикове духовне видике, развија истраживачке и стваралачке способности ученика, критичко мишљење и уметнички укус, појачава и култивише литерарни, језички и животни сензибилитет.

Модерна и савремена организација наставе матерњег језика и књижевности подразумева *активну улогу ученика* у наставном процесу. У савременој настави књижевности ученик не сме бити пасивни слушалац који ће у одређеном тренутку репродуковати «научено градиво», односно наставникова предавања, већ активни субјекат који *истраживачки, стваралачки и сатворачки* учествује у проучавању књижевноуметничких остварења.

Ученикова активност треба да свакодневно пролази кроз све три радне етапе; пре часа, у току часа и после часа. У свим етапама ученик се мора систематски навикавати да у току читања и проучавања дела *самостално* решава бројна питања и задатке, који ће га у пуној мери емоционално и мисаоно ангажовати, пружити му задовољство и побудити истраживачку радозналост. Такви задаци биће најмоћнија мотивација за рад што је основни услов да се остваре предвиђени интерпретативни домети. Наставник ваља да постави задатке који ће ученика подстицати да *учава, открива, истражује, процењује и закључује*. Наставникова улога јесте у томе да осмишљено помогне ученику тако што ће га подстицати и усмеравати, настојећи да развија његове индивидуалне склоности и способности, као и да адекватно вреднује ученичке напоре и резултате у свим облицима тих активности.

Проучавање књижевноуметничког дела у настави је *сложен процес* који започиње наставниковим и учениковим *припремањем* (мотивисање ученика за читање, доживљавање и проучавање уметничког текста, читање, локализовање уметничког текста, истраживачки припремни задаци) за тумачење дела, своје напродуктивније видове добија у *интерпретацији* књижевног дела на наставном часу, а у облицима *функционалне примене стечених знања и умења* наставља се и после часа: у продуктивним *обнављањима знања* о обрађеном наставном градиву, у *поредбеним изучавањима* књижевноуметничких дела и *истраживачко-интерпретативним приступима* новим књижевноуметничким остварењима. Средишње етапе *процеса проучавања* књижевноуметничког дела у настави јесу *методолошко* и *методичко* *заснивање* интерпретације и њено *развијање* на наставном часу.

У заснивању и развијању наставне интерпретације књижевноуметничког дела основно *методолошко* опредељење треба да буде *превасходна усмереност*

интерпретације према уметничком тексту. Савремена методика наставе књижевности определила се, дакле, за *унутрашње (иманентно) изучавање уметничког текста*, али она никако не превиђа нужност примене и *вантекстовних гледишта* да би књижевноуметничко дело било ваљано и поуздано протумачено.

Уз наведена *методолошка* опредељења, наставна интерпретација књижевноуметничког дела ваља да удовољи и захтевима које јој поставља *методика наставе књижевности*: да буде *оригинална, естетски мотивисана, свестрано усклађена са наставним циљевима и значајним дидактичким начелима*, да има *сопствену кохерентност и поступност*, а да методолошка и методичка поступања на свакој деоници интерпретације остварују *јединство анализе и синтезе*.

О оквиру *основне методолошке оријентације* да наставна интерпретација књижевноуметничког дела у највећој мери буде усмерена *према уметничком тексту*, примат припада опредељењу да се *динамика интерпретације* усклађује са *водећим уметничким вредностима* књижевног остварења, тако што ће оне бити *чиниоци обједињавања* интерпретативних токова кроз свет дела. Једно од најважнијих начела које поштује тако заснована и опредељена наставна интерпретација јесте *удовољавање захтеву да се тумачењем водећих вредности* обухвати, односно проучи, *дело у целини*. Пошто су *обједињена поставка* и односи *свестраних међусобних прожимања природне датости* уметничких чинилаца у делу, тумачењем *водећих уметничких вредности* обухватају се и упознају и *сви други битни чиниоци* уметничке структуре, међу којима сваки у интерпретацији добија онолико места колико му припада у складу са уделом који има у општој уметничкој вредности дела. У наставној интерпретацији књижевноуметничког дела *обједињавајући и синтетички чиниоци* могу бити: *уметнички доживљаји, текстовне целине, битни структурни елементи* (тема, мотиви, уметничке слике, фабула, сиже, књижевни ликови, поруке, мотивациони поступци, композиција), *форме приповедања (облици излагања), језичко стилски поступци и литерарни (књижевноуметнички) проблеми*.

У сваком конкретном случају, дакле, на ваљаним *естетским, методолошким и методичким* разлозима ваља утемељити избор оних вредносних чинилаца према којима ће бити усмеравана динамика наставне интерпретације књижевноуметничког дела. Зато *методолошки и методички прилази* књижевноуметничком делу, које теоријски и практично заснива и развија савремена методика наставе књижевности, *не познају и не признају* утврђене *методолошке и методичке системе* које би требало применити у интерпретацији сваког појединог дела. То значи да нема једном датих и уходаних путева којима се улази у свет сваког појединог књижевноуметничког остварења, већ су ти путеви унеколико увек другачији у приступу *сваком поједином књижевноуметничком делу* – онолико колико је оно *аутономно, самосвојно и непоновљиво* уметничко остварење.

Књижевнотеоријски појмови

Књижевнотеоријске појмове ученици ће упознавати уз обраду одговарајућих текстова и помоћу осврта на претходно читалачко искуство. Тако ће се, на пример,

током обраде неке родољубиве песме, а уз поредбени осврт на две-три раније прочитане песме исте врсте, развијати појам родољубиве песме и стицати сазнање о тој лирској врсти. Упознавање метафоре биће погодно тек када су ученици у претходном и предтеоријском поступку откривали изражајност извесног броја метафоричких слика, кад неке од њих већ знају напамет и носе их као уметничке доживљаје. Језичко-стилским изражајним средствима прилази се с доживљајног становишта; полазиће се од изазваних уметничких утисака и естетичке сугестије, па ће се потом истраживати њихова језичко-стилска условљеност.

Функционални појмови

Функционални појмови се не обрађују посебно, већ се у току наставе указује на њихова примењена значења. Ученици их спонтано усвајају у процесу рада, у текућим информацијама на часовима, а уз паралелно присуство речи и њоме означеног појма. Потребно је само *подстицати* ученике да наведене речи (а и друге сличне њима) *разумеју и схвате и да их примењују* у одговарајућим ситуацијама. Ако, на пример, на захтев да се уоче и објасне *околности* које утичу на понашање неког лика, ученик наведе те околности, онда је то знак (и провера) да је тај појам и одговарајућу реч схватио у пуном значењу.

У усменом и писменом изражавању узгредно ће се проверавати да ли ученици правилно схватају и употребљавају речи: *узрок, услов, ситуација, порука, однос* и сл. Током обраде књижевних дела, као и у оквиру говорних и писмених вежби, настојаће се да ученици откривају што више *особина, осећања и душевних стања* појединих ликова, при чему се те речи бележе и тако спонтано богати речник функционалним појмовима.

Функционалне појмове *не треба ограничити на поједине разреде*. Сви ученици једног разреда неће моћи да усвоје све програмом наведене појмове за тај разред, али ће зато спонтано усвојити знатан број појмова који су у програмима старијих разреда. Усвајање функционалних појмова је непрекидан процес у току васпитања и образовања, а остварује се и проверава у *току* остваривања садржаја свих програмско-тематских подручја.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Развијање језичке културе један је од најважнијих задатака наставе матерњег језика. Овај наставни процес, иако је програмски конституисан као посебно подручје, с посебним садржајима и облицима рада, мора се преносити како на обраду књижевног текста који је најбољи образац изражавања, тако и на некњижевне текстове и на граматику с правописом, која нормира правила и дефинише језичке законе. Исто тако, у повратном смеру, обрада књижевног текста и рад на граматици и правопису књижевног језика, мора укључивати и садржаје за неговање културе усменог и писменог изражавања, јер су својим већим делом том циљу и подређени. Рад на богаћењу језичке културе треба да се интегрише са свим видовима усмених и писмених облика изражавања.

У настави језика и културе изражавања ваља непрестано имати у виду **заједнички основни циљ**: развијање језичког мишљења и језичке свести уочавањем језичких законитости, па тек на основу такве свести прелазити на нормирање и дефинисање. Отуда језик као средство изражавања треба да буде предмет наставне пажње у свим његовим структурама.

Неопходно је да ученици уоче разлику између говорног и писаног језика. У говорном језику реченице су обично краће. Чести недостаци су незавршене и стилски неуређене реченице и употреба поштапалица.

Настава ће бити очигледнија и ефикаснија ако се користе аудиоснимци (нпр. Звучна читанка) и ако се слуша и анализира снимљен говор ученика.

Лексичке и морфолошке вежбе треба да богате ученичко сазнање о речи као облику, чему служе не само конјугација и деклинација, него и систем грађења речи (изведене, сложене и сложено-изведене). Вежбе у грађењу изведених речи и сложеница, по угледу на сличне речи у обрађеном тексту, треба да утичу на богаћење ученичког речника.

У старијим разредима лексичко–семантичке вежбе се односе на сложеније садржаје: право и пренесено значење речи, синонимију, хомонимију, антонимију, полисемију, архаизме, дијалектизме, жаргонизме, позајмљенице, фразеологизме. Треба упућивати ученике на служење реченицама: једнојезичним и двојезичним, лингвистичким и енциклопедијским.

Семантичке вежбе се повезују с морфолошким и синтаксичким вежбама и оне треба да развију ученикову свест о одређеној моћи значења речи, на основу чега се једино и може развијати способност и вештина изражавања. У млађим разредима те вежбе обухватају откривање семантичке вредности акцента, и то искључиво на илустрованим примерима (Сунце је село за село хајдмо, селе, на село, итд.).

Синтаксичке вежбе су, као и морфолошке и семантичке, битнији садржаји језичке културе у свим разредима. Тежина захтева, природно, одређује се према узрасту ученика. Те се вежбе могу изводити и пре него што ученик почне да стиче синтаксичке појмове, с тим што се на том нивоу у наставном разговору не употребљавају стручни називи. До упознавања првих синтаксичких појмова, вежбе у обликовању реченице треба да формирају свест ученика о месту и положају појединих реченичних делова у склопу прости реченице. Кад се стекну први појмови о простој реченици, и вежбе ће бити конкретније и богатије. Рад на стилистици реченице конкретно се наставља до краја основног школовања. Он се састоји како у анализи и оцени ученичких реченица из усменог излагања, тако и у анализи и процени реченица у њиховим писменим саставима, а нарочито и посебно - у анализи реченица из дела обеју лектира и говорног језика.

Све врсте тих вежбања, чији је циљ развијање језичког мишљења, изводе се на тексту или у току разговора.

Знатан део говорних вежбања има за циљ изграђивање културе усменог изражавања. У низу својих задатака (правилност, лакоћа, јасност, једноставност, природност, прецизност, дикција) те вежбе треба у највећој мери да приближе учеников говор књижевном изговору. С обзиром на велико шаренило и веома приметну дијалекатску разноликост говора ученика, а често и наставника, говорење напамет научених одломака у стиху и прози (уз помоћ аудитивних наставних

средстава) треба да омогући ученику не само неговање правилне дикције него и да убрза процес приближавања књижевном изговору.

У свим облицима неговања језике културе **образац или узор** треба да добије одговарајуће место и његов значај се не сме никако потценити. Смишљено одабран узор, примерен узрасту и врсти, треба да буде циљ до којег се стиже уз одговарајуће напоре. И облици усменог, као и облици писменог изражавања, у свим врстама и типовима треба да се прикажу ученицима у пажљиво одабраним узорцима изражавања. Уколико се једна врста усменог или писменог изражавања континуирано понавља из разреда у разред, онда треба у сваком поновљеном случају, у истом или следећем разреду, анализом узорка конкретно показати и обим повећаних захтева (у садржајном, композиционо-формалном и језичко-стилском погледу).

Да се узорци не би претворили у клишеа која спутавају ученичку индивидуалност и самосталност, време између приказивања узорка и израде одговарајућег писменог задатка треба испунити радом на анализи сличних састава. Ови састави могу бити у форми одабраних текстова које ученици сами проналазе у својим читанкама или лектири, а обавезно и у форми самосталних домаћих писмених или усмених задатака - састава којима се остварује процес овладавања одређеним обликом писменог или усменог изражавања. У анализи узорака треба обратити пажњу на све елементе конкретне језичке структуре: садржај и композиција састава, распоред детаља и изражајност употребљене лексике и стилских поступака. Ниједан школски писмени задатак не би требало да се изведе, а да се претходно, на читавом низу смишљено програмираних часова, није говорило како о предмету који ће бити тема писменог састава, тако и о облику у којем ће та тема бити обрађена.

Богаћењу културе усменог и писменог изражавања посебно ће допринети самостални рад ученика на прикупљању одабраних примера језика и стила. Због тога ученици треба да бележе вредне примере: успеле описе, рељефне портрете, правилне реченице, како у погледу формалне структуре (распоред њених делова) тако и у погледу лексике и семантике. Овај рад треба да оствари два задатка везана непосредно за културу изражавања. Прво, тиме ученик организовано индивидуално ради на развијању своје говорне културе и писмености, а друго - у обиму своје читалачке пажње развија онај њен значајан квалитет који му омогућује непрестано посматрање језика и стила у штиву које чита.

Подстицање ученика на литерарно стваралаштво, схваћено свакако у ужем и претежно образовно-васпитном погледу, треба применити као фронталан рад с целим одељењем, а никако као обавезу литерарне секције. Рад у литерарној секцији је слободно опредељење. Ученик основне школе, нарочито у млађим разредима, по својој природи увек је спреман на креативност, па то треба и подстицати. Усменим и писменим вежбама, кад то потреба допушта, наставник ће ученицима показати како настаје стих, како се речи бирају и распоређују да делују ритмично, како се конституише строфа, како се гради портрет, како се описује пејзаж или сцена. Уосталом, програм наставе усменог и писменог изражавања конципиран је тако да у себи садржи скоро све елементе и уметничког језичког изражавања, па би их требало повремено само обједињавати и осмишљавати. Подстицање ученика на литерарно стваралаштво у додатном раду и литерарној

секцији има богатије садржаје и облике, као и обимније посебне циљеве. Тај рад не треба поистовећивати с подстицањем на литерарно стваралаштво у оквиру целог одељења.

Један од облика рада на развијању и неговању језичке чистоте јесте и развијање свести о поплави позајмљеница у нашем језику. Наставник ће, разумљиво, морати да нађе меру у објашњавању да сваки језик нужно прихвата и речи пореклом из грчког и латинског језика у стручној терминологији. Треба помоћи ученицима у разликовању позајмљеница које су добиле "право грађанства" у нашем језику од оних речи које треба енергично гонити из говора. Разговори о томе треба да се воде у свакој конкретной прилици, кад се наиђе на позајмљеницу у тексту или кад се она појави у говору ученика; исто тако, са ученицима ваља смишљено трагати за позајмљеницама у свакодневном говору и разним медијима (штампа, радио, телевизија и др.). Записивање домаћих речи, такође, може да буде подесан облик неговања језичке чистоте.

ДОПУНСКА НАСТАВА

Допунски рад се организује за ученике који - из објективних разлога - у редовној настави матерњег језика не постижу задовољавајуће резултате у неком од програмско-тематских подручја.

Зависно од утврђених недостатака у знањима и умењима ученика, као и узрока заостајања, наставник формира одговарајуће групе с којима организује допунски рад (на пример: група ученика с недовољним знањем одређених садржаја и граматике или правописа; група ученика који нису савладали неки од предвиђених елемената књижевне анализе или облика усменог и писменог изражавања; група ученика са артикулационим проблемима, итд.). На основу претходног испитивања тешкоћа и узрока, за сваку групу се ствара посебан, одговарајући план рада, чијим ће се савладавањем отклонити испољени недостаци у знању, умењу и вештини ученика. Допунски рад претпоставља и специфичне облике у савладавању одређених програмских садржаја (индивидуализација наставе - полупрограмираним и програмираним секвенцама, наставним листићима; предавањима с друкчјим - очигледнијим примерима; посебни групни и индивидуални задаци и др.). Нарочито треба водити рачуна о одмерености захтева, као и о стимулсању ученика за показане резултате (похвале, награде, позитивна оцена).

Допунски рад организује се током целе наставне године, односно одмах чим се уоче тешкоће појединих ученика у усвајању програмских садржаја. Чим савлада одређену тешкоћу или отклони недостатак, ученик престаје с допунским радом ван редовне наставе. Током даље редовне наставе такве ученике не треба испуштати из вида, односно - диференцирањем редовне наставе - омогућити ученицима да гравиво савладају на редовним часовима.

ДОДАТНИ РАД

1. **За додатни рад опредељују се ученици од IV до VIII разреда** изнадпросечних способности и посебних интересовања за наставу српског језика, односно за продубљивање и проширивање знања из свих или само појединих програмско-тематских подручја редовне наставе (књижевност, језик, култура изражавања, филмска и сценска уметност). То су они ученици чија се знања, интересовања и даровитост изразитије испољавају већ у I, II и III разреду. Такве ученике уочавају, прате и подстичу наставници разредне наставе и педагошко-психолошка служба школе све до IV разреда када се први пут организује додатни рад (изводи се све до завршног разреда).

2. **Додатни рад се организује и изводи** за ученике од IV до VIII разреда, један час недељно током целе наставне године. Изузетно је важно да се започета динамика додатног рада одржи док се не реализује утврђени програм. Уколико се, изузетно, додатни рад организује само у једном делу наставне године, пожељно је да се интересовање даровитих ученика за овај рад доцније не гаси, односно да се они подстичу на самостални рад другим формама рада (нпр. појачаном индивидуализацијом рада у редовној настави, давањем посебних задатака, ангажовањем у одговарајућим слободним активностима и др.).

3. **Додатни рад** - заснован на интересовању ученика за проширивање и продубљивање знања, умења и вештина - непосредније активира ученике и оспособљава их за самообразовање, развија њихову машту, подстиче их на стваралачки рад и упућује на самостално коришћење различитих извора сазнања. Под руководством наставника ученици се у додатном раду самостално служе књижевном и некњижевном грађом (у учењу и истраживању), те припремају и излажу своје радове (усмене, писмене, практичне) пред својом групом, разредом или целом школом. Знања, умења и вештине, које су стекли истраживачким, индивидуалним и групним радом, ученици користе у редовној настави, слободним активностима и у другим приликама (конкурси, такмичења, школске и друге приредбе). Ученике који се посебно истичу у додатном раду треба и посебно стимулисати (похвале, награде, стипендије за даље школовање, упис у одговарајућу средњу школу и др.).

4. Уочавање потенцијално даровитих ученика у овој области остварује се непосредним праћењем од стране наставника разредне и предметне наставе, анализом радова ученика и остварених резултата на смотрама, такмичењима, интервјуисањем ученика и родитеља и применом одређених инструмената од стране школског психолога или педагога. На основу добијених резултата праћења и испитивања, интересовања и жеља даровитих ученика и напред наведених оријентационих садржаја, наставник заједно са ученицима утврђује (конкретизује) програм додатног рада с групама или појединим даровитим ученицима. **Програмом рада** обухватају се сегменти оријентационих садржаја програма (зависно од интересовања и жеља ученика: сва подручја или само књижевност, односно језик, односно језичка култура, филмска и сценска уметност). То значи да наставник није обавезан да с појединцем или групом ученика оствари у целини

оријентационе садржаје програма. Битно је да планирани садржаји програма буду у складу са интересовањима и жељама ученика, као и са расположивим годишњим фондом часова.

5. **Додатни рад из српског језика може се реализовати као индивидуализовани** (примерен појединим ученицима) и **групни** (за групе ученика једног или више разреда који се посебно интересују за исте садржаје програма додатног рада). Зависно од интересовања ученика и програмских тема, групе се могу мењати (флексибилност састава групе).

6. **Улога наставника у додатном раду је специфична.** У сарадњи са учеником (евентуално - родитељима и школским педагогом или психологом) наставник утврђује конкретан програм додатног рада (у развијеним школама програм може да утврди и стручни актив наставника српског језика у разредној и предметној настави). Реализујући програм додатног рада, наставник за сваку од одабраних тема проналази и примењује најпогодније облике и методе рада, пре свега оне које у највећој могућој мери активирају све потенцијале ученика, а нарочито оне који омогућавају развој креативности ученика. Током додатног рада наставник се поставља као сарадник који стручно помаже рад појединца или групе: упућује и усмерава, помаже да се дође до правих решења, закључака и генерализација. Однос ученика и наставника у додатном раду је сараднички, у извесној мери непосреднији и ближи него у редовној настави.

7. У додатном раду са ученицима наставник **прати и евидентира** њихов развој и напредовање, усавршава утврђене програме, открива нове могућности индивидуализације рада (проблемски задаци, истраживачки радови, програмиране и полупрограмиране секвенце, коришћење књижевне и некњижевне грађе и разних апарата и техничких помагала и др.), те врши уопштавање и примену стечених знања, умења и вештина у различитим ситуацијама. Обезбеђује укључивање ученика у организоване облике рада ван школе (конкурси, смотре, такмичења). За сваког ученика води досије у који уноси битне податке о његовом напредовању у развоју, те се стара да тај досије прати ученике пре уписа у средњу школу.

8. **Ученици се самостално опредељују за додатни рад** из српског језика (могу бити мотивисани, али никако присиљавани на то). Приликом опредељивања ученика за додатни рад, објективно треба проценити мотиве који су утицали на њихову одлуку (у обзир долазе само стварно надарени ученици, оцене из српског језика, а жеље ученика и родитеља не представљају пресудан фактор, јер не мора у сваком одељењу да буде даровитих ученика за овај предмет, талентованих за све предмете и области). Ученик остаје укључен у додатни рад онолико времена (година) колико жели. Посебно треба водити рачуна о томе да се даровити ученици не оптерећују изнад њихових стварних могућности и жеља (довољно је да ученик - уз редовну наставу - буде ангажован још само у једном виду васпитно-образовног рада - додатном раду, на пример, из овог предмета).

МАТЕРЊИ ЈЕЗИЦИ ПРИПАДНИКА НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА
(4 часа неделно, 136 часова годишње)

АЛБАНСКИ ЈЕЗИК
GJUHA SHQIPE

HYRJE

Nëpërmes të lëndës së gjuhës amtare nxënësit pasurojnë fjalorin, fitojnë shprehje për përdorimin e drejtë të gjuhës, mësojnë si të hartojnë tregime, përshkrime, shpjegime, argumente, zhvillojnë imagjinatën dhe kreativitetin si dhe kultivojnë aftësitë e tyre për të gjykuar e vlerësuar. Gjithashu nxënësit do të aftësohen të shprehin mendimet, qëndrimet, kërkesat dhe përvojat e tyre.

Programi i klasës së tetë është pjesë e programit të shkollës fillore. Kërkesë themelore e gjuhës në këtë nivel është aftësimi i nxënësve për zhvillimin e dijeve dhe shkathtësive të komunikimit si dhe përdorimi i drejtë i gjuhës në situata përkatëse. Gjithashtu në këtë klasë synohet formimi i personalitetit, duke përfshirë këtu edhe kulturën e sjelljes dhe të komunikimit. Vëmendje e veçantë i është kushtuar rritjes së shkathtësive të përdorimit të gjuhës amtare si dhe nivelit të përgjithshëm të formimit kulturor të nxënësit. Në këtë klasë nxënësi do të zhvillojë kulturën e të dëgjuarit dhe të folurit, kulturën e të lexuarit dhe kulturën e të shkruarit, do të bëjë analiza dhe përgjithësime të teksteve të ndryshme letrare dhe jo letrare dhe do të fitojnë njohuri gjuhësore të mjetueshme për moshën e tyre.

KLASA E VIII –të

DETYRAT OPERATIVE

Përforcimi dhe zhvillimi i njohurive të përvetësuara më parë është qëllimi kryesor i mësimi të gjuhës shqipe në klasën e gjashtë e ato janë:

Zhvillimi i shkathtësive të dëgjimit informativ dhe të dëgjuarit aktiv në grup në kuptimin e marrjes së informatave dhe të mesazheve;

Zhvillimi i kulturës dhe shkathtësive të komunikimit, komunikimin verbal e joverbal;

Zhvillimi i shkathtësive të të folurit aktiv individual e në grup në funksion të përvetësimit të gjuhës standarde dhe të thellojë njohuritë themelore gjuhësore;

Zhvillimi i shkathtësive të të shkruarit funksional dhe të shkruarit subjektiv (vetjak);

Të kuptoj dhe të dallojë të lexuarit e teksteve letrare dhe joletrare e të përvetësoj teknikat e leximit;

Të përvetësoj të shkruarit në funksion të përvetësimit të gjuhës, të leksikut;

Të përvetësoj të shkruarit në funksion të drejtshkrimit dhe të pikësimit.

OBJEKTIVAT PROGRAMORE

Nxënësi duhet të jetë në gjendje:

Të identifikojë: tekste të ndryshme; elemente gjuhësore.

Të kuptojë: tekste të ndryshme letrare dhe joletrare; fjalët e ndryshueshme dhe të pandryshueshme.

Të zbatojë: njohuritë e fituara gjuhësore: fonetike, gramatikore dhe leksikore; njohuritë e fituara mbi modelet e teksteve letrare dhe joletrare.

Të analizojë: fjali të thjeshta dhe të përbëra; tekste të ndryshme.

Të vlerësojë: tekste letrare dhe joletrare; situata parktike nga jeta e përditshme.

Të zhvillojë qëndrimet dhe vlerat: të mendojë në mënyrë kritike dhe të pavarur për atë që flet, lexon apo shkruan; të rrisë shkallën e zhvillimit emocional, krijues, estetik, moral dhe shoqëror; të fitojë shprehje për sjellje njerëzre në shoqëri.

PËRMBAJTJA PROGRAMORE

Shkathtësitë e komunikimit

TË DËGJUARIT DHE TË FOLURIT

TËRËSITË TEMATIKE

- I. 1. *Kulturë e të dëgjuarit dhe të folurit;*
- I. 2. *Tekstet letrare dhe joletrare;*
- I. 3. *Njohuritë gjuhësore.*

TËRËSITË TEMATIKE

TË LEXUARIT

TËRËSITË TEMATIKE

- II. 1. *Kulturë e të lexuarit;*
- II. 2. *Tekstet letrare dhe joletrare;*
- II. 3. *Njohuritë gjuhësore.*

TË SHKRUARIT

TËRËSITË TEMATIKE

- III. 1. *Kulturë e të shkruarit;*
- III. 2. *Tekstet letrare dhe joletrare;*
- III. 3. *Njohuritë gjuhësore.*

QASJET NDËRLËNDORE DHE NDËRPROGRAMORE

Gjuha shqipe është mjet komunikimi për të gjitha lëndët, mirëpo lidhje të drejtëpërdrejta vihen me historiografinë, veçanërisht me historinë e kulturës, edukatën

qytetare, me artet etj. Disa tema nga kto lëndë do të ndikojnë në zhvillimin e skathtësive të komunikimit, në formimin kulturor dhe krijimin e individualitetit të pavarur. Përveç çështjeve ndërlëndore, përmes gjuhës shqipe do të mund të zhvillohen edhe disa çështje ndërprogramore si: tema për shëndetësi, të drejtat e njeriut, çështjet gjinore, varësisht prej rëndësisë dhe aktualitetit që kanë (nga televizioni, revistat, gazetat apo nga rrethi dhe ambienti i tyre).

VLERËSIMI

Vlerësimi ka për qëllim verifikimin se në ç`shkallë kanë zotëruar nxënësit objektivat e përcaktuara, të identifikojë vështirësitë me të cilat ballafaqohen nxënësit, t`u mundësohet atyre që t`i identifikojnë përparësitë dhe pengesat, si dhe t`u ndihmohet nxënësve në përmirësimin e pikave të dobëta.

Mësimdhënësi në vazhdimësi duhet të vlerësojë:

Njohuritë që kanë fituar nxënësit: në ç`shkallë kanë zotëruar nxënësit fjalorin dhe sa është i aftë nxënësi t`i përdorë shkathtësitë gjuhësore;

Pengesat e nxënësve: vlerësohet shkalla e zotimit të njohurive me qëllim të eliminimit të pengesave dhe të ndihmës së nxënësve për eliminimin e vështirësive;

Integrimin e njohurive të fituara: vlerësohen aktivitete apo projektet e ndryshme që nxënësit realizojnë jashtë programit shkollor dhe integrimin e këtyre njohurive në situata brenda shkollës.

Gjatë procesit mësimor rëndësi të veçantë do të kenë mënyrat e ndryshme të vlerësimit si:

Vlerësimi nga mësimdhënësi; vlerësimi i drejtëpërdrejtë dhe i pandërprerë, përcjellja e vazhdueshme e rezultateve të nxënësve si dhe vlerësimi indirekt me anë të testeve;

Vlerësimi nga nxënësi; gjatë punës në grupe ose gjatë përgjigjeve që japin, nxënësit mund të plotësojnë njëri-tjetrin dhe njëkohësisht vlerësojnë mbi bazën e argumenteve;

Vetëvlerësimi; vlerësimi i vetë nxënësit.

Rëndësi të veçantë gjatë vlerësimit duhet t`i kushtojmë të shprehurit me gojë në vazhdimësi, të shprehurit gojor përmes ndërveprimit si dhe të shprehurit me shkrim:

Përdorimit të fjalorit;

Pyetjeve dhe përgjigjeve;

Iniciativave dhe mendimeve të pavarura;

Përshkrimeve dhe shpjegimeve;

Radhitjes së fjalëve në fjali;

Aktivitete brenda punës në grup;

Aktiviteteve individuale dhe grupore;

Fjalorit (leksikut).

LITERATURA

- Tekstet që do të hartohen mbi bazë të programit të ri;
- Tekstet ekzistuese që i plotësojnë kërkesat e këtij programi;
- Tekste të tjera alternative për realizimin e këtij programi.
- Gjuha shqipe 8, Bahri Beci
- Leximi 8, Kujtim Rrahmani

PËRMBAJTJA E PROGRAMIT

I. TË DËGJUARIT DHE TË FOLURIT

I. Kulturë e të dëgjuarit dhe e të folurit.

Rrëfimi personal (autobiografik), i një ngjarjeje të veçantë etj.);
Teksti- tipare të ndryshme të teksteve letrare dhe joletrare;
Eseja dhe lloje të saj (narrative, përshkruese, bindëse – argumentuese);
Shkrimi hulumtues (historik, biografik);
Shkrimi kreativ – tregime;
Elemntet e teatrit dhe të filmit;
Individi dhe bota;
Konflikti – ndikimi i traditës dhe i shoqërisë;
Idiomat, analogjitë, metaforat, krahasimet, në kuptimin e parë figurativ;
Kuptimi i fjalëve në kontekst, ridefinimi, rishikimi dhe argumentimi i tyre;
Struktura, organizimi dhe qëllimi i tekstit;
Ideja kryesore, hollësi të rëndësishme dhe efekte të tjera kuptimore të tekstit.

II. Tekstet letrare dhe joletrare

Ndërrimet historike (metafora, apofonia, metateza, elizioni, përngjitja, shkrirja, kontraksioni);
Ndërrimet e gjalla në gjuhën shqipe (pozicionale dhe kombinatorike);
Struktura morfologjike;
Figurat mitologjike;
Tekstet e vjetra shqipe – analizë në aspektin gjuhësor (Bogdani);
Tiparet e lirikës;
Motive letrare: pavdekësia, fantastika, vdekja, dashuria, aventura, patriotizmi, lufta, humori;
Revista letrare (shkolllore).

III. Zhvillimi i gjuhës

Ndërrimet historike (metafonia, apofonia, metateza, elizioni, përngjitja, shkrirja, kontraksioni);

Ndërrimet e gjalla në gjuhën shqipe;
Formimi i emrave dhe mbiemrave;
Ndërrimet e gjalla në gjuhën shqipe;
Formimi i emrave dhe mbiemrave;
Fjala, grupi emëror dhe grupi foljor;
Fjalta dhe formimi i saj;
Lakimi i përemrave vetëvetor, pronorë, pyetës dhe të pacaktuar;
Mënyra kushtore, dëshirore, habitore dhe urdhërore e foljes dhe kohët e tyre, zgjedhimi, diatezat;
Pjesëzat, pasthirrmat;
Fjalitë e përbëra me bashkërenditje;
Fjalitë e përbëra me nënrenditje;
Fjalët me shumë uptime,
Dialektet në territoret ku flitet shqipja, dallimet mes tyre dhe shqipes standarde;
Zhvillimi historik i gjuhës shqipe dhe ndër ndikimet me gjuhët tjera

IV. Kulturë e të lexuarit

Leximi me zë- artistik (pjesëmarrja në role, recitim, komedi);
Idea kryesore dhe detajet(lidhjet asociative, krahasimet, kontrastet), zhanret dhe kategoritë letrare: subjekti, kompozicioni, tema, komedia, tragjedia, komentim i teksteve;

II. KULTURË E TË SHKRUARIT

II. Kulturë e të shkruarit/të shkruarit individual

Ese, raporte, kërkesa, komente, shkrimi deskriptiv (përshkrues), shprehjet e figurshme dhe frazeologjike(kuptimi I parë dhe I figurshëm);
Rregullat morfologjike, sintaksore dhe leksikore;
Fjalta foljore dhe jofoljore;
Tipet kryesore të fjalive (dëftore, pyetëse, nxitëse, dëshirore, thirrmore) dhe format e tyre (pohore, mohore); fjalitë e pavarura kryesore dhe të varura;
Kryefjala, kallëzuesori i kryefjalës, kundrinori (i drejtë, i zhdrejtë, i zhdrejtë me ose pa parafjalë);
Rrethanori (i vendit, i kohës, i shkakut) si dhe përcaktori dhe ndajshtimi;
Emri, mbiemri, përemrat vetorë, pyetës, lidhorë, të pacaktuar;
Format veprorë dhe joveprorë të foljeve; foljet e zgjedhimit të parë e të dytë në mënyrën dëftore, lidhore, habitore, kushtore e urdhërore;
Formimi i fjalëve të prejardhura (me parashtesë, prapashtesë, rrënjë) dhe të përbëra; sinonimet, antonimet.

GJUHA SHQIPE

PËRMBAJTJA PROGRAMORE

KL.VIII

GJUHË SHQIPE DHE LETËRSI

(34 javë x 4 orë =136 orë në vit)

Gjuhë shqipe = 64 orë në vit

1. Njohuri të përgjithshme = 4orë
2. Gramatikë = 36 orë
3. Drejtëshkrim = 8 orë
4. Të flasim = 8 orë
5. Të hartojmë = 8 orë

II. Letërsi = 60 orë në vit

1. Letërsi = 28 orë
2. Letërsi botërore = 8 orë
3. Letërsi popullore = 8 orë
4. Teknikë e recitimit = 4 orë
5. Lektyrë = 12 orë

III. Hartime e korigjime = 12 ore ne vit

1. Katër hartime (Dy në gjysmëvjetorin e parë e dy në të dytin).
2. Një orë për hartim e dy për korigjim

Gjuhë shqipe

Permbajtjet programore

Kapitulli i I

1. Gjuha shqpe dhe historia e saj
2. Të përshtatim tekste të vjetra në gjuhën standarde
3. Gjuha letrare dhe dialektet
4. Të përshtatim tekste dialektore në gjuhën standarde
5. Ndrimet fonetike
6. Të jemi miq me njëri tjetrin
7. Të japim e të kërkojmë ndihmë
8. Shprehim dëshirat tona
9. Tekstet treguese

Kapitulli i II

10. Analizë gramatikore e fjalsië, grupi emëror dhe grupi foljor
11. Pikësimi
12. Zgjedhimi foljeve
13. Format veprorë dhe joveprorë
14. Mënyra kushtore dhe kohët e saj
15. Mënyra dëshirore dhe kohët e saj
16. Mënyra habitore dhe kohët e saj
17. Mënyra urdhërore
18. Ftojme, falenderojme, urojmë
19. Të bëjmë përmbledhjen e një teksti
20. Skeçi dhe gazmoret
21. Tekste përshkruese

Kapitulli III

22. Lakimi i përemrave pronorë
23. Lakimi i përemrave pyetës
24. Lakimi i përemrave të pacaktuar
25. Pjesëzat
26. Pashirrat
27. Formimi i emrave dhe mbiemrave
28. Fusha kuptimore e fjalës
29. Diskutojmë për emisionet e radios dhe të televizionit
30. Flasim për gazetatat
31. Flasim për revistat
32. Tekstet shpjeguese

Kapitulli i IV

33. Fjalë e përbërë me bashkërenditje
34. Fjalë e përbërë me pjesë nënrenditur kohore
35. Fjalë e përbërë me pjesë të nënrenditura shkakore, rrjedhimore
36. Fjalë e përbërë me pjesë të nënrenditura mënyrore e krahasore
37. Fjalë e përbërë me pjesë të nënrenditura kushtore dhe lejore
38. Biografia dhe autobiografia
39. Intervista
40. Hartojmë një raport
41. Tekste argumentuese

LETËRSI

Përmbajtjet programore

Letërsi shqiptare

1. “Liria” Din Mehmeti
2. “Krijimi i rruzullimit” Pjetër Bogdani
3. “Më fol Shqip” Kiço Blushi
4. “Trofeu i gjallë” Musa Ramadani
5. “Skënderbeu” Beqir Musliu
6. “Shqiptarët” Bajroni
7. “Vdekja në udhët e Çamërisë” Bilal Xhaferi
8. “Besa e Konstandinit” Popullore
9. “Fuqia e Mujit” Popullore
10. “Balëadë nizamësh” Ismail Kadare
11. “Unë luftoj veç për liri” Gjergj Fishta
12. “Shpallja e pavarësisë” Ismail Qemali
13. “Lulja e vetëm” Asdreni
14. “Bajram Curri” Faik Konica
15. “Adili dhe Vita” Jakov Xoxa
16. “Gjumi i diellit” Sabri Hamiti
17. “Emri më i përgjakur në hartën e Evropës” Lamije Haxhiaj
18. “Kthimi i ushtarit në shtëpi” Qerim Ujkani
19. “Këtu” Agim Spahiu
20. “Anës lumit...” Naim Frashëri
21. “Shkodra në mbramje” Ernest Koliqi
22. “Poradeci” Lasgush Poradeci
23. “Moisiu në mal” Fan Noli
24. “Baladë për njeriun që zgjihej me shpresë” Eqrem Basha
25. “Plaku dhe deti” Ernest Heminguej
26. “Arkitekti dhe Perandori” Johan Manuel Gisbert
27. “Don Kishoti kundër mullinjve të erës” Migel De Servantes
28. “Trokitje në derën e çifligut” Franc kafka
30. “Të jetosh, të dashurohesh, të kuptohesh” Leo Buscaglia
30. “Miq të e mi lamtumirë” Gabriel Garsia Marquez
31. “Kujtimet e Adrianos” Margerit Jursenar
32. “Djali Blu” Martin Auer
33. “Beselam pse më flijojnë” Rexhep Qosja
34. “Kopraci” Molieri
35. “Romeo dhe Zhulieta” Uilliam Shekspir
36. Teatri
37. Arti i fotografisë
38. Filmi
39. “Një film shkurtër për Shqipërinë” Faik Konica
40. Radio dhe televizioni

Lektyrë

1. Pjeter Bogdani "Kenget e Sibilave"
2. Naim Frasheri "Lulet e veres"
3. Ferid Selimi "Kujtime të thinjura"
4. Ismail Kadare "Keshtjella"
5. Dritero Agolli "Shkelqimi dhe renia e shokut Zylo"
6. Mexhid Mehmeti "Monstrumiada"

UDHËZIME PËR REALIZIMIN E PROGRAMIT

Vendin kryesor në realizimin e përmbajtjes programore e zë metodologjia e mësimdhënies. Mësimdhënësi, gjatë realizimit të procesit mësimor duhet të ketë parasysh strategjinë më efektive, të cilat e mundësojnë mësimin efektiv. Për nxënësit, mësimdhënësi duhet të jetë model në mënyrën e përdorimit të shkathtësive gjuhësore dhe njherit vëmendja e tij duhet të përqëndrohet në disa parime bazë:

- I. Përqëndrimi në komunikimin (shkathtësitë e komunikimit) dhe përqëndrimi në gjuhën e gramatizuar;
- II. Përqëndrimi në nxënësin dhe të nxëniet e tij. Në qendër të vëmendje duhet të jetë nxënësi. Karakterin, përparsitë dhe dobësitë e nxënësit mësuesi duhet të bëjë përpjekje që t'i njohë mirë, ta verifikojë a është tip i mbyllur a i hapur, frikacak apo guximtarë, a merr vetë iniciativa apo duhet të nxitet nga mësuesi etj.

Roli i mësimdhënësit është rol vendimtarë që do të ndihmonte në procesin e mësimdhënies dhe mësimnxënies. Kjo do të varet nga planifikimi i orës mësimore: përdorimi i hapësirës në klasë, d.m.th. mënyra e vendosjes së bankave si dhe aktivitetet që zhvillohen në klasë: mënyra e komunikimit, luajtja e roleve, puna në grupe etj.

БУГАРСКИ ЈЕЗИК БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Цел на обучението по български език са:

- Овладяване нормата на книжовния българския език чрез усвоявање на граматичната , лексикалната , синтактичната , правоговорната и правописната норма.
- Подтикване на заинтересованоста на учениците към художествени произведения на български език.
- Усавършенстване техниката на бързото четене наум с разбирање на прочетеното.
- Запознавање на учениците със статута и характерните особености на езиците на народите и малцинствата в Сърбија.
- Формирање у учениците на точен критериј за самостојателен избор, анализ и преценка на художествените произведения.

- Систематизиране на учебния материал по всички тематични области от учебната програма.

Образователните задачи на обучението по български език са:

- Учениците да обогатят речниковия фонд с нови думи и изрази;
- Да тълкуват и изясняват текстове от различни стилове;
- Да отстранят диалектните прояви в езика при служене с книжовната си норма;
- Да усвоят стилистичните стойности на българския език;
- Да си служат с българския книжовен език в различни речеви ситуации;
- Да систематизират учебното съдържание по всички учебни области.

ЕЗИК

Граматика

Езикът като средство за общуване /понятие, социална обусловност на развитието му/; езикът и другите средства за комуникация; езикът – най съвършено средство за комуникация.

Език – общуване - текст

Речево общуване и текст. Правила за успешно общуване. Текстът във сферата на масовата комуникация.

Диалекти и наречия в българския език. Книжовна норма.

Лексикология. Словесно богатство на българския език. Речник. Видове речници. Фразеология. Стилистично значение на думите. Основни разлики между българския и сръбския книжовен език.

Преговор, разширяване и систематизация на материала от предишните класове. Словообразуване – начин на образуване на нови думи в българския език: афискален, композиционен, флексивен и чрез сливане на думи.

Падежни остатъци в българския език – при личните местоимения и съществителните имена.

Преговор и систематизация на знанията за глагола – вид, лице, наклонение, спрежение, време, начин. Лични и нелични глаголни форми, основна функция и значение.

Повторение на всички звукови промени.

Систематизация на знанията за ударението – книжовна норма.

Правопис

Думи с две ударения в българския език.

Писане на сложни думи.

Транскрипция на чуждите думи в българския език.

Систематизация на материала от предишните класове: употреба на главна буква, Подвижен “Ъ”. Пунктуация. Слято и полуслято писане на думи, писане на неударените гласни, писане на звучните съгласни / морфологичен правопис/. Ятово правило. Писане на съкращения.

ЛИТЕРАТУРА

Класно четене

Черноризец Храбър: О писменех /За буквите/
Григорий Цамблак: Похвално слово за Патриарх Евтимий
Емилиян Станев: Крадецът на праскови
Ивайло Петров: Хайка на вълци
Стойне Янков: Завръщане
Паисий Хилендарски: Из “История славянобългарска”
Добри Чинтулов: Стани, стани юнак балкански!
Притча за разблудналия син (Евангелие по Лука – 15:11-32)
Веселин Ханчев: Посвещение
Детко Петров: Чудо в нашия двор
Светослав Минков: Водородният господин и кислородното момиче
Елисавета Багряна: Стихии
Банчо Банов: Приятелство
Христо Ботев: Борба
Емануил Попдимитров: Груинската река
Добри Жотев: Язык за васульо
Десанка Максимович: Стихотворения за България
Иво Андрич: Разказ- по избор
Добрица Чосич: Откъс от подбран роман
Бора Станкович: Ташана

Извънкласно четене

Иван Вазов: Под игото
Елин Пелин: Гераците
Георги Караславаов: Снаха
Николай Хайтов: Диви разкази / или друг сборник разкази/
Произведения от автори на българите в Сърбия / по избор/ - книга
Произведения от автори на балканските народи / по избор/
Научно-популярни текстове / по избор/

Работа върху текста

Подробен анализ на темата, идеята, социалния контекст на произведението, психологическа характеристика на образите, композиция.
Модерен и класически / традиционен / прозаичен израз – разлика въз основа на сравнението на анализирани текстове.

Стилистичен анализ на произведението на синтактично и лексикално равнище.

Обобщаване на основните понятия в прозата: разказ, роман, бележка, пътепис, дневник.

Цялостен анализ на лирическо произведение.

Обобщаване на основните понятия в поезията: видове лирика. Стихосложение, видове.

При анализа на произведенията се усвояват следните понятия: мемоари, пътепис, балада, поема. Систематизация на литературните термини от предишните класове.

Четене

Усавършенстване на литературното четене / с изисквания като в предишните класове/ . Личен тон при четене и казване наизуст на научени прозаични и поетични текстове.

Усавършенстване техниката на бързо четене наум с предварително поставени специални изисквания / както в VII клас /

Упражнения за „бегло” четене на познат текст с цел придобиване на определена информация. Вживяване на ученика в „ беглото” четене на непознат текст, за да се установи дали той ги интересува и дали го четат целия /статя във вестник, непозната книга и др./

ГОВОРНА И ПИСМЕНА КУЛТУРА

Говорна култура

Разказване на собствени и чужди случки с ефектно начало и край.

Описание на:

- Сложни трудови действия с увеличаванена изискванията за точност на описанието / химически опит, дисекция в час по биология/.
- Портрет – герой от филмово или телевизионно произведение – въз основа на фабула и диалог.
- Хумористично описание. Научно описание.

Дискусия с предварително въвеждане на ученика в писане на теза; събиране на данни от различни източници /енциклопедии, лексикони, наръчници и др./

Критически отзив за нова книга, филм, радио и телевизионно предаване.

Писмена култура

Описание на сложен предмет и сложно трудово действие.

Портретна характеристика / герой от филм / въз основа на фабула и диалог.

Критически очерк за нова книга или филм.

Подтикване на ученика към самостоятелно творчество / четене на работите на ученика, разговор за тях /.

Отзив. Анотация.

Съчинение. Видове съчинения: съчинение – разсъждение, отговор на литературен въпрос, съчинение на свободна тема.

Молба. Протокол. Попълване на различни формуляри.

Шест домашни писмени упражнения и техен анализ по време на час.

Четири училищни писмени упражнения / един час за провеждане и два часа за поправка /.

ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ПРОГРАМАТА

ЕЗИК: Граматика / фонетика, морфология и правопис/

В процеса на езиково обучение учениците се подготвят за правилно устно и писмено общуване на книжовен български език. Затова изискванията в нея не са насочени само към езикови правила и граматични норми, но и към разкриване на тяхната функция. Например, изречението не се възприема само като граматична част (от гледната точка на структурата му), но и като комуникативна част (от гледна точка на функцията му в комуникацията).

Основни програмни изисквания в обучението по граматика е учениците да се запознаят с езика и да го тълкуват като система. Нито едно езиково явление не би трябвало да се изучава изолирано, във контекста в който се реализира неговата функция. В 1. и 2. клас в рамките на упражненията за слушане, говор, четене и писане учениците ще изучават езиковите явления без техните наименования, а *от 3. до 8. клас концентрично и последователно ще се изучават граматика, съобразена с възрастта на учениците.*

Последователността се осигурява със самия избор и разпределението на учебното съдържание, а конкретизирането в зависимост от възрастта се постига чрез формулирането на изисквания за обучението в отделните класове: отбелязване, виждане, усвояване, понятие, разпознаване, различаване, информация, употреба, повторение и систематизиране. С посочването на степента на програмните изискванията на учителите се помага в техния стремеж да не обременяват учениците с обем и задълбочена обработка на езиковия материал.

Осъществява се селекция на основните езикови закономерности и информацията, която се отнасят към тях.

Езиковият материал в програмата насочва учителите при тълкуването на граматичните категории да обосновават на тяхната функция, която учениците са запомнили и научили да прилагат на практика в предишните класове. Последователността и селективността в граматиката най-добре се виждат в съдържанията по синтаксис и морфология от 1. до 8. клас. Същите принципи са проведени и в останалите области на езика. Например, алтернацията на съгласните: к, г, х, я, учениците най-напред откриват в строежа на думите в V клас, а чрез упражнения и езикови игри в този и в предишните класове придобиват навици за правилна употреба на дадените консонанти в говора и писането; елементарни информации за палаталните съгласни получават в шести клас, а *знанията за съществените звукови особености на българския език се*

систематизират в 8. клас. По този начин учениците получават основна информация за звуковите промени, научават се да ги прилагат в езикова практика, и не са натоварени с описанието и историята на посочените явления.

Елементарна информация по морфология учениците започват да получават от 2. клас и последователно от клас в клас разширяват и задълбочават. От самото начало учениците придобиват навици да откриват основните морфологични категории, например: във 2. клас освен откриване на думи, които обозначават предмети и същества се включва и разпознаването на рода и число на думите, а в 3. клас и разпознаването на лицето на глагола. По този начин учениците се въвеждат логически последователно в морфологичните, но и в синтактичните закономерности (разпознаване лицето на глагола – лични глаголни форми – сказуемо – изречение). Думите винаги трябва да се откриват и анализират в рамките на изречението, в което се проявяват техните функции, значения и форми.

Програмното съдържание, което се отнася до ударението не трябва да се представя като отделна методическа единица. Не само в езиковото обучение, но и в обучението по четене и езикова култура, учениците трябва да се учат на книжовната норма и с постоянни упражнения (по възможност с аудио-визуални записи) да придобиват навици за слушане на правилното произношение на думите.

За овладяване на правописа е нужно да се организират различни по съдържание различни системни упражнения по съдържание. Заедно с това от самото начало на училищното обучение учениците се учат да си служат с правописа и правописния речник (училищно издание).

Упражненията за овладяване и затвърдяване на знанията по граматика до степен прилагането им на практика в нови речеве ситуации произлизат от програмните изисквания, но са обусловени и от конкретната ситуация в класа – говорните отклонения от книжовния език, колебанията, грешките, които учениците допускат в писменото изразяване. Затова съдържанието на упражненията по езиково обучение трябва да се определят в основа на системното развитие на говора и писането на ученика. По този начин езиковото обучение ще има подготвителна функция за правилната комуникация на съвременен книжовен български език.

В обучението по граматика трябва да се работи в следните насоки, показали на практика своята ефективност:

- Насърчване на съзнателните дейности и мисловна самостоятелност на учениците.
- Премахване на мисловната инерция и ученическата склонност за подражание.
- Запознаване с ценността и стилистичните на езиковите явления.
- Разбиране на ситуационната обуславеност на езиковите явления.
- Свързване на езиковото обучение с художествената литература.
- Откриване на стилистичните функции, т.е. на изразителността на езиковите явления.

- Използване на художествената литература за стимулиране изучаването на майчиния език.
- Системни и осмислени упражнения в говора и писането.
- По-ефективно преодоляване на етапите за разпознаване на езиковите явления.
- Свързване знанията за езика с непосредствената говорна практика.
- Осъществяване на непрекъснати и системни правописни и стилистични упражнения.
- Стимулиране на ежедневната езикова изразност на ученика.
- Посочване на граматичния строеж на стилистичните граматични средства.
- Използване на подходящи илюстрации на езиковите явления.

В обучението по граматика ефективни са онези дейности, които успешно премахват мисловната инерция на учениците, развиват техният интерес и самостоятелност, с което се стимулира изследователското и творческото им отношение към езика. Изброените насоки в обучението предполагат неговата свързаност с живота, езиковата и художествена практика, т.е. с подходящи текстове и речеви ситуации. Затова използването на извадени от контекста езикови явления е неефективно в обучението по граматика. Изолираните от контекста изречения представляват мъртви модели подходящи за формално преписване, учене наизуст и възпроизвеждане, а всичко това пречи на съзнателната дейност на учениците и създава предпоставка за възникване на мисловна инерция.

Съвременната методика на обучението по граматика акцентира върху съществените особености на езиковите явления, а това означава върху техните значими свойства и стилистични функции, което предполага изоставяне на формалните и второстепенните белези на изучаваните езикови явления.

В езиковото обучение е необходимо езиковите явления да се откриват в ежедневието и в езиковото обкръжение, които обуславят техното значение. Учениците трябва да се насочват към използването на удобни текстове и речеви ситуации, с които даденото езиково явление естествено се явява и изказва. Текстовете трябва да са познати на учениците, а когато не са трябва да се прочетат и да се разговаря върху тях.

За да подпомага учениците при откриването на стилистичните функции на езиковите явления, учителят трябва да знае, че запознаването със същността на езиковите явления често става чрез преживяване и разбиране на художествен текст. Това допринесе за развитието на ученическия интерес към езика, тъй като художествената литература поднася граматичното съдържание по-конкретно, по-лесно за прилагане.

Необходимо е учителят да има в предвид значителната роля на системните упражнения, т.е. учебният материал не е овладян добре, ако не е добре упражнен. Това означава, че упражненията трябва да бъдат съставна част от работата с учебните съдържание, повторението и затвърдяването на знанията.

Методиката по езиково обучение теоретически и практически доказва, че в обучението по майчин език трябва по –бързо да се преодолее равнището на припознаване и възпроизвеждане, а с търпеливо и упорито старание да възприемат значения и навици – за приложимост и творчество. За да се отговори на практика на тези изисквания, ефективно е във всеки момент знанията по граматика да

бъдат: функция на тълкуването на текста, с което се преминава от припознаването и възпроизвеждането към практическо приложение.

Прилагане на знанията за езикам на практика и тяхното преминаване в умения и навици се постига с правописни и стилистични упражнения.

Учениците трябва непрекъснато да се да се подтикват към свързване на знанията с комуникативния говор. Един от ефективните начини на работа в обучението по граматика е упражняването в използването на подходящи примери от непосредствената говорна практика. Това доближава обучението по граматика до ежедневните потребности, в които езика се проявява като мисловна човешка дейност. Обучението по този начин по-практично и по-интересно, което носи удовлетворение на ученика и му предоставя възможност за творчество.

В съвременната методика на обучение съществуват редица методически похвати, които трябва да се прилагат в програмното съдържание по езикознание и които дават възможност да се върви по всеки път за усвояване на знанията, който в рамките на учебния час получи своята структура в съзнанието на учениците.

Работата по новата учебна програма предполага прилагане на следните методически похвати:

- Използване на подходящ текст, в който се открива и обяснява дадено езиково явление. Най-често се използват кратки художествени, научно популярни и публицистични текстове, както и примери от писмените упражнения на учениците.
- Използване на изкази (примери от подходящи текущи или запомнени текстове) в речевите ситуации .
- Стимулиране на учениците да разберат цялостно и подробно подходящия текст.
- Затвърдяване и повторение на знанията за езиковите явления и понятия, които непосредствено допринасят за по-лесното разбиране на учебния материал (ползват се примери от учебен текст).
- Стимулиране на учениците да откриват в текста примери за езикови явления, които са предмет на учебното познание.
- Съобщаване и записване на новия урок и стимулиране на учениците да прилагат изследователски подход при откриването на езиковите явления.
- Осъзнаване важните свойства на езиковите явления (форми, значения, функции, промени, изразителни възможности...).
- Разглеждане на езиковите факти от различна гледна точка, сравнителен анализ, описване и класификация.
- Илюстриране и графично представяне на езиковите понятия и техните отношения.
- Дефиниране на езиковото понятие: подчертаване свойствата на езиковите явления и откритите закономерности и норми.
- Разпознаване, обяснение и прилагане на овладения учебен материал в нови ситуации въз основа на примерите, които дават самите ученици (непосредствена дедукция).
- Затвърдяване, повторение и прилагане на усвоените знания и умения (редовни упражнения в училището и у дома).

Посочените методически похвати се допълват взаимно и се реализират непрекъснато и едновременно. Някои от тях могат да бъдат реализирани преди започването на часа в който се разглежда даденото езиково явление, а някои след неговото завършване. Така например текст, който се използва за усвояване на знания по граматика трябва да бъде представен предварително, а някои езикови упражнения са задача за домашна работа. Илюстрирането, например, не трябва да бъде задължителен етап в учебната работа, а да се прилага когато ефективността му е безспорна.

Успоредно и в единство в посочения съзнателен път протичат всички важни логически операции: наблюдение, съпоставка, заключение, доказателство, дефиниране и даване на нови примери. Това означава, че в часовете, в които изучава съдържанието по граматика няма отделни етапи, т.е. ясно забележими преходи помежду тях. Очевиден е преходът между индуктивния и дедуктивния метод на работа, като и осъзнаването на езиковите явления и упражняването.

Литература

Въвеждането на ученици в света на литературата и в останалите т.нар.нелитературни текстове /популярни,информативни/ претставява изключително отговорна преподавателска задача. Именно в тази степен на образование се получават основни знания, умения и навици, от които до голяма степен зависи литературната култура на учениците, а също така и тяхната обща култура, върху която се изгражда цялостното образование на всеки образован човек.

Литературата, предназначена за всеки клас, е разпределена на литературни родове: лирика, епос, драма. Различията са в тяхната цялостна художествена или информативна стойност, които влияят на определени методически решения /приспособяването на четеното към вида на текста, тълкуване на текста в зависимост от неговата вътрешна структура, междупредметните връзки с граматиката, правописа, езиковата култура и др.

Четене и тълкуване на текст

Своеобразието на този предметен сегмент не са толкова в учебното съдържание, колкото във възрастовите възможности на ученици да го възприемат до степен, в която усвоените знания и умения придобиват ефективност за цялостния процес на обучение. Поради тази причина четенето и тълкуването на текста осигурява по-нататъшното усъвършенстване на гласното четене, а по-късно и последователното и системното въвеждане в техниката за четене наум, както и усвояването на основните понятия и отношения, които се съдържат в прочетенич текст.

Четеното на текст е първото и основното овладяване на тези знания и умения от учениците. Особено важно е учениците постепенно и ефективно да овладеят четеното на глас, което съдържа в себе си главните характеристики на логическото четене /изговор, височина на гласа, паузи, интонационно приспособяване и др./ Четеното на глас естествено придобива по-голяма изразителност във втори клас /нагласяване, емоционално приспособяване, теми

и др./ , което улеснява усвояването техниката на изразителното четене в трети клас. Внимание се изисква към четенето на глас от всеки ученик поотделно. След прочитането на текста ученикът трябва да разбере кое е било доброто в това четене и какво трябва да се промени, за да стане още по-добро.

Последователността и системността могат да се използват при въвеждането на четене наум. Четенето наум всъщност съдържа редица сложни мисловни действия, които ученикът трябва спонтанно да овладее, а отделен проблем е т.нар. вътрешен говор. Безусловно по време на упражненията трябва да се прилагат различни видове мотивиране, стимулиране и насочване, в резултат на което се улеснява разбирането на четения текст.. По такъв начин четенето наум от методическо изискване на съвременното обучение по литература се превръща в необходимо условие за правилно тълкуване на текста.

Тълкуване на текста в началните класове представлява извънредно сложен и деликатен учебен процес. Текстът е основно учебно съдържание, което има водеща и интеграционна роля в обучението, тъй като обединява в себе си съдържание и от други предметни области. Поради възрастовите ограничения за тълкуването и усвояването на основните структурни единици и особено на художествения компонент на текста, е необходимо системно, упорито и творчески учениците да се обучават в откриване, разпознаване, а по-късно в анализ на образите и усвояване на основните компоненти на текста.

Необходимо е учениците системно и добронамерно да се подтикват към посещение на училищната и местната библиотека , организиране на класна библиотека, подготвяне на книжна изложба, слушане и гледане на видеозаписи с художествени изказвания (говорене, рецитиране), организиране на срещи и разговори с писатели, литературни игри и състезания, водене на дневник за прочетените книги (заглавие, писател, впечатления, главен герой, избрани изречения, необикновени и интересни думи и т.н.), организиране на лична библиотека, видеотека и т.н.

Подобен методически подход за четене и тълкуване на текста осигурява реализирането на основните начала на съвременното обучение по литература, състоящи се в постепенното и осмислено въвеждане на ученика в сложния свят на литературното художествено произведение и плановото му обогатяване, усъвършенстване на езиковата култура на ученика. При това трябва да се обърне особено внимание на ролята на ученика като субект в процеса на обучение (колкото се може по-голяма самостоятелност, свободно проучване и изразяване, възможности за формиране и защита на лично мнение).

Четене и тълкуване на текста

Тълкуването на текста се основава на неговото четене, преживяване и разбиране. При това качеството на изпълнение на учебните задачи е обусловено от качеството на четене. Затова различните форми на насочено четене са основна предпоставка за получаване на знания и за ориентация в света на литературното произведение.

Изразителното четене се провежда системно и с постоянно завишаване на

изискванията, при което колкото се може повече да се използват способностите на учениците с цел да се постигне високо качество на имението за четене. Тези упражнения се провеждат планомерно и с предварителна подготовка от страна на учителя и на учениците. В своята подготовка учителят предварително подбира подходящ текст и подробно разглежда онези негови страни, които са свързани с изразителното четене. В зависимост от мисловно-емоционалното съдържание на текста учителят заема и приспособява силата, тембъра, ритъма, темпото, интонацията, паузите, логическото ударение и звуковите трансформации към конкретната обстановка. Понякога използва фоно записи на образцово четене. Изразителното четене се упражнява върху предварително анализиран и добре разбран текст, в което се състои подготовката на учениците за провеждане на изразителното четене. В 6., 7. и 8. клас периодично се анализират психическите и езиково-стилистичните фактори, които са в основата на устното изказване. В отделни случаи учителят съвместно с учениците подготвя текст за изразително четене с предварително отбелязване на ударението, паузите и звуковите модуляции.

Изразителното четене се упражнява върху различни по форма и съдържание текстове: използват се лирически, прозаични, драматически текстове; в стихотворна и прозаична форма, в разказвателна и описателна форма, в монологична и диалогична форма. Особено внимание се обръща на емоционалната динамичност на текста, на неговата драматичност, на авторската реч и на речта на героите.

В класа е необходимо да бъдат осигурени условия за изразително четене и говорене: да се създаде заинтересована публика, способна критично и обективно да преценява качествата на изразителното четене и говорене. С помощта на аудио записи на учениците трябва да се даде възможност да чуят своето четене и критично да се отнасят към него. При разработването на уроци за анализ на литературно произведение също се включва изразително четене.

Четенето наум е най-продуктивната форма за получаване на знания и затова в обучението му се обръща особено внимание. То винаги е целенасочено и изследователско, чрез него учениците се упражняват във всекидневно получаване на знания и учене. Упражненията по четене се включват в останалите форми на работа като осигуряват получаване на знания и разбиране не само на литературен текст, но и на всички добре обмислени текстове. Прилагането на текст-метода в обучението предполага ефективни упражнения за овладяване на бързото четене наум с разбиране и допринася за развиване способността на учениците да четат гъвкаво, да хармонизират бързината на четенето с целта на четенето и характеристиките на текста.

Качественото четене наум се подтиква чрез предварително насочване на учениците към текст и чрез поставяне на съответни задачи, след изпълнението на които се провежда задължителна проверка за разбирането на прочетените текстове. Информативното, продуктивното и аналитичното четене се стимулират чрез самостоятелни изследователски задачи, които се дават на учениците през подготвителния етап за усвояване на текста или за усвояване на материал по граматика и правопис. По този начин се подобряват логиката и темпото на

четене и особено бързината на разбиране на прочетения текст, с което учениците овладяват самостоятелното учене. Учениците от по-горните класове се насочват към бегло четене, което представлява бързо и задълбочено прочитане на текста. То се състои в бързото търсене на информация и значения в текста, при което не се прочита всяка дума, а с поглед се преминава през текста и се чете с прескачване (междузаглавия, подзаглавия, първите редове на отделни части, увод, заключение). При провеждане на упражнения за усвояване на беглото четене предварително се поставят определени задачи (търсене на дадена информация, сведения и подробности), а след това се проверява качеството на тяхното осъществяване и се установява времето, изразходвано за реализиране на задачите. Учениците, владеещи беглото четене се научават да запомнят, възпроизвеждат и преговарят, четежки текста с молив в ръка.

Изразителното произнасяне на запомнени текстове и откъси в прозаична и стихотворна форма е значима форма на работа в развитието на говорната култура на ученика. Убедителното произнасяне на текст е важно условие за убедителното рецитиране на стихове. Затова е желателно понякога в един и същи час да се упражняват и сравняват произнасянето на текстове в проза и стих.

Наизуст да се учат къси прозаични текстове (разказване, описание, диалог, монолог), различни видове лирични стихотворения. Успехът на изразителното произнасяне зависи в значителна степен от начина на учене и логическото усвояване на текста. Ако се учи механично, както понякога се случва, усвоеният автоматизъм се пренася и върху начина на произнасяне. Затова самостоятелна задача на учителя е учениците да усвоят осмисленото и интелектуално учене наизуст. В процеса на упражнението трябва да се създават условия произнасянето да бъде "очи в очи", говорителят да наблюдава лицето на слушателя, за да осъществява емоционален контакт с публиката. Максимално внимание се отделя на говоримия език с неговите изразни възможности, а така също на естественото поведение на говорителя.

Усвояване на текста започва след успешното четене на глас и наум. Литературното произведение се чете толкова пъти, колкото е необходимо, за да предизвика определени преживявания и впечатления, нужни за по-нататъшно разбиране и анализ на текста. Различните форми на повторно и насочено четене на пълното произведение или на откъс от него задължително се прилагат при работата върху лирични произведения и къси епични текстове.

При работа върху текста се прилагат комбинирани в повечето случаи аналитични и синтетични подходи. Към литературното произведение се подхожда като към сложен и уникален организъм, в който всичко е обусловено от причинно-следствени връзки, породено от жизнен опит и оформено с творческо въображение.

Учениците трябва да формират свои впечатления, становища и съждения за литературното произведение, подробно и заинтересовано да се изказват, използвайки доказателства от самия текст като по такъв начин усвояват уменията за самостоятелен изказ, изследователска дейност и формиране на критични становища, оценки и заключения за литературното произведение.

Учителят трябва да има предвид, че тълкуването на литературното произведение в основното училище, особено в долните класове е по принцип предтеоретично и не изисква познаване на професионалната терминология. Това обаче не пречи разгортането за прочетеното в долните класове да бъде професионално обосновано и реализирано с много творчество и изследователска любознателност. По своите качествени характеристики този подход представлява проектиране в съзнанието на учениците на една художествена картина и анализ на впечатленията, които тя предизвиква във въображението им. По такъв начин още от 1. клас учениците се научават да изказват своите впечатления, мисли, чувства, асоциации, предизвиквани от образния поетичен език.

Във всички класове работата върху литературното произведение трябва да бъде наситена с решаване на проблемни въпроси, които се основават на текста на художественото преживяване. По такъв начин ще се стимулира любопитството на учениците, съзнателната им активност и изследователската дейност и всеотдайно ще се опознае произведението. Много текстове и особено откъси от произведения в образователния процес изискват подходяща локализация, понякога и многопластова. Необходимо е приспособяване на текста във времеви, пространствени и обществено-исторически рамки, даване на определени сведения за писателя и възникването на произведението, както и предварителна информация за откъса. Всичко това са условия, без които в повечето случаи текстът не може да бъде интензивно преживян и правилно разбран. Затова психическата реалност, от която произлизат тематичния материал, мотивите, героите, трябва да се представи в подходяща форма и в онзи обем, който е необходим за пълноценно преживяване и сериозно тълкуване.

Методиката на обучението по литература вече няколко десетилетия се развива в теоретичен и практически план и е в основата на усъвършенстването на учителското и ученическото изследователско, изобретателско и творческо отношение към литературно-художественото произведение. Литературата в училище не се преподава и не се учи, а се чете, усвоява, за нея се говори, тя предизвиква наслада. По такъв начин обучението по литература разширява духовните хоризонти на учениците, развива техните изследователски и творчески способности, тяхното критично мислене и художествен усет, култивира и стимулира литературната, езиковата и жизнената чувствителност.

Съвременната модерна организация на обучението по български език и литература предполага активна роля на учениците в образователния процес. В съвременното обучение по литература ученикът не трябва да бъде пасивен слушател, който след обучението да възпроизвежда преподаденото от учителя, а деятелен субект, който изследователски, изобретателски и творчески участва в изучаването на литературно-художествените произведения.

Дейността на ученика трябва ежедневно да включва три работни етапа: преди часа, по време на часа и след часа. През всички етапи учениците системно трябва да усвояват уменията самостоятелно да решават многобройни въпроси и задачи, възникващи по време на четенето и изучаването на произведението. Тези въпроси и задачи трябва да бъдат такива, че в голяма степен да ангажират техните емоции и мисли, да им доставят удоволствие и да събудят изследователското им любопитство. Подобни задачи се превръщат в силна мотивация за работа и са

предпоставка за постигане на предвидените интерпретативни цели. Учителят трябва да постави задачи, които подтикват учениците към откриване, изследване, преценка и заключение. Ролята на учителя е в оказването на разумна помощна учениците, която да ги стимулира и насочва като по такъв начин развива техните индивидуални способности. Също така учителят трябва адекватно да оценява заложите на учениците и резултатите, които те постигат във всички форми на дейност.

Изучаването на литературно-художественото произведение в обучението е сложен процес, който започва с подготовка на учителя и ученика/мотивиране на ученика за четене, преживяване и изучаване на художествения текст, четене, локализация, на художествения текст, изследователски подготвителни задачи/за тълкуване на произведението. Централни етапи в процеса на изучаване на литературно-художественото произведение в обучението са методологическото и методическото обосноваване на интерпретацията и нейното развитие по време на часа.

В обосноваването и развитието на интерпретацията на литературно-художественото произведение трябва да преобладава методологическата ориентация към интерпретация на художествения текст. Съвременната методика на обучението по литература следователно акцентира върху вътрешното /иманентно/ изучаване на художествения текст, без да пренебрегва неопходимостта от прилагане на извънтекстови гледни точки, което позволява литературното произведение да бъде качествено и сериозно разтълкувано. Заедно с това методологическо изискване интерпретацията на художественото произведение трябва да отговори и на изискванията, съдържащи се в методиката на обучението по литература: да бъде оригинална, естетически мотивирана, всестранно хармонизирана с целите на обучението и познатите дидактически принципи, да има естествена кохерентност и последователност а методологическите и методическите изисквания за всяка отделна част да се осъществяват по пътя на единството между анализа и синтеза.

Един от най-важните принципи при интерпретацията на литературно-художественото произведение е цялостното обхващане на произведението. При интерпретацията на литературно-художественото произведение действат следните комплексни фактори: художествено преживяване, текстови цялости, характерни структурни елементи /тема, мотиви, художествени картини, фабула, сюжет, литературни образи, поуки, мотивационни изисквания и литературни проблеми.

Следователно интерпретирането на литературно-художественото произведение трябва да се основава на адекватни естетически, методологически и методически принципи. Няма универсални начини за навлизане в света на конкретните литературно-художествени произведения. Тези начини са различни, тъй като произведенията са автономни, самобитни и неповторими.

Литературни понятия

С литературните понятия учениците се запознават при работата върху дадени текстове и с помощта на ретроспективния поглед върху преди това изучени текстове. Така например при работа върху патриотично стихотворение се

припомнят няколко стихотворения от същия вид, изучени по рано. По такъв начин се усвояват знания за този вид лирика. Запознаването с метафората трябва да стане тогава, когато учениците вече са откривали изразителността в определено количество метафорични картини.

Функционални понятия

Върху функционалните понятия не се работи отделно, а в процеса на обучението се посочва тяхната приложимост. Учениците ги усвояват спонтанно в процеса на работа върху текуща информация по време на час в резултат на присъствието на думата и понятието, която тя обозначава. Необходимо е само учениците да се насочат към разбиране, схващане и приложение на тези думи, както и на сходните на тях. Ако например се изисква да открият обстоятелствата, които влияят върху поведението на даден литературен герой, и ученикът ги открие, това е признак, че ученикът е разбрал пълното значение на понятието и съответната дума.

При устното и писменото изразяване между другото се проверява дали учениците са разбрали и правилно употребяват думите: причина, условие, обстановка, поука, отношение и др. под. В процеса на работа върху литературното произведение, както и в рамките на говорните и писмените упражнения, се изисква учениците да откриват колкото се може повече особености, чувства, духовни състояния на отделни герои. Тези думи се записват и така спонтанно се обогатява речникът с функционални понятия.

Функционалните понятия не трябва да се ограничават по класове. Учениците от един клас няма да могат да усвоят всички, предвидени в учебната програма понятия, но затова пък спонтанно ще усвоят значително количество понятия, предвидени в програмата в горните класове. Усвояването на функционалните понятия е непрекъснат процес в образователно-възпитателната дейност. Също така се осъществява и проверка в процеса на преподаване на учебното съдържание по всички програмно-тематични области,

Езикова култура

Оперативните задачи за реализиране на учебното съдържание на тази област ясно показват, че последователността в ежедневната работа за развитие на езиковата култура на учениците е една от най-важните методически задачи. Чрез изпит при записването в училище трябва да се проверят способностите на всяко дете за говорна комуникация. В 1. клас децата започват да упражняват езиковата култура чрез различни устни и писмени упражнения, последователно се учат на самостоятелно изразяване на мислите и чувствата не само в процеса на обучение, но и в процеса на цялостния живот в училище и извън него, където има условия за добра комуникация и разбиране. Правилна артикулация на звуковете и графически точна употреба на писмото, местният говор да се смени със стандартен книжовен език в говора, четенето и писането: свободно да преразказват, описват и правилно да употребяват научените правописни правила. Различни по вид устни и писмени упражнения с цел

обогатяване на речника, овладяване на изречението като основна говорна категория и посочване на стилистичните особености на езика при говорене и писане и др. Всичко това са основни учебни задачи при реализацията на учебното съдържание по езикова култура.

Тази предметна област е малко по-различно устроена в сравнение с предишните програми. Преди всичко е подбрано по-подходящо заглавие, което е по-просто и едновременно с това и по-всеобхватно от предишните. Също така пререструктурирано е учебното съдържание, което сега е изградено системно, без повторения и обърквания. В процеса на началното обучение ученикът трябва системно и трайно да усвои определени езикови названия, които са включени в учебното съдържание. Тяхното трайно и ефективно усвояване се постига чрез разнообразни устни и писмени езикови изказвания на учениците, това най-често са : езикови игри, упражнения, задачи, тестове и т.н Знанието и умението за описание се постига чрез ефективни упражнения, които осигуряват трайността на езиковата култура на учениците. Това са говорни упражнения, писмени упражнения (или умела комбинация на говорене и писане), писмени работи, изразително четене на художествени текстове, автодиктовка и др. под. Всичко това се отнася в по-голяма или в по-малка степен за всички останали видове езиково изразяване на учениците.

Перазказването на разнообразни текстове представя най-елементарен начин за езиково изказване на учениците в обучението. Преди всичко това означава предварително да се знае (а това се посочва в оперативните разследвания на учителя) (което учебно съдържание ученикът ще преразказва в процеса на обучение).

Техният подбор трябва да включва не само текстове и не само тези от читанката, но и от други източници (печат, театър, филм, радио и телевизия и др. под.). След това учениците трябва своевременно да бъдат мотивирани, подтиквани и насочвани към този вид езиково изразяване, а това значи да им се даде възможност самостоятелно да се подготвят за преразказване, в което обаче предварително са интегрирани и изискванията на учебната програма. Необходимо е да се внимава, да се разказва само това учебно съдържание, което е анализирано и за което е вече говорено с учениците. Накрая, и преразказването, и всички видове езиково изразяване на учениците трябва да бъдат оценени (най-добре в паралелката и с участие на всички ученици и с подкрепата на учителя).

Говоренето в сравнение с преразказването е по-сложна форма на езиковото изразяване на учениците. Докато преразказването е преди всичко репродукция на прочетеното, изслушаното и видяното съдържание, говоренето представлява особен вид творчество, което се крепи на онова, което учениците са преживели или произвели в своята творческа фантазия. Затова говоренето изисква особен интелектуален труд и особен строеж на езиковото изразяване. Поради тази причина учениците трябва да обръщат внимание върху подбора на темите и техните подробности, върху подреждането на подбрани детайли и върху начина на езиковото изобразяване на всички структурни елементи на разказа. Така например встъпителните разговори за домашните и дивите животни, работата върху басня, която се чете и тълкува, няма да дадат желаните резултати на

равнище уводни говорни дейности, ако тези животни се класифицират по познати признаци, назовават или изброяват. Обаче свободното разказване на някои необикновени, интересни, по-реални срещи на учениците с животни, при които са изпитани страх, радост, изненада, въодушевление и т.н., ще създаде истинска изследователска атмосфера в часа. Говоренето пък, колкото и да е предизвикателно във всички свои компоненти за малките ученици, първоначално трябва да се реализира в широк учебен контекст, в който съществуват и други форми на езиково изразяване, преди всичко описанието.

Описанието е най-важният вид езиково изказване на учениците. В по-голяма или по-малка степен то е застъпено в ежедневието, тъй като е необходимо за формирането на ясна представа за съществените отношения между предметите и явленията в живота. Основа на преразказването е определено учебно съдържание, основа на говоренето е някое събитие, преживяване, а за описанието не са необходими отделни условия, а по-скоро контакт с явленията, които привличат вниманието във ежедневната езикова комуникация. Поради възрастовите особености на малките ученици трябва да се пристъпи особено отговорно към този вид езикова комуникация, както и да се спазват принципите на обучението и последователността при изпълнението на изискванията, учениците да се научат да гледат внимателно, да откриват, наблюдават и подреждат, а по-късно да оформят езиково жъз основа на възприетото. Учениците от тази възраст също така трябва да се стимулират и насърчват на първо място да овладеят някои общи умения от сложния процес на описанието, които да могат да използват, докато не се научат самостоятелно да реализират тази възускателна езикова форма. В този смисъл трябва да свикват да локализируют онова, което описват /във времето, пространството, по отношение на причината/, да откриват, да отделят и оформят характерни свойства и да формулират своето мнение за наблюдаваните предмети. При провеждане на упражненията е необходимо също така да се акцентира върху онези упражнения, които позволяват да се прояви самостоятелността и индивидуалността на ученика. Тъй като описанието много често се свързва с четене и тълкуване на текст / особено литературно-художествен текст/, необходимо е вниманието на ученика непрекъснато да се насочва към онези, които изобилстват с елементи на описание, особено когато се описват предмети, интериор, растения и животни, литературни образи, пейзаж и др. под. Именно това са най-добрите образци за спонтанно усвояване на описанието като трайно умение езиковото общуване. Тъй като за описанието е необходимо позадълбочена мисловна работа и повече време, предимство трябва да се даде на писмената пред устната форма на изпитване. Останалите методически подходи за усвояване на тази важна форма на езиковото изразяване са същите или сходни на методическите подходи при преразказването и говоренето.

Устните и писмените упражнения са замислени като допълнение към основните форми на езиковото изразяване: започва се от най-простите /изговор на гласове и преписване на думи/ през по-сложните / лексикални, семантични, синтактични упражнения, други упражнения за овладяване на правилен говор и правопис/, до най-сложните: домашни писмени задачи и тяхното четене и всестранно оценяване в час. Всяко от тези, предвидени в учебната програма

упражнения, се планира и осъществява в онзи учебен контекст, в който е необходимо ефективно усвояване на дадени езикови явления или затвърдяване, повторение, систематизация на знания и приложението им в дадена езикова ситуация. По принцип това означава, че всички тези и подобни на тях упражнения, не се реализират в отделни учебни часове, а се планират заедно с основните форми на езиковото изразяване: преразказване, говорене, писане, или с определено учебно съдържание от останалите предметни области: четене, тълкуване на текст, граматика и правопис, основи на четенето и писането.

ДОПЪЛНИТЕЛНО ОБУЧЕНИЕ

Допълнителното обучение се организира за ученици, които в процеса на редовното обучение по обективни причини не успяват да постигнат удовлетворителни резултати по определени области от учебната програма.

В зависимост от установените резултати, знанията на учениците, преподавателят оформя групи, с които се провежда допълнително обучение. Например група ученици с недостатъчни знания по четене, фонетика и правопис, морфология, анализ на литературното произведение, устно и писмено изразяване и др.под. Въз основа на предварителни проучвания за всяка група се съставя отделен план за работа и се прилага дадена форма на работа: самостоятелна, групова, работа с текстове, работа с нагледни средства и др.под. Тук особено значение имат стимулиращите средства: похвали, награди, положителни бележки.

Допълнителното обучение се провежда в течение на цялата учебна година веднага след като се установи, че група ученици не са в състояние да овладеят определено учебно съдържание. След като овладеят учебното съдържание тези ученици се освобождават от допълнително обучение, но се наблюдават, за да не изостават и след това в овладяването на учебния материал. По отношение на тях се прилагат диференцирани задачи и упражнения.

СВОБОДНО-ИЗБИРАЕМА ПОДГОТОВКА

Свободно-избираемата подготовка (добавъчно обучение) се организира за ученици от 4. до 8. клас с високо развити способности и засилен интерес към обучението по български език. Целта е те да разширят и задълбочят своите знания по всички или отделни области от учебната програма за редовното обучение. Това са ученици, които проявяват повишен интерес още от 1.клас и затова трябва да бъдат наблюдавани от учителите и професионалната служба в училището.

Свободно-избираемата подготовка се провежда с един учебен час седмично в течение на цялата учебна година. Работата с тези ученици трябва да бъде непрекъсната през цялата учебна година. Ако пък тя е периодична, трябва през цялата учебна година да се поощрява включването на тези ученици в други форми: индивидуална работа, работа в секции и кръжоци.

Свободно-избираемата подготовка активизира и поощрява учениците да

осъществяват самостоятелна работа, самообразование, развива техните мечти и ги стимулира за самостоятелно използване на различни източници на знания. Под ръководството на учителя учениците в този вид обучение си случат с литературен и нелитературен учебен материал и представят своите устни, писмени и практически произведения пред класа, училището и обществеността. Получените знания и умения учениците използват в редочното си обучение, секции и кържоци, при участие на конкурси. Тези ученици трябва да бъдат стимулирани с награди и стипендии.

Подборът на надарените ученици се извършва на първо място от учителя по български език и литература, както и от другите преподаватели, така и от професионалната служба в училището. Учителят изготвя ориентировъчна програма за работа с тези ученици. Тя може да не обхваща цялата учебна програма, а само отделни части по дадени области в зависимост от интереса на учениците.

Свободно-избираемата подготовка може да се реализира като индивидуална и групова за един или повече класове. Групите с течение на времето могат да се променят, допълват, намаляват и пр. в зависимост от интереса на учениците.

Ролята на преподавателя по български език и литература при провеждане на свободно-избираемата подготовка е специфична. Той играе ролята на сътрудник, който професионално насочва работата на отделните ученици или група ученици. Отношенията между учителя и учениците са основани на доверието, разбирателството и уважението.

МАЪАРСКИ ЈЕЗИК MAGYAR NYELV

A tantárgy tanításának céljai és feladatai

8. osztály nyelvtanának törzsanyagát az összetett mondat fajtáinak megismertetése, megtanítása és helyes használata képezi. A mondat felépítésének a rendszerszerűségét úgy kell tudatosítanunk, hogy a tanulók a mondatrészeket ne a mondatnak egymástól független elemeiként lássák, hanem mint a mondanivaló egységének kifejezőeszközait. A 7. osztályos tananyag szerves folytatása ez, hiszen a tanuló eddigi ismereteire alapozhatunk a mondatfajták és mondatrészek terén, s egyben lehetőséget ad a 6. osztályos szófajok felelevenítésére is. Mindig szem előtt kell tartanunk az eddig tanultunkat, s lehetőség szerint ismétetni, ami a 8. osztályban külön jelentőséget kap, hiszen az új tananyag mellett fel kell készítenünk a tanulókat a felvételi vizsgára.

Az összetett mondat mellett a tömegkommunikáció rendszerező összefoglalása, s az eddigi ismeretek kibővítése, elmélyítése a cél. Feladatunk, hogy a szókészlet gyarapításának módozatait: a szóösszetételt és szóképzést, valamint ezek helyesírását elsajátíttassuk és gyakoroltassuk a tanulókkal. A magyar nyelv történetének rövid felvázolására is a 8. osztályban kerül sor. A nyelvtani jártasság megszerzését ne definíciók megtanítására alapozzuk, hanem az irodalmi szövegek, illetve az élőbeszéd szövegeinek értelmezésére. Tudatosítanunk kell a tanulóknak, hogy a nyelv nem egy különálló ismerethalmaz, hanem beszédünk szerves része, alkotóeleme, mozgatója.

Az irodalom tanításának a 8. osztályban nem feladata irodalomtörténeti ismeretek elsajátíttatása. Olyan ismeretek, elemzőkészség, illetve olvasmányélmények megszerzése a cél, amelyek révén a tanulók megszeretik az irodalmat, olvasókká, élmények befogadóivá válnak. A szövegek megközelítése értelmező jellegű: a tanult irodalmi/irodalomelméleti ismeretek alapján egy-egy lírai, epikai vagy drámai alkotás elemzése a cél (nem kell minden kötelező vagy ajánlott szöveget komplex elemezni). Az irodalmi szövegtörzsanyagból és kiegészítő/ajánlott olvasmányjegyzékből áll. A tankönyv mellett a tanár tetszőlegesen válogathat ismeretterjesztő, illetve a kortárs szerzők műveiből is olyan szövegeket, amelyek a tanulók képességeinek megfelelőek, s alkalmasak egy-egy új fogalom/ismeret bemutatására, illetve a már megszerzett jártasságok begyakorlására.

A tanulók tegyenek szert megfelelő jártasságra a szövegértelmezésben, mely során bátran használják a tanár által prezentált új irodalomértelmezéseket, váljanak nyitottá a szövegértelmezés új módszerei iránt.

A magyar irodalom tanításának feladata az is, hogy a tanulót nyitottá, fogékonnyá és érdeklődévé tegye az információszerzés módjai és forrásai iránt (Internet, napi sajtó, televíziós ismeretszerzés, rádióműsorok, lexikonok), valamint a kulturális intézmények működése iránt (múzeumok, színházi előadások, könyvismertető, egyéb művelődési rendezvények).

Az irodalmi anyag elsajátítása lehetővé teszi, hogy más tárgyakkal és művészeti ágakkal összefüggéseket fedezzenek fel, sőt ezeknek a korrelációknak felfedezésére serkenteni kell a tanulókat.

8. OSZTÁLY

(Heti óraszám: 4, évi óraszám: 144)

Operatív feladatok

A tanuló legyen képes:

- a tömegkommunikáció fogalmának, formáinak, műfajainak, szerepének és befolyásának felismerésére,
- az összetett mondat fajtáinak megkülönböztetésére (ezen belül az alá- és mellérendelések megnevezésére),
- a szóösszetétel fajtáinak felismerésére, valamint a szóképzés formáinak meghatározására,
- a magyar nyelv (vázlatos) történeti áttekintésére,
- az eddig megszerzett és új helyesírási ismeretek alkalmazására (szóbeli és írásbeli kifejezés során),
- az elsajátított műfaji és stilisztikai fogalmak felismerésére és feltárására,
- önálló és kreatív szövegértelmezésre,
- korrelatív viszonyrendszerben való gondolkodásra.

A TANTERV TARTALMA

I. NYELVTAN

A 7. osztályban tanult nyelvtani anyag ismétlése

Tömegkommunikáció

A tömegkommunikáció fogalma és formái.

A tömegkommunikáció műfajai: sajtó-, rádiós és televíziós műfajok.

A tömegkommunikáció szerepe és hatása.

A tömegkommunikáció befolyásának a felismerése.

Az összetett mondat

Az összetett mondat fogalma.

Az összetett mondat fajtái: az alárendelő és a mellérendelő összetett mondat.

Az alárendelő összetett mondat fajtái:

- állítmányi alárendelő összetett mondat;
- alanyi alárendelő összetett mondat;
- tárgyi alárendelő összetett mondat;
- határozói alárendelő összetett mondat;
- jelzői alárendelő összetett mondat.

Az idézés fogalma.

A mondatrend.

A sajtós jelentéstartalmú mellékmondatok.

A mellérendelő összetett mondat fajtái:

- kapcsolatos mellérendelő összetett mondat;
- ellentétes mellérendelő összetett mondat;
- választó mellérendelő összetett mondat;
- következtető mellérendelő összetett mondat;
- magyarázó mellérendelő összetett mondat.

A többszörösen összetett mondat.

Az összetett mondatok központosítása.

A szóalkotás

A szókészlet gyarapodásának módozatai: a szóösszetétel és a szóképzés.

A szóösszetétel fajtái: az alárendelő és a mellérendelő szóösszetételek.

A többszörös összetételek.

Előtag és utótag.

A szóképzés.

A szóelem fogalma. Az alapszó és a származékszó fogalma.

Az igék és a névszók képzésének lehetőségei.

A továbbképzett szavak.

A ritkábban használt szóalkotási módok: mozaikszó-alkotás, szóelvonás, szórövidülés.

A mai magyar nyelv rendszere

A magyar nyelvtani rendszer felépítése, elemei.

A hang és a betű, a szó, a szószerkezet, a mondat és a szöveg rendszerező áttekintése.

A magyar nyelv története

A magyar nyelv eredete. Nyelvrokonaink.
A legfontosabb nyelvtörténeti korszakok (megfelelő korabeli szövegek bemutatásával).
A magyar szókincs eredete.
Helyesírásunk története.
A mai magyar nyelv rétegzettsége: a nyelvváltozatok.

HELYESÍRÁS ÉS NYELVHELYESSÉG

Az összetett mondatok helyesírása: a tagmondatok meghatározása. Az összetett mondatok központozásának a gyakoroltatása. Az írásjelek használata.
Az idézés és a párbeszéd írásmódjának helyes alkalmazása. Az idézőjel használata.
Az összetett szavak helyesírása: egybeírás és kötőjelhasználat.
Az egybe- és különírás alkalmazásának a gyakorlása.
A mozaikszók helyesírása.
A tulajdonnevek helyesírási ismereteinek bővítése.

II.IRODALOM

Feldolgozásra szánt szövegek:

Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde (Részlet)- a romantika irodalma – a dráma
Arany János: Tengeri-hántás- a műballada: a szegénybe esett lány témája
Sári bíróné (A halálra táncoltatott leány)- a műballada és a népballada összehasonlítása
Mikszáth Kálmán: Bede Anna tartozása- a novella és a ballada: epikoballada
Orbán Ottó: Hallod-e te sötét árnyék...- a mai balladás dal
Ady Endre: A Tűz csiholója- a szimbolizmus – a Prométheusz-legenda
Ady Endre: Önéletrajz- az önéletrajz
Kosztolányi Dezső: Aranysárkány (Részlet)- a regény változatai – a műfajról tanultak kibővítése
Herceg János: Módosulások (Részlet)- az önéletrajzi regény – a szülőváros mint tér
Garaczi László: Pompásan buszozunk! (Részlet)- az iskola mint tér:iskolanarratívák
Karinthy Frigyes: A rossz tanuló felel- a humor – a humoreszk – a humor változatai
Nagy Lajos: A bogár; A gólya- a karcolat
Örkény István: Hírek és álhírek- az abszurd és az irónia
Esterházy Péter: Akartok-e rabok lenni?- a groteszk humor
Tóth Árpád: Körúti hajnal- az impresszionista kifejezőmód: metafora és szinesztézia
Szirmai Károly: Veszteglő vonatok a sötétben- a látomás – a világ „sötét oldala”
Vida Ognjenović: Gyermekláncfű (Részlet)- az elbeszélés
Tersánszky Józsi Jenő: Kakuk Marci ifjúsága (Részlet)- a próza jellegzetességei; realizmus és naturalizmus
Nemes Nagy Ágnes: Mesterségemről- az önreflexív líra: ars poetica
József Attila: Karóval jöttél- a gondolati líra; önreflexió, ars poetika
Nagy László: Ki viszi át a szerelmet?- a szubjektív versbeszéd
Lázár Ervin: Berzsián és Dideki (Részlet)- a műmese – a meseregény

Mándy Iván: Csutak és a szürke ló (Részlet)- az ifjúsági regény
Anne Frank naplója (Részlet)- a háborús napló
Pilinszky János: Terek/Egy szenvedély margójára/ Intelem/Azt hiszem- a lírai én
Kertész Imre: Sorstalanság (Részlet)- a „lágerregény” – holokauszt-téma
Nagy László: Himnusz minden időben- a líra műfajai – összefoglalás
Nagy László: Tűz- a képvers
Ács Károly: Neked mondom, Szabadka- a tékozló fiú-téma
Székely Tibor: A lármás szellemek éjszakája (Részlet)- az útleírás
Nádas Péter: Évkönyv (Részlet)- a próza jellegzetességei – a prózaformák
Spiró György: Esti műsor- a párbeszéd és a közlés
Háy János: Dzsigerdilen (Részlet)- az áltörténelmi regény és az intertextualitás

Kiegészítő és ajánlott szövegek:

Örkény István: Tóték (Részlet)- dráma – a tragikomikus láttatás
Babits Mihály: Héphaisztosz- a művészlét szimbólumai – a Héphaisztosz-történet
Ady Endre: Az eltévedt lovas- látomás és szimbólum
Mészöly Miklós: Fakó foszlányok nagy esők évadján- az elbeszélő és az elbeszélés metaforái
Németh István: Öregapa, porcukorban- novella – önéletrajzi ihlet
Lovas Ildikó: Meztelenül a történetben (Részlet)- a „városregény” – a metanarratív/reflexív próza
Szathmári István: Gépek, kertek és Pacsirta párnája- rövidtörténet – városkép, emlékkép
Gobby Fehér Gyula: Mikor megérkeztem Újvidékre- rövidtörténet – groteszk és ironia
Domonkos István: Újvidék- a humor és a groteszk versnyelve
Parti Nagy Lajos: Petőfi Barguzinban- ironia és nyelvi humor – a „rontott nyelv”
Böndör Pál: Eleai tanítvány- az önreflexív líra
Jung Károly: Télvíz idején- gondolati líra – háborús tematika
Mészöly Miklós: Kökény kisasszony- mese-metaforikus láttatás
Závada Pál: A fényképész utókora- a gyermek- és ifjúkor elbeszélése
Alföldy Jenő: A Nobel-díj- az ismeretterjesztő szöveg
Tihanyi Péter: Igen, én viselkedem- interjú Szabó István filmrendezővel
Alföldy Jenő: A sajtó története- ismeretterjesztő szöveg

Kötelező házi olvasmány:

Hemingway: Az öreg halász és a tenger
Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig
Szabó Magda: Régimódi történet
Domonkos István: Via Itália v. Tolnai Ottó: Ördögfej

Ajánlott házi olvasmány:

Charles Dickens: Twist Olivér
Mikszáth Kálmán: A két koldusdiák
Mándy Iván: Robin Hood v. A locsolókocsi

Békés Pál: Bélyeggyűjtemény
Tandori Dezső: Madárlátta tollaslabda
Háy János: A gyerek v. A bogyósgyümölcskertész fia
Tóth Krisztina: Porhó

OLVASÁS

Célunk, hogy a tanuló általános iskolai tanulmányai végén kifejezően, szabatosan, az érzelmi, hangulati elemek érzékeltetésével tudjon felolvasni. A néma és hangosolvasás is legyen értő olvasás. A tanár bemutató olvasásának ezért is van jelentős szerepe; a tanulóakra gyakorol érzelmi-esztétikai hatást.

SZÖVEGÉRTELMEZÉS

A tantervbe foglalt műfajok sokszínűsége lehetővé teszi, hogy felelevenítsük, illetve kiegészítsük a tanulók eddig szerzett irodalomelméleti ismereteit. Az irodalmi műfajok komplexebb formáit is bevezethetjük az értelmezésbe, olvasási stratégiákba; pl. a regény változatai (önéletrajzi, iskolaregény, háborús regény, áltörténelmi regény, ifjúsági regény, meseregény), az átmeneti műfajok: az epikoballada vagy a balladás dal. Habár nem a történelmi szempont alapján közelítjük meg a szövegeket, elkerülhetetlen, hogy a naturalista, realista, impresszionista vagy szimbolista kifejezőmódok ismertetése által eljussunk egy-egy irodalmi irányzat, kor, korstílus jellemzőinek, irodalmi beszédmódjainak megértéséhez.

A lírai, epikai, drámai alkotások értelmezése során a tanulók ismerkedjenek meg a lírai én (lírai beszélő) fogalmával, értsék meg szerepét és megszólalásmódjának lehetőségeit. Különböztessék meg a költő mindennapi személyiségétől. Ismerjék meg az egyes lírai műfajok/kifejezőformák és a lírai én beszédmódja/hangvétele közötti összefüggéseket. Az irodalom értelmezése során határozzuk meg az epikai beszédmód lényegjegyeit. Világosan különítsük el az elbeszélő (narrátor) fogalmát az író személyétől. Vizsgáljuk szövegértelmezés során az elbeszélői pozíciókat, az elbeszélőnek az elbeszélő történethez való viszonyát (az elbeszélő változatait).

A tanulók fedezzék fel és vázolják fel az egyes epikai műfajok (novella, rajz, regény, napló, memoár stb.) karakterjegyeit, konstruktív elemeit, az elbeszélésformák szerkezeti elemeit (szerveződését). A drámai alkotások értelmezése során mutassunk rá a műnem társművészeti kapcsolataira.

Kerüljük az elavult nyelvi/módszertani formákat, vizsgáljuk meg az elbeszélői pozíciókat, a tanulók fedezzék fel egyes műnemek/műfajok karakterjegyeit stb.

A szövegértelmezés során tárjuk fel a stilisztikai eszközök és alakzatok szövegszervező funkcióját, jelentésalkotó szerepét, ne szabályokat és törvényszerűségeket tanítsunk.

A KIFEJEZŐKÉSZSÉG FEJLESZTÉSE

A tanulók alkalmazzák az irodalmi beszédmódokról tanultakat szóbeli és írásbeli gyakorlataik során.

Gyakoroltassuk a tanulókkal a különböző élethelyzetekben felhasználható szövegek megfogalmazását: különféle kérvények, űrlapok kitöltésének módozatait, írassunk önéletrajzot (az iskolai eredmények, szereplések feltüntetésével, iskolán kívüli tevékenységek felsorolásával, érdeklődési kör stb. bemutatásával).

Írásbeli gyakorlatokban fogalmazzanak a tanulók képtelen (nonszensz) apróhirdetéseket.

Rendezzünk „vitaórákat”, ahol értékeljük a felszólalók hangnemét, a megnyilatkozások céltudatosságát stb.

Nézzünk meg (lehetőségekhez mérten) színházi előadásokat, majd beszéljünk a színpadi nyelvről, az előadás menetéről, díszletről, gesztusokról, kiemelt jelenetekről, színészi alakításokról, jelmezekről stb.

Szóban vagy írásban mutassunk be egy-egy várost, készítsünk belföldi útitervet.

A fogalmazás írását előzze meg vázlatkészítés. Nem feltétlenül kell hosszú fogalmazásokba bocsátkoznunk, egy-egy óra keretén belül a szöveghez kapcsolódóan kitérhetünk egy szegmenst részletes leírására, párbeszéd szerkesztésére, egy mozzanat részletezésére, egy humoros jelenet leírására, egypercesek létrehozására, ismeretterjesztő szöveg megírására (képtelen dolgokról), egy groteszk, abszurd vagy ironikus szituáció megfogalmazására.

Megjegyzés:

Nyolc írásbeli feladat és azok órán történő megbeszélése, értékelése.
Négy iskolai dolgozat.

VÁRHATÓ EREDMÉNYEK AZ ÁLTALÁNOS ISKOLA VÉGÉN

A tanuló:

- felismeri a szófajok fajtáit, helyesen használja őket szóban és írásban,
- az ismeretlen szövegeket is folyamatosan tudja olvasni, ki tudja emelni a lényegi tartalmát, az epikus művek hőseit jellemezni tudja,
- következetesen tudja használni a megszerzett stilisztikai, verstani, műfajelméleti ismereteit,
- véleményt tud nyilvánítani a látott/halott/ olvasottakról,
- a tanuló önállóan is információkat tud szerezni a tananyaghoz, igazolva ezzel, hogy jártas a kézikönyvek, lexikonok, enciklopédiák és az internet világában,
- képes felismerni és megkülönböztetni a mondatfajtákat,
- képes az egyszerű mondatok önálló elemzésére (fő mondatrészek és bővítmények felismerése, jelölése, megnevezése),
- felkészült az írásjelek helyes használatára mondatvégen és az összetett mondat tagmondatainak határán,
- képes a koordinált, de lényegében önálló irodalmi szövegértelmezésre,
- alkalmas az elsajátított műfaji és stilisztikai fogalmak szövegben való felismerésére és jelentéseik feltárására,
- képes értelmezésének és véleményének szabatos írásbeli és szóbeli kifejezésére,
- képes az irodalmi műformák és alakzatok, témák, tartalmak tehetségéhez mért egyéni alkalmazására, újraalkotására, megformálására, kreatív elképzeléseinek

- kifejtésére,
- jártat az önálló szótár- és lexikonhasználatban, az interneten történő ismeretszerzésben,
  - felismeri és meghatározza a tömegkommunikáció fogalmát és jelentőségét,
  - megkülönbözteti és felismeri az összetett mondatok fajtáit, helyesen használja a kötőszavakat, felismeri a tagmondatok határait,
  - felismeri a szóösszetételek fajtáit, meghatározza a szóképzés formáit,
  - nyelvtörténeti jártasságra tesz szert,
  - a helyesírási szabályokat tudatosan alkalmazza,
  - ismeretlen szöveget önállóan tud értelmezni,
  - felismeri az irodalmi műnemeket, meg tudja határozni a műfajokat.

A MEGVALÓSÍTÁS MÓDJA – TANTERVI UTASÍTÁS

A 8. osztályos tanterv magában foglalja a Magyar nyelv és irodalom tantárgy oktatásának céljait, operatív feladatait, a törzs- és kiegészítő ismeretanyagot, a tananyag részterületeinek céljait és feladatait, illetve rögzíti a 8. osztály végére elerendő teljesítményeket. A tananyag egy része magasabb szinten, bővebb tartalommal és más/újabb aspektusokból megismétli az előző osztályokban elsajátított irodalmi és nyelvtani ismereteket. A nyelvtan anyagának az egyszerű mondatot és fajtáit, a mondatrészeket, a szófajokat és a hangokat feldolgozó része az ötödikes, hatodikos és hetedikos tananyag ismétlését, az ismeretek szintézisét teszi lehetővé. Új ismeretanyag az összetett mondat és fajtái, az alárendelt és mellérendelt mondatok, a tömegkommunikáció, a szóképzés és a magyar nyelv eredetét és rokonait tárgyaló témakör. Az összetett mondatok tanításán belül az idézésnél lehetőségünk adódik beszélni a szakdolgozatról is, és röviden ismertetni a szakdolgozat korszerű kritériumait (jegyzékek, idézés, lábjegyzet, bibliográfia stb.). A tanulókat meg kell tanítanunk a különböző információs források (folyóiratok, kézikönyvek, lexikonok, enciklopédiák, szótárak stb.) használatára és helyes, célnak megfelelő idézésére (a források megjelölése). A *Tömegkommunikáció* című témakör célja a tájékozódás az alapvető tömegkommunikációs műfajokban, a tömegkommunikáció szerepének és hatásának fölismerése, a média nyelvének megismerése. A diákok elemezzenek és alkossanak tömegkommunikációs műfajokat szóban és írásban, különítsék el a tájékoztató és a véleményt közlő szövegműfajokat. Az anyanyelvi műveltség fontos összetevője a tájékozottság a nyelv és társadalom viszonyáról, a magyar nyelv eredetéről, rokonairól, helyéről a világ nyelvei között. A nyelvtörténeti témakör feldolgozásánál a diákok tájékozódjanak nyelvközösségünk és nyelvi rendszerünk történetének fontosabb periódusairól, figyeljék meg a korábbi évszázadokban íródott szövegek nyelvállapotát, és vessék össze a mai nyelvállapottal (nyelvi állandóság és változás a szókincs és a nyelvtani jelenségek szintjén).

A tanterv irodalmi anyaga törzs- és kiegészítő/ajánlott tananyagra tagolódik. Műfaji sokféleség jellemzi. A szöveganyagban kortárs írók művei is bekerültek. Értelmezésükkel hozzuk közelebb a kortárs irodalom jeles alkotásait a diákokhoz, alakítsunk ki olyan befogadói magatartást náluk, hogy értő olvasóivá váljanak a mai irodalomnak, és a művekkel párbeszédet kezdhessenek. Az irodalmi művek elemzésénél figyeltessük meg az eddig tanult és számukra új költői képeket, alakzatokat, a

korszakjellemező beszédmódokat, tér- és időmegjelöléseket, motívumokat, rámutathatunk a szövegközi utalásokra, kapcsolatokra (intertextualitás, intermedialitás), kezdeményezzünk beszélgetést, alakítsunk ki vitát. Az ismeretterjesztő szövegek az egyetemes és magyar művelődéstörténettel teremtenek kapcsolatot, és hozzájárulnak a tanulók alpműveltségének fejlesztéséhez. A népballada, műballada, dal feldolgozása alkalmas a népköltészetéről és a műköltészetéről tanultak ismételésére és rendszerezésére. A diákoknak ezen a fokon meg kell különböztetniük a műnemeket és műfajokat a népköltészetben és az irodalomban, ismerniük kell az irodalmi műfajok sajátosságait, és alkalmazniuk saját írásműveikben. Az irodalmi tanulmányok folyamán tájékozódjanak az emlékhelyekről, különösen a régió és a lakóhely irodalmi vonatkozásairól. Tartsanak kiselőadást egy-egy korstílusról, írók, költők pályaképéről, magyarországi és vajdasági folyóiratokról, napilapokról stb. (jártasság az önálló könyvtári munkában, az internet és más források használatában).

A szövegalkotási készséget különböző szövegtípusokban és műfajokban fejlesszük. Az írásbeli feladatok órán történő megbeszélésekor hívjuk fel a diákok figyelmét a nyelvtórákon tanult szabályokra, a helyesírási és nyelvhelyességi ismeretekre, a nyelvi elemek stílusértékére, és figyeltesük meg azoknak a gyakorlati alkalmazását. A diákok legyenek gyakorlottak a helyesírási szabályzat használatában.

РУМУНСКИ ЈЕЗИК LIMBA ROMÂNĂ

Scopul activităţii instructive în clasa a VIII-a este:

- recapitularea și sistematizarea noțiunilor însușite la limbă și literatură în clasele anterioare;
- sesizarea textelor scrise în diferite stiluri;
- receptarea mesajului în comunicarea cotidiană
- însușirea corectă a exprimării scrise și orale
- dezvoltarea și îmbogățirea vocabularului cu expresii și cuvinte noi
- dezvoltarea interesului față de creațiile literare în limba română
- dezvoltarea creativității prin activitățile de atelier și activitățile individuale.
- să formeze criterii pentru analiza și comentarea operelor literare potrivit vârstei

Sarcini operative

La sfârșitul clasei a VIII-a elevii trebuie:

- să-și îmbogățească vocabularul cu cuvinte și expresii noi;
- să facă distincția dintre textele scrise în diferite stiluri;
- să însușească valorile stilistice ale unor cuvinte dintr-un text literar și nonliterar;
- să însușească raportul dintre propoziții în frază;
- să deducă sensul neologismelor dintr-un mesaj ascultat;
- să folosească și aplice corect izvoarele de informație (reviste, manuale, dicționare,

- enciclopedii, alte medii);
- să facă distincția dintre formele de exprimare în limba română literară și dialectală
  - să utilizeze corect limba română literară în diferite situații.
  - să sistematizeze materia din toate domeniile prevăzute de programă
  - să aplice normele morfosintactice în comunicare – în propoziții și în fraze

LITERATURA

Lectură școlară

1. G. Coșbuc: Nunta Zamfirei
2. Luc Besson: Artur și Cetatea Interzisă. (fragment)
3. I.L. Caragiale: O scrisoare pierdută
4. Liviu Rebreanu: Proștii
5. Vasile Alecsandri: La gura sobei
6. M. Eminescu: Crăiasa din povești
7. I. Slavici: Scormon
8. M. Sadoveanu: Ploaie la Nada florilor
9. Al. Mateevici: Limba noastră
10. Gr. Alexandrescu: Lupul moralist
11. Ion Bălan: În pragul zilelor ce vin
12. Miroslav Antić: Toate culorile lumii
13. Jules Verne: Copiii căpitanului Grant, (fragment)
14. Lucian Blaga: Odă simplissimei flori
15. Ion Agârbiceanu: Bunica Safta
16. Ion Creangă: Moș Ion Roată și Unirea
17. Branko V. Radičević: Legendă
18. Vasile Voiculescu: Noapte de martie
19. Literatura populară (orații de nuntă, bocete, colinde) variantă a „Mioriței” – colind din Transilvania
20. Ionel Teodoreanu: Într-o noapte de toamnă
21. Literatura din Voivodina
22. Soacra rea - Balada populară românească
23. Baba Novak și knjazul Bogosav – cântec sârbesc

Lectură

Mihail Sadoveanu: Baltagul
 Agatha Christie: Zece negri mititei
 Selecție din literatura universală
 Selecție din literatura română

Analiza textului

Formarea criteriilor corespunzătoare pentru selectarea, valorificarea și analiza textelor literare. Stabilirea contactului direct cu operele literare și descoperirea mijloacelor de

limbă și stil cu ajutorul cărora sunt realizate imaginile artistice. Pregătirea elevilor pentru analiza independentă a operelor literare. Analiza completă a operei literare. Dezvoltarea raportului critic asupra operelor literare. Aprecierea expresiilor idiomatice, sensului propriu și figurat al cuvântului. Identificarea noțiunilor de teorie literară. Identificarea temelor și motivelor populare care stau la baza creațiilor literare.

Noțiuni literare

Actualizarea noțiunilor literare din anii precedenți.

Genuri și specii literare: Pastelul. Legenda. Balada cultă. Schița. Povestirea. Nuvela. Comedia. Romanul.

Anecdota. Portretul (fizic și moral). Hiperbola. Antiteza. Metafora.

Stratul fonetic. Versificația. Sintaxa poetică. Tropii și figurile de stil.

Piciorul metric. Rima. Versul liber.

Folclorul literar.

LIMBA

Originea limbii române. Dialectele și subdialectele limbii române. Graiurile. Limba vorbită și limba literară.

Vocabularul limbii române. Structura etimologică a vocabularului - cuvinte moștenite și împrumutate. Inovații lexicale. Procedeele interne de îmbogățire a vocabularului (actualizare).

Noțiuni de fonetică (actualizare).

Părțile de vorbire flexibile și neflexibile (actualizare), cu accentul pe verb – diatezele, modurile și timpurile verbului.

Părțile principale și secundare ale propoziției (actualizare).

Raportul de coordonare în frază (actualizare)

Raportul de subordonare. Propoziția regentă și propoziția subordonată

Propoziția subordonată completivă indirectă

Propozițiile circumstanțiale de timp, mod și loc.

Propozițiile circumstanțiale de cauză și scop.

Particularitățile stilistice ale propoziției. Stilurile funcționale și particularitățile acestora.

Analiza scrierilor în diferite stiluri.

Noțiuni de ortografie și ortoepie

Consolidarea materiei parcurse în anii precedenți.

Exerciții aplicative.

CULTURA EXPRIMĂRII

Exprimarea orală

Exprimarea gândurilor și propriilor atitudini în diferite situații de comunicare zilnică

Dezvoltarea atitudinii de empatie culturală și interculturală

Identificarea valorilor etice și culturale într-un text dat și comentarii pe marginea lor

Înțelegerea semnificației generale a mesajului oral și a ideilor exprimate
Stabilirea legăturii dintre mesajul unei opere literare și propria experiență
Receptarea textului literar și comentarea lui ca mijloc de dezvoltare a exprimării orale.
Analiza orală a mijloacelor de limbă și stil în textele literare.
Îmbogățirea și nuanțarea vocabularului elevilor pentru o comunicare mai diversificată și calitativă
Stabilirea legăturilor corecte dintre elementele unei unități gramaticale (propoziție sau frază), precum și folosirea corectă a categoriilor gramaticale specifice părților de vorbire.
Determinarea sensului unor cuvinte și explicarea orală a semnificației acestora în diferite contexte.
Observarea diferențelor valorice dintre o operă artistică și nonartistică.
Discuții pe marginea unor cărți citite, filme, emisiuni audiate și vizionate.
Exerciții de însușire și definire a noțiunilor - prin activități în atelier.
Exerciții de îmbogățire a vocabularului.

Exprimarea în scris

Exprimarea în scris a unui punct de vedere personal
Folosirea corectă și creativă a elementelor de comunicare în scris
Îmbinarea diferitelor forme de expunere (povestire, descriere și dialog) în compunerile elevilor pe teme libere și teme date.
Analiza textelor literare citite, rezumatul, caracterizarea personajelor
Observarea mijloacelor de limbă și stil în textele literare în versuri și proză
Folosirea elementelor de vocabular necesare unei exprimări corecte și expresive
Exersarea formelor de comunicare în scris într-unul din stilurile funcționale
Identificarea diverselor efecte stilistice într-un text
Recapitularea prin exerciții aplicative a materiei învățate în clasele precedente din domeniul morfologiei și al sintaxei. Se va insista asupra sintaxei frazei.
Exerciții de identificare a noțiunilor de teorie literară.
Exerciții pentru dezvoltarea creativității elevilor.
Scrierea diferitelor texte folosind corect regulile ortografice și normele limbi române literare.

Patru teme pentru acasă și analiza lor la oră.
Trei lucrări scrise (o oră pentru scriere și o oră pentru corectare).

MODUL DE REALIZARE A PROGRAMEI

Programa pentru *Limba română ca limbă maternă* pentru clasa a **VIII-a** se realizează prin metode tradiționale prezentate în forma unei succesiuni de etape clar delimitate.

În domeniul literaturii se propun următoarele activități: recapitularea și sistematizarea noțiunilor însușite la limbă și literatură în clasele anterioare. Sesizarea textelor scrise în diferite stiluri. Dezvoltarea interesului față de creațiile literare în limba română - dezvoltarea creativității prin activitățile de atelier și activitățile individuale. Să

formeze criterii pentru analiza și comentarea operelor literare potrivit vârstei. Identificarea noțiunilor de teorie literară. Redarea textelor epice. Abordarea poeziilor lirice. Abordarea operelor dramatice. Asemănările și deosebirile dintre operele lirice și epice.

În domeniul limbii se pune accent pe evaluarea posibilităților de exprimare prin expresii și cuvinte noi în vocabularul activ al elevilor și sesizarea sensului inovațiilor lexicale în funcție de context. Trebuie să identifice sensul unui cuvânt necunoscut, să aplice regulile de ortografie în scris, să sesizeze abaterile de la normele gramaticale într-un mesaj oral și scris, să cunoască părțile de vorbire flexibile și neflexibile. Mesajul pe care elevul îl va comunica în limba română trebuie să fie bazat pe structurile lingvistice în spiritul limbii române, determinate de gândirea în această limbă.

Cultura exprimării orale și în scris are o importanță deosebită deoarece reprezintă baza unei comunicări calitative. Din acest motiv în cursul activității trebuie insistat asupra îmbogățirii fondului lexical, exprimarea în mod original a propriilor idei și opinii. Stabilirea principalelor modalități de înțelegere și interpretare a unor texte scrise în diverse situații de comunicare cotidiană - prin activități în atelier. Stabilirea valorilor estetice și stilistice în toate tipurile de texte și de situații de comunicare. Elevii trebuie să manifeste interes pentru creațiile literare în limba română literară, să utilizeze corect și eficient limba română în diferite situații de comunicare și formarea deprinderilor de muncă independentă, astfel se dezvoltă și creativitatea acestora.

РУСИНСКИ ЈЕЗИК

РУСКИ ЈАЗИК

Циль и задатки

Циль настави руского јазика то овладоване з руским кнїжовним јазиком у розличних видох його витворїованя, од усней и писаней комуникациї по розумене уметнїцкогo кнїжовногo дїла и самостойней литерарней работи, здобуванe знаньох о јазику як универзалним и символичним средством спорозумїованя заснованим на конвенцијох з котрима ше нормативно речулуе у форми граматике и правопису; розвој способносцох школяра же би замерковал и дожил кнїжовни дїла усней традициї и уметнїцкеј творчосци як вирази людскогo намаганя же би ше описало себе и швет; здобуванe спознаньох о универзалносци јазика и кнїжовносци својогo народу и других народох як основох култури; розвиване позитивногo одношеня спрам других јазикох и културох; ширене духовногo горизонту и розвој критичкогo думаня и творчих способносцох; розвиване и поспишоване тирвацогo интересованя за јазик и кнїжовносц и воспитоване за живот, роботу, творчосц и медзилюдски одношеня засновани у духу шлебоди, гуманизма, солидарносци и толеранциї.

Задатки настави руского јазика то:

- поступне и систематичне упознаванe руского јазика у розличних його формох усногo и писаногo витворїованя,

- систематизация знань о языке и книжности и схопности беседовой коммуникации на русском языке котри здобувани у предходних класох,
- уведзене школярох до самостойного читаня и анализи книжного діла,
- уведзене школярох до самостойного функционального усного и писаного комуниковања за розлични потреби, од писаня молбох, погледованьох, сообщеньох, информацийох и подобне, по самостойни литерарни роботи,
- усвойоване и функционалне хасноване основних теорийних поняцох з подруча грамматики, правопису, синтакси, як и книжно-теорийних поняцох.

Оперативни задатки:

- усвойоване и оперативне (функционалне) хасноване основних поняцох грамматики, правопису, теорії книжности,
- усвойоване нових поняцох з подруча лексикології, спрам програму,
- систематизация книжно-теорийних поняцох о книжних родох и файтох, стилских средствох, як и елементах исторії книжности,
- розликоване правилних и неправилних формох (книжних и некнижних) словох, формох и фразеологийних виразох и конструкцийох виреченьох,
- розликоване жридлових, аргачних, странских и пожичених словох и конструкцийох, як и находзене информацийох о тим,
- оспособйоване за функционалне розумене и хасноване текста розличней книжней и фаховей природи и походзения; хасноване розличних жридлох информацийох,
- оспособйоване за самостойну писану комуникацию розличней намени, од приватней по урядову.

ЗМИСТИ ПРОГРАМА

ЯЗИК

Творене словох

Творене меновнікох. Творене прикметнікох. Творене дієсловох.

Лексикология

Лексика и лексикология. Мотивованосц слова. Класификация лексики.

Класификация русской лексики зоз становиска походзения. Карпатска и нова лексика. Карпатска лексика - етимологийни состав: праславянска и общеславянска лексика. Пожички: мадяризми, германизми, латинизми, грекизми, церковнославянизми, румунизми; други пожички. Нова лексика. Препенки у карпатскей лексики по приселеню. Сербизми; нови германизми и мадяризми; англизми. Восточнославянски уплів.

Творене нових словох у русском языке. Творене словох под цудзим уплівом: калки, семантични калки. Творене нових словох без цудзого упліву: нукашня деривация, нови слова з русских основох; реактивизация (вращане до хаснованя) застареней лексики. Розширеносц нових словох у русском бешедним языке.

Фразеологія. Фразеологізми хтори чуваю мотивованосц; фразеологізми хтори страцели мотивованосц. Бешедни и кніжково фразеологізми. Присловки, пригварки и терминологийни словозлученя; устаємнени вирази.

Лексика зоз становиска територіяльного хаснованя: общенародна лексика, диялектизми. Лексика зоз становиска соціяльного хаснованя: общенародна лексика, професіонална лексика, жаргон и арго. Лексика зоз становиска стила: неутрална лексика, лексика усней бешеди, кніжкова лексика, експресивна лексика. Лексика зоз семантичного становиска: єднозначни и вецейзначни слова. Гомоними. Синоними. Антоними.

Ономастика. Антропонимия. Руски власни мена. Руски презвиска и назвиска. Топонимия.

Лексикографія. Описни, прекладни, правописни, фразеологийни, диялектологийни, етимологийни, историйни словніки.

Робота зоз словніками и енциклопедиями.

Правопис

Систематизация правилох писаня: велькей букви, числох, наводзеня, словох у котрих ше верши гласовна пременка, хаснованя знакох.

КНІЖОВНОСЦ

Школска лектира

- М. Антич, *Войводина*
- Ш. Гудак, *На крижних драгох*
- В. Гаряньски, *Бисер и блато*
- С. Єсенін, *Писня о суки*
- М. Ковач, *Я дуб червоточни*
- М. Ковач, *Ораче*
- М. Ковач, *Путованє човеково*
- М. Колошняї, *Зарод*
- Г. Костельник, *Цар над слунечніками*
- Н. Канюх, *Дакеди приду хвильки*
- И.Г. Ковачевич, *Страх*
- В. Кочиш, *Харитон на плоци св. Марка*
- В. Кочиш, *Дунайски галєб*
- М.М. Кочиш, *Смутку нашому не хиби причина*
- Г. Надь, *Глоса*
- Г.Надь, *Шерцу*
- З. Няради, *Кридла як цо маю ангели*
- Д. Папгаргаї, *Руснак*
- Д. Папгаргаї, *Преклятство Косцелїска*
- Д. Папгаргаї, *Ровняцки соблазнї*
- Е. Планчак, *Михалова дідовщина*

В. Попа, *Очох твоїх кед би не було*
М. Рамач, *Михалово лето*
С. Саламон, *Од шнігу нешкабили верхи горох*
И.Самоковля, *Ношач Самуил*
Є.Солонар, *Желенєе жито*
Лю. Сопка, *Нови живот*
М. Стрибер, *Далєко од вас*
М. Стрибер, *Стретнуца*
Ю. Тамаш, *Право на бешеду, право на цихосц*
Ю. Тамаш, *И мешачна ноц*
Ю. Тамаш, *Спаднєме як роса*
И. Франко, *Леси и пасовиска*
Я. Фейса, *Одламани конар*
М. Шанта, *Ані мудросц, ані моц*
Т. Шевченко, *Мне шицко єдно*

Домашня лектира

Руски народни приповедки (зборнік)

Крижни драги (антологія краткей прози, 10 прип. по вибору)

Обробок лектири

Детальна анализа теми, идеї, психології подбох, композиції діла, дружтвеного контексту.

Класични (традиціонални) и модерни прозни вираз – розликованє на основи поровнованя обробених текстох.

Стилска анализа діла на уровню лексики и синтакси.

Систематизованє основних поняцох о приповедней прози (роман, приповедка, драгопис, дньовнік).

Цалосна анализа лирскей писні.

Систематизованє основних поняцох о лирскей поезії. Файти лирики, композиция писні и основи версификації.

Читанє

Усовершенє виразного читаня з вимогами яки були у предходних класох. Розвиванє особного тона при читаню и гурореню.

Усовершенє техніки швидкого читаня у себе з напредок поставеним задатком. Вежбанє диягоналного (на прескаковацо) читаня у себе з цильом швидкого находзеня информациейох.

Поняца

Усвоюю ше шлїдуюци поняца: Творенє словох, лексика, лексикология, лексикография, класификация лексики, калк, фразеология, ономастика. Тема, идея, мотив, фигура, попатрунок на швет. Роман, приповедка, новела, мемоари, драгопис, есей, поема, балада, рефлексивна писня.

КУЛЬТУРА ВИСЛОВІЙОВАННЯ

Усне висловйованє

Приповеданє о власних и цудзих дожицох з ефектним початком и законченєм.

Описованє: зложених предметох, зложених роботних поступкох, виражованє прецизносци; гумористични опис, наукови опис, урядови опис, розлики у ниянсох як розлики у значеню, интонация.

Портретованє: подоба зоз филмского, сценского витвореня, на основи фабули и диялогу; точносц и прибіжностц у висловйованю о звуку, фарби, руху, природним зявеню, характерних прикметох особох,

Висловйованє складаня, процивеня, обаваня, жаданя на директни и поштредни способ.

Розправяне з предходним вибором тезох, уводзене до способох зазберованя податкох як аргументації з рижних жридлох. Хаснованє енциклопедії, словнікох, приручнікох, лексиконох и подобних жридлох у друкованей и електронскей верзії.

Критицки приказ новей кнїжки, филма, концерту. Збиванє розличних думаньох о истим зявеню з толкованьом причинох за таке або иншаке становиско, думанє або дожице.

Комуникация: Виражованє порозуменя и непорозуменя. Виражованє ниянсох. Интонация и пременка значеня.

Схопносц згваряня: Обачованє, розумене, менованє и виражованє подобносцох и розликох (генераційних, полних, возрастних, образовних, социальних, национальних, вирских).

Виражованє становискох: Особних (я-ти), групних (ми-ви), спознаюцих (хасновите-чкодліве), фахових (точно-неточне), естетичних (красне-некрасне), моралних (добре-зле).

Писанє висловйованє

Преприповедованє, приповеданє и описованє (систематизованє).

Портретованє на основи фабули и диялогу. Автобиография и curriculum vitae (CV).

Кратки приказ кнїжки, филму, концерту, представи.

Форми новинарского висловйованя. Запис, вистка, интервю, репортажа.

Мотивованє школярох на самостойну творчосц. Самостойни роботи школярох.

Молба, записнік, поволанка, информация.

Осем домашні задатки и анализа на годзинох.

Штири писмени задатки (єдна godzина за писанє и два за виправок).

СПОСОБ ВИТВОРІЙОВАННЯ ПРОГРАМА

Осма класа обовязного основного образования то остатня етапа у циклусу та є по природи стварох источасно тота класа у котрей ше закончує и систематизує будова предвидзена за основне образование. У цеку осем етапох як осем медзисобно

повязаних класоx по вертикали, програмски змисти нарастали по логики звекшаня количества очекованого знаня ускладзено з возрастнима можлівосцями, ускладзено зоз нарастаньом наукових спознаньох о швецe и ускладзено зоз медзисобним преплетаньом змистоx розличних дисциплинох. Зоз становиска предмета мацерински язык, у тим случаю руски язык, крайні смисел того осемкласового циклуса то здобуване спознаня же язык то символічни систем, же кнїжвносц то уметносц словох, а же культура висловйованя то схопносц комуникації заснована на розуменю ниянсоx.

У програмским подручу *язык*, погледоване и очековане програма то же би школяр звладал основи писменосци и же би през ученe и розуменe граматичних правилох здобул свидомосц о языку як глобалним систему людсєй комуникації. За розлику од давних методикох ученя языка по логики деклинаційох и конюгаційох латинского языка, уж вецей як сто роки преовладує фахова свидомосц же ше язык жридлово учи без граматики, же дзецко чечно бешедує и у бешеди подполно розликує прешли, терашні и будуци час, а аж о дзешец роки после хаснованя рижних конструкційох дозна же ше то вола генитив. На тей логики, од Де Сосира по тєраз, вельо утемеленше думане же школярови треба помагац же би звладал схопносц комуникації як потрафяц припадки. Учене граматики, значи, не циль сам по себе але є унапрямене на розвиване свидомосци при школярови же єст цошка цо постої и дїйствує як зложени систем зоз своїм описом и фахову терминологию, же знука того система єст причиново вязи цо оможлївює установйоване законїтосцоx а самим тим граматику кваліфікує як науку о языку Граматика, значи, то хасновита наука котра допомага же би ше похопело язык як систем и не циль є сама по себе але є на уровню основней школи множество систематизованих и доцільних знаньох. Прето граматику, без огляду же є у програму видвоєна як окреме програмске подруче, у добрей наставней пракси нїгда не учиме окреме и саму за себе але вше и обовязно на добрих и одвитующих прикладох кнїжовного языка. Не мож учиц кнїжовни язык без кнїжвносци. Крайні циль то розвита способносц же би ше інформацію розумело и же би ше інформацію пренєсло у комуникаційним каналу без завадзаньох. Прето ше у настави руского языка у осмей класи очекує же школяр на основи шицких предходних знаньох спозна же язык зложени систем але и же за добру комуникацію потребни софистицироване ремесло а то множество словох, або, як ше узвичаєло повєсц – то активни и пасивни словнїк. Пре тоти причини лексикология ше у осмей класи зявює як централна часц наставней матерії у подручу *язык*. Шицки предходни усвойовани знаня обдумани так же би школяр по штварту класу научел шицки файти словох, шицки часи и основи синтакси. З концентричними кругами то преширене у пиятей, шестей и седмей класи так же ше основа система языка у ствари закончує зоз седму класу, осма класа то фїнеси, систематизация и отверане нового горизонता спрам скорей вихабених або неменованих подручоx у науки о языку.

Програмске подруче котре тримає за окреме важне то культура висловйованя котрому ше у наставней пракси придава часточно менша увага цо, як нам ше видзи, условене и зоз кадровским школами бо наставнїки на своїх факултетох жридлово закончили або на студийней чрупи за язык або на студийней групі за кнїжвносц. У тим ше програмским подручу обєдинюю шицки поняца котри характеризую

культуру бешеди, не лем як имагинарну красоту висловйованя але скорей шицкого як способносц же би ше на найлепши способ з язичними средствами виниянсованей бешеди на найлепши способ пренесло думку котру собешедник так похопи як бешедник жадал. Очекуе же же тото програмске подруче у наставней пракси будзе витворйоване прејг лексичних и других вежбох як язична пракса.

Книжовносц то уметносц словох и заснована е на човековим намаганю же би описал и пренесол свойо розумене швета и живота, цо значи же ма цалком рационалну подлогу гоч за тото хаснуе дзекеди ирационални средства. Книжовне діло вше пробоване же би ше спознало швет и живот або же би з часци направело нови швет, як викрок з постоянного. Кед би то не було так, книжовносц як и други уметносци не мала би смисла у одношеню на точносц и зложеносц слики котру нам оможливюю нашо чула. Прето непотребне вичерпйоване енергии на учене писных напамят окрем практичного або манифестацийного смисла. Школярох у основней школи ище лем уводзиме до розуменя швета книжовного діла та прето школярови указуеме на средства з котрима автор витворюе свою намиру або указуе свойо думки и чувства. Книжовносц на уровню основней школи ма даяку функцию та у складзе зоз задуману функцию прави ше вибор книжовних ділох Тот вибор вше подредзени функций, од поучуюцей по естетичну. За дожице книжовного діла, окрем шицкого другого, потребна и атмосфера у котрей шицки димензии діла годни ше указац у своей подполносци. Без доброго методичного пририхтованя як предходних условийох, чежко же діло найдзе гевти чула з котрима треба дожиц уметнице діло. Книжовне діло вше треба указац як уметносц словох.

СЛОВАЧКИ ЈЕЗИК SLOVENSKÝ JAZYK

Ciel' a úlohy

Cielom vyučovania slovenského jazyka a literatúry je, aby žiaci zvládli a poznali materinský jazyk jednak kvôli posilneniu svojho jazykového vedomia, jednak aby sa prostredníctvom jazyka dostali aj k prameňom slovenskej literatúry a celkovej slovenskej kultúry a vedy.

Pri vyučovaní slovenského jazyka sa v našich podmienkach musí prihliadať nielen na vzťah spisovnej podoby slovenského jazyka a našich nárečí, ale tiež na vzťah medzi slovenským jazykom a srbským jazykom, ktorý používame na mimoetnické dorozumievanie.

Úlohy vyučovania slovenského jazyka sú:

- viesť žiakov k poznávaniu jazyka ako štruktúrovaného a uceleného systému;
- rozvíjať komunikačné schopnosti žiakov, aby získali kvalitnú jazykovú kompetenciu;
- pestovať u žiakov lásku k materinskému jazyku a vedomie jazykovej príslušnosti k istému etniku, pocit jazykovej príbuznosti a spolupatričnosti s inými etnikami;
- prostredníctvom jazyka viesť žiakov k poznávaniu histórie a kultúry vlastného národa a k získavaniu iných poznatkov;

- prehľbovať estetické cítenie žiakov;
- rozvíjať etické cítenie žiakov;
- naučiť žiakov uplatňovať získané vedomosti v praxi.

ÔSMY ROČNÍK

Čiastkové úlohy:

- rozvíjať u žiakov kladný postoj k slovenskému spisovnému jazyku ako nevyhnutnému základu jazykovej kultúry a k národnému jazyku ako dôležitej zložke národnej kultúry a histórie; s tým súvisí aj rešpektovanie iných národných jazykov;
- zopakovať, aktualizovať a zároveň rozšíriť poznatky o tom, čo sa žiaci naučili z jazyka v predchádzajúcich ročníkoch;
- naučiť žiakov vhodne, výstižne a jazykovo správne sa vyjadrovať v konkrétnych spoločenských komunikačných situáciách t. j. so zreteľom na funkciu (cieľ) prejavu a na adresáta, a to v hovorených i písaných prejavoch;
- tvoriť jazykové prejavy hovorové (bežnej komunikácie), administratívne, náučné (odborné), rečnícke, prípadne aj umelecké; informačné, rozprávacie, opisné, výkladové a úvahové;
- skvalitniť rečovú kultúru žiakov a pravopisnú správnosť ich písomných prejavov,
- vypestovať zručnosť a návyk v používaní výkladových a synonymických slovníkov, jazykových príručiek a rozličných encyklopédií;
- rozvíjať estetické cítenie najmä rozborom, hodnotením, citovaním a výrazným prednesom textov spisovateľov a publicistov, sústavnou starostlivosťou o estetiku vlastného ústneho a písomného prejavu;
- interpretovať a hodnotiť jazykové prejavy a texty cudzie i vlastné, zaznamenať a citovať;
- odôvodniť výber jazykových prostriedkov vo vlastnom prejave, argumentovať;
- estetickým a výchovným pôsobením literatúry formovať charakter žiakov: rozširovať vedomosti a poznatky žiakov o živote, ľuďoch, prírode a spoločnosti.

NÁPLŇ UČEBNÝCH OSNOV

JAZYK

Z dejín spisovnej slovenčiny, slovenská jazykoveda.

Vývin slovenského jazyka od štúrovcov po súčasnosť (s ukázkami textov z jednotlivých období). Slovenčina ako národný jazyk a jeho podoby. Starostlivosť o čistotu spisovnej slovenčiny - základné normatívne diela. Prostriedky spisovného jazyka a ich používanie.

Jazyková kultúra

Jazyková kultúra vo verejnom a súkromnom styku. Problematika jazykovej kultúry u nás (systematicky poukazovať na funkciu nárečia a funkciu spisovnej slovenčiny a na vplyv srbčiny na slovenčinu v jednotlivých jazykových rovinách). Pohotová, vhodná štylizácia krátkych informačných útvarov podľa naznačenej komunikatívnej situácie ústne a písomne, telefonicky i v priamych dialógoch, napr. úradný list, ospravedlnenie,

vyjadrenie sústrasti, blahoželanie, výzva; na nástenné noviny alebo do vysielania školského rozhlasu atď.

Lexikológia

Členenie slovnej zásoby (slová: spisovné – nespisovné; domáce – cudzie; bez citového zafarbenia – s citovým zafarbením; zastarané – nové). Zmeny slovnej zásoby a spôsoby jej obohacovania. Frazeológia v slovnej zásobe. Prevzaté slová, ich používanie, výslovnosť, skloňovanie a pravopis. Lexikálne, frazeologické, pravopisno-ortoepické cvičenia. Práca s rozličnými druhmi slovníkov.

Štylistika

Funkčné jazykové štýly. Základné informácie o hovorovom, náučnom, publicistickom, administratívnom, rečníckom a umeleckom štýle (rozbory ukážok). Štýlotvorné činitele. Slohové postupy a slohové útvary a žánre.

Systematizácia jazykového učiva

(Vzhľadom na to, že 8. ročník ZŠ je záverečný, treba dať krátky a výstižný prehľad hláskovej, lexikálnej, morfolologickej a syntaktickej roviny).

Hláskoslovie – samohlásky (krátke, dlhé), dvojhlásky, spoluhlásky (tvrdé, mäkké, obojaké; znelé, neznelé, nepárové znelé); rytmické krátenie

Tvaroslovie (morfológia) – slovné druhy (delenie podľa ohybnosti, vecného významu a vetnočlenskej platnosti)

Podstatné mená (gramatické kategórie, skloňovanie). Prídavné mená (skloňovacie vzory, pravidelné a nepravidelné stupňovanie). Zámená (osobné, zvrtné, ukazovacie, opytovacie, neurčité; skloňovanie). Číslovky (skloňovanie, pravopis radových a násobných čísloviek). Slovesá (gramatické kategórie, časovanie). Príslovky (odlíšenie prísloviak od ostatných slovných druhov). Predložky (predložky v slovenskom a srbskom jazyku s dôrazom na rozdiely v používaní predložiek rovnako znejúcich v oboch jazykoch). Spojky, častice, citoslovcia. Opakovanie a utvrdzovanie učiva z predchádzajúcich ročníkov. Zo syntaxe pádov. Štylistika pádov.

Skladba (syntax) – základné a rozvíjacie vetné členy, vetné sklady, jednoduchá veta, súvetie (priraďovacie a podrad'ovacie).

Pravopis

Systematizácia pravopisných poučiek o písaní y/ý a i/í. Práca s *Pravidlami slovenského pravopisu, Slovníkom cudzích slov, Krátkym slovníkom slovenského jazyka, Synonymickým slovníkom slovenčiny* (na hodinách).

KULTÚRA VYJADROVANIA - SLOH

Ústne vyjadrovanie

Otvorenie a záver podujatia. Príhovor. Slávnostný prejav (príležitostný).

Vyjadrenie vlastného názoru (pokus o diskusiu), vyjadrenie nesúhlasu (pokus o polemiku), riešenie konfliktných situácií.

Diskusia: vlastnosti tvorivej osobnosti, vzor v živote mladého človeka.

Pokus o hodnotenie postavy z filmu alebo drámy na základe fabuly a dialógov.

Samostatný výklad (na základe záznamu/osnovy a údajov vyhládaných z rozličných zdrojov (encyklopédie, príručky a pod.).

Úvaha na aktuálnu tému (napr. tolerancia, správanie na verejnom mieste).

Kritický posudok filmu, knihy, televízneho vysielania a pod.

Reakcia na podnety: vyjadrenie obdivu, radosti, prekvapenia, pochvaly, pokarhania (simulovanie situácií).

Pokus o charakterizáciu jednotlivých štýlov na základe ukážok (napr. umelecký štýl analýzou práve spracúvanej poviedky, resp. básne).

Doplňanie rozprávania o opisné a úvahové prvky, dialógy, vnútornú reč postáv, zvyšovanie napätia krátkymi a nedokončenými vetami. Hľadanie námetov (konfliktov) v udalostiach všedného dňa: prepracovanie stručnej správy z tlače na umelecké rozprávanie atď.

Kompozičné a jazykové prostriedky dynamického, pútavého rozprávania.

Písomné vyjadrovanie

Charakteristika postavy z literárneho diela.

Vzťah medzi opisom a charakteristikou.

Druhy opisu: praktický (jednoduchý); odborný, umelecký; statický, dynamický, opis s dejovým rámcom.

Odborný opis. Opis pracovného postupu. Náladový (umelecký) opis.

Výťah, konspekt, zostavovanie osnovy.

Praktické písomnosti: zápisnica, žiadosť, životopis, pozvánka.

Nácvičné a kontrolné diktáty.

Osem domácich slohových prác a ich rozbor na hodine.

Štyri školské slohové práce (písanie na jednej a rozbor s opravou na dvoch hodinách).

Školské čítanie

Poézia

P. O. Hviezdoslav: Hájnikova žena (úryvok)

Ivan Krasko: Topole a iné básne

Vojtech Mihálik: Hračky

Miroslav Válek: Jesenná láska

Sergej Jesenin: List materi

Paľo Bohuš: Konopa

Ján Labáth: Keď sa zapalujú slnečnice

Viera Benková: Výber z diela

Výber zo srbskej a svetovej lyriky

Výber zo súčasnej slovenskej lyriky

Slovenská populárna pieseň – výber

Próza

Janko Jesenský: Malomestské rozprávky (úryvok)
Rudolf Jašík: Námestie svätej Alžbety (úryvok)
František Hečko: Červené víno (úryvok)
Margita Figuli: Tri gaštanové kone (úryvok)
Milo Urban: Živý bič (úryvok)
Jaroslava Blažková: Výber z diela
Klára Jarunková: Jediná (úryvok)
A. P. Čechov: Žartík
Gustáv Maršall Petrovský: Baronica
Ján Čajak ml.: Zuzka Turanová (úryvok)
Pavel Grňa: Prázdniny v poli (úryvok)
Mária Kotvášová - Jonášová: Výber z diela
Výber zo slovenskej, srbskej a svetovej dievčenskej prózy
Výber zo slovenskej, srbskej a svetovej chlapčenskej prózy
Esej – výber zo slovenskej a svetovej tvorby
Úvaha – výber zo slovenskej tvorby
Reportáž – výber zo slovenskej tvorby

Dráma

Výber zo slovenskej a svetovej tvorby

Domáce čítanie

Klára Jarunková: Jediná
Zo súčasnej slovenskej poézie pre deti a mládež (výber)
Zo súčasnej poézie vojvodinských Slovákov (výber)
Kniha podľa voľného výberu detí

Literárna teória

Poézia

- reflexívna a spoločenská lyrika
- ľúbostná poézia
- texty populárnej piesne

Próza:

- epické dielo
- lyrizovaná próza
- poviedky a romány predstaviteľov slovenského realizmu
- dievčenský román
- vedecko-fantastický román
- úvaha
- reportáž

Náučná literatúra:

- esej
- literatúra faktu

- náučný slovník

Dráma:

- tragédia, komédia

Literárnovedné pojmy

Umelecká literatúra, národná literatúra, svetová literatúra.

Reflexívna lyrika, spoločenská lyrika.

Rým, verš, strofa, metafora, personifikácia, prirovnanie, epiteton.

POKYNY PRE REALIZÁCIU PROGRAMU

JAZYK

Gramatika

Vyučovanie gramatiky a pravopisu v 8. ročníku má za cieľ umožniť žiakom komunikáciu v ústnej alebo písomnej podobe, používajúc spisovný slovenský jazyk. Žiak má poznať základné pravidlá z oblasti gramatiky. Systematizovať učivo z predchádzajúcich ročníkov (morfológia a syntax). Jazykové vyučovanie má v porovnaní s ostatnými vyučovacími predmetmi tú osobitosť a náročnosť, že osvojenie si každého poznatku musí byť preukázané nielen zručnosťou, ale aj návykom v rečových činnostiach.

Pravopis

Pravopis treba vždy nacvičovať s odôvodnením paralelne so spracovaním učiva z jazyka, používajúc literárne texty z učebníc, ako východiskové texty pre analýzu pravopisných javov. Treba prihliadať na písanie *i, í, y, ý* po tvrdých, mäkkých a obojakých spoluhláskach, na písanie koncoviek pri slovesných časoch, pri jednotlivých pádoch podstatných mien, pri množnom nominatíve prídavných mien a čísloviek. Žiakov treba nacvičovať písať správne interpunkčné znamienka. Diktáty odporúčame: nácvičné: s dopĺňaním, s upozornením, zrkový, sluchový a kontrolný diktát. Odporúča sa so žiakmi diktáty nacvičovať s odôvodňovaním pravopisných javov a len potom písať kontrolné diktáty. Diktáty sa píše podľa potreby. Nemusí ísť o súvislé texty. Môžu to byť slová, slovné spojenia, samostatné vety. Kontrolné diktáty sa píše po prebratí daného učiva, na ktoré je diktát zameraný.

LITERATÚRA

Odporúča sa na druhej hodine spracovania textu ponúknuť žiakom diferencované úlohy (podľa stupňov zložitosti). Okrem uvedených textov môžeme ponúkať žiakom texty podľa vlastného výberu z čítanky, detských a mládežníckych časopisov, novín, encyklopédií

a iných foriem literatúry, ktorá im je vekove primeraná. Poskytnúť im základy literárneho vzdelania, utvárať ich estetické názory a vkus, viesť ich k tomu, aby rozumeli a obľúbili si hodnoty pravej literárnej tvorby a aby mohli rozlišovať hodnoty (ozajstné) literatúry od tendenčných a propagačných. Zároveň ich podnecovať k tomu, aby sa učili objavovať

a chápať tematické a formálne prvky literárneho diela ako umeleckej výpovede spisovateľa

o niektorej (zobrazenej) oblasti života. Na tomto základe poznania literárneho diela sa predpokladá aj žiakovo estetické prežívanie zobrazenej skutočnosti. Žiaci sa postupne menia z „naivných“ čitateľov na čitateľov analytických.

Literárne diela: päť kníh podľa výberu učiteľa a žiakov.

Prednesom troch až piatich básní, kratších úryvkov z prózy alebo drámy majú žiaci vedieť vyjadriť pochopenie obsahu a estetickej pôsobivosti textu.

KULTÚRA VYJADROVANIA

Ústne vyjadrovanie

U žiakov v tomto veku treba pestovať spisovnú podobu slovenského jazyka v ústnom a v písomnom prejave s dôrazom na plynulosť prejavu, jasnosť, správnu dikciu a melódiu viet. Viesť ich k tomu, aby dokázali samostatne skomponovať príležitostný príhovor (prednes pripraveného i nepripraveného rečníckeho útvaru) a jeho tón prispôbili poslucháčom a príležitosti a osvojili si pravidlá verejného vystupovania. Od žiakov sa očakáva výrazný prednes básne ako aj krátka reprodukcia jednoduchých textov z čítanky, detskej tlače, reprodukcia obsahu filmu, divadelnej hry, rozhlasových alebo televíznych vysielaní pre deti tohto veku – podľa osnovy. Jazykové didaktické hry treba používať vo funkcii zveľaďovania slovnej zásoby a skvalitňovania ústnej a písomnej komunikácie žiakov. Treba dbať na spisovnú výslovnosť, slovnú zásobu prehľbovať vysvetlením významu nových slov a slovných spojení, ako aj s významom slov v srbskom jazyku. Dopĺňanie rozprávania o opisné a úvahové prvky, dialógy, vnútornú reč postáv, zvyšovanie napätia krátkymi a nedokončenými vetami. Hľadanie námetov (konfliktov) v udalostiach všedného dňa: prepracovanie stručnej správy z tlače na umelecké rozprávanie atď.

Dramatizácia

V oblasti dramatizácie textu je predvídané striedavé reprodukovanie textu so zreteľom na intonáciu vety, uvádzanie pohybu v priestore. V dramatických dielach (v dramatickom žánri) majú pochopiť a zvládnuť pomer textu a prednesu, hodnotia kompozíciu, dej, postavy, charaktery, dialógy, monológy, konflikt.

Druhy filmu: hraný, dokumentárny, animovaný (kreslený, bábkový). Literárny scenár, technický scenár. Film ako syntetické umenie. Filmová adaptácia literárnej predlohy. Réžia vo filmovom a dramatickom umení. Špecifické výrazové prostriedky filmového a dramatického umenia.

Formy spoločenského styku

S cieľom pestovať výchovný aspekt vzdelávania v škole treba dať dôraz na základné etické normy, ktoré sú ujaté v našom spoločenskom systéme. Žiakom treba pravidelne tlmočiť ujaté frázy a slovné spojenia a pestovať u nich spoločensky prijateľnú formu komunikácie a kódex správania.

Čítanie

V prvom rade treba v tomto veku žiakov učiť správne, s porozumením čítať. Žiak má vedieť plynule čítať prozaický text. Tempo čítania musí byť podobné hovorovej reči. Musí mať schopnosť rozlišovať v textoch dôležité veci od menej dôležitých. Má vedieť reprodukovať prečítaný text vlastnými slovami. Musí mať schopnosť vytvoriť si vlastný názor

a postoj k prečítanému dielu, k postavám a situáciám a hodnotiť ho na základe vlastných a čitateľských skúseností. Pri zreprodukování básne alebo prózy uplatňuje doteraz určené teoretické vedomosti. Má spoznať a chápať kompozičnú ucelenosť diela. Pri čítaní nových textov musí spoznať doteraz spracované literárnoteoretické poznatky. Žiaci si upevňujú dosiaľ osvojené čitateľské zručnosti na náročnejších umeleckých textoch.

Písomné vyjadrovanie

Aj v tomto veku sa dbá na dodržiavanie všetkých znakov písania s čiastočným formovaním vlastného čitateľného rukopisu u žiakov, s prihliadnutím na pravopis. Od žiakov treba žiadať dodržiavanie formy pri písaní (úvod, hlavná časť, záver). Školské slohové práce sa môžu robiť podľa danej osnovy, ale aj po rozbere a spoločnej analýze, ako má práca vyzerat' a čo má obsahovať. Žiak vie samostatne zostavovať stručnú dejovú osnovu z prečítaných diel, pritom používa básnické výrazy a prostriedky. Musí byť schopný pokračovať, doplniť, prípadne pozmeniť, skrátiť alebo rozšíriť počutý text. Z pomocných kníh a učebníc ako aj z iných zdrojov zhromaždiť materiály na danú tému (odpoveď, riešenie úloh v skupine ap.). Odporúča sa analýza ôsmich domácich slohových prác na hodine a štyroch školských slohových prác – písanie na jednej hodine a oprava a rozbor na dvoch hodinách (so zreteľom na pravopis). Také práce si vyžadujú jednu alebo dve hodiny prípravy: ústnu a písomnú. V referáte má vedieť vyjadrovať svoje city, myšlienky, ktoré v ňom vyvolala prečítaná kniha. Samostatne hovoriť o zvláštnostiach epických diel, o kompozícii dramatických diel a v referáte o lyrických žánroch používať čím viac citátov. Tiež dokáže samostatne vysvetliť odlišnosti alebo podobnosti medzi literárnymi textami.

XPBATCKI JEZIK HRVATSKI JEZIK

Cilj i zadatci:

- Razvijanje zaključivanje,
- Razvijanje kriterijuma za samostalnu analizu,
- Usavršavanje tehnike brzog čitanja u sebi sa razumijevanjem,
- Usvajanje pravila abc norme književnog jezika,
- Usustavljanje gradiva iz svih područja,
- Usavršavanje izražajnog čitanja i razvijanje ličnog tona,
- Osnovni pojmovi o stilu i štampi
- Funkcionalni pojmovi – zadatci, refleksija, memorija, racionalno, samokritičnost, samoinicijativnost
- Jezik kao sredstvo komunikacije: štokavsko narječje, književni jezik i lokalni govori, kajkavsko i čakavsko narječje.

- Osposobljavanje učenike za uporabu hrvatskoga standardnoga jezika u svim tekstovnim vrstama, funkcionalnim stilovima i sredstvima priopćavanja

OSMI RAZRED
(4 sata tjedno, 136 sati godišnje)

Operativne zadaće:

Učenici trebaju :

- biti osposobljeni za samostalno čitanje, razumijevanje i tumačenje književnih tekstova
- biti osposobljeni za jezično izražavanje i stvaranje
- spoznati povijest hrvatskoga jezika od prvih pisanih spomenika i njegovu ulogu u razvoju i njegovu ulogu u održanju nacionalne samobitnosti
- razvijati svijet o pripadnosti hrvatskoj nacionalnoj zajednici
- usvojiti naviku aktivnog slušanja i razvijati opću kulturu govorenja
- steći sposobnost pisanja svih vrsta tekstova na temelju pravopisnih normi
- steći sposobnost samostalnog čitanja, tumačenja i vrednovanja književnih djela
- razvijati umijeće svrhovite uporabe Interneta u nastavi hrvatskoga jezika

SADRŽAJI PROGRAMA

JEZIK

- Tvorba riječi: Načini tvorbe riječi: izvođenjem, umanjevanice, uvećanice, odmilice
- Imenice: Mjesne imenice, mislene imenice, glagolske i zbirne imenice
- Pridjevi koji znače sličnost, opskrbljenost i obilje
- Tvorba riječi prefiksacijom
- Tvorba glagola
- Novotvorenice
- Sastavljno i rastavljeno pisanje riječi
- Rečenica
- Red riječi u rečenici
- Sročnost
- Višestruko složena rečenica
- Rečenični i prvopisni znakovi

JEZIČNO STVARALAŠTVO

- Uporaba funkcionalnih stilova
- Riječ u sredstvima priopćavanja
- Predavanje
- Zamolba, zahtjev, prijava

- Narječja hrvatskog jezika
- Štokavsko narječje
- Čakavsko narječje
- Kajkavsko narječje

RIJEČ

- Riječi iz drugih jezika
- Žargonizmi i vulgarizmi

GLAS

- Glas i slog
- Glasovne promjene (sve osim palatalizacije, sibilizacije i jotacije)
- Naglasak
- Povijest hrvatskog jezika
- Hrvatski jezik od Bašćanske ploče do danas
- Hrvatski jezik u 19. i 20. stoljeću
- Bartol Kašić i četiri stoljeća hrvatskog jezikoslovlja

LEKTIRA

1. Ivo Andrić: Pripovjetke (Djeca, Prozor)
2. Slavko Kolar: Breza i druge pripovjetke
3. Dragutin Tadijanović: Srebrne svirale
4. August Šenoa: Branka
5. Eugen Kumičić: začuđeni svatovi
6. Silvij Šesto Stipančić: Vanda
7. Miroslav Krleža: Novele
8. Dinko Šimunović: Izbor iz djela (Duga, Alkar, Muljika)
9. Sunčana Škrinjarić: Ulica predoka i druga proza
10. Antun Gustav Matoš: Izbor iz djela
11. Ivan Goran Kovačić: Sedam zvonara majke Marije

KNJIŽEVNOST

- Silvije Strahimir Kranjčević: Moj dom
- Vesna Parun: Konjanik
- I. Mamužić: Smrt Smail-age Čengića – Noćnik
- A. Šenoa: Prosjak Luka
- J. Kaštelon: Svijetliš u travi
- I. Cankar: Šalica kave
- B. Stanković: Uvela ruža
- D. Cesarić: Slap
- A.B. Šimić: Opomena

- Višnja Stahuljak: Osvetnik
- Narodna: Smrt Senjanina Ive

MEDIJSKA KULTURA

- Dokumentarni film (O Sinju - Alka)
- Igrani film (po izboru)

IZBORNI SADRŽAJI

- Popridjevljeni glagolski prilozi
- Tvorba riječi - osnovni pojmovi i tvorbeni načini
- Tvorenje novih riječi prijenosom značenja
- Tvorenje novih riječi preobrazbom
- Novotvorenice
- Riječi iz stranih jezika
- Ne mogu se sve strane riječi prevesti na hrvatski. Ili ipak mogu?
- Obilježen red riječi i govorna sredstva
- Priložne oznake uzroka i namjere
- Uzročna i namjerna rečenica
- Sličnosti i razlike između rečenica s veznicima da i kako
- Najvažnije gramatike, pravopisi, rječnici i časopisi;
- filološke škole
- Štokavsko, kajkavsko i čakavsko narječje
- Proučavanje govora materinskoga narječja i dijalekta
- Književnoumjetnički stil
- Znanstveni stil
- Popularno-znanstveni stil
- Vrste intervjua
- Moj prvi intervju
- Humorističko pripovijedanje
- Pisanje putopisa
- Pisanje scenarija i knjige snimanja
- Osvrt (esej)
- Nacionalni i umjetnički epovi
- Stari pisci hrvatski prema načelu zavičajnosti
- Povijest filma
- Filmski trik
- Filmska montaža

NAČINI OSTVARIVANJA PROGRAMA

Jezik je jedan od najopsežnijih predmeta, a ujedno i osnovno sredstvo sporazumijevanja pa je stoga vrlo bitno ovladavanje ovim predmetom kako bi se što uspješnije ovladalo svim nastavnim predmetima.

Predmet se ostvaruje u nastavnim područjima: hrvatskom jeziku, književnosti i jezičnom izražavanju.

Sadržaji i zadaće svih nastavnih područja međusobno se prožimaju i dopunjuju prema načelu unutarpredmetnog povezivanja, a prema načelu međupredmetnog povezivanja povezuju se s ostalim nastavnim predmetima.

Hrvatski jezik

U nastavnom području hrvatski jezik poučavaju se sadržaji rječnika, gramatike, pravopisa i pravogovora. Učenici se osposobljavaju za samostalnu uporabu glasovnog i pisanoga sustava hrvatskoga jezika. Učeći gramatiku učenici razvijaju sposobnost apstraktnog mišljenja i logičkog zaključivanja. Uvježbavajući pravilno pisanje, razvijaju osjećaj za točnost i urednost.

Književnost

U nastavnome području književnost razvijaju se literarne i jezične sposobnosti. Učenici sudjeluju u školskim interpretacijama reprezentativnih književnih tekstova različitih vrsta i tema. Razvijaju osjetljivost za književnu riječ, za njezine vrijednosti u životu čovjeka i za trajne ljudske vrijednosti. Za samostalan rad kod kuće preporučuje se razvijanje učenikova stvaralaštva u jezičnome izražavanju.

Učenici se osposobljavaju za samostalno čitanje književne lektire, za prosudbu i vrjednovanje pročitanih djela. U nastavi se treba koristiti različitim metodama rada, primjerice: metodom čitanja, metodom razgovora, metodom pisanja, metodom samostalnog rada na tekstu ili inserta, metodom obrade teme iz različitih perspektiva, metodom pisanja sastavaka na temelju zadanih pojmova...

Jezično izražavanje

Temeljna je zadaća jezičnog izražavanja razvijati učenikovu komunikacijsku sposobnost u svim funkcionalnim stilovima, učenikove jezične sposobnosti u govorenju i pisanju te njegovo jezično stvaralaštvo. Nastava jezičnog izražavanja upućuje učenika na kvalitetnu komunikaciju, u kojoj će poštivati pravila kulturnog razgovora, te mu omogućuje spoznaju da je sloboda govora osnovno ljudsko pravo svake osobe. Učenike treba osposobiti u područjima govorenja, slušanja, čitanja i pisanja. Nastava izražavanja uglavnom se obrađuje u sklopu sadržaja nastave jezika i književnosti. Tako se ostvaruje korelacija unutar svih nastavnih područja unutar predmet

U izvedbi nastavnik rabi različite metode i oblike rada, kao što su: analiza ključnih pojmova, činkvine (sažimanje), komparativna tablica, metoda pisanja „za sebe“, oluja mozgova, poučavanje u koracima, čitanje sa zadatkom bilježenja citata, pisanje dvostrukog dnevnika, rad u skupinama na ispravljanju jezičnih pogrešaka, semantička mapa (grozd), „T“ tablica, recipročno učenje, obilazak galerije, stvaralačka diskusija, vrijednosna os i dr.

СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе српског језика јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да продуктивно овладају српским језиком у оквиру предвиђене језичке и лексичке грађе, да упознају елементе културе народа који говоре тим језиком и оспособе се за споразумевање, дружење и зближавање са припадницима већинског народа и других националности.

Задаци наставе српског језика јесу да ученици:

- продуктивно овладају говорним језиком у оквиру основних језичких структура и речника од око 2000/3000¹ фреквентних речи и израза;
- разумеју саговорника и усмена излагања о темама из свакодневног живота;
- усвајају правилан изговор и интонацију при усменом изражавању и читању;
- оспособљавају се за разговор о темама из свакодневног живота;
- савладају два српска писма и основе правописа ради коректног писменог изражавања у границама усвојених језичких структура и лексике;
- упознају елементарне законитости српског језика;
- разумеју текстове различитог жанра у оквиру предвиђене тематике;
- упознају се са основним карактеристикама културе народа чији језик уче;
- стичу навике самосталног коришћења речника и језичких приручника и оспособе се за информисање, образовање и самообразовање на српском језику;
- развију интересовања и мотивацију за учење српског језика и тако стекну већу комуникативну компетенцију и способност размишљања на њему.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- стичу језичку и комуникативну компетенцију усвајањем нових знања о српском језику путем наставе граматике и богаћењем речника од око 250/400 нових речи и израза;
- разумеју на слух нови текст у оквиру тематике;
- коригују грешке које се јављају на свим језичким нивоима;
- самостално читају дуже текстове, у односу на претходни разред, различитог жанра са упознавањем културног контекста;
- даље се оспособљавају за анализу текста;
- даље се оспособљавају за садржајну и естетску анализу текста;
- оспособе се за коректно писмено изражавање у оквиру језичке и лексичке грађе;
- оспособе се да користе језичке приручнике и речнике.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ТЕМАТИКА

Школа: могућности даљег школовања; средње образовање, више и високе школе.

Из живота младих: разне акције; логоровање; лична интересовања младих; такмичења, смотре, фестивали; облачење младих; болести зависности и млади; посете галерији слика, научна фантастика.

Друштво и природа: актуелне теме; из националне историје Срба; значајни догађаји из историје српске културе; значајне културне институције: библиотеке, Матица српска; природне лепоте наше земље.

Комуникативне функције: слагање или неслагање са мишљењем саговорника, изражавање толерантног става према саговорнику, одобравање нечијег поступка, приговор; изражавање уверености, неуверености, давање предности, савета, оцене; исказивање симпатије, обећања, изражавање осећаја и осећања, опраштање.

ГРАМАТИКА

Глаголи. Глаголски вид (свршени и несвршени, најчешћи префикси и суфикси у творби глагола и њихова улога у промени глаголског вида. Прозодијске и гласовне алтернације у промени глаголског вида; глаголски род - прелазни и непрелазни глаголи, повратни глаголи).

Преглед образаца промене глаголских облика: лични и безлични глаголски облици (инфинитив, глаголски придеви). Творба глаголских прилога (Указивати на пратеће гласовне и прозодијске промене).

Основно значење презента, перфекта, футура I, футура II, потенцијала, императива и инфинитива. Употреба глаголских прилога.

Употреба речи се (Повратни глаголи).

Сложена реченица: независна сложена реченица; зависно- сложена реченица (објекатска, атрибутска, начинска, намерна, временска, месна, узрочна, погодбена).

Ред речи у реченици. Редослед реченица у сложеној реченици.

ПРАВОПИС

Систематизација правописних правила усвојених у претходним разредима уз истицање различитих ортографских решења која се примењују у матерњем језику и у нематерњем.

ГОВОРНЕ ВЕЖБЕ

Препричавање слушаног текста, изношење личног става у вези са прочитаним текстом.

Разговори: на дату тему, о самостално прочитаном тексту, о позоришној представи и др.

Анализа текстова. Књижевно - естетска анализа текстова.
Анализа ученичких излагања.

ПИСМЕНЕ ВЕЖБЕ

Као и у претходним разредима.
Писање подсетника за вођење састанка и учешће у дискусији.
Два писмена задатка у току школске године.

ЧИТАЊЕ

Читање дужих текстова у односу на претходни разред, различитог жанра са упознавањем културног контекста.

Напомена: Наставник слободно бира књижевне и друге текстове за сва подручја програма, изузев за подручје Лектира.

ЛЕКТИРА

Народна песма: *Српска дјевојка*
Избор из народне лирске поезије
Јован Јовановић Змај: *Ђулићи* (избор)
Десанка Максимовић: *Пролетња песма*
Васко Попа: *Очију твојих да није*
Вук Стефановић Караџић: *Српски рјечник* (избор); *О народним певачима*
Народна приповетка: *Немушти језик*
Лаза Лазаревић : *Све ће то народ позлатити*
Петар Кочић: *Кроз мећаву*
Иво Андрић: *Мост на Жепи*, избор приповедака о деци
Бранислав Нушић: *Сумњиво лице*
Избор из енциклопедија и часописа за децу и омладину.

Обавезан је избор најмање пет дела за обраду.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм садржи: циљ, васпитно-образовне задатке, оперативне задатке, тематику са основним облицима комуникације, језичку материју, говорне вежбе, читање (од II разреда). Сви елементи програма су међусобно повезани и тако их треба реализовати.

Задаци наставе садрже: опште захтеве који се односе на квалитет знања, посебне захтеве за развијање и стицање језичких умења и васпитне задатке. Сви делови програма су у складу са задацима наставе и треба да допринесу њиховој реализацији.

Оперативним задацима формулисани су захтеви у погледу обима програмске грађе коју ученици треба да савладају у сваком разреду.

Тематика је дата по разредима са темама и ситуацијама у којима се усваја језик. Она садржи неколико тематских области: **школа, породица и дом, ближе и шире окружење, природа и друштво, актуелне теме, слободно време ученика, из живота младих** и др. Тематика је дата оквирно да би у извесној мери усмеравала наставнике и писце уџбеника приликом избора најфреквентније лексике у оквиру датих подручја.

Уз тематику су дате форме опхођења (поздрављање, обраћање, представљање, молба, захваљивање), почев од најједноставнијих до сложенијих, које су потребне за учење аутентичног језика, односно, остваривање природне комуникације.

Језичка материја дата је у виду реченичних модела који су конкретизовани. У њима је издвојена она језичка материја која покрива већи део говорног језика. Она је кумулативна јер се нова грађа увек наслања на претходну. Језички модели се из разреда у разред исказују другим језичким и лексичким средствима. Једноставни искази постепено се шире и међусобно комбинују.

У одељку **Граматика** издвојена је језичка грађа која је у функцији бржег савладавања језика на продуктивном нивоу. У граматички се пошло од синтаксе, затим морфологије да би у завршним разредима (VII и VIII) дошло до систематизације знања о језичком систему.

Правопис садржи оне правописне норме које се, мање или више, разликују од оних у правопису матерњег језика ученика.

У програму је дат и **проширени део** који се превасходно тиче садржаја у одељку *Језичка материја*, а у зависности од карактеристика појединих категорија. За његову реализацију у целини или фрагментарно, опредељују се школе на предлог предметног наставника. Обим реализације овог дела програма може да варира од школе до школе, од генерације до генерације, од одељења у истој школи, у зависности од нивоа предзнања ученика на који утиче:

- национални састав средине у којој ученици живе,
- сродност нематерњег језика и језика ученика,
- услови рада у школи и др.

Организација васпитно-образовног рада

У настави српског као нематерњег језика тежиште рада преноси се на ученика: он активно учествује у раду, постаје субјект наставе, а својим залагањем и радом треба да стиче и развија језичка умења, да усваја језик и усвојено знање примењује у комуникацији.

Наставник планира, води и организује наставни процес (одабира садржину рада, лексику, наставне методе, облике рада, типове и број вежби итд.), координира радом ученика да би се што успешније остваривали постављени задаци.

Настава мора бити постављена тако да се сваком ученику омогући што чешће вербалне активности јер се само говорењем може продуктивно овладати језиком. Необично је важно да се поштује принцип индивидуализације у раду, с обзиром на то да је знање језика веома хетерогено и међу ученицима једног одељења.

Програм је јединствен за све националности. То, међутим, не значи да при његовом остваривању наставник не треба да води рачуна о односу српског језика и језика ученика. Мада не увек, тешкоће ће бити веће уколико су и структурне разлике између два језика веће. Пожељно је да наставник познаје структуру језика ученика, како би тежиште рада (интензивнијим вежбама) усмерио на оне елементе који не постоје у језику ученика, а при чијем усвајању ученици највише греше. Наиме, при учењу српског језика јавља се интерференција матерњег језика јер формиран механизам матерњег језика ученика „тежи да готово неприметно натура шаблоне акцента, изговора и реченичне структуре својствене матерњем језику укорењене још у најранијем детињству». Да би се утицај матерњег језика искључио, настава српског језика организује се без учешћа матерњег језика, **директном методом**, што значи да је језик комуникације на часовима српски.

У реализацији свих задатака наставник треба максимално да мотивише ученике користећи одговарајућа АВ – наставна средства, компакт - дискове, магнетофонске траке и касете, апликације за фланелограф, илустрације у уџбенику, слајдове, дија - филм, филм, слике, фотографије, графофолије, слојевите фолије, ТВ – емисије и др. Наставник мора подстицати ученике да се и они ангажују на прикупљању наставних средстава везаних за тему која се обрађује (разгледнице, кеширане слике, чланци из дневне и недељне штампе и сл.).

Наставу нематерњег језика треба повезивати са наставом језика ученика, познавањем природе и друштва, историје, географије, музичке и ликовне културе, техничког образовања и других наставних предмета. Успостављање корелације међу овим предметима неопходно је јер омогућује остваривање обострано ефикаснијих резултата. Наставник, наравно, мора водити рачуна о томе да нове појмове ученик најпре треба да усвоји у настави предмета на свом матерњем језику.

Наставни програм од I до VIII разреда чини целину, али се у њему могу издвојити три етапе: I - II, III - VI, VII - VIII разред. Свака етапа има своје специфичности.

I етапа (I и II разред)

Приступ у настави овог предмета је у основи оралан. Ученици усвајају основне фонетско - фонолошке одлике језика, артикулацију нових гласова, акценат - место, квалитет и квантитет акцента, ритам и интонацију изјавне, упитне и одричне реченице, основне реченичне структуре и основни реченични фонд од око 500 до 600 (у зависности од реализације и проширеног дела програма) лексичких јединица у оквиру предвиђене тематике; оспособљавају се да разумеју на слух једноставне исказе: да коректно и осмишљено реагују на императивне исказе и питања, оспособљавају се за коришћење и варирање усвојених структура и лексике у краћим дијалозима везаним за познату ситуацију, за самостално описивање слика и ситуација на основу усвојених елемената и да усвоје и правилно употребљавају најосновније облике комуникације предвиђене програмом. Наставник мора подстицати ученике да се спонтано стварају што природније ситуације у учионици које се тематски уклапају у предвиђене садржаје, а које ће бити подстицајне за њихово вербално укључивање.

У **II етапи** (III - VI разред) наставља се рад на развијању говорних способности ученика: савладавају се елементи изговора, језички модели, који се проширују новим елементима, комбинују се и варирају и нова лексика (900/1600 лексичких јединица); коригују се грешке на свим језичким нивоима; **развијају се још два језичка умења** – читање и писање (прво писмо, чији се графема мање разликују од графема матерњег језика ученика, усваја се у III разреду, а друго се усваја у IV разреду); стичу се језичка знања (граматика од IV разреда) која су у функцији бржег савладавања језика, односно у функцији стицања језичке компетенције; ученици се оспособљавају да користе усвојене језичке моделе и лексичку у дужој дијалогској и монолошкој форми у односу на претходну етапу; оспособљавају се за писмено изражавање, да разумеју на слух компликованије језичке исказе у складу са захтевима програма, да усвоје и правилно користе комуникативне функције, оспособљавају се за самостално читање лектуре (од V разреда), упознају се са елементима културе народа који говоре српски, упознају се са најфреквентнијим суфиксима и правописним нормама српског језика (од V разреда).

Трећа етапа (VII и VIII разред) је завршна за ученике који не продужују школовање, али је истовремено и основа за успешно изучавање језика у оквиру средње школе. У овој етапи треба да се формирају комуникативне способности ученика. У том циљу наставља се рад на стицању језичке и комуникативне компетенције ученика, усвајају се компликованији језички модели (VII разред), систематизује се језичка грађа и упоређује са матерњим језиком ученика, интензивније се коригују грешке интралингвалног (у оквиру истог језичког система) и интерлингвалног карактера (под утицајем језика ученика), усваја се нова лексика и фразеолошки изрази карактеристични за српски језик; развија се писмено изражавање ученика, оспособљава се за анализу текста и систематизује се правописна грађа (VIII).

Увежбавање језичких модела. Да би се ученици оспособили за правилну комуникацију потребно је да савладају предвиђене језичке моделе. Ученик треба да препозна звучну слику предоченог исказа који илуструје језички модел, да га разуме, имитира, репродукује, да га дуготрајним разноврсним вежбама са различитим садржајем аутоматизује. Након аутоматизације језичког модела, ученик ће моћи самостално да састави сопствене исказе, односно у нормалном говорном темпу моћи ће да гради аналогне структуре са новим конкретним садржајем, стећи ће комуникативну компетенцију, што је и циљ учења језика.

Процес увежбавања језичких модела треба спроводити плански уз доследно поштовање принципа поступности. Језички модели се најпре увежбавају у чистом облику јер ученици треба да усвоје основне моделе у оквиру ограниченог вокабулара.

Модел се усвајају на познатој лексици. У одређени језички модел уноси се само један нови елемент јер би истовремено уношење два непозната елемента (нпр. футур глагола и намену исказану дативом именице и заменице) стварало непотребне тешкоће и успорило би усвајање одређеног језичког модела. Касније се језички модели проширују, комбинују и уводе се у рад нови, сложенији.

Илустроваћемо то на језичком моделу **именовање предмета и бића**. На пример, у обрасцу **Петар је ученик**, који је један од конкретних реализација

наведеног модела, може се предикатив **ученик** заменити другом именицом у номинативу – **дечак, младић, фудбалер, столар** и сл., већ према стварној ситуацији. У нормалном исказу те врсте акценат је на предикативу, јер се њиме открива оно што је ново, њиме се именује лице, а то значи да субјект и глаголска копула морају бити познати ученицима од раније да би схватили ову констатацију, односно да би схватили информацију у целини. У практичном раду предикатив ће се веома често мењати, јер се на почетном ступњу учења веома често врши именовање бића и предмета кад год је потребно савладати неку нову именицу (нпр. **Ово је столица, ово је књига, а то је оловка** и сл.)

Ако се у том језичком моделу жели савладати нова (лексички и морфолошки) копула, субјект и предикатив треба да су познати, нпр.:

је био,

ће бити

... Петар жели постати ученик,

мора бити.

Субјекат је такође променљив елемент у обрасцу. Место имена **Петар** може се употребити свако друго име или заменица у номинативу, већ према објективној ситуацији. Ако субјект у обрасцу промени род, по правилу мења род и предикатив и зато овај образац може послужити не само за увежбавање нових именица, заменица и помоћних глагола, него и за увежбавање слагања родова.

Непосредни циљ увежбавања овог обрасца јесте усвајање нових речи (именица, помоћни глагол) и нових облика (презент, перфект и футур помоћних глагола) и неких глаголских конструкција у служби глаголске копуле (**жели постати, мора бити, хоће да буде** и сл.).

Коначни циљ увежбавања овог обрасца јесте да ученици стекну способности да у новој говорној ситуацији од нових речи створе исказ аналоган увежбаном обрасцу.

Кад год се појави потреба да се именује неко биће или предмет, ученици ће аутоматски активирати у свести језички модел именовања предмета и бића, који се може изразити формулом $C = П$, где је П глаголска копула + именица дакле условном формулом.

$$C = П / = к + им.$$

Субјект, копула и предикатив су обавезни елементи овог језичког модела. Они морају бити исказани да би исказ био потпун.

Али овакав исказ може имати и необавезне елементе, нпр. атрибут. Пошто се у обрасцу могу јавити две именице, обе могу имати атрибут или чак свака и по више атрибута. Тако се почетни образац попуњава новим елементима како би исказ био потпунији, прецизнији.

Атрибут уз именице у служби предикатива има ту особину да повлачи на себе логички акценат (нпр. **Петар је добар ученик** – у свести и говорног лица и саговорника има у првом реду квалитативну оцену коју даје придев **добар**) и зато не треба журити са додавањем атрибута предикативу ако није аутоматизовано исказивање почетног обрасца.

У томе и јесте предност оваквог рада што се почетна структура која је синтаксичко-семантички и лексичко-морфолошки одређена, обележена, после аутоматизовања навике грађења основног обрасца «отвара» и прима «необавезне» елементе, то се на тај начин проширује, засићује се потребним семантичким квантитетом и улази у говорни процес, заузима место у механизму језика.

Реч је о најпростијој реченичкој структури која служи за именовање бића и предмета, али треба имати на уму да се њоме не савлађује само синтаксичка структура $S = P / = k + p /$, нити се њоме савлађује само нова лексика (именице, показне и личне заменице, помоћни глаголи са непотпуним значењем), него се савлађују и морфолошке категорије (номинатив именица и заменица, три основна глаголска времена и императив, бројна конструкција у служби субјекта и предиката, категорија рода и категорија броја и неки изузеци од општих морфолошких и синтаксичких правила).

Дакле, схематизовање, упрошћавање и укалупљивање израза само је привидно јер се образац у почетном облику јавља само на почетку вежбања, док се не постигне аутоматизација, а касније се попуњава другим елементима, док се не постигне богатство потпуног исказа. За усвајање језичке материје користе се разноврсни **типови вежби манипулативног карактера**. Функција тих вежби је увежбавање, учвршћивање и аутоматизација језичких модела да би се ученици оспособљавали да их самостално користе са различитим садржајем у свакодневној комуникацији.

Манипулативне вежбе су строго контролисане, што значи да при увежбавању појединих језичких елемената, наставник исправља ученика ако греша и поново увежбава несавладану језичку материју док је ученик не усвоји.

У I етапи то су, на пример, вежбе разумевања на слух, орално понављање, одговори на питања, постављање питања, вежбе супституције, вежбе допуњавања, вежбе трансформације реченица (време, лице, број, род), вежбе састављања реченица од датих елемената и датих речи према моделу, вежбе повезивања реченица и др.

Вежбе одговора на питања и постављања питања заузимају централно место при увежбавању језичког модела и доприносе стицању комуникативне компетенције. Од ових вежби треба разликовати питања и одговоре који се користе за проверу разумевања текста, разумевања ситуације и лексичких јединица.

Код ових првих вежби свако питање и одговор садржи образац језичког модела који се увежбава. Због тога одговори ученика морају бити потпуни, целовити, што се при провери разумевања текста не захтева увек.

У складу са обимнијим језичким градивом и предзнањем ученика у II етапи, поред наведених, користе се сложенији типови говорних вежби. На пример, варирање модела (додавање синтагматских веза) претварање у други модел, трансформација низа реченица (време, лице, род, број), интеграција реченица и њихово проширивање (скраћивање и др.).

С обзиром на то да ученици у III разреду усвајају прво писмо српског језика и у првом полугодишту IV разреда усвајају друго, у овој етапи користе се и **писмене вежбе манипулативног карактера** којима се, такође, усвајају поједини језички елементи.

Писмене вежбе се везују за претходно орално усвојену садржину. Поред вежби, краћих диктата, допуњавања, супституције, користе се и друге. Од IV разреда организују се вежбе увођења ученика у коришћење речника. Поступно се, у овој и следећој (III) етапи, уводе и сложеније писмене вежбе: састављање реченица од датих речи према моделу, диктати лакшег (тежег) текста на основу усвојених језичких модела и лексичких јединица, али са новим садржајем, трансформације реченице, трансформације низа реченица, састављање реченица од датих речи према супституционој табели са новим садржајем, правописне вежбе, лексичке вежбе, коришћења речника и приручника и др.

Колико ће се времена посветити увежбавању једног језичког модела зависи, пре свега, од тога да ли постоји велика разлика у одређеној језичкој конструкцији у односу на матерњи језик. Оним језичким моделима који представљају проблем због интерференције матерњег језика, посвећује се више пажње и више времена да би и они прешли у аутоматизовану навику. Неоправдано је прећи на увежбавање новог језичког модела ако није усвојен претходни.

Тематика и лексика. Сви делови програма: тематика, језичка материја, говорне и писмене вежбе и др. не чине посебан део наставе, него су саставни делови целокупног рада коме је основни циљ формирање и развијање говорних способности ученика.

Јединство ових области, које су у програму издвојене само због прегледности, огледа се у томе што се одређена синтаксичка конструкција – језички модел увежбава на тематски најпогоднијој материји, а у раду се користе облици говорних и писмених вежби. Према томе, предвиђена тематика треба да обезбеди усвајање, програмом предвиђене, језичке моделе, као и усвајање одређене лексике. Исте тематске области јављају се у више разреда, али се остварује другом садржином која је примерена познавању језика и интересовању ученика. Тема о породици, на пример, у I разреду може се ограничити на пет основних језичких структура: именовање предмета и бића, исказивање особине, исказивање радње, исказивање објекта и исказивање просторних односа.

Задатак све три етапе јесте и савлађивање одређеног фонда речи. Међутим, број речи у почетној настави није тако битан. Минимални продуктивни фонд много ће успешније допринети савлађивању механизма на нематерњем језику, него лексичка резерва у којој се ученик (и учитељ) на крају изгуби, па у каснијим годинама зна само речи, а не зна да их употреби. У првој етапи је основни циљ користити лексички минимум који ће омогућити да се савлађују битни елементи језика, а када се они савладају, природно је и тако савладати потребан фонд речи јер богаћење речника иде упоредо са општим развојем, као и са развојем изражавања на матерњем језику. И речи свога језика уче се до краја живота, али је механизам језика савладан на почетку. У детињству су аутоматизоване навике склапања реченица ради постизања одређеног циља у процесу комуникације.

Усвајање лексичких јединица обухвата семантизацију и асимилацију речи. Семантизација се врши коришћењем предмета, или предмета на слици, односно визуелних средстава. Асимилација речи врши се у контексту, у реченици и везује се за одређене говорне ситуације. Поред продуктивног лексичког фонда ученици треба да савладају и рецептивно извесне речи, реченице и изразе.

Говорне и писмене вежбе. Основни циљ у току целокупне наставе од I до VIII разреда јесте да се изађе изван оквира рецептивно - репродуктивне наставе и да се не остане на неразвијеном, стешњеном и сиромашном одговарању на питања, него да ученици стекну способност и развијају навику дужег излагања повезаних мисли, што је могуће само ако мисле на српском језику.

Говорне способности се стичу и развијају говорењем. Због тога треба одабрати методичке поступке који ће ученике ставити у ситуацију да **питају, одговарају**, изражавају неслагање или слагање са одређеном акцијом или појавом, казују могућност или немогућност извршења одређене радње, итд.

Треба створити ситуацију која стварно одговара реалној говорној комуникацији. Да би се ученици оспособили да продуктивно усвоје предвиђене елементе говорног и писаног језика, поред наведених манипулативних вежби, користе се и комуникативне вежбе. **Комуникативне (говорне) вежбе** обухватају оне типове вежби у којима се језик користи самостално, функционално у одређеној говорној ситуацији. У ситуационим вежбама ученици треба да усвајају и правилно користе комуникативне функције које су дате уз тематику. **Типови комуникативних писмених вежби** дати су по разредима у програму у одељку писмене вежбе.

У првој етапи преовладаваће питања и одговори, али треба настојати да ученици постепено исказују одговоре са више реченица. У II етапи одговори на питања не могу бити само препричавање, него и коментар или везивање својих искустава са обрађеном темом. Осим разних облика препричавања ученици треба, у овој етапи све чешће самостално да причају личне или заједничке доживљаје, а у III етапи треба да преовладава слободно причање.

Са ученицима који реализују проширени део програма, наставник користи, осим наведених, и различите облике усменог и писменог изражавања који су претходно увежбани на часовима језика ученика.

У одељку **Правопис** издвојене су само оне категорије где постоје мање или веће разлике у односу на правописну норму матерњег језика. Стога се, на пример, не истичу као посебни захтеви: велико слово на почетку реченице, тачка на крају реченице, упитник, узвичник, писање управног и неуправног говора, писање двеју тачака, тачка и запета итд.

Паралелно са усвајањем језичке грађе, ученици морају стицати навике примене принципа фонолошког правописа.

Издвојене су првенствено оне категорије у којима постоје друкчија решења у два правописна узуса (правопису језика ученика и правопису српског језика), што не искључује и понека идентична решења у њима. Међутим, и њих треба увежбавати јер ће се само тако уклонити многобројне грешке које су евидентирани у писменим задацима ученика.

За обраду правописне грађе потребно је издвојити 2–3 часа годишње, али се препоручује да се предвиђено време развије на 10–12 вежби које ће се уклапати у друге часове граматике и писмене вежбе.

Усвојеност сваког елемента правописних норми може се повремено проверавати кратким диктатима који су састављени од познате структуре и лексике. Када ученици савладају писма, могу се проверавати појединачни елементи. На пример, употреба великих слова може се проверавати на тај начин што се ученицима дају наставни листићи са кратким текстом који је написан малим

словима. За писање негације глагола ученицима се дају наставни листићи са текстом у коме се изостављени глаголи. Наставник чита полако цео текст, укључујући и испуштене глаголе. Ученици прате текст и уписују глаголе.

Домаћи задаци представљају важну компоненту наставног процеса. Њима се не проверава само колико су ученици савладали одређено градиво и њихова оспособљеност да то знање примене, него су погодни за развијање језичких умења (информативно читање и писање) и за писмено увођење ученика у самостални рад и самообразовање. Они се дају ученицима редовно са осмишљеним циљем. Задаци треба да буду разноврсни, а по тежини треба да су одмерени, у складу са знањем и способностима ученика. Наставник на часу прегледа 2–3 домаћа задатка детаљније, а по одређеном плану прегледа и оцењује домаће задатке свих ученика.

Школски писмени задаци су облик провере усвојености програмске материје, тј. синтезе веће етапе (тримесечја, полугодишта или године). За сваки школски писмени задатак у годишњем плану наставник треба да одвоји три часа. На једном часу ученици пишу, на другом наставник образлаже сваком ученику оцене, анализира са ученицима најчешће грешке и заједно са ученицима их исправља, а на трећем часу ученици исправљају своје задатке.

Рад на тексту. У III разреду ученици развијају још једно језичко умење – читање које се реализује идентично као и у настави матерњег језика ученика. **Савладавање читања може започети у II полугодишту II разреда**, после савладаних лекција у сликовници, са ученицима који савладају проширени део програма **само ако по процени наставника** постоје реалне могућности и интересовања ученика. На пример, ако у одељењу има ученика који покушавају или могу да прочитају наслове из листова за децу и сл. ти ученици савладавају читање, групним или индивидуалним радом, глобалном методом. То значи, да се читају целе речи и кратке реченице које ученици усмено већ добро знају. Наставник треба да користи графоскоп, плакат, картице, апликације или слике са исписаним речима које се састављају у реченице познате ученицима и сл. Вежбе у читању реализују се прво на основу звучног модела (наставник или звучни снимак), а касније и без тога.

Употреба речника је саставни део читања. Увођење ученика да се служе речником (техника налажења речи) почиње IV разреду. Од V до VII разреда користе се двојезични и једнојезични речници те је потребно да ученици савладају технику налажења и бирања значења речи.

Текст у настави српског језика пружа основу за савладавање језика на нивоу система и на нивоу комуникације. Текст има најспецифичнији положај у III разреду, јер се после двогодишње оралне наставе прелази на наставу која се темељи на уџбенику, односно полази се од текста.

Рад на тексту у III и IV разреду садржи следеће фазе:

а) **обрада текста** (уводни разговор са семантизацијом нових речи, читање текста, провера разумевања прочитаног);

б) **коришћење језичких и садржинских елемената текста за стицање језичке компетенције** (даље савлађивање језичког система);

ц) **вођење разговора о тексту и поводом текста укључујући и културни контекст који текстови садрже.**

Од V до VIII разреда, поред наведених елемената, рад на тексту обухвата:

а) анализу текста са ученицима који савладавају проширен програм а са осталим ученицима, у складу са њиховим могућностима и према процени наставника, анализа текста врши се у VII и VIII разреду и

б) рад на богаћењу лексике.

Грамматика. Искуства су показала да увежбавање одређене језичке материје без граматичких објашњења и упутстава, без функционалне систематизације не обезбеђује продуктивно знање одређеног језика. Стога грамматика мора наћи своје место у наставном процесу и у складу са психофизичким могућностима ученика датог узраста. Имајући у виду овај моменат оправдано је да се са наставом граматике отпочне у IV разреду да би њен удео из разреда у разред бивао све већи. Други моменат који оправдава увођење граматике од IV разреда јесте и то што је језички систем у одређеном обиму глобално савладан.

У учењу другог језика немогуће је ослонити се искључиво на интуитивно усвајање његове граматике. Када је у питању ова настава, мора се говорити о дидактичкој граматици којом се изграђују способности које се уопштено могу назвати језичким способностима. Оваква настава граматике подразумева нужно поједностављивање правила, дефиниције (дефиниције је могуће дати ученицима који су боље савладали језик). Крајњи циљ дидактичке граматике јесте да изгради поимање о функционисању језичких појава у систем и развијање способности да ученик сам исправља грешке.

Настава граматике је средство да се учи језик, а не да се стичу знања о језику. Од ученика не треба захтевати да научи напамет различита граматичка правила и парадигме, да их илуструје одговарајућим примерима, већ да се оспособе за њихову употребу у комуникацији.

Настава граматике не представља изоловану наставну област овог предмета, већ њен чврсти интегрални део и претпоставља неколико фаза:

а) давање већег броја примера везаних за говорну ситуацију и обрађени текст који илуструје језичку појаву;

б) навођење ученика, индивидуалним путем, да схвате језичку појаву, да уоче њене карактеристике, да дођу до језичке законитости и правила по којима она функционише у систему, односно да дође до закључака властитом мисаоном делатношћу;

в) давање објашњења - кратких упутстава о томе чему служи одређена граматичка грађа, шта се њоме изражава, када и у којим околностима се употребљава, односно функционише и принцип по којем функционише у систему и г) вежбање.

Редослед усвајања одређених језичких категорија одређује контрастивни однос између језика ученика и нематерњег језика. У настави, дакле, треба обезбедити контрастивни приступ.

За грађу која не постоји у језику ученика, него само у нематерњем језику, наставник прецизније објашњава особину и функцију тих појава примерено узрасту ученика.

Језичка грађа систематизује се фронтално, док се у увежбавању примењује и групни и индивидуални рад са ученицима.

За реализацију граматичке грађе, где год за то постоје услови користе се шеме и табеле да би се језичке појаве боље разумеле.

Избор, број, врста вежби зависи од језичке грађе и њеног односа према језику ученика. Где су разлике израженије користи се већи број различитих вежби.

И у граматици предвиђен је проширени део за ученике који брже напредују у савладавању српског језика.

Лектира је такође домаћи рад. Она је предвиђена у наставном програму од V до VIII разреда. Функција лектире је да се ученици оспособљавају и навикавају за читање у себи, да самостално долазе до сазнања која их интересују, на српском језику.

У току школске године, за лектиру у сваком разреду, ученици треба да прочитају одређени број текстова по сопственом избору или по избору наставника. Избор се врши из литерарних текстова, али и из листова за децу, односно омладину (у VII и VIII разреду), из научнопопуларних текстова.

Наставник може да зада исти текст по свом избору свим ученицима: дужи текст може да подели на делове, исти део, или различите делове, који чине целину, да зада групи ученика или се за различите текстове индивидуално опредељују ученици. Било да текстове бира наставник или ученик, наставник даје потребна упутства ученицима.

Приликом одређивања часа лектире потребно је мотивисати ученике. Читањем, на пример, одабраног одломка подстицаће се радозналост и мотивисаност ученика да прочитају лектиру. За боље разумевање текста ученицима се могу поделити припремљени наставни листићи са задацима који ће их усмеравати да боље разумеју текст и да се припреме за разговор.

Провера прочитане лектире врши се дијалогском методом. Ученици који не савладавају проширени део програма одговараће на питања наставника, самостално ће препричавати текст и сл. ученицима који боље знају језик и који савладавају проширени део програма постављају се већи захтеви: да прочитају цео текст, на пример, да дају више одговора на постављено питање, самостално препричају и коментаришу текст и др. Ови ученици се поступно, из разреда у разред, уводе у анализу текста лектире као и на часовима језика ученика.

СТРАНИ ЈЕЗИК

(осма година учења)

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

Заједнички део програма

Циљ

Циљ наставе страног језика јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са

другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да овладају комуникативним вештинама и развију способности и методе учења страног језика.

Задачи наставе страног језика у основном образовању и васпитању јесу:

- развијање сазнајних и интелектуалних способности ученика, његових хуманистичких, моралних и естетских ставова,
- стицање позитивног односа према сопственом језику и културном наслеђу, као и према другим језицима и културама, уз уважавање различитости и навикавање на отвореност у комуникацији,
- стицање свести и сазнања о функционисању страног и матерњег језика.
- унапређивање знања из страног језика, која ће му омогућити да се у једноставној усменој и писменој комуникацији споразумева са људима из других земаља,
- усвајање норми вербалне и невербалне комуникације у складу са специфичностима језика који се учи,
- подстицање на даље учење истог или другог страног језика, било самостално или на вишем нивоу образовања.

У процесу учења страних језика ученик богати себе и, упознајући другог, стиче свест о значају сопственог језика и културе у контакту са другим језицима и културама. Ученик развија радозналост, истраживачки дух и отвореност према комуникацији са говорницима других језика.

Стандарди

Разумевање говора

Ученик разуме и реагује на усмени текст у вези са темама¹, ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом.

Разумевање писаног текста

Ученик чита са разумевањем писане и илустроване текстове у вези са темама, ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом.

Усмено изражавање

Ученик се усмено изражава, приступа различитим комуникативним ситуацијама и остварује комуникативне функције у вези са темама предвиђеним наставним програмом.

Писмено изражавање

Ученик се у писаној форми изражава у вези са темама и ситуацијама и комуникативним функцијама, предвиђеним наставним програмом, поштујући правила писаног кода.

---

¹ Теме предвиђене наставним програмом обухватају и оне теме које су обрађене током претходних година учења страног језика.

Интеракција

Ученик остварује комуникацију и са саговорником размењује информације у вези са темама, ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом, поштујући социокултурне норме интеракције.

Медијација

У комуникативним контекстима, који укључују говорнике учениковог првог језика (Л1) и циљног језика (Л2), преноси и преводи кратке поруке (у усменој и писаној форми), у складу са потребама комуникације.

Знања о језику²

Ученик препознаје принципе језика, односно граматичке и социolingвистичке компетенције уочавајући значај развијања личних стратегија учења страног језика.

Оперативни задаци по језичким вештинама

Оперативни задаци по језичким вештинама постепено се проширују и усложњавају. Истовремено се континуирано примењују и оперативни задаци из претходних разреда.

Разумевање говора

Ученик треба да:

- глобално, детаљно и селективно (у зависности од захтева комуникативне ситуације) разуме различите усмене текстове (дијалоге, монологе, песме и друго) о темама предвиђеним наставним програмом у трајању од 3 до 5 минута (у зависности од степена познавања теме и контекста), које чује уживо или са аудио визуелних записа.

а) Разуме и реагује на одговарајући начин на усмене поруке у вези са активностима на часу (говор наставника и другова, аудио и визуелни материјали у настави);

б) Разуме рекламе, радио и ТВ емисије блиске интересовањима ученика или значајне за младе, као и о темама образовног карактера из *популарне науке*;

в) Разуме усмене текстове које исказују говорници различитих стандардних варијетета о темама из свакодневног живота ближег и даљег учениковог окружења, а које се односе на узрасно специфична интересовања.

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

- разуме глобално, детаљно и селективно (у зависности од захтева комуникативне ситуације и личних потреба) различите писане текстове (писма, новинске чланке, јасна илустрована упутства, огласе, прилагођене књижевне

---

² Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

3 научни садржај за слушаоца који нема детаљна знања о науци

текстове, текстове у вези са градивом других наставних предмета и слично) о темама из свакодневног живота и популарне науке, ближег и даљег учениковог окружења, а које се односе на узрасно специфична интересовања и чија дужина зависи од чињенице у коликој мери ученик познаје дату тему и контекст.

Увиђајући намеру аутора текста и контекста у којем је текст настао (емоционални и друго), ученик чита:

- а) да би се информисао;
- б) да би пратио упутства;
- в) ради задовољства.

Усмено изражавање

Ученик треба да:

- прилагођавајући свој говор комуникативној ситуацији, у временском трајању од два до три минута, на структурисани начин:
  - а) говори о себи и свом окружењу, о догађајима и активностима у школи и изван ње;
  - б) изрази своје утиске, осећања и аргументовано мишљење и ставове у вези са темама које су програмом предвиђене.

Интеракција

Ученик треба да:

- поштујући социокултурне норме комуникације, са саговорницима размењује информације, мишљења и ставове о темама из свакодневног живота, блиске његовом интересовању или из популарне науке и културе,
- започиње и води разговор о познатим темама., одржава његов континуитет и завршава га.

Писмено изражавање

Ученик треба да пише :

- структурисане и кохерентне текстове дужине од 140 до 160 речи у којима, користећи познату лексику и морфосинтаксичке структуре, описује догађаје и лична искуства,
- поруке и писма (у електронској и традиционалној форми) различитог садржаја (захваљивање, позивање, извињење, тражење и давање информација) .

Медијација

У ситуацији када посредује између особа (вршњака и одраслих) које не могу да се споразумеју, ученик треба да:

- усмено преноси суштину поруке са матерњег на циљни језик и са циљног на матерњи,
- писмено преноси поруке и објашњења,

- препричава садржај писаног или усменог текста.

Доживљај и разумевање књижевног текста

Ученик може да:

- изрази утиске и осећања о кратком прилагођеном књижевном тексту и тексту из области књижевности за младе (песма, скраћена верзија приче, музичка песма), користећи вербална и невербална средства изражавања (цртежи, моделирање, глума),
- препознаје у тексту елементе културе земаља чији језик учи,
- увиђа сличности и разлике са матичном и осталим културама.

Знања о језику и стратегије учења³

Ученик треба да:

- препознаје и користи граматичке садржаје предвиђене наставним програмом,
- поштује основна правила смисленог повезивања реченица у шире целине,
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости),
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима,
- уочава сличности и разлике између матерњег и страног језика и страних језика које учи,
- разуме значај употребе интернационализама,
- примењује компензационе стратегије и то тако што:
  1. усмерава пажњу, пре свега, на оно што разуме;
  2. покушава да одгонетне значење на основу контекста и проверава питајући неког ко добро зна (друга, наставника итд),
  3. обраћа пажњу на речи / изразе који се више пута понављају, као и на наслове и поднасловe у писаним текстовима,
  4. обраћа пажњу на невербалне елементе (гестови, мимика итд. у усменим текстовима; илустрације и други визуелни елементи у писаним текстовима),
  5. размишљајући утврђује сличности и доводи у везу стране речи које не разуме са речима у српском језику,
  6. тражи значење у речнику
  7. покушава да употреби познату реч приближног значења уместо непознате (нпр. **аутомобил** уместо **возило**)
  8. покушава да замени или допуни исказ или део исказа адекватним гестом / мимиком,

---

³ Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

9. уз помоћ наставника континуирано ради на усвајању и примени општих стратегија учења (генерализација, индукција, дедукција, инференција и позитивни трансфер).

Теме и ситуације по доменима употребе језика

Приватно	Јавно	Образовно
<ul style="list-style-type: none"> - заједничке активности и интересовања у школи и изван ње (изласци, договори, преузимање одговорности у договореној ситуацији); - договор и узајамно поштовање међу члановима породице, као и према другим особама; - изражавање обавезе, забране, недостатака; - вршњачка комуникација и људска права (толеранција, разумевање, хуманост); - професионална оријентација (жеље и реалне могућности у вези са даљим школовањем и усавршавањем) 	<ul style="list-style-type: none"> - развијање позитивног односа према животној средини и другим живим бићима (описивање времена, прогноза, загађивање/заштита човекове околине); - традиција и обичаји у културама земаља чији се језик учи; - однос према здрављу (развијање свести о здравом начину живота); - становање – како станујемо (предности живота у селу и у граду); - знаменитости, интересантна места и дешавања у већим градовима (у земљама чији се језик учи); - знаменити људи и популарне личности, њихова делатност (у земљама чији се језик учи) 	<ul style="list-style-type: none"> - тематске целине и повезаност садржаја са другим предметима; - сналажење у раду с компјутером - употреба информација из медија и јачање медијске писмености; - образовни систем у другим земљама - професионална оријентација (могућности даљег школовања)

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

1. Представљање себе и других
2. Поздрављање
3. Идентификација и именовање особа, објеката, делова тела, животиња, боја, бројева итд. (у вези са темама)
4. Разумевање и давање једноставних упутстава и команди
5. Постављање и одговарање на питања
6. Молбе и изрази захвалности
7. Примање и упућивање позива за учешће у игри/групној активности
8. Изражавање допадања/ недопадања,
9. Изражавање физичких сензација и потреба
10. Именовање активности (у вези са темама)
11. Исказивање просторних односа, релација и величина (*идем, долазим из..., лево,*

десно, горе, доле...)

12. Давање и тражење информација о себи и другима
13. Тражење и давање обавештења
14. Описивање лица и предмета
15. Изрицање забране и реаговање на забрану
16. Изражавање припадања и поседовања
17. Тражење и давање обавештења о времену на часовнику
18. Скретање пажње
19. Тражење мишљења и изражавање слагања/неслагања
20. Исказивање извињења и оправдања

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења, осим уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

Напомена:

У осмом разреду наставнику се препоручује да врши честе систематизације граматичких садржаја, чије је усвајање и учење било предвиђено у претходним разредима. Обим нових садржаја који се уводе у осмом разреду, као и степен њиховог продубљивања, зависи, првенствено, од нивоа савладаности претходно обрађиваних граматичких садржаја, али и од когнитивног стила ученика.

Енглески језик

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице – рецептивно и продуктивно

- а) Сложенице: *downtown, waterfall, network, masterpiece, footprint, firework*
- б) Колокације: *city centre, global warming, heart attack, climate change, brand name*
- в) Суфиксе за грађење именица од глагола и придева (*-ion, -ity, -ation, -ment, -ence, -y, -ness, -er, -or*)

2. Придеви – рецептивно и продуктивно

- а) Сложени придеви (*brehtaking, hard-working, top-quality, well-off, part-time, freshwater*)
- б) Суфикси за грађење придева од именица и глагола (*-ive, -ful, -less, -ing, -ed, -ent, -ous, ious, -al, -ive*)
- в) Негативни префикси (*un-, in-, il-*)

3. Предлози – рецептивно и продуктивно:

а) После придева: *afraid of, keen on, allergic to*

б) После глагола: *apologize for, pay for, agree with, argue with, complain about, use as, arrive at, belong to, agree on, believe in, consist of, suffer from*

в) У изразима: *by chance, for ages, for a moment, in trouble, off the coast, on the radio, face to face, on the move*

4. Глаголи:

а) The Past Perfect Tense

б) Индиректни говор: искази и питања

в) Пасив

- The Present Simple, the Past Simple Tense, the Present Perfect Tense, the Future Tense-продуктивно и рецептивно

- Пасив уз модалне глаголе, пасив уз глагол *get (get interviewed)* само рецептивно

г) The Future Continuous Tense - рецептивно

д) Модални глаголи

- Модалност у прошлости (*had to, was able to, should have done*)

- Спекулисање о садашњим догађајима (рецептивно и продуктивно)

He may be ... He might be ... He can't be ...

- Спекулисање о прошлим догађајима (рецептивно) *He may have been ...*

е) Први и други кондиционал (обнављање), трећи кондиционал (рецептивно)

з) Препозиционални и фразални глаголи: *get down to, get on with, fall in love with, keep in touch with, hang around*

5. Прилози и прилошке одредбе (и рецептивно и продуктивно)

а) интензификатори: *extremely, quite, rather*

6. Бројеви

Велики бројеви (*million, billion*), читање децимала (*one point seven*) и разломака (*a half, a third*), давање бројчаних процена (*nearly 80%, over a half*) и поређења (*twice, three times as many /as much*)

7. Везници

а) *since, for, after, before, so... that, such a ... that, because, because of, as, although, despite, in case, in order that*

б) *as well as, apart from, instead of*

8. Реченичне конструкције:

- *I'd rather, I'd rather not*
- *To have /get something done*
- *Look like, be like*
- *After /before + -ing*
- *Having done ...*
- *Didn't you ... Haven't you ...*

9. Идиоматски изрази

- *safe and sound, spitting image*
- *be a light sleeper, heavy music, heavy rain*

Италијански језик

Ученици треба да разумеју и користе:

1. **Именице** – властите и заједничке, одговарајући род, број, са детерминативом: *Signora/Signor Rossi, Maria, Anna, Federica, Giovanni, Riccardo, Belgrado, l'Italia, la Serbia, il Tirreno, l'Adriatico, le Alpi, gli Appennini; i miei genitori, mia madre, il loro padre, il nostro paese, i vostri figli, questo studente, questa ragazza, quell'amico, quella casa.*

Деривација именица и грађење сложених именица. Понављање градива из претходних година учења.

Алтерација именица (основни суфикси за аугментатив, пејоратив, деминутив и хипокористике *-ino, -one, -accio, -etto, -ello, -uccio, -otto*).

Лажна алтерација (*focaccia, fioretto, montone...*)

Системски приказ морфолошких карактеристика .

2. Употреба члана систематизација

Партитивни члан: *Ho comprato un'etto di prosciutto. Voglio delle mele. Non mangio pane.*

3. **Заменице** за директни и индиректни објекат: *Marco e Ana sono tuoi amici? Non, non li conosco. Il libro? Scusi, lo porto domani. E tu Marco, hai scritto a tua sorella? No, non le ho scritto, non ho avuto tempo.*

Заменице за директни и индиректни објекат, у пару, слагање са императивом, инфинитивом и *ecco*: *Che bel libro! Me lo compri? Sì, te lo compro per il compleanno. Devo comprarti anche l'orologio, arrivi sempre in ritardo! Dove ho messo il biglietto*

per il cinema? Me l'ha portato Maria ieri sera. Eccolo, l'ho messo in tasca. Gerundio presente + ненаглашене личне заменице, рефлексивне заменице и речце ci, ne.

Ненаглашене личне заменице, систематизација.

Релативне заменице *che, cui, il quale/la quale* и *dove*: *Ho incontrato il professore di matematica che mi ha detto di portare i compiti domani. Siamo andati a casa in montagna dove abbiamo passato le vacanze l'anno scorso. Релативна заменица cui. E' il ragazzo di cui ti ho parlato. E' l'amica con cui vado al cinema spesso.*

Неодређене заменице - придеви (*niente/nulla, nessuno, qualcosa, qualcuno, qualche, alcuni*)

4. **Придеве** – одговарајући род, број, место, поређење: *un ragazzo grande, una ragazza grande, le persone simpatiche, un piore rosso, Giovanna è più alta della sua sorella, noi siamo meno veloci di voi. Giorgio è il più grande chiacchierone di noi tutti.* Алтерација придева. Најчешћи фразеолошки изрази уз придеве (*sano come un pesce, lento come una lumaca, matto da legare, ubriaco fradicio...*). Компарација придева, компаратив и суперлатив *Maria e' la piu' alta della classe.* Апсолутни суперлатив *Maria è bellissima.*

Присвојне придеве и заменице: *Dove sono le tue scarpe? Ecco le mie!* Употреба члана уз присвојне придеве: *Mia madre parla l'italiano. La mia sorellina non va ancora a scuola. Il loro fratello fa la sesta.*

5. **Бројеве:** основне, редне : *E' un libro di cento pagine! Abito al settimo piano. Faccio la sesta.*

6. **Питања:** *Puoi venire a casa mia domani? Conosci la mia cugina? Che cosa aspettate? Dove andate? A che ora tornate a casa? E quando torni? Abiti qui? C'è qui il tuo indirizzo? Perché? Chi torna domani?*

7. **Негацију:** *Io non mangio frutta. Tu non lo vedi domani.*

8. **Заповедни начин** за сва лица: *Fa' presto! Non tornare tardi ! Non andate via senza di me. Prego Signora, entri! Mi dia un etto di prosciutto e tre tosette, per favore!* Императив са ненаглашеним личним заменицама: *Guardalo! Portami il libro!*

9. **Модалне глаголе:** *dovere, potere, violere* и *sapere*, са модалном вредношћу, у свим временима. *Devi partire subito. Sai nuotare?* Употреба помоћних глагола са модалним глаголима у сложеним временима: *Ho dovuto comprare l'aspirina. Sono dovuto andare a letto tardi.* Слагање ненаглашених заменица са партиципом: *Hai il nuovo quadreno? Ho dovuto comprarlo per le ore di matematica.*

10. **Глаголска времена:**

- Presente Indicativo фреквентних глагола, рачунајући и повратне;
- Congiuntivo Presente фреквентних глагола, везана за медијацију: *Penso che Maria non capisca bene. Penso che non possa venire alle sei.*
- Passato prossimo и Imperfetto– грађење и контрастирање употребе: *Dormivo quando è tornato Marco. L'ho conosciuto al mare, tanti anni fa, quando avevo appena cinque anni!*
- Futuro: *Ragazzi, domani andremo tutti insieme a teatro. Giulia tornerà fra quattro mesi.*
- Имперфекат (Imperfetto): *C'era una volta un re e viveva in un castello.*
- Плусквамперфекат (Trapassato prossimo): *Sono arrivato alla stazione quando il treno era già partito.*
- Презент конјунктива (Congiuntivo presente) : *Penso che Maria debba studiare di più.*
- Прости перфект (Passato Remoto) творба и основна употреба, **само рецептивно**: *Marco entrò e vide il computer acceso. Ma nella stanza non c'era nessuno.*
- Кондиционал презента (Condizionale Presente): *Vorrei un chilo di mele, per favore ! Potresti prestarmi il tuo libro di italiano ?*
- *Gerundio presente.* Грађење и употреба у временским и начинским реченицама *Ho incontrato Marco tornando a casa. Maria andava a scuola mangiando il gelato.*
- Фразеолошки изрази са глаголима (*fumare come un turco, ridere come un matto, bere come una spugna...*).
- Хипотетички период: реална погодбена реченица *Se fa bel tempo vado in gita. Se farà bel tempo andrò in gita* Иреална хипотетичка реченица са имперфектом: *Se faceva bel tempo andavo al mare.*

Иреална погодбена реченица, са имперфектом у протази и аподози: *Se faceva bel tempo, andavo in gita.*

11. **Предлоге и сажете чланове:** *Vivo a Kragujevac, in Serbia; in luglio andiamo in vacanza a Belgrado; ieri siamo andati allo Zoo; ritorni dalla scuola a quest'ora ? E' in macchina, arriva a casa fra poco. Non faremo tardi al cinema, lo spettacolo inizia alle otto, ci aspetteranno a casa di Marco, ci andiamo tutti a piedi.*

12. **Прилоге за време, место, начин, количину:** *prima, dopo, oggi, domani, sempre, qui, lì, là, davanti, dietro, bene, male, poco, molto, tanto, troppo, più, meno.* Положај прилога у односу на глагол. Положај прилога *mai, sempre, ancora, già* из *passato prossimo.*

Грађење прилога од придева помоћу суфикса *mente*

13. **Речце:** Прилошке вредности речца *ci* и *ne*: *Cu vado subito. Lui ci crede. Ci scherziamo tutti. Ne parlo spesso. Non ne penso nulla. Ne sono tornata ieru.*

14. **Везнике** *e, o, ma, se.*

Сложена реченица: употреба везника који уводе зависну реченицу (временску, узрочну, релативну, хипотетички период)

Немачки језик

1. Именица, заменица, члан, придеви

Употреба именица са свим категоријама рода, броја, падежа. Употреба основних суфикса за извођење именица и њихово генусно одређење: *die Freundschaft, die Meinung, die Müdigkeit; der Schlaf, der Lehrer; das Gerede, das Gebirge*. Употреба фреквентнијих изведених и сложених именица (рецептивно и продуктивно).

Употреба неодређеног, одређеног, нултог, негационог, упитног, присвојног и показног члана: *Ich habe ein Buch. Schau mal, das Buch da! Er trinkt gern Tee. Er trinkt keinen Tee. Welches Buch liest du? Gib mir dein Buch. Gibt mir dieses Buch*. Употреба неодређених детерминатива (*manch-, viel-, einig-, all-*). Употреба контрахованог члана: *im Buch, am Strand, ans Meer*.

Употреба личних заменица у номинативу, акузативу и дативу. Употреба неодређених заменица *man, jemand, etwas*.

Употреба придева у атрибутској функцији (рецептивно и продуктивно). Употреба компаратива и суперлатива (укључујући и компаративске фразе: *Dein Haus ist billiger als meine Wohnung.*)

2. Глаголи и глаголска времена, стања и начина

Употреба глагола у презенту, претериту, перфекту и футуру.

Употреба глагола у конјунктиву II за изражавање жеље и љубазне молбе. Употреба императива.

Употреба глагола у пасиву (рецептивно).

Употреба модалних и основних модалитетних глагола: *Ich habe zu packen. Ich hoffe, dich wiederzusehen.*

Употреба рефлексивних и реципрочних глагола: *Ich lege mich ins Bett. Wir küssen uns.*

3. Предлози, прилози, партикуле

Употреба предлога који регирају генитив, датив и акузатив. Употреба предлога који регирају по два падежа – датив и акузатив (*Wechselpräpositionen*).

Употреба темпоралних, локалних и модалних прилога.

Употреба основних партикула (рецептивно): *Was machst du denn da? Kommst du einfach mal vorbei? Das kann ich aber nicht.*

4. Фраза и реченица

Употреба генитивске посесивне фразе: *das Haus meiner Eltern.*

Употреба основних глагола, именица, придева са предложном допуном: *Interesse für Sport, interessiert daran, sich interessieren für.*

Глаголски комплекс: употреба реченичног оквира и разоквирење у комуникативне сврхе (рецептивно).

Употреба основних безличних глагола (*Es regnet. Es blitzt.*), једновалентних (*Ich schlafe. Ich laufe.*), двовалентних (*Ich lese ein Buch. Ich schreibe einen Brief.*) и најфреквентнијих тровалентних глагола – глагола саопштавања и давања (*Ich gebe meiner Mutter ein Geschenk.*). Употреба глагола са већим бројем допуна различитог облика (именичке и заменичке фразе) и њихов редослед у реченици: *Ich gebe meiner Mutter ein Geschenk. Ich gebe ihr ein Geschenk. Ich gebe es meiner Mutter. Ich gebe es ihr.*

Руски језик

Ученици треба да разумеју и користе:

- 1) Изговор и бележење акцентованих и редукованих самогласника *о* и *а*. Изговор и бележење сугласничких група – асимилација сугласника по звучности. Појам фонетске речи. Основни типови интонационих онструкција у оквиру сложене реченице.
- 2) Слагање субјекта (именица, заменица) и именског предиката: *Я уверена (уверен) в том, что... Я согласна (согласен). Это новое пальто.*
- 3) Основни појмови о значењу и употреби глаголског вида и система глаголских времена : *Анна (Вова) читает... вчера читала Вера (вчера читал Дима)... завтра будет читать Мила (Толя)... я прочитала (прочитал)... мы (вы, они) прочитали... я прочитаю... ты прочитаешь.*
- 4) Употреба садашњег и прошлог времена глагола *хотеть, бежать, бегать, ехать, ездить, идти, ходить, лететь, летать, плыть, плавать.*
- 5) Исказивање заповести: *Читай (читайте) вслух! Давайте повторим! Сядьте! Смотри, не опоздай! По газонам не ходить!*
- 6) Исказивање негације: *Ученик пишет не карандашом, а ручкой. Нет, она не придёт. Никого (ничего) не вижу. Ни о ком (чём) не думаю.*
- 7) Исказивање начина вршења радње: *хорошо учиться, писать по-русски...; рассказать своими словами, написать без ошибок.*
- 8) Исказивање временских односа: *сейчас, теперь, всегда, никогда; в среду, в сентябре, в 2008 году.*
- 9) Исказивање места и правца: *сидеть дома, идти домой; в чем, во что; за чем, за что; быть у врача, прийти от врача; идти по городу (по улице).*
- 10) Употреба глагола кретања *идти, ходить* у пренесеним значењима: *снег идет; часы идут; костюм тебе идет; идет!*

Француски језик

Ученици треба да разумеју и користе⁴:

1. Средства за наглашавање реченичних делова - позиционо наглашавање: *Alors, cette chanson, elle vous plaît? Elles, on ne veut plus les voir!*

2. Средства која указују на лице - личне заменице уз негативни императив: *Ne te regarde pas! Ne lui ouvre pas! Ne te fâche pas!*

3. Актуализаторе именице:

а) Облици *mon, ton, son* испред именица женског рода које почињу самогласником или немим h: *Mon école, ton amie, son héroïne;*

б) облик *cet* испред именица мушког рода које почињу самогласником или немим h: *cet ami, cet homme.*

4. Средства за исказивање временских и просторних односа:

- *pendant, de ... à, depuis, il y a.. ;*

- *près de ..., loin de..., au milieu de... au sommet de..., le long de..., au bord de... .*

5. Глаголске облике, начине, времена и стања:

- герундив: *Je lis mon journal en mangeant; il a réussi en travaillant jour et nuit ;*

- футур други индикатива: *Tu sortiras quand tu auras fini tes devoirs;*

- рецептивно (ради разумевања књижевног језика): облике простог перфекта индикатива правилних глагола и фреквентних неправилних глагола;

- слагање времена у индикативу, укључујући и облике кондиционала за исказивање будућности у прошлости;

- императив (рецептивно): *Sachez reconnaître les vrais amis!*

- пасив: *Ce pauvre chien a été trouvé au bord de l'autoroute ; il sera adopté par une famille qui aime les animaux.*

6. Модалитете реченица:

- индиректни говор (заповедне реченице): *Claire te demande de la rappeler; La dame vous demande / prie de fermer la porte.*

7. Средства за исказивање аргумената и логичких односа:

- *comme: Comme j'étais en retard, j'ai pris un taxi ;*

- *parce que u puisque: Je voulais venir avec toi parce que tu me semblais triste; mais puisque tu ne veux pas, je n'insiste pas ;*

- *c'est pourquoi : Sa mère est tombée malade, c'est pourquoi elle n'a pas pu venir ;*

- *pourtant : Ils étaient très fatigués : ils sont pourtant venus et ils ont dansé toute la nuit !*

---

⁴ **Напомена:** Дате категорије, углавном преузете из семантичких граматика конципираних за ученике француског као страног језика, намењене су ауторима уџбеника и наставницима и није потребно да их ученици знају; саветује се, стога, што мања употреба лингвистичких термина у наставним материјалима и у процесу наставе. Објашњења треба давати у што једноставнијој, по могућности схематизованој форми.

- à cause de / grâce à : *Il s' est trompé à cause de moi, je suis désolé ; Elle a réussi grâce au soutien de ses amis ;*
- pour : *Je vous appelle pour réserver ;*
- pour que : *Elle te le dit pour que tu fasses attention la prochaine fois ;*
- d'abord, ensuite, enfin : *D'abord, je vous présenterai le plan de mon exposé ; ensuite, je parlerai de quelques cas intéressants ; enfin, je vous proposerai de discuter les questions suivantes...*

Шпански језик

1. Именска група

Род и број именица – систематски приказ морфолошких карактеристика; систематизација градива пређеног од 1. до 7. разреда.

Детерминативи – системски приказ морфолошких карактеристика; систематизација градива пређеног од 1. до 7. разреда.

Описни придеви – системски приказ морфолошких и морфо-синтаксичких карактеристика; систематизација градива пређеног од 1. до 7. разреда.

Заменице – системски приказ морфолошких карактеристика.

Бројеви – систематизација градива пређеног од 1. до 7. разреда.

Предлози у именској групи – систематизација градива пређеног од 1. до 7. разреда

2. Глаголска група

Глаголи системски приказ морфо- синтаксичких карактеристика; систематизација градива пређеног од 1. до 7. разреда.

Глаголска времена, индикатив: (футур, презент, перфекат (*pretérito perfecto simple, imperfecto, pretérito perfecto compuesto*), плусвамперфекат) правилних и до тада усвојених неправилних глагола.

Презент субјунктива правилних глагола и до тада усвојених неправилних глагола.

Презент 3. лица субјунктива у функцији императива.

Основне глаголске перифразе: *ir a + infinitivo, tener que + infinitivo, deber + infinitivo, deber de + infinitivo, dejar de + infinitivo, estar + gerundio* у до тада обрађеним глаголским временима.

Глаголска времена: субјунктив (презент, перфекат (*pretérito perfecto simple, imperfecto, pretérito perfecto compuesto*), плусвамперфекат):творба и основна употреба, **само рецептивно.**

Прилози и прилошке конструкције - системски приказ морфолошких карактеристика; систематизација градива пређеног од 1. до 7. разреда.

Предлози у глаголској групи - систематизација градива пређеног од 1. до 7. разреда.

3. Сложена реченица

Сложена реченица – систематизација типова сложених реченица и њихових употреба. :

Јукстапониране сложене реченице (*Estaba durmiendo, no escuché nada*) и

Координиране сложене реченице (*Pedro lee y Jorge escucha la música*).

Директан и индиректан говор са *que*;

Безличне и личне конструкције са инфинитивом и субјунктивом (*es necesario que trabajes/es necesario trabajar/te recomiendo que trabajes*)

Субординиране реченице са *que, cuando, como*, уз употребу субјунктива (**само рецептивно**)

Кондиционалне реченице: *si tengo dinero, viajaré a España; si tuviera dinero, viajaría a España; si hubiera tenido dinero, habría viajado a España* (**друга два типа само рецептивно**)

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Комуникативна настава је комплетно усмерена на језик као средство комуникације. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери; говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке и васпитне елементе као и елементе који воде што бољој социјализацији ученика;
- битно је значење језичке поруке;
- наставник и даље ученицима скреће пажњу и упућује их на значај граматичке прецизности исказа;
- знања ученика мере се јасно одређеним **релативним** критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- у циљу унапређивања квалитета и квантитета језичког материјала, настава страног језика заснива се и на социјалној интеракцији; рад у учионици и изван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал), као и решавањем мање или

више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;

- наставник упућује ученике у законитости усменог и писменог кода и њиховог међусобног односа.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће:

- усвајање језичког садржаја циљаним и осмишљеним учествовањем у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
- наставник је ту да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се третирају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- уџбеници постају извори активности и морају бити праћени употребом аутентичних материјала;
- учионица постаје простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто;

Технике (активности)

Током часа се препоручује динамично смењивање техника / активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.

1. Слушање и реаговање на команде наставника или са траке (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).
2. Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.)
3. Мануалне активности (израда паноа, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.)
4. Вежбе слушања (према упутствима наставника или са траке повезати појмове у вежбанки, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.)
5. Игре примерене узрасту
6. Певање у групи

7. Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...)
8. Решавање "текућих проблема" у разреду, тј. договори и мини-пројекти
9. Цртање по диктату, израда сликовног речника
10. "Превођење" исказа у гест и геста у исказ
11. Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или пак именовање наслова
12. Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације)
13. Разумевање писаног језика:
  - уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...)
  - a. препознавање везе између група слова и гласова
  - b. одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор
  - c. извршавање прочитаних упутстава и наредби
14. Увођење дечије књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.
15. Писмено изражавање:
  - повезивање гласова и групе слова,
  - замењивање речи цртежом или сликом,
  - проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење "уљеза", осмосмерке, укрштене речи, и слично),
  - повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама,
  - попуњавање формулара (пријава за курс, претплату на дечији часопис или сл, налепнице за кофер),
  - писање честитки и разгледница,
  - писање краћих текстова.

Елементи који се оцењују не би требало да се разликују од уобичајених активности на часу. Исто тако, оцењивање треба схватити као саставни део процеса наставе и учења, а не као изоловану активност која подиже ниво стреса код ученика. Оцењивањем и евалуацијом треба да се обезбеди напредовање ученика у складу са оперативним задацима и квалитет и ефикасност наставе. Оцењивање се спороводи тако да тежиште буде на провери постигнућа и савладаности ради јачања мотивације, а не на учињеним грешкама. Елементи за проверу и оцењивање су следећи:

- разумевање говора,

- разумевање краћег писаног текста,
- усмено изражавање,
- писмено изражавање,
- усвојеност лексичких и синтаксичких садржаја,
- усвојеност граматичких структура,
- правопис,
- залагање ученика на часу,
- израда домаћих задатака и пројеката (појединачних, у пару и групи).

Начини провере и утврђивања усвојеног знања морају бити познати ученицима, односно у складу са техникама, типологијом вежби и врстама активности које се примењују на редовним часовима.

Предвиђена су два писмена задатка, по један у сваком полугодишту.

Граматички садржаји у осмом разреду

У претходним разредима основне школе ученици су *усвајали* страни језик. Учење је на том узрасту било претежно интуитивно: одговарајућим наставним активностима ученици су довођени у ситуацију да слушају страни језик у оквиру одређених, њима блиских и разумљивих ситуација, а затим да научене исказе комбинују да би се усмено и писмено изразили у сличним контекстима.

У петом разреду ученици су почели да уочавају прва језичка правила која су им олакшавала почетно описмењавање на страном језику.

Од петог разреда, паралелно са *усвајањем*, почиње и *учење* страног језика; реч је о свесном процесу који посматрањем релевантних језичких (и нејезичких) феномена и размишљањем о њима омогућује уочавање одређених законитости и њихову концептуализацију.

Граматички садржаји предвиђени у претходним разредима дати су, дакле, са двоструким циљем: да би ученици могли да унапреде своју комуникативну компетенцију, али и да би стекли основна знања о језику као сложенем систему.

Савладавање граматичких садржаја, стога, није само себи циљ, те се ауторима учбеника и наставницима предлаже да:

1. охрабрују ученике да посматрањем сами покушавају да открију граматичка правила;
2. откривена граматичка правила прикажу на схематизован начин;
3. у примерима и вежбањима користе што је могуће више познату лексику;
4. примере и вежбања контекстуализују;
5. додатна објашњења – само најнеопходнија - заснују на анализи најчешћих граматичких грешака својих ученика;
6. указују ученицима на нераздевање или неспоразум као могуће последице граматичке непрецизности / нетачности.

Будући да се на овом узрасту граматичка знања проширују (способност ученика да разумеју страни језик и да се изразе њиме умногоме превазилази

њихова експлицитна граматичка знања), њихово вредновање требало би предвидети, пре свега, у оквиру формативне евалуације, то јест давањем кратких усмених / писмених вежби којима се проверава способност ученика да примене одређено откривено граматичко правило; исправак је за ученике прилика да га боље разумеју и запамте. У сумативној евалуацији (на крају полугодишта и школске године), то јест у писменим задацима и приликом провере способности усменог изражавања, не би требало давати граматичка вежбања, већ би граматичку тачност наставник требало да вреднује као један од више елемената којим се оцењују различите рецептивне и продуктивне језичке вештине. Елементи и скала вредновања, усаглашени на нивоу школе, потребно је да буду доступни, познати и јасни ученицима.

ЛИКОВНА КУЛТУРА

(1 час недељно, 34 часа годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе ликовне културе јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и уметничку писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да подстиче и развија ученичко стваралачко мишљење и деловање у складу са демократским опредељењем друштва и карактером овог наставног предмета.

Задаци:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе ликовне културе сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе предмета ликовна култура буду у пуној мери реализовани
- развијање способности ученика за опажање квалитета свих ликовних елемената;
- стварање услова да ученици на часовима у процесу реализације садржаја користе различите технике и средства и да упознају њихова визуелна и ликовна својства;
- развијање способности ученика за визуелно памћење и повезивање опажених информација као основе за увођење у визуелно мишљење;
- развијање смисла за естетске ликовне и визуелне вредности, које се стичу у настави, а примењују у раду и животу;
- развијање моторичких способности ученика и навике за лепо писање;
- подстицање интересовања стварање и неговање потребе код ученика за посећивањем музеја, изложби, као и за чување културних добара и естетског изгледа средине у којој ученици живе и раде;
- стварање услова да се упознавањем ликовних уметности боље разумеју природне законитости и друштвене појаве;

- омогућавање разумевања и позитивног емоционалног става према вредностима израженим и у делима различитих подручја визуелних уметности;
- развијање способности за препознавање основних својстава традиционалне, модерне и савремене уметности.

Оперативни задаци

Ученици треба да се:

- оспособе да опажају и представљају: слободне композиције, визуелне метафорике, контраста, јединства и доминанте у простору, фантастике;
- формирају навике за виши ниво културе рада, квалитет производа, културу живота и слободног времена;
- ликовно-визуелно описмене, развију креативне способности, припремају за ефикасно и савремено укључивање у рад односно за различита занимања.

Структура: 1. Садржаји програма
2. Креативност
3. Медијуми

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1.1. СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ (3+2)

1.1.1. Акционо сликање (1)

2.1.1. Непосредно преношење динамичног тока мисли у одређеном временском интервалу

3.1.1. Сликање, одговарајућа средства и материјали

1.1.2. Ритмичко-хармонијска композиција чистог односа боје и форме (1)

2.1.2. Перцепција – аперцепција

3.1.2. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

1.1.3. Систем низања скупова тачака, линија, боја, облика волумена према одређеној схеми (1)

2.1.3. Комбинаторика унапред датог скупа геометријских бојених површина, пластичних елемената или линеатура

3.1.3. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

1.1.4. Слободно компоновање – вежбање(2)

1.2. ВИЗУЕЛНА МЕТАФОРИКА И СПОРАЗУМЕВАЊЕ (5+2)

1.2.1. Амблем, симбол, знак, персонификација, алегорије, хералдика, боја, облик као симбол, пиктограми...(5)

2.2.1. Перцепција и аперцепција

3.2.1. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

1.2.2. Визуелна метафорика – вежбање(2)

1.3. КОНТРАСТ, ЈЕДИНСТВО И ДОМИНАНТА У ПРОСТОРУ (10+6)

1.3.1. Контраст као средство ликовног израза (1)

2.3.1. Опажање и представљање

- 3.3.1. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
- 1.3.2. **Јединство као основна вредност композиције (1)**
- 2.3.2. Опажање и представљање
- 3.3.2. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
- 1.3.3. **Статично и динамично јединство (1)**
- 2.3.3. Опажање и представљање
- 3.3.3. Цртање, сликање, вајање
- 4.3.3. Одговарајућа средства и материјали
- 1.3.4. **Јединство и равнотежа (1)**
- 2.3.4. Опажање и представљање
- 3.3.4. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
- 1.3.5. **Јединство израза (2)**
- 2.3.5. Опажање и представљање
- 3.3.5. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
- 1.3.6. **Сродност ликовних вредности (2)**
- 2.3.6. Опажање и представљање
- 3.3.6. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
- 1.3.7. **Доминанта као услов за повезивање разнородних елемената (2)**
- 2.3.7. Опажање и представљање
- 3.3.7. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
- 1.3.8. **Контраст, јединство и доминанта у простору – вежбање (6)**
- 1.4. СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ И ФАНТАСТИКА (4+2)
- 1.4.1. **Реални облици у нереалним односима (4)**
- 2.4.1. Аперцепција (замишљања, подстицање имагинације)
- 3.4.1. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
- 1.4.2. **Слободно компоновање и фантастика (2)**

ОРИЈЕНТАЦИОНИ ИЗБОРИ ЛИКОВНИХ ДЕЛА И СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ

I ЦЕЛИНА: СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ

- Колонијални ентеријер, 1976, Валерио Адами (1935)
- Велики панорамички вибрирајући зид, 1966, Јесус Рафаел Сото (1923)
- Одри I 1965. Кенет Снелсон (1927)
- Фигуре на морској обали, 1952, Николац де Стал (1914-1955)
- Дражи отока, 1965, Корнел (1922)
- Све у једном Луисга-прибору, 1965, Цим Дајн (1935)
- Је ли то Че Ге Вара, 1969, Џо Тилсон (1928)

II ЦЕЛИНА: ВИЗУЕЛНА МЕТАФОРИКА И СПОРАЗУМЕВАЊЕ

- Јарац и дрво из Ура, око 2600. године пре нове ере
- Богиња змија, критска уметност
- Добри пастир, IV век
- Краљ Милутин, Краљева црква у Студеници, XIV ВЕК

- Мимоход маски које представљају стилизоване животиње
- Илустрација, Тони Рандал
- Играч са маском из области Ман, Обала Слоноваче
- Реклама за рачунаре
- Реклама за боју за косу
- Видео-слика

III ЦЕЛИНА: КОНТРАСТ, ЈЕДИНСТВО, ДОМИНАНТА

- Портрет мајке, 1631, Рембрант ван Ријн (1606-1669)
- Шартр, унутрашњост катедрале
- Олуја, 1505, Ђорђоне (1478-1510)
- Слобода на барикадама, Ежен Делакроа (1798-1863)
- Четири јаблана, 1891, Клод Моне (1840-1926)
- Купачица, Пол Сезан (1838-1906)
- Пут са чемпресима и звездама, Винсент ван Гог (1853-1890)
- Парк крај Луцерна, 1938, Паул Кле (1878-1940)
- Три играчице, 1925, Пабло Пикасо (1881-1973)
- Госпођица Погани, Константин Бранкуси (1876-1957)
- Мојсије, 1913-15, Микеланђело Буонароти (1475-1564)
- Одмор, 1954, Зора Петровић (1894-1962)
- Атеље, 1960, Недељко Гвозденовић (1902)
- Спомен-подручје Дудик, Богдан Богдановић (1922)
- Сопоћани, XIII век
- Милешева, 1228. година
- Северни портал Шибенске катедрале, детаљ
- Света Софија у Цариграду, 523-537. године
- Морача, 1252. године
- Сериграфија I, 1966, Мирослав Шутеј (1936)
- Крст са Агилулфове круне, 615. година
- Портрет Карла Великог, око 1350. године
- Катедрала у Пизи, XI-XIII век
- Тренутак времена, 1966, Стефан Маневски (1934)
- Ваздушни метро, 1955, Виера да Силва (1908)
- Богородичина капела у Роншану, 1955, Ле Корбизије (1887-1965)
- Минифестанти, 1957, Драго Тршар (1927)
- Подгарић, Душан Џамоња (1928)

IV ЦЕЛИНА: СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ И ФАНТАСТИКА

- Осетљива жица, 1955, Рене Магрит (1898-1967)
- Предсказање грађанског рата; конструкција с куваним пасуљом, 1936, Салвадор Дали (1904)
- Торзо с крилом, 1932, Милена Павловић Барили (1909-1945)
- Грађански рат, 1967, Миодраг Дадо Ђурић (1923)
- Црква Дашчара у Урнесу, IX-X века

ДОДАТНИ РАД

За додатни рад од V до VIII разреда опредељују се даровити ученици чија су посебна интересовања из области наставе предмета ликовна култура, односно која желе да своја знања из ове области уметности прошире и продубе. Усвајањем садржаја додатног рада, код ученика се нарочито подстиче развијање стваралачког мишљења и естетског укуса. За овај облик наставног рада опредељују се ученици чија се даровитост изразитије испољава већ у I, II и III разреду. Такве ученике прате и подстичу наставници разредне наставе, као и педагошко-психолошка служба школе све до V разреда, када се први пут организује додатни рад. Важно је да се додатни рад изводи током целе године, односно све док траје реализација утврђеног програма. Иако се повремено, из објективних разлога, ова настава не организује у континуитету, важно је да се рад са даровитом децом не прекида. У том случају, неопходно је подстицати ученике на самостални рад у другим формама (појачаном индивидуализацијом рада у редовној настави, давањем посебних задатака и ангажовањем у слободним активностима).

Додатни рад је заснован на интересовањима ученика за нова сазнања, проширивање и продубљивање умења и вештина. Непосредније активира ученике и оспособљава их за самообразовање, развија њихову машту, подстиче стваралачки рад и креативност и упућује их на самосталност у трагању различитих извора сазнања. Под руководством наставника, ученици у додатном раду самостално бирају одговарајуће медијуме, средства за рад и непосредније излажу свој критичан став према вредностима. Ангажоване ученике стога ваља посебно стимулисати (похвале, награде, стипендије за даље школовање) и постепено уводити у области професионалне оријентације ка широком пољу ликовних делатности.

Програмом рада обухваћени су сегменти оријентационих садржаја програма (зависно од могућих интересовања). Наставник у сарадњи са учеником (евентуално родитељима и школским педагогом-психологом) саставља програм додатног рада. У реализацији програма наставник води разговор, проналази и примењује најпогодније облике и методе рада, пре свега оне које мотивишу ученике. Ученици се самостално опоредљују за рад, али неопходно је проценити мотиве који су утицали на њихову одлуку. Наставник прати конкурсе, смотре, такмичења, изложбе и друга јавна представљања, те обавештава и мотивише ученике у правцу одређене ликовне активности и афирмише дечје стваралаштво. Подржава их у раду инсистирајући на формирању збирке радова (мапе) и, у сарадњи са родитељима, у време наставе води дневник и прати развој детета. Очувањем тежње даровитих ученика ка креативном изражавању, заједно са овладавањем материјалом (развој техничке спретности и сензибилитета), доприноси се њиховом даљем ликовном образовању и подстицању њихове индивидуалности.

У том циљу, следеће области ће се реализовати у додатној настави:

Цртање: аутономност линије као самосталног изражајног средства у цртежу.

Сликање: техника, акварел; доследност.

Графика: висока, дубока и равна штампа, графика у боји; примењена графика.

Теорија форме: основни ликовни елементи; линија, боја, правац, величина, облик структура, валер; композиција.

УМЕТНИЧКО НАСЛЕЂЕ

Идејне основе европске уметности XX века. Експресионизам, Кубизам, Футуризам, Надреализам. Појава апстрактне уметности. Руска уметност почетком XX века. Школа индустријског дизајна – Баухаус. Модерна уметност – друштвени и уметнички оквири епохе у Србији. Уметност између два рата. Послератна уметност у Србији. Савремена уметност.

ФИЛМ

Теорија филма

Специјалност филмског језика и начина филмског изражавања; начин снимања – кадар, гро-план, углови снимања, кретање камере; монтажа; технички проблеми филма; технологија развијања филма; идејна страна филма; кратка историја филма; практични задаци – лакши задаци у реализацији.

Практичан рад

Анимирање колаж-техником, анимирање помоћу цртежа, израда краћих документарних филмова.

АРХИТЕКТУРА

Теорија, потреба за обликовањем простора; намена зграда, материјали и технике градње, најосновнији облици у архитектури – стилови у архитектури; савремена архитектура и урбанизам у реализацији архитектонских идеја, техничко цртање – перспектива (уознавање).

ОБЛИКОВАЊЕ И ЗАШТИТА СРЕДИНЕ

Човек радом мења природу ради задовољавања својих потреба. Коришћење енергије и обликовање материјала доводи до отпадака гасовите, течне и чврсте природе које загађују човекову средину. Ергономија, као наука о прилагођавању човека који ради и његовог рада, има за циљ, путем пројектовања, инжењеринга и технологије, узајамно прилагођавање човека и његовог рада. Разумевање законитости у екологији, у погледу биолошке равнотеже перманентан је циљ образовања деце. У складу са овим поимањем, тј. разумевањем природе, јасно се издваја један од значајних циљева ликовне културе који се односи на оспособљавање ученика за стваралачко преношење визуелно-ликовних искустава у природно-друштвена научна подручја и самим тим на развијање интересовања за заштиту природе и смисао за унапређивање културе живљења.

ВАЈАЊЕ

Теоријске поруке

Волумен и простор су општа оријентација у вајарским областима, односно функција пластике у архитектури, екстеријеру и ентеријеру.

Садржаји и идеје у вајарским делима су незаменљив дидактички материјал као пример решења ликовног проблема кога је могуће реализовати у различитим варијантама.

Меки материјал - глина, гипс, припрема и израда конструкција и моделовање пуне пластике глином или гипсаном кашом.

Наношење глине или гипса.

Гипсана каша са успореним везивањем.

Финална обрада и сушење радова.

Израда једноставних алата за рад.

Опремање и чување извајаних радова.

Печење глинених предмета.

Коришћење примерених тврних материјала који се обрађују поступком одузимања.

Дрво и вајарски радови од дрвета, пуна пластика у дрвету, рељеф, употреба разноврсних длета, ножева, струга и алата за глачање.

Избор дрвета и његова обрада.

Кување дрвета, сечење, стругање, глачање, лакирање и патинирање.

Опремање и конзервирање вајарских радова.

Вајање у металу, ковачка обрада метала, вајање метала, обрада металних листића и лима.

Сечење метала, спајање (закивањем, лепљењем и варењем), бушење, извлачење и полирање.

Заштита од корозије и патинирање. Опремање вајарских радова.

Вајање у везаном гипсу, тврдој глини или одговарајућем камену.

Израда свих облика пластике које дозвољава крт материјал (глина, гипс, камен).

Коришћење длета, секача, ножа и чекића, брушење, глачање и патинирање.

Опрема и чување вајарских радова.

ПЛАСТИЧНЕ МАСЕ

Одливци (гипс, пластика, метал) и умножавање вајарских радова. Припрема калупа, прављење масе за одливке и скидање калупа.

Обликовање у пешчаном калупу и обликовање у калупу за пластику.

Финална обрада одливака, патинирање и опремање одливака.

КЕРАМИКА

Увод у керамику, својства керамичке глине. Историја керамике, керамички производи, технологија керамике.

СТИЦАЊЕ ПРВОГ ИСКУСТВА У РАДУ СА ГЛИНОМ.

Мешање, гњечење, додавање и одузимање масе глине.

Пластичне форме.

Испупчење и удубљење форме, пуни и празни простор у разним функцијама (цигла са шупљинама и слично).

Елементарно упознавање рељефа и разлика између рељефа и пуне пластике у простору.

Обрада површина, упознавање црта и утискивањем других облика или рељефним додацима.

Израда декоративних и функционалних предмета.

Процес сушења и контрола сушења, слагање - пуњење пећи предметима, надгледње печења, хлађење и пражњење пећи.

Сликање печених предмета. Печење и контролисање печења и сликање глазираних предмета.

Осликавање керамичких плочица емајлом и глазуром.

Израда калупа и ливење керамичких предмета (брошеви, медаљони, пепелјаре и вазе за икебану).

ПРИМЕЊЕНА ГРАФИКА

Основи примењене графике.

Коришћење репродуктивне графике у индустрији.

Графика у једној боји - нацрт за етикету.

Графика у две боје - нацрт за плакат.

Графика у више боја – нацрт за насловну страну књиге (скица у колажу).

Графика и графички слог (коришћење графике летрасет-слова).

Графика - скица за поштанску марку.

Графика и амбалажа (кутије - нацрт и финални рад).

Плакат - извођење високом штампом. Плакат – нацрт - скица колажом.

ТАПИСЕРИЈА

Историја таписерије: таписерија у средњем веку.

Таписерија у 18. и 19. веку.

Савремена таписерија.

Изражајна средства таписерије.

Техника таписерија.

Материјали за ткање; начин ткања.

Боје (биљне и минералне) и начини бојења.

Практични рад. Израда неколико мањих таписерија у разним техникама.

СЛОБОДНЕ АКТИВНОСТИ

Цртање, сликање, вајање, примењена графика; сценографија; костим; керамика; таписерија; зидно сликарство; визуелне комуникације; пантомима; историја уметности и теоријско изучавање културног наслеђа; праћење савременог ликовног живота (изложбе и друге ликовне манифестације).

Формирање и чување збирки (индивидуалних или заједничких колекција): цртежа, слика, графика, фигура (оригинала или репродукција), вредних ствари (делови ношње, старе пегле, стари сатови итд), интересантних облика из природе (кореење, камен итд), уметничких фотографија (црно-белих и у боји).

У току школске године чланови ликовне секције учествују у естетском уређивању школе и њене околине, као и у припремању и опреми изложби и разних других манифестација у организацији образовно-васпитног рада у оквиру културне

и јавне делатности школе и шире. Улога наставника је веома значајна у подстицању, окупљању и ангажовању ученика.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Наставни програм ликовне културе за осми разред подразумева постојање одређеног фонда знања који су ученици стицали од првог разреда и претпоставља да се његово пуно остварење постиже у корелацији са другим наставним предметима (*српски језик, музичка култура, биологија, хемија, историја, физика, математика*) и различитим ваннаставним активностима. Имајући у виду да је у питању завршни разред основног образовања и васпитања неопходно је извршити систематизацију наученог, као и припрему за избор одговарајуће стручне школе. У том погледу наставник треба да укаже ученицима на широки спектар образовних профила у којима је образовање у области ликовне културе од великог значаја. То је истовремено разлог да се указује на важност предмета.

Структуру програма чине:

1) *наставни садржаји* који се односе на савладавање ликовног језика и упознавање садржаја ликовне културе, познавање дела из уметничког наслеђа и елемената ликовне писмености;

2) *креативност* – развијање перцепције и аперцепције, подршка ученицима да откривају и долазе до нових решења; претпоставка за подстицање креативности су мотивациони садржаји практичних ликовних активности ученика, који обухватају:

- домен ученичких доживљаја,
- домен корелације са другим образовно-васпитним подручјима.

3) *медијуми (традиционални и савремени) и средства* – коришћење ликовних дисциплина и употреба одређених материјала у обликовању, као и проширени медијуми.

Наставни програм ликовне културе тако је конципиран да посебну важност придаје ученику. Наставник конципира методичке поступке и облике рада усаглашавајући образовно-васпитне задатке (ликовне проблеме) са побуђеним интересовањем ученика, тако да ове задатке прихвате на нивоу самоиницијативе, односно у складу са властитом израженом потребом. Различитим (примереним) методама рада треба тумачити садржаје програма како би ученици поступно и спонтано усвајали нова знања. У том смислу, улога наставника наглашена је у фази избора и дидактичке припреме мотивационог садржаја, а избор теме зависи од суштине ликовног задатка, односно, конкретног садржаја којим се ученик мотивише у правцу одређеног ликовног проблема.

Наставни садржаји ликовне културе, проблемски постављени, вертикално се развијају од првог до осмог разреда и произилазе један из другог. Полазећи од узрасних могућности ученика, водило се рачуна о прилагођености и спиралним круговима садржаја образовног карактера за сваки разред посебно, што је и одређено у оперативним задацима. Такви садржаји као основ имају теорију обликовања, а информативност се стиче у практичном (делимично и у теоријском раду) путем анализа уметничких дела и естетским процењивањем ученичких

радова. Наставни програми овог предмета организовани су на принципу кумулативног ширења знања о појмовима и појавама планираним за упознавање и изучавање у овој области у складу са узрастом. Из разреда у разред се шири опсег знања и продубљује његово усвајање на сазнајном, искуственом и практичном (делатном) нивоу. Ученике је потребно усмеравати ка креативним потенцијалима уважавањем индивидуалних способности према практичном раду где понуђене информације нису апсолутно обавезујући оквири деловања и дефинитивне вредности. Подстицањем креативности ученика искључује се готово решење и рад по шаблону. Проблемски захтеви овог програма имају карактер наставног садржаја, а теме су у служби реализације предвиђених задатака. У процесу припремања за рад, неопходно је посветити пажњу реализацији наставних тема како не би преовладале над садржајима. Стога је наставнику дата могућност да, у складу са индивидуалним способностима ученика, буде слободан у избору дидактичке припреме.

Имајући у виду образовни карактер садржаја предмета неопходно је на часовима сваку тематску јединицу илустровати карактеристичним ликовно-уметничким делом из различитих епоха. Методом демонстрације ученике наводити да уочавају, упоређују и разликују уметничка дела из различитих култура и периода.

Имајући у виду рационално коришћење времена, уметничко наслеђе за осми разред треба обрадити кроз повезивање теорије обликовања са практичним радом. Из уметничког наслеђа треба издвојити уметничка дела која најпотпуније илуструју теоретске проблеме који се обрађују. Ученици ће стога истовремено усвајати сазнања из теорије обликовања и уметничког наслеђа, која ће повезивати у практичном раду. Неопходно је имати у виду и естетско процењивање, које се врши у функцији практичних ликовних активности и дидактичко-методичке оправданости.

Програмски садржаји за осми разред су организовани у четири тематске целине и за сваку од њих је препоручен број часова који се сматра оптималним за реализацију. Наравно, сваки наставник у складу са конкретном ситуацијом (предзнањем и интересовањима ученика, итд.) при изради оперативних планова може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

У реализацији садржаја треба имати у виду да је за његову обраду предвиђено (оквирно) 60% часова, док је за вежбање предвиђено 40%. Под обрадом се подразумева непосредна прва реализација тематске јединице. Под вежбањем се подразумева продубљивање исте тематске јединице у другом медијуму (други, нови материјали и технике, утврђивање, понављање, систематизација). На часовима вежбања, такође, треба вршити естетску анализу уметничких радова, естетско процењивања ученичких радова, вредновање и оцењивање. Неопходно је тежити откривању суштине ликовних појава путем селекције и апстраховања. Наставник наводи ученика да врши селекцију (одваја битно од небитног) како би размишљао у правцу квалитетног решавања ликовног задатка. Одвајање битног од небитног вишеструко је целисходно и из разлога рационалног коришћења времена школског часа. У програму ликовне културе за осми разред наставнику се нуде могућа решења којима се препоручује опажање и уочавање непоновљивости природе, као

и природног и вештачког човековог окружења. Могућности учења по моделу из природе и путем уметничке рецепције је само једна од метода којима нас природа и уметничка дела уводе у облике откривања.

На основу стеченог знања из седмог разреда треба успоставити повезаност са појмом композиција и обрадити прву целину **Слободно компоновање**. Наставник треба да има у виду да су ученици склони оваквим активностима којима се често приступа без унапред одређеног плана. Као исход стеченог ликовног искуства и образовања ученик треба да разуме ослобађање ликовног дела од описа предмета и фигуре. Стога је неопходно целину илустровати сликарством Василија Кандинског и истовремено је повезати са теоријом обликовања.

Тематска целина **Визуелна метафорика и споразумевање** се односи на карактеристике савремене комуникације и технологије блиске узрасту ученика. Потребно је успоставити повезаност са искуством из шестог разреда и указати на карактер садржаја у функцији масовне комуникације. У том погледу важно је истаћи значај ове целине кроз тумачење амблема, симбола, знака, персонификације, алегорије, хералдике, пиктограма и стилизације у ликовном решењу. Садржаје треба повезивати са наставним предметом историја.

Целина **Контраст, јединство и доминанта у простору** претпоставља одговарајући ниво стечених знања како би се разумеле ликовне појаве, посебно оне у области савремене уметности. У обради ове целине потребно је појмовно одређење контраста као супротстављања квалитета истих или различитих ликовних елемената. Ученицима треба указивати на аспекте доминације максималне разлике величина (велико-мало, високо-ниско, кратко-дуго), облика (обло-угаоно, једноставно-сложено, пуно-шупље), боја (светло-тамно, комплементарни контраст, топло-хладно), линија (уске-широке, праве-криве,...), положаја (водоравно-косо). У погледу тродимензионалног обликовања такође треба имати у виду конвексно-конкавно, отворено-затворено, итд. Под *хармонијом* подразумевати међусобни склад елемената композиције. Појмовно одређење *доминанте* у ликовном делу треба тумачити као наглашену вредност, истицање најбитнијег, оног што је у центру пажње или што представља доминирајуће карактеристике композиције. Појам *јединства* тумачити сагледавањем поступака који доводе до уједињења свих ликовних елемената у композицију. Ученицима демонстрирати карактеристична дела из савремене уметности.

Слободно компоновање и фантастика је последња целина другог циклуса основног образовања и васпитања. За тумачење овог садржаја је неопходно објаснити појмове: *фантастика, имагинација и надреализам* и повезати их са сликарством Хијеронима Боша.

Основни услов за правилно ученичко усвајање наставних садржаја јесте озбиљна припрема наставника, која произилази из претходног проучавања наставног плана и програма. На тај начин наставник може да, поред писане припреме, начини и одговарајућу и визуелну припрему.

Имајући у виду број часова, овај програм је могуће реализовати само ако наставник ставља акценат на ликовни проблем, чијим решавањем се развијају квалитети у ликовној култури. Усавршавање наставника стога треба да буде перманентно и примерено савременим захтевима и достигнућима методике наставе овог предмета. У вези са савременом технологијом преношењем визуелних

информација у ликовној култури, потребно је омогућити да ученици стичу што већу блискост са наставним садржајима, ослањајући се на претходна знања. Од њих се не очекује да буду само пасивни посматрачи, већ да кроз практичне активности развијају осетљивост за ликовне вредности, моторичке способности, естетско мишљење и критичку свест.

МУЗИЧКА КУЛТУРА

(1 час недељно, 34 часа годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе музичке културе јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну уметничку писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да

- упознају музичке културе путем обраде тема повезаних са музиком различитих епоха;
- развију музикалност и креативност;
- негују смисао за заједничко и индивидуално музицирање у свим облицима васпитно-образовног рада са ученицима.

Задаци наставе музичке културе су следећи:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе музичке културе сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе музичке културе буду у пуној мери реализовани
- стицање знања о музици различитих епоха
- стицање знања о музици различитих епоха;
- развијање способности извођења музике (певање/свирање);
- развијање навике слушања музике, подстицање доживљаја и оспособљавање за разумевање музике;
- подстицање креативности у свим музичким активностима (извођење, слушање, истраживање и стварање музике);
- даље упознавање изражајних средстава музичке уметности;
- оформити и неговати рад школског ансамбла.

Оперативни задаци

Ученик уме да:

- препозна основне елементе музичке писмености - опише основне карактеристике:
  - музичких инструмената;
  - историјско-стилских периода;

- музичких жанрова;
- народног стваралаштва.

Ученик уме да анализира повезаност:

- музичких елемената и карактеристика музичких инструмената са музичком;
- изражајности (нпр. брз темпо са живахним карактером);
- структуре и драматургије одређеног музичког жанра (нпр. оперски финале са догађајима у драми);
- облика народног музицирања са специфичним контекстом народног живота.

Ученик:

- зна функцију елемената музичке писмености и извођачких састава у оквиру музичког дела;
- разуме историјске и друштвене околности настанка жанра и облика музичког фолклора;
- критички и аргументовано образлаже свој суд;
- уме креативно да комбинује изражајне музичке елементе у естетичком контексту (одређени музички поступак доводи у везу са жељеним ефектом).

Ученици умеју да:

- препознају теме из познатих композиција домаћих и страних аутора;
- упознају музику различитих жанрова ;
- буду ангажовани у свим музичким активностима и сами стварају музику;
- активно учествују у припремању програма за такмичења и јавне наступе;
- стечена стваралачка искуства и искуства у слушању музике користе за процену својих и других музичких дела.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Упознавање музике различитих епоха и извођење музике

Примењивати стечена знања о музици различитих епоха кроз музичке примере.

Основе музичке писмености

Стечена знања из музичке културе проширивати и примењивати на примерима за певање и свирање.

Стварање музике

- Подстицање музичке креативности кроз импровизацију на доступним инструментима.
- Стварање дечјих композиција.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

У програму наставе музичке културе за осми разред истакнуто место има стицање знања о музици, које се остварује праћењем њеног развоја у различитим епохама. Циљ наставе заснован је на обради тема значајних за разумевање улоге музике у друштву, упознавање музичких изражајних средстава, жанрова и облика, као и истакнутих стваралаца и извођача. Ови циљеви се остварују слушањем музичких дела и активним музицирањем (певање и свирање). Основе музичке писмености и музичко-теоријски појмови у оваквом приступу планирани су у функцији бољег разумевања музике и музичког дела.

Основни принцип у остваривању циљева и задатака наставе музичког васпитања јесте активно учешће ученика на часу. У том процесу неопходно је на једном часу обухватити различита подручја из програма предвиђеног за тај разред и комбиновати различите методе и облике рада у настави. Час посвећен само једном подручју и извођен само једном методом (применом само једне методе) није дидактички и методички осмишљен, делује демотивационо и монотono - незанимљив је за ученике.

Реализација наставе музичке културе:

- стицањем знања о музици;
- певањем, свирањем и стицањем музичке писмености;
- слушањем музике;
- неговањем дечјег музичког стваралаштва.

Групним и појединачним певањем или свирањем развија се интересовање ученика за активно учествовање у музичком животу своје средине.

Препоруке за остваривање наставног програма

Стицање знања

Ученици усвајају знања о делатности музичке професије. За усвајање и утврђивање садржаја наставе музичка култура у осмом разреду, треба користити следеће наставне методе: дијалoшку, методу демонстрације и показивања, монолошку и др. Приликом обраде тема обавезно користити очигледна средства и увек их повезивати са слушним примерима и извођачком праксом.

Слушање музике

У области *СЛУШАЊА МУЗИКЕ* ученик уме на основу слушања музичких примера да именује:

- музичке изражајне елементе;
- извођачки састав;
- музичке жанрове;
- српски музички фолклор.

- опише и анализира карактеристике звучног примера кроз садејство опажених музичких елемената (нпр. узбуркана мелодија као резултат специфичног ритма, темпа, агогике, динамике, интервалске структуре);
- препозна структуру одређеног музичког жанра;
- структуралном и драматуршком димензијом звучног примера;
- жанровским и историјско-стилским контекстом звучног примера;
- контекстом настанка и применом различитих облика музичког фолклора.

Основе музичке писмености

- Обнављање стечених знања из музичке писмености на конкретним музичким примерима (предзнаци, ознаке за динамику и темпо, нотне вредности, обрађене лествице).
- Анализа музичких елемената и карактеристика (темпо, карактер).
- Упознавање функције елемената музичке писмености и извођачких састава.

Извођење песама по слуху и из нотног текста:

- указивање на значај правилне хигијене гласа, стална брига о положају тела при певању, вежбе за певачко дисање, вежбе артикулације, распевавање уз инструменталну пратњу и без ње, певање каденце;
- учење песме почиње увођењем у тематику, затим следи наставничково тумачење литерарног текста са наглашавањем васпитних елемената;
- приликом учења песама по слуху прво се демонстрира оригинални облик песме (у темпу, са динамиком), а затим се врши једноставна анализа песме због разумевања форме (заједничко уочавање понављања и контраста);
- приликом учења песама из нотног текста прво се врши анализа записа песме (уочавају се: кључ, предзнаци, такт уз пробу тактирања, динамичке и артикулационе ознаке, дужине и имена тонова), затим се нотни текст ишчитава *parlato* (са понављањима док се текст не утврди), уради се вежба распевавања и прелази на певање док наставник свира мелодију;
- осмишљавање почетне интонације песме остваривати инструменталним уводом;
- песма се учи по деловима и фразама, уз инструменталну пратњу која се у почетку своди на мелодију (аранжмане додати тек пошто је песма научена);
- теже ритмичке фигуре и мелодијске скокове обрађивати комбиновањем понављања и увежбавања;
- током учења непрекидно инсистирати на изражајном и доживљеном певању.

Музичко извођење

У области МУЗИЧКОГ ИЗВОЂЕЊА ученик уме да:

- пева једноставне дечје, народне или популарне композиције;

- изводи једноставне дечје, народне или популарне композиције на бар једном инструменту;
- изводи разноврсни музички репертоар певањем и свирањем, као солиста и у школским ансамблима;
- свира на инструменатима Орфовог инструментаријума;
- свира на фрулици, мелодици, тамбури, гитари и другим доступним инструментима;
- свира примере из музичке литературе.

Музичко стваралаштво

У области МУЗИЧКОГ СТВАРАЛАШТВА ученик уме да:

- направи музичке инструменте, користећи предмете из окружења;
- осмисли мање музичке целине на основу понуђених модела;
- изводи пратеће ритмичке и мелодијско-ритмичке деонице на направљеним музичким инструментима;
- учествује у одабиру музике за дати жанровски и историјски контекст;
- осмишљава пратеће аранжмане за Орфов инструментаријум и друге задате музичке инструменте;
- импровизује и/или компоњује мање музичке целине (ритмичке и мелодијске) у оквиру различитих жанрова и стилова;
- осмисли музику за школску представу, приредбу, перформанс;
- импровизује мелодије на задати текст.

Дидактичко-методичка упутства

Садржаји наставе ученицима пружају знања и информације из области музичке уметности, која су неопходна за даље разумевање, доживљавање, праћење и процењивање основних музичких вредности. За успешну реализацију садржаја наставе музичке културе неопходно је остварити основни дидактички предуслов: кабинет са наставним и очигледним средствима. Основна наставна средства су: клавир, комплет Орфовог инструментарија за све ученике, табла са линијским системима, квалитетни уређај за слушање музике, а пожељни су и компјутер, уређај за емитовање, Ди-ви-ди са пратећом опремом. Очигледна наставна средства су: слике појединачних инструмената, гудачког и симфонијског оркестра, слике страних и домаћих композитора и извођача, угледних и значајних посленика из области музичке уметности, квалитетни снимци примера.

Садржаји музичке културе пружају ученицима довољно знања и способности за формирање истанчаног музичког укуса (критеријума за избор правих музичких садржаја) и помоћи да разликују стварне вредности и квалитете у свету музике која их окружује у свакодневном животу од оних садржаја који не доприносе развоју њихове музичке перцепције, укуса и естетског васпитања.

Усвајање знања ученика зависи од методичке организације часа, која мора бити добро планирана, осмишљена и занимљива. На часовима је неопходно ученике претходно ваљано мотивационо припремити за активно учешће у

наставном раду, а сам час музичке културе треба да код ученика подстиче уметнички доживљај музичког дела које се интерпретира. Различитим облицима и методама рада у настави, техникама и очигледним средствима ученици се подстичу на усвајање нових знања. Наставник је у наставном раду равноправни учесник у свим активностима.

Домаће писмене задатке или писане тестове, контролне задатке, реферате не треба задавати ни у једном разреду.

Садржаје наставе, кад год је то могуће, повезивати са другим наставним предметима, музичким животом друштвене средине и учествовати на такмичењима и музичким приредбама.

ЗАХТЕВИ ПРОГРАМА ПО АКТИВНОСТИМА

Извођење музике

Певањем песама ученик стиче нова сазнања и развија музички укус. Извођењем музике ученик овладава појмовима из основа музичке писмености. Циљеви и задаци наставе доприносе развијању љубави према музичкој уметности, подстицању смисла за лепо, формирању естетских критеријума и свестраном развоју личности ученика, да ученика оплемени и да му улепша живот.

Приликом избора композиција наставник полази од психофизичког развоја ученика и њима блиских садржаја, ширећи при том њихова интересовања и обогаћујући дотадашња знања новим садржајима. Такође, потребно је да се сагледају и оцене могућности ученика неопходне за избор и реализацију композиција за певање и свирање.

Приликом интерпретације песме по слуху потребно је извршити анализу песме, обрадити текст и утврдити о чему песма говори, као и одредити лествицу у којој је написана. За сазнавање и доживљавање народне песме важно је разумети њено етничко и географско порекло, улогу песме у народним обичајима или свакодневном животу.

Такође, у поступку избора предложених песама, неопходно је водити рачуна о томе да у току рада буду заступљене: државна химна, Химна Светом Сави, уметничке, народне и пригодне песме савремених дечјих композитора, као и композиције које су стварала деца, заступљене на фестивалима дечјег музичког стваралаштва. Ради актуелизације програма, наставник, такође, може предложити и понеку песму изван програма предложених композиција ако је у складу са циљевима и задацима предмета и уколико одговара критеријумима васпитних и уметничких вредности.

Посебну пажњу посветити изражајности интерпретације – динамици, фразирању, доброј дикцији.

Музичко извођење

У раду користити ритмичке и мелодијске инструменте. Пошто су ученици описмењени, свирање на мелодијским инструментима биће олакшано јер се могу користити нотни примери песама које су солмизационо обрађене.

Различитим наставним поступцима потребно је подстицати дечје предиспозиције за музичко обликовање и омогућити им да доживе радост свирања, чиме се богата личност у осетљивом периоду емоционалног сазревања.

Обавезно је извођење државне химне и Химне Светом Сави.

У сваком одељењу постоји један број ученика који има веће или мање потешкоће у певању. Таквим ученицима пружити могућност афирмације свирањем на дечјим музичким инструментима и учешћем у групном музицирању.

Слушање музике

Слушање музике је активни психички процес, који обухвата емоционално доживљавање и мисаону активност ученика. Улога наставника у организовању правилног приступа слушању музике суштински је важна за естетски однос према музици и за тумачење и доживљавање музичког дела. Слушање музике је у функцији стицања знања о музици и део је обраде задатих тема.

Пре часова слушања музике потребно је методички тако организовати наставу да се прво обнове знања из области музичких изражајних средстава, која се стављају у функцију изабраног примера. Треба избегавати утврђене методске поступке и трагати за новим приступом у складу са делом које се обрађује. Личност ствараоца се представља целовито, у складу са његовим уметничким портретом и са основним хронолошким подацима, уз одабране анегдоте и уз настојање да се ученикова знања из различитих области повежу и ставе у функцију разумевања слушаног дела.

Елементи музичког облика могу се усвајати графичким представљањем, али је неопходно инсистирати на звучној представи сваког облика као основи разумевања. Музички облици се усвајају у оквиру историјског контекста у којем су се појавили. Пожељно је користити паралеле са савременим стваралаштвом корелација са осталим сродним наставним предметима.

Музичко стваралаштво

Дечје музичко стваралаштво представља виши степен активирања музичких способности које се стичу у свим музичким активностима, а као резултат креативног односа према музици. Оно има велику васпитну и образовну вредност: подстиче музичку фантазију, обликује стваралачко мишљење, продубљује интересовања за музичку уметност и доприноси трајнијем усвајању и памћењу музичких репродуктивних активности и знања.

Наведене активности треба вредновати у складу са стваралачким ангажовањем ученика, а не према квалитету насталог дела јер су и најскромније музичке импровизације педагошки оправдане.

Праћење и вредновање ученика

Да би се остварио процес праћења напредовања и степена постигнућа ученика у настави музичке културе, неопходно је да наставник претходно упозна музичке способности сваког ученика.

Вредновање усвојеног знања и оцењивање ученика у настави спроводи се организовано. У поступку вредновања знања, наставник посебно прати развој сваког ученика, његов рад, залагање, интересовање, став, умешност, креативност и слично. Такође, наставник прати развој личности у целини и објективно процењује колико је ученик савладао програмске захтеве.

Смисао и сврха оцењивања у настави музичке културе не треба да се односе искључиво на оцену и процену музичких способности, већ је потребно да буду у функцији награде и подстицања за залагање, интересовање, љубав према музици. Оцену треба користити као облик мотивације: она треба ученике да мотивише на музичке активности и на бављење музиком, у складу с њиховим стварним способностима и потребама.

Домаће писмене задатке или писане текстове, контролне задатке и слично не примењивати у настави музичке културе ни у једном разреду. Наставни садржаји музичке културе остварују се само у школи.

ПРОГРАМ ДОДАТНОГ РАДА

Додатна настава се организује за ученике који су посебно додатно мотивисани за сазнавање, учење и проширивање знања у области музичке уметности, као и за свирање на појединим инструментима.

Задаци наставе су:

- развијање музичке способности ученика и жељу за активним музицирањем и учествовањем у школским ансамблима;
- корелација инструменталне наставе са теоријским знањима из области музике;
- подстицање креативних способности ученика и смисла за колективно музицирање.

Програмом и садржајима додатне наставе обухватити одговарајуће уџбенике, приручнике и збирке за поједине инструменте.

Своја постигнућа у додатној музичкој настави ученици представљају и приказују на школским и другим приредбама.

ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ

У свакој основној школи могу се основати: групе певача вокалних солиста и солиста инструменталиста који увежбавају соло песме, краће комаде, дуете, терцете, квартете; мали камерни инструментални састави; секције љубитеља слушања музике – који ће слушати разна музичка извођења у школи или ван ње (концерте, радио и телевизијске емисије, музичке филмове и сл.). Осим секција вокалних солиста, инструменталних солиста и љубитеља слушања музике, могуће је организовати секцију младих композитора и са њима радити индивидуално на

развоју музичке креативности. Такође, могуће је основати секцију младих етномузиколога, који ће прикупљати недовољно познате или готово заборављене песме средине у којој живе. Број и врста музичких секција које је могуће оформити у основној школи у односу на способности и интересовања ученика одређени су само афинитетом ученика и ентузијазмом наставника. За слободне активности одређује се 1 час недељно.

Рад формираних секција одвија се континуирано током целе школске године.

ХОР

Свака основна школа је обавезна да организује рад хорова, и то: хор млађих разреда и хор старијих разреда. У свакој школи у којој постоје услови треба основати школски оркестар. Часови хора и оркестра се у оквиру 40-часовне радне недеље изводе континуирано од почетка до краја школске године, у складу са наставним програмом.

Репертоар школских хорова обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора различитих епоха.

У току школске године хор изводи најмање десет композиција.

ОРКЕСТАР

Школским оркестром се сматра инструментални ансамбл са најмање десет инструменталиста који изводе композиције у најмање три деонице. Оркестри могу бити састављени од инструмената који припадају истој породици (блок флауте, мандолине, тамбуре, хармонике, Орфов инструментаријум итд.), или мешовитог су састава, према расположивим инструментима. Репертоар школског оркестра чине дела домаћих и страних композитора различитих епоха, у оригиналном облику или прилагођена за постојећи школски састав.

У току школске године оркестар изводи најмање осам дела, од којих нека заједно са хором.

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ПЕВАЊЕ И СВИРАЊЕ

Химне

Државна химна
Химна Светом Сави
Школска химна

Народна музика

Наджњева се момче и девојче
Све тичице запјевале
Седи мома на пенџеру

Ти, једина
Трескавица коло
Шано, душо

Духовне песме

Божићу, наша радости
Исајија Србин – Алилуја
Помози нам, драги Боже
К. Станковић – Многаја љета
Тропар за Божић
Тропар Светом Сави
С. Мокрањац – одломак из литургије, Буди имја

Староградске песме

Ајде, Като, ајде, злато
Небо је тако ведро
Што се боре мисли моје
Ој, јесенске дуге ноћи
У тем Сомбору

Песме из балканских ратова и светског рата

Капетан Коча путује
Креће се лађа француска
Тамо далеко

Канони

М. Преторијус – Живела музика
М. Преторијус – Освану дан
Ј. Хајдн – Интервали

Песме које су компоновала деца

Избор песама награђених на фестивалу дечјег музичког стваралаштва.

Песме националних мањина

Ак којун (турска)
Зека (мађарска)
Мала птица (албанска)
Родиле су трњине (русинска)
Тодоро, Тодорке (бугарска)
Црвена јабука (словачка)

Чобанчић (румунска)
Ђелем, Ђелем (ромска)

Забавна и филмска музика

Избор савремених популарних песама.

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА РАД ХОРОВА

Химне

Државна химна
Химна Светом Сави

Песме домаћих аутора

К. Бабић – Балада о два акрепа
И. Бајић – Српски звуци
З. Вауда – Мрави
З. Вауда – Пахуљице
С. Гајић – Тужна муха
Д. Деспић – Киша
Д. Деспић – Огласи
Д. Деспић – Смејалица
В. Ђорђевић – Веће врана
В. Илић – Воденица
Д. Јенко – Боже правде
Д. Јенко – песме из „Ђида“
Ј. Каплан – Жуна
П. Коњовић – Враголан
Ј. Маринковић – Љубимче пролећа
М. Милојевић – Ветар
М. Милојевић – Младост
М. Милојевић – Муха и комарац
С. Мокрањац – II руковет
С. Мокрањац – X руковет
С. Мокрањац – XI руковет
С. Мокрањац – На ранилу
С. Мокрањац – Пазар живине
С. Мокрањац – Славска
С. Мокрањац – Тебе појем
С. Мокрањац – Химна Вуку
Б. Симић – Пошла ми мома на вода
Т. Скаловски – Македонска хумореска
М. Тајчевић – Додолске песме

М. Тајчевић – I свита из Србије
Шистек-Бабић – Ој, Србијо

Страни композитори

Аутор непознат – *La violeta*
Ј. Брамс – Успаванка
К. М. Вебер – Јека
Г. Гусејнли – Моји пилићи
Г. Димитров – Ана мрзелана
З. Кодал – Каталинка
З. Кодал – Хидло Веген
О. ди Ласо – Ехо
Л. Маренцио – *Ad una fresca riva*
В. А. Моцарт – Успаванка
Д. Ђовани – *Ki la galjarda*
С. Обретенов – Гајдар
Палестрина – *Benediktus*
Палестрина – *Vigilate*
Б. Сметана – Долетеле ласте
Ф. Супе – Проба за концерт
Ф. Шопен – Жеља
Ф. Шуберт – Пастрмка

Канони

Аутор непознат – *Dona nobis pacem*
Л. Керубини – На часу певања
В. А. Моцарт – Ноћ је мирна
Ј. Г. Ферари – Кукавица
В. Илић – Сине музика
Ј. Хајдн – Мир је свуда

ИСТОРИЈА

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

Циљ наставе историје јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и научну писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и развијање историјске свести и хуманистичко образовање ученика. Настава историје треба да допринесе разумевању историјског простора и времена, историјских догађаја, појава и процеса, као и развијању националног и европског идентитета и духа толеранције код ученика.

Задаци наставе историје су:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе историје сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе историје буду у пуној мери реализовани
- да ученици разумеју историјске догађаје, појаве и процесе, улогу истакнутих личности у развоју људског друштва и да познају националну и општу историју (политичку, економску, друштвену, културну...).

Циљ и задаци наставе историје остварују се кроз различите садржаје, методе и облике рада, уз поштовање Образовних стандарда за крај обавезног образовања.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- стекну основна знања о најважнијим одликама историјског периода од друге половине XIX до краја XX века
- стекну основна знања о најважнијим одликама историјског периода од друге половине XIX до краја XX века на српском и југословенском простору
- стекну основна знања о историји европских и ваневропских држава у периоду од друге половине XIX до краја XX века
- разумеју најзначајније политичке идеје историјског периода од друге половине XIX до краја XX века
- стекну основна знања о знаменитим личностима периода од друге половине XIX до краја XX века у општој и националној историји
- се упознају са културним и научнотехнолошким достигнућима на српском, југословенском, европском и ваневропском простору у периоду од друге половине XIX до краја XX века
- разумеју да национална историја представља саставни део опште историје
- развијају истраживачки дух и критички однос према прошлости и оспособе се да препознају различита тумачења истих историјских догађаја
- разумеју узроке и последице најважнијих историјских појава у периоду од друге половине XIX до краја XX века
- овладају вештином коришћења историјских карата за период од друге половине XIX до краја XX века
- науче да повезују различите историјске садржаје (личности, догађаје, појаве и процесе) са одговарајућом временском одредницом и историјским периодом
- поседују свест о повезаности појава из прошлости са појавама из садашњости.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

СВЕТ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

Промене у привреди, друштву и култури у другој половини XIX и почетком XX века (Друга индустријска револуција, промене у светској економији; политичке идеје – империјализам, национализам, расизам, демократија, социјализам, клерикализам; духовни хоризонти епохе – култура, наука, образовање).

Међународни односи у другој половини XIX и почетком XX века (настанак Тројног савеза и Антанте, борба за колоније у Африци и Азији, успон САД и Јапана, подела Кине, међународне политичке кризе).

Велике силе и балканске земље (Источно питање – опадање Османског царства, продор Хабзбуршке монархије на Балкан; утицај великих сила – Русије, Велике Британије, Француске, Немачке, Италије; уобличавање националних држава на Балкану – Грчка, Румунија, Бугарска, Албанија).

СРБИЈА, ЦРНА ГОРА И СРБИ У ХАБЗБУРШКОМ И ОСМАНСКОМ ЦАРСТВУ ОД БЕРЛИНСКОГ КОНГРЕСА ДО ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Србија од 1878. до 1903. године (стицање независности, простор, друштво, привреда, наука и култура, образовање, свакодневни живот, унутрашња и спољна политика, политички живот – оснивање странака, проглашење краљевине, Тимочка буна, српско-бугарски рат, устав из 1888. и 1901, Мајски преврат; личности – краљ Милан, краљица Наталија и краљ Александар Обреновић, Јован Ристић, Стојан Новаковић, Никола Пашић, Милутин Гарашанин...).

Србија од 1903. до 1914. године (унутрашња политика – Устав из 1903, развој парламентарне демократије; спољнополитичко окружење – Царински рат и Анексиона криза; модернизација привреде и друштва, култура, образовање – оснивање Универзитета 1905, свакодневни живот; личности – краљ Петар I и престолонаследник Александар Карађорђевић, Јован Цвијић, Јован Скерлић, Михаило Петровић Алас, Надежда Петровић...).

Црна Гора од 1878. до 1914. године (стицање независности, простор, становништво, друштво, привреда, култура и образовање; модернизација државне управе, свакодневни живот; унутрашња и спољна политика – односи са Србијом, доношење Устава 1905, политичке поделе, проглашење краљевине; личности – краљ Никола Петровић, Валтазар Богишић, Марко Миљанов...).

Срби у Хабзбуршкој монархији (Срби у јужној Угарској, Хрватској и Славонији, Далмацији – друштво, привреда, култура и образовање, положај цркве; политички живот – политичке странке; личности – Михаило Полит-Десанчић, Јаша Томић, Светозар Прибићевић, Стефан Митров Љубиша...).

Босна и Херцеговина под аустроугарском влашћу (простор, становништво, правни положај Босне и Херцеговине, управа Бењамина Калаја, Анексиона криза; друштво, привреда, култура и образовање, положај цркве; политички живот – политичке странке, омладински покрет и Млада Босна, међунационални и међуверски односи; Сарајево, Мостар и Бања Лука као културни

и политички центри; личности – Алекса Шантић, Јован Дучић, Владимир Ћоровић, Петар Кочић, Осман Ђикић...).

Срби у Османском царству (Косово, Метохија, Рашка област и Македонија – политичка, имовинска и лична обесправљеност Срба; културне, просветне и црквене прилике – значај Призренске богословије; утицај Србије; личности – Богдан Раденковић, Петар Костић...).

Балкански ратови (узроци и поводи, супротности између балканских националних политика, Младотурска револуција, Балкански савез и Први балкански рат – Кумановска и Битољска битка, територијалне промене; сукоби међу савезницима и Други балкански рат – Брегалничка битка; Букурешки мир и нове границе на Балкану).

САВРЕМЕНО ДОБА

ПРВИ СВЕТСКИ РАТ И РЕВОЛУЦИЈЕ У РУСИЈИ И ЕВРОПИ

Свет у Великом рату (Велике силе и њихови сукобљени интереси, узроци и повод, савезништва и фронтови, ратна хроника – преломнице рата; аспекти рата – технологија рата, губици и жртве, водеће личности држава у сукобу).

Човек у рату – лично и колективно искуство (живот у позадини и на фронту; рат и култура – уметничко виђење рата, рат као поништавање цивилизацијских вредности; лични доживљај рата).

Револуције у Русији и Европи (друштвене, политичке и економске прилике у Русији уочи и у току Првог светског рата, Фебруарска револуција, Октобарска револуција и грађански рат, утицај Октобарске револуције на прилике у Европи, револуционарно врење, анархија и распад великих царстава; личности – цар Николај II Романов, Владимир Иљич Лењин, Роза Луксембург, Максим Горки, Џон Рид...).

СРБИЈА И ЦРНА ГОРА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Србија и Црна Гора у Великом рату (одбрана отаџбине 1914. године – Церска и Колубарска битка; слом и окупација – живот у сенци рата, болест, глад и епидемије, одбрана Београда, повлачење кроз Србију, Мојковачка битка, Албанска голгота; окупација и избеглиштво – окупационе управе, пљачка, репресија и отпор, покушаји мењања националног и културног идентитета становништва, држава у избеглиштву, живот у избеглиштву; Солунски фронт и ослобођење, допринос победи; личности – регент Александар Карађорђевић, Радомир Путник, Степа Степановић, Живојин Мишић, Петар Бојовић, Јанко Вукотић, мајор Гавриловић, Арчибалд Рајс, Милутин Бојић...).

Искорак ка Југославији (југословенска идеја, државни програми и концепти – Нишка, Крфска, Мајска и Женевска декларација; чиниоци југословенског уједињења – српска влада, Југословенски одбор, Народно вијеће, међународно окружење; завршне војне операције – досезање до граница нове државе; личности – регент Александар Карађорђевић, Никола Пашић, Франо Супило, Анте Трумбић...).

СВЕТ ИЗМЕЂУ ПРВОГ И ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Прилике у свету после Великог рата (биланс Првог светског рата – победници и поражени, Мировна конференција у Паризу и нова карта Европе и света; Друштво народа, улога Вудроа Вилсона).

Економске, културне и друштвене прилике (велике економске кризе и њихове последице; свет у покрету – култура, наука и образовање, уметнички покрети, масовна забава, појава радија, телевизије, звучног филма, употреба вештачких материјала у индустрији; личности – Алберт Ајнштајн, Александар Флеминг, Томас Ман, Штефан Цвајг, Ернест Хемингвеј, Џон Голсворди, Михаил Шолохов, Чарли Чаплин, Волт Дизни, Сергеј Ејзенштајн, Пабло Пикасо, Салвадор Дали...).

Свет између демократије и тоталитаризма (либералне демократије – Француска, Велика Британија, САД; фашизам, националсоцијализам, милитаризам – Италија, Немачка, Јапан; комунизам – Совјетски Савез; личности – Френклин Рузвелт, Томаш Масарик, Бенито Мусолини, Адолф Хитлер, Јосиф Висарионович Стаљин...).

Свет на путу ка новом рату (Далеки исток, интервенција у Етиопији, грађански рат у Шпанији; рушење поретка – криза Друштва народа, Аншлус, Минхенски споразум, окупација Албаније, пакт Молотов-Рибентроп).

ЈУГОСЛОВЕНСКА КРАЉЕВИНА

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца од 1918. до 1929. године (простор, друштво и окружење, конституисање државе и међународно признање, Видовдански устав, југословенски парламентаризам; политичке странке, избори и изборне борбе; економске прилике; национално и верско питање и питање демократије; личности – краљ Александар Карађорђевић, Никола Пашић, Љуба Давидовић, Светозар Прибићевић, Стјепан Радић...).

Југославија од 1929. до 1941. године (лични режим краља Александра – основне карактеристике, међународни чиниоци, идеологија интегралног југословенства, Устав из 1931, оживљавање политичког живота, атентат у Марсеју; влада Милана Стојадиновића – унутрашња и спољна политика; изазови новог рата – преуређење државе, стварање Бановине Хрватске, влада Цветковић-Мачек, промена међународне позиције Југославије и пораст сепаратизма; отварање српског питања – Српски културни клуб; личности – кнез Павле Карађорђевић, Милан Стојадиновић, Влатко Мачек...).

Југословенски културни простор (културни узлет, сарадња и прожимања; универзитет и наука; уметнички покрети, хуманитарне и спортске организације; личности – Милутин Миланковић, Никола Тесла, Михајло Пупин, Бранислав Нушић, Исидора Секулић, Ксенија Атанасијевић, Милош Црњански, Слободан Јовановић, Сава Шумановић, Иван Мештровић, Мирослав Крлежа, Јован Дучић...).

ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ – ТОТАЛНИ РАТ

Доминација сила осовине и преломне године 1939–1941–1943. (узроци и поводи, зараћене стране, савезништва, напад на Пољску и њена подела, совјетско-фински рат, рат на Западу до 1940. године – пад Француске, Битка за Британију; ратне операције на Балкану; напад на СССР и отварање Источног фронта; од европског ка светском рату – Афрички фронт, рат на Пацифику и улазак САД у рат; преломне битке – битка за Москву, опсада Лењинграда, Стаљинградска битка, битка код Ел Аламејна).

Победа антифашистичке коалиције (пад Италије, искрцавање у Нормандији; крај рата у Европи и на Далеком истоку – капитулација Немачке и Јапана; изграђивање новог поретка – од Атлантске повеље до Потсдамске конференције, личности – Френклин Рузвелт, Винстон Черчил, Јосиф Висарионович Стаљин, Шарл де Гол, маршал Жуков, генерал Монтгомери, генерал Ајзенхауер, фелдмаршал Ромел...).

Последице рата (људски и материјални губици, технологија смрти – логори смрти, геноцид, холокауст; модерна војна технологија – употреба атомског оружја; живот у рату; рат и култура – уметничко виђење рата, рат као поништавање цивилизацијских вредности; лични доживљај рата).

ЈУГОСЛАВИЈА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Априлски рат и последице пораза (од дипломатског и војног притиска до рата – приступање Тројном пакту, војни пуч и демонстрације, влада Душана Симовића; ток рата – од бомбардовања Београда до војне капитулације; влада и монарх у избеглиштву, подела Југославије, успостављање окупационих система и колаборационистичких режима, терор и репресија, НДХ – геноцидна творевина).

Отпор, устанак и грађански рат (комунисти и револуционарна перспектива, антиокупаторске снаге грађанства; устанак – егзистенцијални, идеолошки и националнослободилачки мотиви; супарнички покрети отпора – различите стратегије националне политике; грађански рат, југословенско ратиште 1941–1942 – носиоци терора и геноцида, основне институције револуционарне власти).

Југословенско ратиште и завршна фаза рата 1943–1945. (АВНОЈ и стварање југословенске федерације – недовршена институционализација; велике силе и југословенско ратиште – британска политика компромиса и борба за међународно признање нове Југославије; обрачун са противницима револуције; преломне битке на југословенском ратишту – Неретва, Сутјеска, Београдска операција, Сремски фронт и завршне операције за ослобођење земље).

Биланс рата и допринос Југославије победи антифашистичке коалиције (војни допринос победи, људски и материјални губици, демографске промене; логори смрти – Јасеновац, Стара Градишка, Сајмиште, Бањица...; геноцид и холокауст; уништавање и пљачка културних и привредних добара; ратна свакодневица; рат и култура – уметничко виђење рата; лични доживљај рата; личности – краљ Петар II Карађорђевић, генерал Драгољуб Михаиловић, Јосип Броз Тито, генерал Милан Недић, Анте Павелић, Алојзије Степинац...).

СВЕТ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Послератни свет и његове супротности (од ратног савезништва до хладног рата; нова карта света и нове поделе – хладни рат у Европи и Азији, блоковска подела, трка у наоружању, нова ратна жаришта, деколонизација и рађање Трећег света; покрети еманципације – покрети за женска и мањинска права, антиратни и антирасни покрети; научна достигнућа, освајање свемира, медији, популарна култура; пред новим изазовима – глобализација, тероризам, еколошки проблеми...).

Европске интеграције – од идеје до реализације (пад Берлинског зида – симболични крај једног поретка; Европска унија, Савет Европе...).

ЈУГОСЛАВИЈА ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Нова власт (проглашење републике, изградња новог друштвеног уређења, политичка и економска основа нове власти – хегемонија комуниста; репресија, међународни положај – ослонац на Совјетски Савез; обнова привреде и индустријализација, државна привреда и њене противречности; сукоб Југославије и социјалистичких земаља – резолуција Информбироа, Голи оток; нова унутрашњополитичка и спољнополитичка оријентација: самоуправљање – нова концепција друштвеног развоја и несврстаност – искорак ка Трећем свету; Југославија између истока и запада – од сарадње са западом до помирења са истоком; личности – Јосип Броз Тито, Александар Ранковић, Милован Ђилас, Едвард Кардељ...).

Друштвени, економски, политички и културни развој – главни процеси и проблеми (политика – уставно, национално, верско питање, питање политичких слобода...; економија – противречности економског развоја и економске кризе; култура, наука и образовање; свакодневица, животни стандард, популарна култура; личности – Иво Андрић, Милош Црњански, Бојан Ступица, Борислав Пекић, Добрица Ћосић, Александар Петровић, Александар Поповић, Душан Ковачевић...).

Друштвена криза и пораз Југославије (пораз Југославије као идеје, политичког пројекта и друштвеног система; разбијање и распад Југославије – ратови у Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини; велике силе и југословенска криза – интернационализација сукоба; настанак нових држава, последице распада југословенске државе – демографске, економске и културне; сукоби на Косову и Метохији и НАТО интервенција 1999, Косовско питање, раздвајање Србије и Црне Горе; личности – Слободан Милошевић, Фрањо Туђман, Алија Изетбеговић, Зоран Ђинђић...).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Значај периода који се изучава у осмом разреду основног образовања и васпитања захтева посебну пажњу у избору наставних садржаја. У програму су обрађени најважнији догађаји, појаве и процеси, као и знамените личности које су обележиле раздобље од седамдесетих година XIX до краја XX века. Кључни садржаји у оквиру наставних тема дати су у заградама које се налазе иза назива наставних јединица. Оваква структура програма конципирана је с циљем да

помогне наставнику у планирању непосредног рада са ученицима јер му олакшава одређивање обима и дубине обраде појединих наставних садржаја. Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку тему уважавајући циљеве и задатке предмета.

Пожељно је на овакав начин осмишљени програм допунити садржајима из локалне прошлости, чиме се код ученика постиже јаснија представа о томе шта од историјске и културне баштине њиховог краја потиче из овог периода (учешће у балканским и светским ратовима, споменици знаменитим личностима и учесницима ратова, значајне грађевине, установе културе и образовања...).

У школама на наставном језику неке од националних мањина могу се, осим садржаја из њихове историје који су дати у програму, обрадити и проширени наставни садржаји из прошлости тог народа. При томе, наставници ће настојати да, коришћењем разноврсних извора и релевантне историографске и етнографско-антрополошке литературе, ученицима пруже могућност да стекну јасну представу о прошлости народа коме припадају, али и окружења у коме живе: какав им је био начин живота и које су значајне личности обележиле ово раздобље њихове историје.

Савлађујући наставни програм историје, ученици осмог разреда, осим тога што стичу знања о догађајима, појавама и процесима из прошлости, добијају и подстицаје за свој интелектуални развој. Они се, учећи историју, вежбају у логичком закључивању и схватању узрочно-последичних веза. *Историја* је изузетно погодан наставни предмет за подстицање развоја критичког мишљења, односно за разликовање чињеница од претпоставки, података од њихове интерпретације и битног од небитног. Због тога је посебно значајно којим ће се методичким поступком и приступом обрађивати наставни садржаји.

Историја као наративни предмет, у коме су усмено излагање, опис, разговор, објашњења, тумачења, аргументовање наставника и ученика главна активност, пружа велике могућности за подстицање ученичке радозналости, која је у основи сваког сазнања. Наставни садржаји треба да буду представљени као „прича” богата информацијама и детаљима, не зато да би оптеретили памћење ученика, већ да би им историјски догађаји, појаве и процеси били предочени јасно, детаљно, живо и динамично. Настава не би смела бити статистичка збирка података и извештај о томе шта се некада збило, већ би требало да помогне ученицима у стварању што јасније представе не само о томе шта се тада десило, већ и зашто се то десило и какве су последице из тога проистекле. Програм се остварује уз примену метода интерактивне наставе.

Посебно место у настави *историје* имају питања, како она која поставља наставник ученицима, тако и она која долазе од ученика, подстакнута оним што су чули у учионици или што су сазнали ван ње користећи различите изворе информација. Добро осмишљена питања наставника имају подстицајну функцију за развој историјског мишљења и критичке свести, не само у фази утврђивања и систематизације градива, већ и у самој обради наставних садржаја. Прецизно постављена питања, као позив на размишљање и трагање за одговором „како је уистину било”, обезбеђују разумевање, а самим тим и успешно памћење и трајно усвајање знања и вештина код ученика. У зависности од циља који наставник жели да оствари, питања могу имати различите функције, као што су: фокусирање пажње

на неки садржај или аспект, подстицање поређења, трагање за појашњењем, процена могућих последица и др.

Наставник, поред тога што креира своја предавања, осмишљава и планира на који начин ће се ученици укључити у образовно-васпитни процес. Није битно да ли је ученичка активност организована као индивидуални рад, рад у пару, малој или великој групи, као радионица или домаћи задатак, већ колико и како „уводи” у прошле догађаје, односно колико подстиче ученике да се дистанцирају од садашњости и сопственог угла гледања.

Да би схватио догађаје који су се догодили у прошлости, ученик мора да их оживи у свом уму, у чему велику помоћ пружа употреба различитих историјских текстова, карата и других извора историјских података (документарни и играни видео и дигитални материјали, музејски експонати, илустрације, као и обиласци културно-историјских споменика и посете установама културе). Коришћење историјских карата је изузетно важно јер оне омогућавају ученицима не само да на очигледан и сликовит начин доживе простор на коме се неки од догађаја одвијао, већ им и помажу да прате промене на одређеном простору кроз време.

Настава историје има утицаја и на развијање језичке и говорне културе (беседништва), јер историјски садржаји богате и оплемењују језички фонд ученика. Наравно, потребно је да се све речи и појмови који су непознати или недовољно добро познати ученицима прецизно објасне. Где год је то могуће, пожељно је избегавати појмове високог нивоа апстрактности. Како немају сви ученици једнак дар за вербално изражавање, наставник ће позитивно вредновати када се ученик добро сналази на историјској карти, поставља промишљена питања или вешто аргументује у дискусији, чак и онда када је његово изражавање, посматрано по броју речи, сиромашно.

У раду са ученицима неопходно је имати у виду интегративну функцију историје, која у образовном систему, где су знања подељена по наставним предметима, помаже ученицима да постигну целовито схватање о повезаности и условљености биолошких, географских, економских и културних услова живота човека кроз простор и време. Такође, пожељно је избегавати фрагментарно и изоловано знање историјских чињеница јер оно има најкраће трајање у памћењу и најслабији трансфер у стицању других знања и вештина. У настави треба што више користити задатке који захтевају примену наученог у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација.

Постоји природна веза историје са другим обавезним и изборним наставним предметима (*географија, српски језик, ликовна култура, музичка култура, народна традиција, свакодневни живот у прошлости, верска настава, грађанско васпитање...*) и зато је пожељна сарадња између предметних наставника, која се може остваривати на различите начине (редовна настава, додатни рад, слободне активности, излети и екскурзије...).

Програм се остварује уз уважавање Образовних стандарда за крај обавезног образовања и нивоа знања који су у њима дефинисани (основни, средњи и напредни ниво).

ГЕОГРАФИЈА

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе географије јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и научну писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да ученицима пружи знања и објашњења о савременим географским појавама, објектима и процесима на територији Републике Србије. Ослањајући се на претходно стечена знања и умења ученика, настава географије ће им омогућити разумевање основних физичко-географских одлика наше земље и упознавање сложених друштвено-економских процеса и промена, како у нашој држави, тако и на Балканском полуострву, Европи и свету као целини.

Задаци наставе географије су стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе географије сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе географије буду у пуној мери реализовани. Њихово остваривање допринеће оспособљавању и развијању знања, вештина, ставова и вредности који су неопходни за развој хумане, хармоничне и интеркултурно усмерене личности, способне да се сналази у сложеним условима друштва у трансформацији и да допринесе развоју своје заједнице као одговоран грађанин.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- одређују, повезују и схватају значај географског положаја своје земље на Балкану, у Европи и у свету;
- стекну основна знања о природно-географским и друштвено-економским одликама Србије, њеним природним лепотама и културном наслеђу;
- примењују стечена знања у свакодневном животу, како би са разумевањем могли да прате друштвено-географске појаве, процесе и односе на простору наше земље, на Балкану, у Европи и у свету;
- познају својства географских објеката, појава и процеса у крају у коме живе и повезују појаве и процесе на регионалном и националном нивоу;
- развијају способности повезивања знања из географије са знањима из сродних наставних предмета;
- схватају потребу личног учешћа у заштити, обнови и унапређивању квалитета животне средине и значај очувања природе и природних ресурса;
- поседују осећања социјалне припадности и привржености сопственој нацији и култури, те активно доприносе очувању и неговању националног и културног идентитета;

- развијају међусобно уважавање, као и сарадњу и солидарност између припадника различитих социјалних, етничких и културних група и доприносе друштвеној кохезији;
- подржавају процесе међународне интеграције наше земље;
- користе различите изворе информација и уочавају њихову важност у географским сазнањима;
- буду оспособљени да на терену осматрају, мере, анализирају, интервјуишу, скицирају и прикупљају податке и развијају способност исказивања географског знања речима, сликом, квантитативно, табеларно, графички и схематски;
- овладају техникама тимског/групног рада и групног одлучивања;
- буду оспособљени за континуирано образовање и самообразовање.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I УВОД У ПРОГРАМСКЕ САДРЖАЈЕ (1)

Циљеви, задаци и програмски садржаји географије за осми разред основне школе.

II ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ, ГРАНИЦЕ И ВЕЛИЧИНА СРБИЈЕ (2)

Географски положај, државне границе и величина Србије.

III ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ СРБИЈЕ (26)

Постанак и територијални распоред главних рељефних целина.

ПАНОНСКИ БАСЕН

Панонска низија: географски положај, простирање, подела, одлике и значај.
 Јужни обод Панонског басена: географски положај, простирање, подела, одлике и значај.

ПЛАНИНСКИ РЕЉЕФ СРБИЈЕ

Географски положај, простирање, основне одлике и подела.

СРПСКО-МАКЕДОНСКА МАСА

Географски положај, простирање, подела, одлике и значај.

ДИНАРИДИ

Динарске планине, Шарске планине, Косовска и Метохијска котлина: географски положај, простирање, подела, одлике и значај.

КАРПАТО-БАЛКАНИДИ

Карпатске и Балканске планине: географски положај, простирање, подела, одлике и значај.

КЛИМА СРБИЈЕ

Климатски елементи и фактори.

Климатске области, типови климе и њихове одлике.

ВОДЕ СРБИЈЕ

Реке црноморског слива: основне одлике и економски значај.

Реке јадранског и егејског слива: основне одлике и економски значај.

Језера: постанак, размештај и значај.

Термоминералне воде: постанак, размештај, значај и искоришћавање.

ЗЕМЉИШТЕ И БИЉНИ И ЖИВОТИЊСКИ СВЕТ

Земљиште: основни типови, одлике, простирање и значај.

Биљни и животињски свет: распрострањеност и значај.

ЗАШТИТА ПРИРОДЕ

Заштита геонаслеђа, ваздуха, воде, земљишта и биљног и животињског света.

Заштићени природни објекти и национални паркови у Србији.

IV СТАНОВНИШТВО И НАСЕЉА СРБИЈЕ (9)

Становништво: број, густина насељености, природни прираштај.

Миграције становништва: врсте, узроци и последице.

Структура становништва: биолошка, национална, културно-образовна, социоекономска, верска.

Народи и етничке заједнице у Србији.

Насеља: подела, размештај и перспективе развоја.

Београд - главни град Републике Србије.

V ПРИВРЕДА СРБИЈЕ (13)

Основне одлике и подела привреде.

Пољопривреда: природни и друштвени услови за развој, мере за унапређивање, приоритети развоја и значај.

Гране пољопривреде (земљорадња, сточарство, лов и риболов), основне одлике и перспективе развоја.

Шумарство: врсте шума, експлоатација и значај.

Индустрија: основне одлике, подела и значај.

Рударство: развој и значај рударства; налазишта руда метала и неметала.

Тешка индустрија: црна и обојена металургија, размештај и значај.
Енергетика: врсте и размештај извора енергије и њихов значај.
Прерађивачка индустрија: машинска индустрија, електроиндустрија, хемијска индустрија, индустрија грађевинског материјала и неметала: размештај производње и значај.
Лака индустрија: подела, одлике, територијални размештај и значај.
Саобраћај: подела, саобраћајна мрежа, услови, перспективе развоја и значај.
Трговина: унутрашња и спољна, обим и структура извоза и увоза.
Туризам: подела и услови за развој, туристичке регије и центри, привредни значај туризма и перспективе развоја.

VI ЗАВИЧАЈНА ГЕОГРАФИЈА (6)

Појам завичаја, географски положај, величина и простирање у оквиру Србије.
Природне одлике завичаја: рељеф, клима, воде, земљиште, биљни и животињски свет.
Врсте и типови насеља.
Становништво: број становника, густина насељености, природни прираштај, структура становништва и миграције.
Главне привредне делатности и гране.
Перспективе развоја.

VII СРБИ ВАН ГРАНИЦА СРБИЈЕ (6)

Срби у суседним државама: Босна и Херцеговина, Црна Гора, Хрватска, Словенија, Мађарска, Румунија, Бугарска, Македонија, Албанија; основне географске одлике простора у којима живе Срби.
Срби у дијаспори: број и територијални размештај; Европа и ваневропски континенти; везе са земљом матицом.

VIII СРБИЈА У САВРЕМЕНИМ ИНТЕГРАЦИЈСКИМ ПРОЦЕСИМА (3)

Значај интеграцијских процеса у Европи и савременом свету.
Сарадња наше земље са другим државама и међународним организацијама: политичка, економска, културно-просветна и научно-технолошка.

ГОДИШЊА СИСТЕМАТИЗАЦИЈА НАСТАВНОГ ГРАДИВА (2)

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

У осмом разреду основне школе програмску структуру чини осам наставних тема, распоређених тако да свака претходна наставна тема представља основу за разумевање наредне, а све оне заједно чине јединствену целину. То, практично, значи да би у процесу наставе свим деловима програма требало посветити одређену пажњу уважавајући све програмске захтеве.

У оквиру прве наставне теме “Увод у програмске садржаје“ потребно је да ученици упознају и разумеју сврху, циљеве и задатке програмских садржаја националне географије.

Наставна тема “Географски положај, границе и величина Србије“ обухвата политичко-географске садржаје. Програмом је предвиђена обрада само основних политичко-географских елемената: географски положај, границе и величина.

Тема “Природне одлике Србије“ односи се на опште облике рељефа, климатске, хидрографске, педолошке и биогеографске одлике наше земље. Приликом обраде физичкогеографских садржаја тежиште ваља ставити на опште садржаје, као и на интерактивне везе и односе свих чинилаца географске средине. Приликом обраде наведених географских садржаја, посебну пажњу неопходно је посветити проблемима заштите и унапређивања животне средине.

Видно место у наставном програму има наставна тема “Становништво и насеља Србије“. Изучавање садржаја ове теме требало би да подстакне ученике да боље упознају проблематику демографског развоја и насељеност Србије. Ово наставно градиво могуће је корелативно повезивати са сличним садржајима других наставних предмета, у циљу сагледавања популационих проблема и изграђивања свести о неопходности заједничког живота различитих народа. Кроз садржаје ове наставне теме ученици упознају популациону политику и значаје њених одредби за обнављање становништва. У вези са тим, неопходно је објаснити и указати на факторе који су довели до крупних промена и трансформације на нашим просторима почетком овог века, што се снажно одражава на становништво и насеља у нашој земљи. Ученици треба да се упознају са различитим функцијама, типовима и развојем насеља у нашој земљи.

Приликом обраде теме “Привреда Србије” неопходно је инсистирати да ученици стекну знања о развоју привреде у целини и појединих привредних делатности, као и о природно-географској основи развоја. С обзиром на сложеност ове проблематике, тежиште треба ставити на најважније карактеристике развоја, територијални размештај и неравномерност у нивоу развијености, а избегавати сувопарно набрајање обиља бројчаних података.

Наставна тема “Завичајна географија“ обухвата преглед географских одлика локалне средине/завичаја. Приликом реализације ових наставних садржаја ученици ће користити стечена знања и умења постављена задацима наставе географије. Уз помоћ наставника, групно или у пару, ученици ће радити кратка истраживања, а потом презентацију географских одлика локалне средине, на основу чега наставник може да сагледа обим и квалитет самосталног рада сваког појединца.

У наставној теми "Срби ван граница Србије" обухваћени су садржаји који се односе на суседне државе и њихове основне природне и друштвено-географске одлике у којима живи српско становништво и садржаји са територијалним размештајем српског становништва у европским државама и државама ван граница европског континента. Потребно је да ученици усвоје податке о броју Срба који се налазе ван граница Србије, са условима у којима живе и раде и њиховим везама са матичном државом.

У оквиру наставне теме "Србија у савременим интеграцијским процесима" ученицима омогућити да схвате разгранатост и развојност политичке, економске, културно-просветне и научно-технолошке сарадње наше државе са другим

државама и организацијама у свету. Важно је упознати ученике са актуелним интеграцијским процесима у Европи и свету и указати на значај и место наше земље у овој сфери.

Број наставних часова по наставним темама дат је оријентационо. Наставницима се препоручује да, у зависности од предзнања ученика и структуре одељења, могу сами да одреде број часова за усвајање, вежбање, понављање, утврђивање и проверавање програмом предвиђених наставних садржаја.

ФИЗИКА

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе физике јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и научну писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да упознају природне појаве и основне законе природе, да стекну основну научну писменост, да се оспособе за уочавање и распознавање физичких појава у свакодневном животу и за активно стицање знања о физичким појавама кроз истраживање, да оформе основу научног метода и да се усмере према примени физичких закона у свакодневном животу и раду.

Задаци наставе физике су:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе физике сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе физике буду у пуној мери реализовани
- развијање функционалне писмености,
- упознавање основних начина мишљења и расуђивања у физици,
- разумевање појава, процеса и односа у природи на основу физичких закона
- развијање способности за активно стицање знања о физичким појавама путем истраживања,
- подстицање радозналости, способности рационалног расуђивања, самосталности и критичког мишљења,
- развијање вештине јасног и прецизног изражавања,
- развијање логичког и апстрактног мишљења,
- разумевање смисла и метода остваривања експеримента и значаја мерења,
- решавање једноставних проблема и задатака у оквиру наставних садржаја,
- развијање способности за примену знања из физике,
- уочавање и разумевање повезаности физичких појава и екологије и развијање свести о потреби заштите, обнове и унапређивања животне средине,
- развијање радних навика и склоности ка изучавању наука о природи,

- развијање свести о сопственим знањима, способностима и даљој професионалној оријентацији.

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разликује физичке величине које су одређене само бројном вредношћу (време, маса, температура, рад, енергија, количина наелектрисања, електрични напон и струја) од оних које су дефинисане интензитетом, правцем и смером (брзина, убрзање, сила, јачина електричног и магнетног поља ...),
- уме да слаже и разлаже силу, јачину електричног поља...
- разликује различите врсте кретања (транслаторно, осцилаторно, таласно) и да зна њихове карактеристике,
- зна основне карактеристике звука и светлости,
- зна да је брзина светлости у вакууму највећа постојећа брзина у природи,
- разуме да је рад силе једнак промени енергије и на нивоу примене користи трансформацију енергије у рад и обрнуто,
- примењује законе одржања (маса, енергије, количине наелектрисања),
- зна услове за настанак струје и Омов закон,
- прави разлику између температуре и топлоте,
- уме да рукује мерним инструментима,
- користи јединице Међународног система (SI) за одговарајуће физичке величине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ОСЦИЛАТОРНО И ТАЛАСНО КРЕТАЊЕ (4+3+1)

Обнављање дела градива из седмог разреда које се односи на закон одржања механичке енергије. Осцилаторно кретање (осциловање тела обешеног о опругу, осциловање куглице клатна). Појмови и величине којима се описује осциловање тела (амплитуда, период, фреквенција). Закон о одржању механичке енергије при осциловању тела. (2+1)

Таласно кретање (механички талас). Основни параметри којима се описује таласно кретање (таласна дужина, фреквенција, брзина). (1+1)

Звук. Карактеристике звука и звучна резонанција. (1+1)

Демонстрациони огледи. Осциловање куглице клатна и тела обешеног о опругу (у ваздуху и у течности). Осциловање жица и ваздушних стубова (фрула зароњена у воду, ксилофон, различите затегнуте жице, једнаке стаклене флаше са различитим нивоима воде). Одакле долази звук (гумено црево са два левка, канап и две пластичне чаше...). Таласи (таласна машина или када).

Лабораторијска вежба

1. Мерење периода осциловања клатна. (1)

СВЕТЛОСНЕ ПОЈАВЕ (7+6+2)

Светлост (основни појмови). Правoliniјско простирање светлости (сенка и полусенка, помрачење Сунца и Месеца). (1+0)

Закон одбијања светлости. Равна и сферна огледала и конструкција ликова предмета. (2+2)

Брзина светлости у различитим срединама. Индекс преламања и закон преламања светлости. Тотална рефлексација. (1+1)

Преламање светлости кроз призму и сочива. Одређивање положаја ликова код сочива. Оптички инструменти. Лупа и микроскоп. (3+2)

Систематизација и обнављање градива. (0+1)

Демонстрациони огледи. Сенке. Хартлијева плоча за илустровање закона о одбијању и преламању светлости. Преламање светлости (штапић делимично уроњен у чашу с водом, новчић у чаши са водом и испод ње). Преламање беле светлости при пролазу кроз призму. Преламање светлости кроз сочиво, око и корекција вида (оптичка клупа, геометријска оптика на магнетној табли, стаклена флаша са водом као сочиво). Лупа и микроскоп.

Лабораторијске вежбе

1. Провера закона одбијања светлости коришћењем равног огледала. (1)

2. Одређивање жижне даљине сабирног сочива. (1)

ЕЛЕКТРИЧНО ПОЉЕ (5+5+0)

Наелектрисавање тела. Елементарна количина наелектрисања. Закон о одржању количине наелектрисања. Узајмно деловање наелектрисаних тела. Кулонов закон. (2+2)

Електрично поље (линије сила, хомогено и нехомогено поље). Рад силе електричног поља. Напон. Веза напона и јачине хомогеног електричног поља. Електричне појаве у атмосфери. (3+2)

Систематизација и обнављање градива. (0+1)

Демонстрациони огледи. Наелектрисавање чврстих изолатора и проводника. Електрофор, електрично клатно и електроскоп. Линије сила електричног поља (перјанице, гриз у ричинусовом уљу и јаком електричном пољу). Фарадејев кавез. Антистатичке подлоге. Инфлуентна машина. Мехури сапунице у електричном пољу. Модел громобрана.

ЕЛЕКТРИЧНА СТРУЈА (8+8+3)

Електрична струја (једносмерна, наизменична). Услови за настајање електричне струје и извори струје (EMS). Мерење електричне струје и напона. (3+3)

Електрична отпорност проводника. Проводници и изолатори. Омов закон за део струјног кола. Рад и снага електричне струје. Џул-Ленцов закон. Омов закон за цело струјно коло. Везивање отпорника. (4+4)

Електрична струја у течностима и гасовима. (1+0)

Систематизација и обнављање градива. (0+1)

Демонстрациони огледи. Демонстрациони амперметар у струјном колу. Регулисање електричне струје у колу реостатом и потенциометром. Графитна мина (оловке) као потенциометар. Мерење електричне отпорности омметром. Загревање проводника електричном струјом. Протицање електричне струје у воденом раствору кухињске соли. Лимун као батерија. Пажњење у Гајслеровим цевима помоћу Теслиног трансформатора.

Лабораторијске везбе

1. Зависност електричне струје од напона на проводнику (таблични и графички приказ зависности). (1)
2. Одређивање електричне отпорности отпора у колу помоћу амперметра и волтметра. (1)
3. Мерење електричне струје и напона у колу са серијски и паралелно повезаним отпорницима и одређивање еквивалентне отпорности. (1)

МАГНЕТНО ПОЉЕ (4+2+0)

Магнетно поље сталних магнета. Магнетно поље Земље. (1+1)

Магнетно поље електричне струје. Дејство магнетног поља на струјни проводник. (2+1)

Допринос Николе Тесле и Михајла Пупина развоју науке о електромагнетним појавама и њиховој примени. (1+0)

Демонстрациони огледи. Линије сила магнетног поља потковичастог магнета и магнетне шипке. Магнетна игла и школски компас. Ерстедов оглед. Електромагнет. Узајамно деловање два паралелна проводника кроз које протиче струја.

ЕЛЕМЕНТИ АТОМСКЕ И НУКЛЕАРНЕ ФИЗИКЕ (5+3+0)

Структура атома (језгро, електронски омотач). Нуклеарне силе. (1+1)

Природна радиоактивност. Радиоактивно зрачење (алфа, бета и гама зраци) и њихово биолошко дејство на биљни и животињски свет. Заштита од радиоактивног зрачења. (2+1)

Вештачка радиоактивност. Фисија и фузија. Примена нуклеарне енергије и радиоактивног зрачења. (2+1)

Демонстрациони оглед. Детекција присуства радиоактивног зрачења. (школски Гајгер-Милеров бројач)

ФИЗИКА И САВРЕМЕНИ СВЕТ (2+0)

Утицај физике на развој других природних наука, медицине и технологије. (2+0)

ДОДАТНИ РАД

(Оријентациони садржаји програма)

1. Феномен Доплеровог ефекта. Ултра звук. Проблем буке.
2. Резонанција. Одређивање брзине звука у ваздуху.
3. Видеозапис или симулација на рачунару различитих светлосних појава у свакодневном животу.
4. Посматрање удаљених тела помоћу телескопа или посматрање малих објеката помоћу микроскопа.
5. Помрачење Сунца и Месеца.
6. Ератостенов оглед за одређивање полупречника Земље.
7. Решавање проблема који се односе на закон одбијања светлости, сферна огледала и конструкцију лика.
8. Тотална рефлексија светлости и њена примена.
9. Око и корекција вида.
10. Решавање проблема који се односе на закон преламања светлости, тоталну рефлексију, сочива и оптичке инструменте.
11. Видеозапис или симулација на рачунару различитих облика електричних појава у свакодневном животу.
12. Решавање проблема који се односе на закон о одржању количине наелектрисања, Кулонов закон, рад у електричном пољу и напон.
13. Амперметар и волтметар у електричном колу. Коришћење мултиметра.
14. Решавање проблема који се односе на Омов закон, рад и снагу електричне струје и Џулов закон.
15. Коришћење рачунара у обради експерименталних резултата мерења на примеру Омовог закона.
16. Кирхофова правила.
17. Решавање проблема применом Кирхофових правила.
18. Симулација на рачунару електричног кола једносмерне струје с променљивим параметрима.
19. Видеозапис или симулација на рачунару различитих облика магнетних појава.
20. Решавање проблема из области електромагнетне индукције.
21. Магнетно поље Земље и Сунца. Одређивање хоризонталне компоненте магнетног поља Земље. Употреба компаса.
22. Теслин трансформатор и његова примена у кабинету за физику.

23. Видеозапис или симулација на рачунару различитих модела атома, језгра, нуклеарних реакција и сл.
24. Интеракција радиоактивног зрачења с материјом.
25. Примена радиоактивних препарата, регистрација присуства радиоактивности и природни фон. Мере заштите од радиоактивног зрачења.
26. Посета лабораторији за физику на факултету, научноистраживачком институту, електрани, фабрици, кабинету у гимназији, Музеју Николе Тесле...

Поред понуђених садржаја, могу се реализовати и теме за које ученици покажу посебно интересовање или их сами предложе.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Приликом изради овог програма узете су у обзир примедбе и сугестије наставника физике основне школе, изречене на стручним скуповима и семинарима у оквиру разговора о програмима и настави физике у основној и средњим школама. Оне се могу сажети у следећем:

- смањити укупну оптерећеност ученика,
- растеретити важећи програм свих садржаја који нису примерени психофизичким могућностима ученика,
- "вратити" експеримент у наставу физике,
- методски унапредити излагање програмских садржаја и
- извршити бољу корелацију редоследа излагања садржаја предмета физика са математиком и предметима других природних наука.

На основу примедби наставника физике на важећи програм и вишегодишњег сопственог искуства чланова Стручне комисије, стеченог кроз извођење наставе физике у основној и средњој школи и на факултету, Стручна комисија је припремила измењени и допуњени програм физике. Он је по садржају, обиму и методском презентовању знатно прилагођенији ученицима основне школе него што је то био претходни програм.

Полазна опредељења за конципирање програма физике

Приликом израде програма физике доминантну улогу имале су следеће чињенице:

- основно образовање је обавезно за целокупну популацију ученика,
- код ученика основне школе способност апстрактног мишљења још није довољно развијена,
- физика је апстрактна, егзактна и разуђена научна дисциплина чији се закони често исказују у математичкој форми која је ученику основне школе потпуно неприступачна,
- у настави физике је запостављен оглед (иако је физика експериментална наука) а лабораторијске вежбе ученици све ређе изводе.

Наведене чињенице утицале су на *избор програмских садржаја и метода логичког закључивања*, као и на увођење једноставних експеримената, тзв. "*малих*

огледа", који не захтевају скупу и сложену опрему за демонстрирање физичких појава.

1. Избор програмских садржаја

Из физике као научне дисциплине одабрани су само они садржаји које на одређеном нивоу могу да усвоје сви ученици основне школе. То су, углавном, садржаји из основа класичне физике, док су у осмом разреду узети и неки садржаји атомске и нуклеарне физике. Обим одабраних програмских садржаја прилагођен је годишњем фонду часова физике у основној школи. Међутим, и усвајањем ових садржаја ученици могу да упознају егзактност физичких закона и разноврсност физичких појава у макросвету, али и у микросвету који није директно доступан нашим чулима. Пошто су макрофизичке појаве очигледније за проучавање, оне доминирају у наставним садржајима шестог и седмог разреда. У осмом разреду, поред њих, дате су и тематске целине у којима се обрађују и неки процеси у микросвету (омотач и језгро атома).

2. Избор метода логичког закључивања

Од свих метода логичког закључивања које се користе у физици као научној дисциплини (индуктивни, дедуктивни, закључивање по аналогији итд.), ученицима основне школе најприступачнији је индуктивни метод (од појединачног ка општем) приликом проналажења и формулисања основних закона физике. Зато програм предвиђа да се у проучавању макрофизичких појава претежно користи индуктивни метод.

На овако изабраним поглављима физике може се у потпуности илустровати суштина методологије која се и данас користи у физици и у свим природним наукама у почетној етапи научног истраживања, тј. у процесу сакупљања експерименталних чињеница и на основу њих формулисања основних закона о појавама које треба да се проуче. Ова етапа сазнајног процеса обухвата: посматрање појаве, уочавање битних својстава система на којима се појава одвија, занемаривање мање значајних својстава и параметара система, мерење у циљу проналажења међузависности одабраних величина, планирање нових експеримената ради прецизнијег формулисања физичких закона и сл. Са неким научним резултатима, до којих се дошло дедуктивним путем, треба упознати и ученике старијих разреда, али само на информативном нивоу. Зато програм предвиђа да се нека знања до којих се дошло дедуктивним путем користе за објашњавање одређених физичких процеса у макро и микросвету.

3. Једноставни експерименти

Увођење једноставних експеримената за демонстрирање физичких појава има за циљ "враћање" огледа у наставу физике, развијање радозналости и интереса за физику и истраживачки приступ природним наукама.

Једноставне експерименте могу да изводе и сами ученици на часу или да их понове код куће, користећи многе предмете и материјале из свакодневног живота.

Начин презентовања програма

Програмски садржаји доследно су приказани у форми која задовољава основне методичке захтеве наставе физике:

Поступност (од простијег ка сложенијем) приликом упознавања нових појмова и формулисању закона.

Оцигледност приликом излагања наставних садржаја (уз сваку тематску целину побројано је више демонстрационих огледа).

Индуктивни приступ (од појединачног ка општем) код увођења основних појмова и закона физике.

Повезаност наставних садржаја (хоризонтална и вертикална).

Стога, приликом остваривања овог програма било би пожељно да се свака тематска целина обрађује оним редоследом који је назначен у програму. Тиме се омогућује да ученик поступно и лакше усваја нове појмове и спонтано развија способност за логичко мишљење.

Програм предвиђа да се унутар сваке веће тематске целине, после поступног и аналитичног излагања појединачних наставних садржаја, кроз систематизацију и обнављање изложеног градива, изврши синтеза битних чињеница и закључака, и да се кроз њихово обнављање омогући да их ученици у потпуности разумеју и трајно усвоје. Поред тога, програм предвиђа да свака тематска целина, почиње *обнављањем дела градива из претходног разреда које се односи на...* Тиме се постиже и вертикално повезивање наставних садржаја. Веома је важно да се кроз рад у разреду испоштује овај захтев Програма, јер се тиме наглашава чињеница да су у физици све области међусобно повезане и омогућује ученику да сагледа физику као кохерентну научну дисциплину у којој се почетак проучавања нове појаве наслања на резултате проучавања неких претходних.

Уз наслов сваке тематске целине наведен је (у загради) збир три броја. На пример, Светлосне појаве (7+6+2). Прва цифра означава број часова предвиђених за непосредну обраду садржаја тематске целине и извођење демонстрационих огледа, друга цифра одређује број часова за утврђивање тог градива и оцењивање ученика, док трећа цифра означава број часова за извођење лабораторијских вежби.

Свака тематска целина разбијена је на више тема које би требало обрађивати оним редоследом који је дат у Програму. Иза текста сваке теме, у загради, наведен је збир две цифре: прва означава оптимални број часова за обраду теме и извођење демонстрационих огледа, а друга даје оптимални број часова за утврђивање садржаја теме. При томе, на пример, збир (1+1) не треба схватити буквално, тј. да се један час користи само за излагање новог садржаја, а следећи час, само за обнављање и утврђивање. Напротив, при обради садржаја скоро сваке теме, на сваком часу део времена посвећује се обнављању градива, а део времена се користи за излагање нових садржаја.

Иза назива сваке лабораторијске вежбе налази се, у загради, цифра која означава број часова предвиђених за њено остваривање.

Како програм наставе математике за основну школу не обухвата садржаје из векторске алгебре, у оквиру програма физике није предвиђено да се физичке величине, које имају векторску природу (брзина, убрзање, сила итд.), експлицитно третирају као вектори, већ као величине које су једнозначно одређене са три податка: бројном вредношћу, правцем и смером.

Основни облици наставе и методичка упутства за њихово извођење

Циљеви и задаци наставе физике остварују се кроз следеће основне облике:

1. излагање садржаја теме уз одговарајуће демонстрационе огледе,
2. решавање квалитативних и квантитативних задатака,
3. лабораторијске вежбе,
4. коришћење и других начина рада који доприносе бољем разумевању садржаја теме (домаћи задаци, читање популарне литературе из историје физике и сл.) и
5. систематско праћење рада сваког појединачног ученика.

Веома је важно да наставник током реализовања прва три облика наставе наглашава њихову обједињеност у јединственом циљу: откривање и формулисање закона и њихова примена. У противном, ученик ће стећи утисак да постоје три различите физике: једна се слуша на предавањима, друга се ради кроз рачунске задатке, а трећа се користи у лабораторији. Уз то, уколико још наставник оцењује ученике само на основу писмених вежби, ученик ће с правом закључити: *У школи је важна само она физика која се ради кроз рачунске задатке*. Нажалост, често се дешава да ученици основне и средње школе о физици као наставној дисциплини стекну управо такав утисак.

Да би се циљеви и задаци наставе физике остварили у целини, неопходно је да ученици активно учествују у свим облицима наставног процеса. Имајући у виду да сваки од наведених облика наставе има своје специфичности у процесу остваривања, то су и методичка упутства прилагођена овим специфичностима.

Методска упутства за предавања

Како се уз сваку тематску целину примењују демонстрациони огледи, ученици ће спонтано пратити ток посматране појаве, а наставник је дужан да подстакне ученика да својим речима, на основу сопственог расуђивања, опише појаву коју посматра. После тога наставник, користећи прецизни језик физике, дефинише нове појмове (величине) и речима формулише закон појаве. Када се реализују све етапе у излагању садржаја теме (оглед, учеников опис појаве, дефинисање појмова и формулисање закона), прелази се, ако је могуће, на презентовање закона у математичкој форми. Оваквим начином излагања садржаја теме наставник помаже ученику да потпуније разуме физичке појаве, трајније запамти усвојено градиво и у други план потисне формализовање усвојеног знања. Ако се инсистира само на математичкој форми закона, долази се некада до бесмислених закључака.

На пример, други Њутнов закон механике $F = ma$ ученик може да напише и у облику $m = F/a$. С математичке тачке гледишта, то је потпуно коректно. Међутим, ако се ова формула искаже речима: *Маса тела директно је сразмерна сили која*

делује на тело, а обрнуто сразмерна убрзању тела, тврђење је с аспекта математике тачно, али је с аспекта физике потпуно погрешно.

Велики физичари, Ајнштајн на пример, наглашавали су да у макросвету који нас окружује свака новооткривена истина или закон прво је формулисана речима, па тек затим приказана у математичкој форми. Човек, наиме, своје мисли исказује речима, а не формулама. Мајкл Фарадеј, један од највећих експерименталних физичара, у свом лабораторијском дневнику није записао ни једну једину формулу, али је зато сва своја открића формулисао прецизним језиком физике. Ти закони (закон електромагнетне индукције, закони електролизе) и данас се исказују у таквој форми, иако их је Фарадеј открио још пре 180 година.

Методска упутства за решавање рачунских задатака

У поступку решавања квантитативних (рачунских) задатака из физике, у задатку прво треба на прави начин сагледати и разумети захтеве и физичке садржаје, па тек после тога прећи на математичко формулисање и израчунавање. Наиме, решавање задатака одвија се кроз три етапе: физичка анализа задатка, математичко израчунавање и дискусија резултата. У првој етапи уочавају се физичке појаве на које се односи задатак, а затим се набрајају и речима исказују закони по којима се појаве одвијају. У другој етапи се, на основу математичке форме закона, израчунава вредност тражене величине. У трећој етапи тражи се физичко тумачење добијеног резултата. Ако се, на пример, применом Џуловог закона издвоје различите количине топлоте на паралелно везаним отпорницима, треба протумачити зашто се на отпорнику мањег отпора ослобађа већа количина топлоте. Тек ако се од ученика добије коректан одговор, наставник може да буде сигуран да је са својим ученицима задатак решавао на прави начин.

Методска упутства за извођење лабораторијских вежби

Лабораторијске вежбе чине саставни део редовне наставе и организују се на следећи начин: ученици сваког одељења деле се у две групе, тако да свака група има свој термин за лабораторијску вежбу. Опрема за сваку лабораторијску вежбу умножена је у више комплета, што омогућава да на једној вежби (радном месту) раде два до три ученика. Вежбе се раде фронтално.

Час експерименталних вежби састоји се из уводног дела, мерења и записивања резултата мерења.

У уводном делу часа наставник:

- обнавља делове градива који су обрађени на часовима предавања, а односе се на дату вежбу (дефиниција величине која се одређује и метод који се користи да би се величина одредила),
- обраћа пажњу на чињеницу да свако мерење прати одговарајућа грешка и указује на њене могуће изворе,
- упознаје ученике с мерним инструментима и обучава их да пажљиво рукују лабораторијским инвентаром,

- указује ученицима на мере предострожности којих се морају придржавати ради сопствене сигурности, приликом руковања апаратима, електричним изворима, разним уређајима и сл.

Док ученици врше мерења, наставник активно прати њихов рад, дискретно их надгледа и, кад затреба, објашњава и помаже.

При уношењу резултата мерења у ћачку свеску, процену грешке треба вршити само за директно мерене величине (дужину, време, електричну струју, електрични напон и сл.), а не и за величине које се посредно одређују (електрични отпор одређен применом Омовог закона). Процену грешке посредно одређене величине наставник може да изводи у оквиру додатне наставе.

Ако наставник добро организује рад у лабораторији, ученици ће се овом облику наставе највише радовати.

Методска упутства за друге облике рада

Један од облика рада са ученицима су домаћи задаци. Наставник планира домаће задатке у својој редовној припреми за час. Приликом одабира задатака, неопходно је тежину задатка прилагодити могућностима просечног ученика и дати само оне задатке које ученици могу да реше без туђе помоћи. Домаћи задаци односе се на градиво које је обрађено непосредно на часу (1-2 задатка) и на повезивање овог градива са претходним (1 задатак).

Анализа решених задатака врши се на првом следећем часу, како би ученици добили повратну информацију о успешности свог самосталног рада и на тај начин утврдили грешку у изради и отклонили нејасно и ненаучено.

Праћење рада ученика

Наставник је дужан да континуирано прати рад сваког ученика кроз непрекидну контролу његових усвојених знања, стечених на основу свих облика наставе: демонстрационих огледа, предавања, решавања квантитативних и квалитативних задатака и лабораторијских вежби. Оцењивање ученика само на основу резултата које је он постигао на писменим вежбама непримерено је ученичком узрасту и физици као научној дисциплини. Недопустиво је да наставник од ученика, који први пут изучава физику, тражи само формално знање, уместо да га подстиче на размишљање и логичко закључивање. Ученик се кроз усмене одговоре навикава да користи прецизну терминологију, развија способност да своје мисли јасно и течно формулише и не доживљава физику као научну дисциплину у којој су једино формуле важне.

Будући да је програм, како по садржају тако и по обиму, прилагођен психофизичким могућностима ученика основне школе, сталним обнављањем најважнијих делова из целокупног градива постиже се да стечено знање буде трајније и да ученик боље уочава повезаност различитих области физике. Истовремено се обезбеђује да ученик по завршетку основне школе овлада основним појмовима и законима физике, да познаје логику и методологију која се користи у физици приликом проучавања физичких појава у природи и да их примењује у свакодневном животу.

Додатна и допунска настава

Додатна настава из физике организује се у осмом разреду са по једним часом недељно. Програмски садржаји ове наставе обухватају:

- изабране садржаје из редовне наставе који се сада обрађују комплексније (користи се и дедуктивни приступ физичким појавама, раде се тежи задаци, изводе се прецизнија мерења на сложенијим апаратима итд.) и
- нове садржаје, који се наслањају на програм редовне наставе, али се односе на сложеније физичке појаве или на појаве за које су ученици показали посебан интерес.

Редослед тематских садржаја у додатној настави прати редослед одговарајућих садржаја у редовној настави. Уколико у школи тренутно не постоје технички услови за остваривање неких тематских садржаја додатне наставе, наставник бира оне садржаје који могу да се остваре. Поред понуђених садржаја, могу се реализовати и теме за које ученици покажу посебно интересовање или их сами предложе. Корисно је да наставник позове истакнуте стручњаке да у оквиру додатне наставе одрже популарна предавања.

Допунска настава се такође организује са по једним часом недељно. Њу похађају ученици који у редовној настави нису успешно савладали одрђене наставне садржаје. Циљ допунске наставе је да ученик, уз додатну помоћ наставника, стекне минимум основних знања из садржаја које предвиђа програм физике у основној школи.

Слободне активности ученика, који су посебно заинтересовани за физику, могу се организовати кроз разне секције младих физичара.

Основна знања и умења ученика на крају осмог разреда

Знати и разумети

У оквиру *функционалне писмености*:

- приказивати релације једноставним формулама и графиком и знати да користи дијаграм и скицу (на нивоу узрасних могућности),
- разумети улогу модела и експеримента у приказивању физичких појава, процеса и закона,
- разумети и знати основне законе одржања (масе, енергије, наелектрисања..) и њихов значај,
- разумети улогу експеримента, доказа и креативне мисли у развоју научних идеја,
- разумети настајање и значај научних открића у физици, као и допринос неких научника,
- примењивати стечена знања и вештине из математике и физике.

У оквиру *разумевања појава, процеса и односа у природи на основу физичких закона*:

- знати и разумети да физика проучава основне законе по којима се дешавају све појаве,

- знати да је физика експериментална наука и да се појаве описују законима и одговарајућим физичким величинама које се могу мерити,
- разумети и уочавати да је узајамно деловање тела (механичко, гравитационо, електрично, магнетно) узрок промена и појава у природи и препознати узрок конкретне промене или појаве,
- објашњавати промене, појаве и процесе у природи користећи научне појмове,
- разумети различите врсте кретања и знати да опише транслаторно, осцилаторно и таласно кретање,
- знати природу видљиве светлости, њена својства и значај за живи свет,
- разумети да су макроскопске појаве условљене различитим нивоима структуре на микронивоу (атом, јон, молекул),
- разликовати живу од неживе природе и схватити њихову међусобну условљеност и променљивост у времену и простору,
- разумети гравитацију и њен утицај на кретање тела, појаве и процесе на Земљи и у Сунчевом систему,
- разумети повезаност кретања са силом и енергијом,
- разумети својства статичког наелектрисања и једносмерне електричне струје,
- разумети да се магнетна својства испољавају кроз интеракцију магнета и неких других објеката посредством магнетног поља (тела од гвожђа, проводник са струјом и магнетно поље Земље),
- знати својства топлоте и звука,
- упознати радиоактивност као природну појаву,

У оквиру развијања способности за активно стицање знања о физичким појавама кроз једноставна истраживање:

- одлучивати о избору опреме и технике рада,
- користити усмена и писмена упутства за извођење огледа и лабораторијских вежби,
- знати да опише речима и сликом поступке и кораке у истраживању,
- изражавати физичке величине у јединицама Међународног система јединица (SI),
- објашњавати податке прикупљене посматрањем и мерењима, изводити закључке и процењивати њихову сагласност са предвиђањима,
- процењивати грешке мерених физичких величина (средња вредност и апсолутна грешка),
- знати да коришћењем одговарајућих мерних инструмената измери и израчуна физичке величине: температуру, период осциловања клатна, струју, напон, електрични отпор.

У оквиру развијања логичког и апстрактног мишљења:

- уочавати узрочно-последичне везе између неких физичких појава и односе између физичких величина,
- познавати логичке процедуре и владати њима,
- користити различите начине за решавање проблем-ситуација,
- разликовати чињенице и теорију од њихових интерпретација и личног искуства,
- резимирати и изводити закључке.

У оквиру развијања радозналости и самосталности:

- постављати питања и показивати иницијативу у тражењу одговора,

- тражити информације из различитих области и различитих извора.

У оквиру *развијања способности за примену знања из физике:*

- знати да примени стечена знања у свакодневним школским и ваншколским ситуацијама,
- знати да препозна физичке процесе и законе у другим научним дисциплинама (нпр. метеорологија, географија, астрономија...),
- схватити да су знања из физике условила технолошки напредак.

Умети

У оквиру *развијања функционалне писмености:*

- умети да се јасно изрази речима, сликом, табелом и да се користи језиком математике и физике,
- да прецизно, концизно и јасно изрази своје мишљење и закључке,
- користити различите изворе информација (уџбеник, приручник, популарну научну литературу, Интернет...),
- користити у физици своју информатичку писменост.

У оквиру *развијања способности за активно стицање знања о природним појавама кроз истраживање:*

- осмислити и поставити једноставан експеримент,
- прикупити податке посматрањем, мерењем и др.
- изводити једноставне експерименте,
- имати развијене мануелне вештине за руковање прибором, мерним инструментима и материјалом,
- описати и приказати (табеларно, графички) добијене податке,
- имати критички став према изворима информација и њиховој употреби
- изабрати и користити одговарајуће мерне јединице, у зависности од врсте и величине објекта мерења и одабрати и користити одговарајући прибор за мерење,
- оценити резултат независно од мерења и рачунања,
- процењивати и проверавати смисленост резултата мерења и рачунања.

У оквиру *развијања логичког и апстрактног мишљења:*

- користити различите приступе у разумевању и представљању проблем-ситуација и разликовати битне од небитних информација,
- планирати и реализовати једноставна истраживања, формулисати питања, тражити одговоре и изводити логичке закључке,
- извести на основу примера (из уџбеника, оних које наводи наставник, приказаних демонстрационих огледа, примера из окружења...) одговарајући закључак.

У оквиру *развијања самосталности и способности за рад у групи:*

- саслушати друге, самостално исказивати своје идеје и у тиму размењивати знања и искуства,
- активно учествовати у процесу учења,
- своје ставове бранити чињеницама и примерима и
- одговорно преузимати обавезе и бити спреман за њихово испуњење.

МАТЕМАТИКА

(4 часа недељно, 136 часова годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе математике у основној школи јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и математичку писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, као и да:

- оспособи ученике да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама;
- оспособи ученике да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима;
- развије мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје;
- осигура да ученици усвоје елементарна математичка знања која су потребна за схватање појава и законитости у природи и друштву;
- оспособи ученике за примену усвојених математичких знања у решавању разноврсних задатака из животне праксе;
- представља основу за успешно настављање математичког образовања и за самообразовање;
- доприноси развијању менталних способности, формирању научног погледа на свет и свестраном развоју личности ученика.

Задаци наставе математике јесу:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе математике сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе математике буду у пуној мери реализовани;
- нумеричко описмењавање ради успешног бављења било којом професијом и остваривања квалитета живота;
- стицање знања неопходних за разумевање квантитативних и просторних односа и законитости у разним појавама у природи, друштву и свакодневном животу;
- стицање основне математичке културе потребне за сагледавање улоге и примене математике у различитим подручјима људске делатности (математичко моделовање), за успешно настављање образовања и укључивање у рад;
- развијање ученикових способности посматрања, опажања и логичког, критичког, аналитичког и апстрактног мишљења;
- развијање културних, радних, етичких и естетских навика ученика, као и побуђивање математичке радозналости;
- стицање способности изражавања математичким језиком, јасност и прецизност изражавања у писменом и усменом облику;
- усвајање основних чињеница о скуповима, релацијама и пресликавањима;
- савлађивање основних операција с природним, целим, рационалним и реалним бројевима, као и усвајање основних својстава тих операција;
- упознавање најважнијих геометријских објеката: линија, фигура и тела, и разумевање њихових узајамних односа;
- оспособљавање ученика за прецизност у мерењу, цртању и геометријским конструкцијама;

- припрема ученика за разумевање одговарајућих садржаја природних и техничких наука;
- изграђивање позитивних особина ученикове личности, као што су: систематичност, упорност, тачност, уредност, објективност, самоконтрола и смисао за самостални рад;
- стицање навика и умешности у коришћењу разноврсних извора знања.

Оперативни задаци

Ученике треба оспособити да:

- умеју да решавају линеарне једначине (неједначине) и системе линеарних једначина с једном и две непознате на основу еквивалентних трансформација, као и да решења тумаче графички;
- одговарајуће текстуалне задатке изразе математичким језиком и реше их користећи једначине;
- уоче функционалне зависности и да их приказују на различите начине, тј. да схвате појам функције и њеног графика;
- овладају појмом функције упознавањем/усвајањем линеарне функције и њених својстава, тако да могу да цртају и читају разне графике линеарне функције;
- умеју да тумаче податке представљене различитим дијаграмима и табелама;
- умеју да састављају табеле и цртају одговарајуће графиконе-дијаграме разних стања, појава и процеса; умеју да израчунају медијану и да је користе;
- схвате међусобне односе тачака, правих и равни у простору;
- науче најбитније чињенице о пројекцијама на раван;
- науче елементе и својства геометријских тела (призма, пирамида, ваљак, купа и лопта); умеју да цртају мреже и да израчунавају површину и запремину тела;
- примењују знања о геометријским телима у пракси, повезујући садржаје математике и других области;
- примењују елементе дедуктивног закључивања.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

СЛИЧНОСТ ТРОУГЛОВА

Талесова теорема. Сличност троуглова, примена сличности на правоугли троугао.

ТАЧКА, ПРАВА И РАВАН

Однос тачке и праве, тачке и равни. Елементи који одређују положај праве и равни. Односи правих; мимоилазне праве. Односи праве и равни, нормала на раван, растојање тачке од равни. Односи две равни. Ортогонална пројекција на раван (тачке, дужи и праве). Полиедар.

ЛИНЕАРНЕ ЈЕДНАЧИНЕ И НЕЈЕДНАЧИНЕ С ЈЕДНОМ НЕПОЗНАТОМ

Линеарна једначина. Еквивалентност једначина.

Решавање линеарних једначина с једном непознатом.

Линеарна неједначина. Еквивалентност неједначина. Решавање једноставнијих примера линеарних неједначина с једном непознатом.

Примена.

ПРИЗМА

Призма: појам, врсте, елементи.

Мрежа призме. Површина призме: површина праве четворостране, правилне тростране и правилне шестостране призме.

Запремина призме. Запремина призме: праве четворостране призме, правилне тростране и правилне шестостране призме; маса тела.

ПИРАМИДА

Пирамида; појам, врсте, елементи.

Мрежа пирамиде. Површина пирамиде; израчунавање површине четворостране, правилне тростране и правилне шестостране пирамиде.

Запремина пирамиде. Запремина четворостране пирамиде, правилне тростране и правилне шестостране пирамиде.

ЛИНЕАРНА ФУНКЦИЈА

Линеарна функција ($y = ax + b$). График линеарне функције; нула функције.

Имплицитни облик задавања линеарне функције. Цртање и читање графика линеарних функција.

ГРАФИЧКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ ПОДАТАКА

Представљање зависних величина табеларно и у координатном систему. Графичко представљање статистичких података у облику дијаграма (стубичастих, кружних,...). Рачунање средње вредности и медијане. Поређење вредности узорка са средњом вредношћу.

СИСТЕМИ ЛИНЕАРНИХ ЈЕДНАЧИНА С ДВЕ НЕПОЗНАТЕ

Појам линеарне једначине с две непознате. Појам система од две линеарне једначине с две непознате. Еквивалентност система линеарних једначина. Решавање система методом замене и методом супротних коефицијената; графички приказ решавања. Разноврсни примери примене система линеарних једначина у решавању проблема из живота, геометрије, физике и др.

ВАЉАК

Ваљак и његови елементи. Мрежа ваљка. Површина и запремина правог ваљка.

КУПА

Купа и њени елементи. Мрежа купе. Површина и запремина праве купе.

ЛОПТА

Појам лопте и сфере. Пресеци лопте (сфере) и равни. Површина и запремина лопте.

Напомена: Обавезна су четири једночасовна школска писмена задатка годишње (са исправкама 8 часова).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Ради лакшег планирања наставе даје се оријентациони предлог броја часова по темама по моделу (укупан број часова за тему; часова за обраду, часова за понављање и увежбавање).

Сличност троуглова (8; 3 + 5)

Тачка, права и раван (12; 6 + 6)

Линеарне једначине и неједначине с једном непознатом (18; 6 + 12)

Призма (14; 6 + 8)

Пирамида (16; 6 + 10)

Линеарна функција (12; 5 + 7)

Графичко представљање статистичких података (8; 4 + 4)

Системи линеарних једначина с две непознате (12; 6 + 6)

Ваљак (10; 4 + 6)

Купа (12; 4 + 8)

Лопта (6; 3 + 3)

Сличност троуглова. –Поновити да је сличност троуглова уведена преко једнакости углова. Талесова теорема (без доказа). Поређење троуглова по сличности – коефицијент сличности. Применити сличност на правоугли троугао и на тај начин извести Питагорину теорему.

Тачка, права, раван. – Ученике упознати с међусобним односима тачака, правих и равни у простору и коришћењем модела и објеката у реалном окружењу и на сликама (цртежима) којима се представљају. Елементе који одређују раван (три неколинеарне тачке, две праве које се секу или су паралелне) и однос двеју равни представљати сликама, и на тај начин развијати ту врсту просторног сагледавања.

Посебно посветити пажњу односу равни и на њој нормалне праве. Ортогонална пројекција тачке на раван и ортогонално пројектовање дужи (тачка-по-тачка). Наставник треба да демонстрира ова својства користећи припремљени материјал, а не да захтева да то ученици самостално раде.

Полиедар као тело ограничено коначним бројем полигона. Неки основни полиедри ће се детаљније обрађивати (види даље).

Линеарне једначине и неједначине. – До сада су ученици решавали само једноставне примере једначина и неједначина, ослањајући се на везе међу операцијама и на својства збира и производа. Сад се решавају и сложенији примери, применом правила којима се једначине и неједначине трансформишу у њима еквивалентне. Зато је потребно обновити појам алгебарског израза са променљивом и основна правила рачунања с бројевима. Истаћи да ова правила важе и кад се бројеви замене изразима са променљивом.

Два израза су *еквивалентна* (идентички једнака) ако се један од њих добија из другог применом правила рачунања у коначном броју корака. Истаћи чињеницу да су *вредности двају еквивалентних израза једнаке за све допустиве вредности променљивих*. Из овога следи да су линеарне једначине $f(x)=g(x)$ и $f(x)=h(x)$ (односно неједначине $f(x)>g(x)$ и $f(x)>h(x)$, тј. $f(x)<g(x)$ и $f(x)<h(x)$) еквивалентне ако је израз $g(x)$ еквивалентан изразу $h(x)$.

Треба рећи да је алгебарски израз с променљивом x *линеаран* ако је еквивалентан изразу облика $ax+b$, и једначина (неједначина) је линеарна ако је еквивалентна једначини (неједначини) облика $ax+b=0$ ($ax+b>0$, $ax+b<0$).

Геометријска тела – Да би ученици што лакше упознали геометријска тела (призму, пирамиду, ваљак, купу и лопту), њихове елементе и својства и научили да израчунавају површине и запремине ових тела, треба користити њихове моделе, мреже, скице и слике. Препоручљиво је да и сами ученици цртају мреже и израђују моделе проучаваних тела. Израчунавати површине и запремине само оних тела која су наведена у програму. Извођење формуле за запремину везивати за прихваћену формулу за запремину квадра. Погодним примерима из физике показати везу између запремине, масе и густине тела.

Рачунати површине и запремине преко основних елемената (датих одговарајућим формулама) као и с њима зависних елемената (дужине ивица, бочне висине, полупречника описаног или уписаног круга,...). Практично примењивати ова знања кроз различите конкретне примере рачунања површина и запремина објеката из окружења.

Линеарна функција – Говорити о линеарној функцији не уводећи општи појам функције. Детаљно обрадити линеарну функцију и њена својства и научити ученике да цртају графике и читају њихова својства.

Графичко представљање статистичких података – За примере статистичких података наведених у садржају програма бирати податке које ученици овог узраста разумеју и који за њих имају релевантно значење: школске оцене и просеци, резултати медицинских мерења и сличне податке из свакодневног живота.

Системи линеарних једначина с две непознате. – Ученици треба да упознају линеарну једначину с две непознате, график једначине с две непознате

(права) и појам система једначина; они треба да знају да је график једначине $ax + by + c = 0$, где је $a \neq 0$ или $b \neq 0$ права и да умеју да нацртају тај график. Графички приказ и интерпретација система линеарних једначина с две непознате имају значајну улогу. Решавати једноставније облике система методама замене и супротних коефицијената.

У изучавању линеарних једначина с једном непознатом и система линеарних једначина значајну пажњу треба посветити у њиховој примени на решавању разних једноставних проблема.

Неопходно је да се осмишљеним планирањем наставе изврши понављање и повезивање градива наставних садржаја из претходних разреда и „текућег“ градива, при чему посебну пажњу треба обратити на усвојене стандарде постигнућа ученика на крају обавезног образовања. То би допринело да ученици на крају основне школе имају заокругљена и систематизирана математичка знања. Такође, пожељно је повезати наставне садржаје предмета математика са наставним садржајима других предмета у сарадњи са колегама који предају те предмете.

Додатна настава

Садржаји додатне наставе морају, пре свега, бити везани за садржаје овог разреда и на тај начин бити њихова интензивнија обрада. Уз то, могу да се изаберу и све друге занимљиве теме водећи рачуна да су битно садржајне. Препоручује се да руководиоци стручних већа контактирају добро афирмисане стручне институције, као што су Друштво математичара Србије, Математичка гимназија, КММ "Архимедес" итд.

БИОЛОГИЈА

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе биологије јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и научну писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да усвајањем образовно-васпитних садржаја развијају знања, вештине и умења из области екологије и заштите животне средине, уз примену концепта одрживог развоја.

Задаци наставе биологије су:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе биологије, сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе биологије буду у пуној мери реализовани
- упознавање еколошких појмова,

- образовање за животну средину,
- развијање потреба и могућности личног ангажовања у заштити животне средине,
- усвајање и примена принципа одрживости, етичности и права будућих генерација на очувану животну средину.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- упознају појам биолошке разноврсности и њен значај за опстанак и еволуцију живота на Земљи;
- науче и схвате нивое организације живог света у природи;
- упознају предмет истраживања екологије и њен значај;
- упознају компоненте животне средине;
- упознају еколошке факторе и њихов значај за живи свет;
- схвате основне односе исхране и повезаност живих бића у ланцима исхране;
- схвате узајамне односе живих бића и животне средине и динамику односа материје и енергије;
- схвате значај еколошке равнотеже за одржавање екосистема;
- упознају основне типове екосистема и животне услове у њима;
- стекну знања у вези са изворима и последицама угрожавања животне средине - екосистема;
- упознају глобалне последице загађивања животне средине;
- упознају појам и концепцију одрживог развоја;
- разумеју улогу и значај личног ангажовања у заштити животне средине;
- упознају природне ресурсе, њихову ограниченост и значај рационалног коришћења;
- изграде ставове, развијају знања и умења неопходна за заштиту животне средине и допринос одрживом развоју;
- развијају еколошку, здравствену и културу живљења.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I. УВОД

Биолошка и културна еволуција човека.
 Услови живота на Земљи.
 Разноврсност живог света. Биодиверзитет.
 Нивои организације живог света.

II. ЕКОЛОГИЈА И ЖИВОТНА СРЕДИНА

Предмет истраживања, историјски развој и значај екологије.

Животна средина – појам и компоненте.

Животно станиште - биотоп.

Услови живота у станишту - еколошки фактори.

Однос организама и животне средине (адаптације, животне форме).

Популација – основне одлике.

Животна заједница и њена организација (еколошка ниша, просторна и временска организација).

Екосистем – основни процеси који се одвијају у екосистему. Односи исхране. Пренос енергије и кружење супстанце (материје).Развој екосистема (сукцесије).

Основни биоми на Земљи. Биосфера.

III. УГРОЖАВАЊЕ, ЗАШТИТА И УНАПРЕЂИВАЊЕ ЕКОСИСТЕМА - ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Разноврсност и структура екосистема (природни и антропогени).

Екосистеми копнених вода; загађивање и могућности заштите.

Екосистеми мора; загађивање и могућности заштите.

Шумски екосистеми; угроженост и могућности заштите.

Травни екосистеми; угроженост и могућности заштите.

Антропогени екосистеми (агроекосистеми и урбани екосистеми); угроженост и могућности заштите.

Активност: Уочавање разноврсности и структуре екосистема у непосредном окружењу.

Угрожавање и заштита биодиверзитета.

Категорије заштићених природних добара (национални и међународни ниво).

Црвене књиге флоре и фауне.

Угрожавање и заштита културних добара.

Унапређивање животне средине – значај и могућности.

Пројекат: Истраживање стања угрожености животне средине у непосредном окружењу.

Активност: Примери позитивног и негативног утицаја антропогеног фактора на животну средину.

Активност: Посета једном заштићеном природном добру.

IV. ГЛОБАЛНЕ ПОСЛЕДИЦЕ ЗАГАЂИВАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Климатске промене. Ефекат стаклене баште.

Оштећење озонског омотача.

Киселе кише. Сушење шума.

Ерозија земљишта. Ширење пустиња.
Нестајање биљних и животињских врста.
Пројекат: Глобалне последице загађивања животне средине (претраживање интернет страна, научних часописа ...).

V. ЖИВОТНА СРЕДИНА И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

Концепт одрживог развоја.
Право на информисаност и учешће јавности у доношењу одлука у вези заштитне животне средине.
Природни ресурси – одрживо коришћење.
Енергетска ефикасност.
Активност: Процена примене неких облика енергетске ефикасности.
Отпад и рециклажа.
Активност: Конкретан допринос селекцији отпада.
Дебата на тему: Информисаност и учешће младих у заштити животиња (добробит животиња).

VI. ЖИВОТНА СРЕДИНА, ЗДРАВЉЕ И КУЛТУРА ЖИВЉЕЊА

Право на здраву животну средину.
Савремен начин живота и здравље (бука, брза храна, дувански дим...).
Култура живљења (еколошка култура).
Активност: Организација и реализација разних активности унапређивања заштите животне средине и културе живљења.
Обнављање и систематизација садржаја наставног програма петог, шестог, седмог и осмог разреда (провера знања дефинисаних образовним стандардима за крај обавезног образовања).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Садржаји програма наставе биологије који обухватају екологију и заштиту животне средине логички су распоређени у шест тематских целина: Увод, Екологија и животна средина, Угрожавање, заштита и унапређивање екосистема - животне средине, Глобалне последице загађивања животне средине, Животна средина и одрживи развој и Животна средина, здравље и култура живљења.

Наведени садржаји програма, поред основног теоријског приступа, поседују и активан приступ који је усмерен практичној реализацији заштите животне средине са бројним активностима и пројектима у учионици и у непосредном окружењу. Овако конципиран програм даје велику креативну слободу наставницима и ученицима да га, сходно условима, могућностима и времену реализују.

Улога наставника је да уз примену интерактивне наставе развија одговоран однос према животној средини и усмерава интересовање ученика у покушају да самостално организују активности и реализују пројекте.

Нивои постигнућа знања, вештина и умења ученика захтев су дефинисаних образовних стандарда знања за крај обавезног образовања. Професионално искуство и адекватно ангажовање наставника у раду са ученицима допринеће остваривању захтева дефинисаних образовним стандардима.

Концепција програма пружа широке могућности за примену различитих наставних метода, као и употребу информационих технологија. Избор наставних метода зависи од циља и задатака наставног часа, психофизичких и менталних способности ученика, расположивих наставних средстава и учила, као и опремљености кабинета. Избор облика рада препуштен је наставнику.

Приликом израде планова рада (глобалног и оперативног) неопходно је предвидети 60% часова за обраду новог градива и 40% за друге типове часова.

Наставник за припрему рада на часу треба да користи уџбеник одобрен од Министарства просвете и најновију стручну литературу.

ХЕМИЈА

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе хемије јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и научну писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и

- развијање функционалне хемијске писмености;
- разумевање промена и појава у природи на основу стечених знања о хемијским појмовима, теоријама, моделима и законима;
- оспособљавање ученика за комуницирање коришћењем хемијских термина, хемијских симбола, формула и једначина;
- развијање способности за извођење једноставних хемијских истраживања;
- развијање способности за решавање теоријских и експерименталних проблема;
- развијање логичког, апстрактног и критичког мишљења;
- осамостаљивање ученика за тражење и коришћење релевантних информација у различитим изворима (уџбеник, научнопопуларни чланци, Интернет);
- развијање свести о важности одговорног односа према животној средини, одговарајућег и рационалног коришћења и одлагања различитих супстанци у свакодневном животу;
- подстицање ученичке радозналости, потребе за сазнавањем о својствима супстанци у окружењу и позитивног односа према учењу хемије;

- развијање свести о сопственим знањима и способностима и даљој професионалној оријентацији.

Задаци наставе хемије јесу:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе хемије сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе хемије буду у пуној мери реализовани;
- омогућавање ученицима да разумеју предмет изучавања хемије;
- омогућавање ученицима да сагледају значај хемије у свакодневном животу, за развој различитих технологија и развој друштва уопште;
- омогућавање ученицима да разумеју научни метод којим се у хемији долази до сазнања;
- оспособљавање ученика да користе језик хемије као науке: да знају хемијску терминологију и да разумеју квалитативно и квантитативно значење хемијских симбола, формула и једначина;
- стварање наставних ситуација у којима ће ученици до сазнања о својствима супстанци и њиховим променама долазити на основу демонстрационих огледа или огледа које самостално изводе, и развијати при том аналитичко и критичко мишљење;
- стварање наставних ситуација у којима ће ученици развијати експерименталне вештине, правилно и безбедно, по себе и друге, руковати лабораторијским прибором, посуђем и супстанцама;
- оспособљавање ученика за извођење једноставних истраживања;
- стварање ситуација у којима ће ученици примењивати теоријско знање и експериментално искуство за решавање теоријских и експерименталних проблема;
- стварање ситуација у којима ће ученици примењивати знање хемије за тумачење појава и промена у реалном окружењу;
- омогућавање ученицима да кроз једноставна израчунавања разумеју квантитативни аспект хемијских промена и његову практичну примену.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

НЕМЕТАЛИ, ОКСИДИ НЕМЕТАЛА И КИСЕЛИНЕ (13)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- зна о заступљености неметала у природи, у елементарном виду и у једињењима;
- разуме основна физичка и хемијска својства важнијих представника неметала (водоника, кисеоника, сумпора, азота и угљеника);
- повезује структуру атома неметала са њиховим својствима и положајем у Периодном систему елемената;

- зна која својства неметала одређују њихову практичну примену;
- зна да неметали реагују са кисеоником и граде оксиде;
- саставља формуле оксида неметала применом знања о валенци неметала;
- зна да оксиди неметала, који реагују са водом, са њом граде киселине;
- примењује знање да је валенца неметала иста у киселини и одговарајућем оксиду;
- уме да докаже киселине помоћу индикатора.

Садржаји: (6+5+2)

Заступљеност неметала у природи и њихова основна физичка својства.

Водоник, његова својства и примена.

Кисеоник, његова својства и примена.

Сумпор, његова својства и примена. Сумпор(IV)-оксид, сумпор (VI)-оксид, сумпорна киселина и примена.

Азот, његова својства и примена. Азот(V)-оксид, азотна киселина и примена. Амонијак, његова својства и примена.

Угљеник, његова својства и примена. Угљеник(II)-оксид. Угљеник(IV)-оксид, угљена киселина и примена.

Демонстрациони огледи

Добијање и испитивање својстава водоника и кисеоника. Добијање сумпор(IV)-оксида, реакција насталог оксида са водом и испитивање својстава настале киселине помоћу лакмус-хартије. Демонстрација правилног начина разблаживања концентроване сумпорне киселине. Добијање угљеник(IV)-оксида и испитивање његових својстава (не подржава горење, густина у односу на ваздух).

Вежба I: Физичка својства неметала

Испитивање физичких својстава неметала (агрегатно стање, растворљивост у води и неполарном растварачу).

Вежба II: Оксиди неметала и њихова својстава. Испитивање киселости

Добијање сумпор(IV)-оксида и испитивање његовог утицаја на биљне пигменте. Доказивање киселости неорганских киселина помоћу лакмус-хартије.

Упутство за реализацију наставне теме

У оквиру теме потребно је да ученици сазнају који су најзаступљенији неметали у неживој и живој природи и да уоче сличности и разлике у заступљености. На основу знања стеченог у седмом разреду о структури атома која условљава реактивност елемената и начин њиховог међусобног повезивања

(хемијска веза), ученици закључују у ком виду се неметали налазе у природи (у елементарном виду или у виду једињења).

Демонстрациони огледи и лабораторијске вежбе омогућавају ученицима да уоче физичка својства неметала (агрегатно стање, растворљивост у води и неполарним растварачима).

Приликом посматрања демонстрационих огледа за добијање водоника и кисеоника, ученике питањима усмеравају и подстицати да уочавају својства ових гасова на основу начина прикупљања (прикупљање изнад воде указује на малу растворљивост у води). Посматрајући испитивање својстава водоника, ученици уочавају начине којима се манипулише гасовима и уче о мерама опреза приликом руковања запаљивим гасовима.

Упознајући кроз огледе својства кисеоника и неметала, ученици треба да науче да је важно хемијско својство кисеоника грађење оксида. Другим речима, они формирају знање о томе да је кисеоник неопходан реактант у реакцијама сагоревања. Упутно је алотропске модификације први пут споменути код кисеоника и, касније, код угљеника.

Ученици треба да разликују оксиде неметала који не реагују са водом (на пример, CO) од оних који са водом граде киселине.

Киселост неорганских киселина ученици доказују помоћу индикатора. При томе, могу упоредо доказивати киселост њима познатих киселина из свакодневног живота (сирћетна киселина, лимунска киселина). Појам индикатора треба увести при испитивању својстава раствора насталог у реакцији између сумпор(IV)-оксида и воде.

На сваком часу на коме се изучавају оксиди и киселине, ученике подстицати да пишу формуле оксида и киселина. Уз тривијалне називе оксида и називе киселина, дати и њихове називе по анјонској номенклатури.

Веома је важно да се на примерима укаже на практичан значај изучаваних киселина у свакодневном животу.

У првој вежби (испитивање физичких својстава неметала), зависно од опремљености школе, могу се поред сумпора, испитивати и својства других неметала.

МЕТАЛИ, ОКСИДИ МЕТАЛА И ХИДРОКСИДИ (БАЗЕ) (8)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- зна о заступљености метала у природи, у елементарном виду и у једињењима;
- разуме основна физичка својства метала;
- повезује структуру атома метала са њиховим својствима и положајем у Периодном систему елемената;
- разликује својства хемијски изразитих метала од технички важних метала;
- зна својства метала која одређују њихову практичну примену;
- зна да метали у реакцији са кисеоником граде оксиде метала;

- саставља формуле оксида метала применом знања о валенци метала;
- зна да оксиди метала, који реагују са водом, са њом граде хидроксиде (базе);
- зна да је валенца метала иста у хидроксиду и одговарајућем оксиду;
- зна да је хидроксидна група једновалентна;
- саставља формуле хидроксида на основу валенце метала;
- уме да помоћу индикатора докаже базна својства раствора хидроксида;
- зна да у реакцији неких метала са киселинама настаје водоник;
- зна да су метали подложни корозији и поступке заштите од корозије;
- зна да се легирање врши у циљу добијања материјала са својствима погодним за одређену намену.

Садржаји: (4+3+1)

Заступљеност метала у природи и њихова основна физичка својства.

Калцијум. Калцијум-оксид и калцијум-хидроксид, својства и примена.

Гвожђе, алуминијум, бакар – својства на којима се заснива примена ових метала. Корозија метала. Гвожђе(III)-оксид, алуминијум-оксид. Легуре које се најчешће примењују (бронза, месинг, челик, дуралуминијум, силумини).

Демонстрациони огледи

Реакција метала друге групе Периодног система елемената са водом. Реакција оксида метала друге групе са водом и испитивање својстава насталог раствора помоћу лакмус-хартије. Испитивање корозије гвожђа у различитим условима.

Вежба III: Физичка својства метала. Реакција метала са киселинама

Испитивање проводљивости топлоте и електрицитета, као и магнетичности неких метала. Упоредивање тврдоће и густине гвожђа, алуминијума и бакра.

Реакција разблажене сумпорне киселине са магнезијумом и гвожђем.

Упутство за реализацију наставне теме

Обраду садржаја ове теме започети разматрањем заступљености метала у природи и повезивањем са заступљеношћу неметала. Такође, потребно је подстицати ученике да повезују видове налажења метала у природи (у елементарном виду или у виду једињења) са структуром атома, односно реактивношћу метала.

Физичка својства метала се обрађују у прегледу. Хемијска својства типичних метала изучавају се на примеру калцијума. Ако школа нема калцијум, добијање оксида и хидроксида може се показати на примеру магнезијума, уз указивање на сличност (и разлике) у хемијским својствима магнезијума и калцијума. Поред тога, важно је подсетити ученике на градиво седмог разреда и

подстицати их да повезују положај метала у групи и периоди Периодног система елемената са његовом реактивношћу.

У оквиру треће вежбе ученици испитују основна физичка својства метала (агрегатно стање, боја, проводљивост електричне струје и топлоте, магнетичност). Такође, испитују понашање метала са разблаженом сумпорном киселином и проширују своје знање тиме да је важно својство киселина реакција са металима.

На основу огледа ученици уочавају да заједничка својства метала нису подједнако изражена код свих метала. Они треба да науче да је кисеоник неопходан реактант за реакције оксидације метала, као што су рђање и сагоревање, и да упоређују тежњу различитих метала да подлежу том типу реакције. Демонстрационим огледом показати да брзина корозије зависи од услова (под водом, на додирној површини воде и ваздуха, у ваздуху). Такође, потребно је указати на то да оксиди неких метала са водом граде хидроксиде, а неки не реагују са водом (гвожђе(III)-оксид и алуминијум-оксид). Добијање хидроксида ових метала у реакцији између њихових соли и хидроксида елемената прве групе може се демонстрирати касније у оквиру насатвне теме: Соли.

СОЛИ (5)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- усвоји знања о појму соли;
- саставља формуле соли на основу валенце метала и валенце киселинског остатка;
- саставља формуле соли на основу назива соли и обрнуто;
- зна да соли могу настати у хемијским реакцијама: киселине и базе, метала и киселине, киселог оксида и базе;
- уочава међусобну повезаност оксида, киселина, хидроксида и соли;
- предвиђа производе реакција у којима учествују хемијски елементи и једињења која су представници одређених класа неорганских једињења;
- зна о заступљености натријум-хлорида и калцијум-карбоната у природи;
- зна о значају и примени важних соли.

Садржаји: (3+1+1)

Соли. Формуле и називи соли. Добијање соли.

Физичка својства соли (агрегатно стање, растворљивост). Хемијске реакције соли (реакције са киселинама, базама и солима).

Примена соли.

Демонстрациони огледи

Реакција неутрализације хлороводоничне киселине и раствора натријум-хидроксида. Реакција између метала и киселине.

Хемијске реакције соли: између калцијум-карбоната и хлороводоничне киселине, раствора гвожђе(III)-хлорида и натријум-хидроксида, раствора сребро-нитрата и натријум-хлорида.

Вежба IV: Добијање соли и утврђивање растворљивости соли

Припремање раствора олово(II)-нитрата, калијум-јодида, натријум-сулфата и баријум-хлорида. Добијање олово(II)-јодида и баријум-сулфата.

Доказивање угљеник(IV)-оксида и настајање калцијум-карбоната.

Упутство за реализацију наставне теме

Наставник планира наставне ситуације у којима ученици вежбају састављање формула соли киселина које су обрађене у теми Неметали, оксиди неметала и киселине.

На примеру припремања физиолошког раствора, тему Соли повезати са темом Хомогене смеше – раствори односно са квантитативним саставом раствора, што је обрађивано у седмом разреду. Ученици треба да знају својства, примену и добијање кухињске соли. Корелација са наставом географије може се остварити указивањем на условљеност облика кречњачког рељефа својствима калцијум-карбоната и калцијум-хидрогенбоната. Повезивање са свакодневним животом може се остварити указивањем на тврдоћу воде, састав минералних вода, деминерализацију воде итд.

У оквиру ове теме, ученицима се може показати како се из соли могу добити хидроксиди метала чији оксиди не реагују са водом. Такође, ученици проширују знање о киселинама још једним њиховим својством да реагују са солима угљене киселине уз издвајање угљеник(IV)-оксида.

На крају обраде теме кроз различите примере (обухватајући и оне обрађене у првој и другој теми) указати на међусобну повезаност класа неорганских једињења и тако систематизовати усвојена знања о својствима оксида, киселина, хидроксида и соли.

ЕЛЕКТРОЛИТИЧКА ДИСОЦИЈАЦИЈА КИСЕЛИНА, ХИДРОКСИДА И СОЛИ (3)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разуме како под утицајем поларних молекула воде дисосују киселине, хидроксиди и соли;
- зна да киселине у води дају као позитивне јоне H^+ јоне;
- зна да у воденим растворима база постоје хидроксидни јони, OH^- ;
- разуме да је реакција неутрализације реакција између H^+ и OH^- јона;
- разуме да се доказивање кисело-базних својстава раствора помоћу индикатора заснива на постојању одређених јона у раствору;
- познаје рН-скалу и на основу рН-вредности разврстава растворе у киселе, базне и неутралне.

- разуме међусобну повезаност оксида, киселина, хидроксида и соли.

Садржаји: (2+1+0)

Електролитичка дисоцијација киселина, хидроксида и соли.
Мера киселости раствора – рН-скала.

Демонстрациони огледи

Електропроводљивост дестиловане воде, хлороводоничне киселине, раствора натријум-хидроксида и раствора натријум-хлорида.

Доказивање базних својстава воденог раствора амонијака.

Упутство за реализацију наставне теме

Циљ разматрања садржаја у оквиру ове теме је уопштавање и систематизација знања о киселинама, хидроксидима и солима. Појам киселина, хидроксида и соли дефинише се на основу Аренијусове теорије електролитичке дисоцијације. Примерима дисоцијације киселина и хидроксида у води обухватити и оне киселине и хидроксиде који нису обрађивани у оквиру прве две теме, као што су, на пример, хлороводонична киселина и натријум-хидроксид.

Ученике информисати о рН-скали као начину за исказивање киселости раствора и илустровати примерима из свакодневног живота (средства за одржавање хигијене, козметички препарати, прехранбени производи, телесне течности). Ученици процењују рН-вредност помоћу универзалне индикаторске хартије.

На часу утврђивања посветити пажњу састављању формула и извођењу назива киселих соли, на пример, натријум-хидрогенкарбоната и натријум-хидрогенсулфата.

УВОД У ОРГАНСКУ ХЕМИЈУ (2)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- зна да су једињења угљеника, изузев оксида, угљене киселине и њених соли (карбоната и хидрогенкарбоната) органска једињења;
- зна да су угљеникови атоми у молекулима органских једињења четворвалентни;
- разуме да се угљеникови атоми могу међусобно повезивати у отворене и затворене низове (прстенове), да веза између атома угљеника може бити једнострука, двострука и трострука, те да је то узрок многобројности органских једињења;
- разуме да угљеникови атоми у молекулима органских једињења могу бити повезани и са атомима других елемената једноструком, двоструком или троструком везом.

Садржаји: (1+1+0)

Својства атома угљеника. Многобројност органских једињења. Општа својства органских једињења, разлике у односу на неорганска једињења.

Демонстрациони огледи

Упоредивање својстава органских и неорганских једињења:

- растворљивост у води (натријум-хлорид, скроб, бензин, уље);
- понашање при загревању (натријум-хлорид и скроб).

Доказивање угљеника у органским супстанцама.

Упутство за реализацију наставне теме

У оквиру ове теме, ученици уочавају разлике у својствима органских и неорганских једињења. Формирају знање о томе да у састав свих органских једињења улази угљеник и повезују могућност грађења великог броја органских једињења са структуром угљениковог атома.

УГЉОВОДОНИЦИ (12)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разликује алкане, алкене и алкине на основу молекулске и структурне формуле и на основу назива;
- разуме структурну изомерију;
- зна физичка својства угљоводоника (растворљивост, агрегатно стање на собној температури);
- зна да угљоводоници подлежу реакцији сагоревања у којој се ослобађа топлота;
- разуме разлике у структури и реактивности засићених и незасићених угљоводоника, односно да двострука веза у молекулима алкена и трострука веза у молекулима алкина условљава њихова хемијска својства;
- разуме основне хемијске реакције алкана (супституција), алкена и алкина (адиција);
- зна да су главни природни извори угљоводоника нафта и земни гас;
- зна важније деривате нафте (бензин, петролеум, дизел уље, уље за подмазивање и асфалт) и да су то смеше једињења сличних физичких и хемијских својстава.

Садржаји: (7+4+1)

Елементарни састав, подела и физичка својства угљоводоника.

Засићени угљоводоници (алкани) и незасићени угљоводоници (алкени и алкини).

Хемијска својства угљоводоника (сагоревање, супституција, адиција).
Ароматични угљоводоници. Бензен.
Нафта и земни гас – извори угљеникових једињења и енергије.
Полимери.

Демонстрациони огледи

Испитивање растворљивости и сагоревање n-хексана (медицински бензин).
Разликовање засићених и незасићених ацикличних угљоводоника (реакција са калијум-перманганатом).

Вежба V: Састављање модела молекула угљоводоника

Састављање модела молекула, писање структурних формула и давање назива угљоводоницима.

Упутство за реализацију наставне теме

Учење о угљоводоницима започети истицањем њиховог значаја и практичне примене. Да би ученици овладели писањем структурних и рационалних структурних формула, омогућити им да претходно састављају и посматрају моделе молекула угљоводоника. Именовање угљоводоника показати на неколико једноставних примера, укључујући и именовање изомера. Појам изомера повезати са раније истакнутом чињеницом да се одређен број угљеникових атома међусобно може повезивати на различите начине.

Разлике у реактивности алкана, алкена и алкина објаснити на основу разлике у структури молекула ових једињења. Хемијска својства засићених и незасићених угљоводоника треба обрадити упоредо, што омогућава сагледавање њихове сличности (сагоревање) и различитости (супституција, адиција).

Од хемијских својстава угљоводоника навести она која омогућавају практичну примену угљоводоника:

- сагоревање – употреба угљоводоника као извора енергије (земни и рафинеријски гас, бензин, дизел гориво, мазут);
- реакције супституције и адиције – од угљоводоника се може добити мноштво једињења различите практичне намене која, поред атома угљеника и водоника, садрже и атоме других елемената (на пример, производња пластичних маса, тефлона, фреона, боја, инсектицида...).

Ароматичне угљоводонике обрадити на информативном нивоу, указујући на њихову слабу реактивност и токсичност.

Учећи о дериватима нафте, важно је да ученици уоче да су производи фракционе дестилације (кондензације) и даље смеше угљоводоника.

Реакцију полимеризације представити као реакцију у којој се од реактаната, одређених својстава (на пример, гасовито агрегатно стање), добијају супстанце са новим својствима (чврсто агрегатно стање). Нагласити практичну примену различитих полимера.

ОРГАНСКА ЈЕДИЊЕЊА СА КИСЕОНИКОМ (9)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разуме да је функционална група део молекула који условљава физичка и хемијска својства једињења;
- зна функционалну групу алкохола и како се алкохоли именују;
- разуме како хидроксилна група одређује физичка и хемијска својства алкохола;
- зна о добијању етанола алкохолним врењем;
- разуме основна физичка и хемијска својства етанола;
- зна о практичној примени алкохола (метанола, етанола, гликола и глицерола);
- зна о штетном дејству етанола на људски организам (алкохолизам), и о токсичности метанола;
- зна функционалну групу карбонилних једињења;
- зна да оксидацијом примарних алкохола настају алдехиди, а секундарних алкохола кетони;
- зна о практичној примени карбонилних једињења (метанала и пропанона);
- зна функционалну групу карбоксилних киселина и како се карбоксилне киселине именују;
- разуме како карбоксилна група одређује физичка и хемијска својства карбоксилних киселина;
- зна да оксидацијом етанола може настати етанска киселина;
- зна о практичној примени карбоксилних киселина;
- зна које се карбоксилне киселине називају масне киселине;
- зна да у реакцији алкохола и карбоксилних киселина настају естри и како се настали естри именују;
- разуме физичка својства естара.

Садржаји: (5+3+1)

Алкохоли.

Карбоксилне киселине. Масне киселине.

Естри.

Демонстрациони огледи

Добијање алкохола алкохолним врењем.

Доказивање киселости карбоксилних киселина.

Лабораторијско добијање и испитивање својстава етилetanoата.

Вежба VI: Физичка и хемијска својства органских једињења са кисеоником

Испитивање растворљивости алкохола и карбоксилних киселина са различитим бројем атома угљеника у молекулу.

Реакција етанске и лимунске киселине са натријум-хидрогенкарбонатом.

Упутство за реализацију наставне теме

Ученици уочавају да су својства органских једињења са истим бројем угљеникових атома различита, у зависности од функционалне групе. Такође, уче именовање органских једињења према функционалној групи коју садрже и повезују одређену функционалну групу у молекулу са својствима једињења. Уз називе једињења према IUPAC номенклатури навести и тривијалне називе представника органских једињења са кисеоником.

Карбонилна једињења упутно је обрадити као оксидационе производе одговарајућих алкохола, уз указивање на практични значај метанала (формалдехида) и пропанона (ацетона). Поред примене у свакодневном животу, потребно је нагласити важност органских једињења са кисеоником као индустријских сировина. Ученицима треба указати на штетно физиолошко деловање алкохола и проблем алкохолизма. У корелацији са наставом биологије, ученици могу самостално, из различитих извора, да прикупљају информације о утицају алкохола на организам.

Током обраде наставних садржаја о карбоксилним киселинама, ученици уочавају сличности и разлике у својствима неорганских и органских киселина.

БИОЛОШКИ ВАЖНА ОРГАНСКА ЈЕДИЊЕЊА (12)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- зна шта су масти и уља и њихова физичка својства;
- препознаје формуле триацилглицерола као главних састојака масти и уља;
- разуме основна хемијска својстава масти и уља (реакције хидрогенизације и сапонификације);
- зна да се детерџенти по хемијском саставу и својствима разликују од сапуна, али да је принцип уклањања нечистоћа исти;
- зна о значају и улози масти и уља у живим бићима;
- зна шта су угљени хидрати и о њиховом значају и улози у живим бићима;
- разуме физичка својства угљених хидрата;
- разликује према сложености моносахарида, дисахарида и полисахарида и зна да хидролизом дисахарида и потпуном хидролизом полисахарида настају моносахариди;
- разликује сахарозу од инвертног шећера;
- разуме да су различита својства и биолошка функција скроба и целулозе последица разлика у њиховој хемијској структури;
- зна о практичној примени угљених хидрата (на пример, да се хартија прави од целулозе; да је памук, по хемијском саставу, целулоза);

- зна да молекули аминокиселина садрже карбоксилну и аминок групу;
- зна да су протеини природни полимери протеинских аминокиселина;
- зна да се есенцијалне аминокиселине морају уносити храном;
- зна о значају и улози протеина у живим бићима;
- наводи животне намирнице богате мастима и уљима, угљеним хидратима и протеинима;
- зна да се неки витамини растварају у води, а неки у мастима, што је условљено њиховом хемијском структуром;
- зна о значају и улози витамина у људском организму.

Садржаји: (7+4+1)

Маси и уља.

Угљени хидрати у прегледу: моносахариди (глукоза и фруктоза), дисахариди (сахароза), полисахариди (скроб и целулоза).

Аминокиселине. Протеини.

Витамини.

Демонстрациони огледи

Сапонификација маси – сапуни.

Вежба VII: Маси и уља

Испитивање растворљивост маси и уља и угљених хидрата у води.

Доказивање скроба.

Денатурација протеина.

Упутство за реализацију наставне теме

У оквиру теме не треба инсистирати на писању структурних формула триацилглицерола, већ на познавању својстава ових једињења и њихових смеша. Неопходно је да ученици знају о својствима, биолошком и техничком значају маси и уља, као и о примени ових једињења као сировина или полупроизвода у даљој хемијској преради, на пример, добијање маргарина из уља и производња сапуна. Енергетска улога маси и уља у живим бићима и њихов значај за правилну исхрану, као и значај незасићених масних киселина за исхрану, могу да се обраде кроз самосталне радове ученика.

У корелацији са наставом биологије ученици уче да глукоза, као основни извор енергије за жива бића, настаје процесом фотосинтезе. Потребно је ученицима хемијском једначином приказати процес фотосинтезе, да би сагледали да од једноставних неорганских молекула, угљеник(IV)-оксида и воде, под одређеним условима, настају сложени молекули органског једињења (глукозе). Грађење полисахарида треба представити као начин да се енергија складишти. Треба указати на градивну и заштитну улогу целулозе у биљкама. Потребно је истаћи да су скроб и целулоза природни полимери изграђени различитим везивањем истих

моносахаридних јединица. На том примеру ученици могу да уоче како разлика у структури доводи до разлике у својствима.

Важно је да се укаже на широку заступљеност угљених хидрата у природи и њихову примену у свакодневном животу: сахарозе у прехранбеној индустрији, скроба у прехранбеној и фармацеутској индустрији, памука и целулозе у текстилној индустрији....

На примеру сахарозе и инвертног шећера обновити разлику између једињења и смеша, а кристализацију меда представити као кристализацију презасићеног раствора.

Аминокиселине представити као једињења која у свом молекулу садрже две функционалне групе: карбоксилну и амино групу. Настајање пептидне везе, као функционалне групе полипептида и протеина, објаснити као реакцију амино групе једне аминокиселине са карбоксилном групом друге аминокиселине. Важно је указати на значење појмова: аминокиселина, α -аминокиселина, протеинска аминокиселина и есенцијалне аминокиселине. Од највеће важности је, у корелацији са наставом биологије, ученицима указати на биолошки значај протеина, њихову градивну и каталитичку функцију у организму. Значај протеина за правилну исхрану може се обрадити кроз самосталне радове ученика. Посебну пажњу посветити огледима денатурације протеина под дејством топлоте и киселина.

У оквиру теме ученици треба да науче да се исхраном уноси шест главних врста супстанци неопходних људском организму (протеини, угљени хидрати, масти и уља, витамини, минерали и вода), о важности правилне исхране, као и о поремећајима исхране. У складу са тим, целисходно је и функционално упутити их да из различитих извора пронађу информације о важности витамина (и минерала), као и о намирницама у којима се налазе наведене супстанце.

ХЕМИЈА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ (4)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- зна о значају безбедног поступања са супстанцама и значају правилног складиштења;
- зна о загађивачима (неорганским и органским супстанцама) ваздуха, воде и земљишта и мерама заштите.

Садржаји: (2+2+0)

Загађивачи ваздуха, воде и земљишта. Мере заштите.

Упутство за реализацију наставне теме

У оквиру теме ученици сазнају о неорганским и органским супстанцама – главним загађивачима ваздуха, воде и земљишта. У вези са тим, размотрити узроке

загађивања животне средине и, на основу својстава супстанци, размотрити њихов утицај на околину и жива бића, као и мере превенције.

Важно је истаћи допринос хемије за очување и унапређење квалитета животне средине кроз истраживање сложености хемије земље, вода у природи, атмосфере и биосфере, кроз развој нових реагенаса, метода и инструмената за детекцију и идентификацију опасних супстанци.

Један од часова за утврђивање и систематизацију садржаја ове наставне теме може се предвидети за израду мини-пројекта о заштити животне средине у локалним условима.

ДОДАТНИ РАД

Програм додатног рада обухвата проширивање и продубљивање садржаја редовне наставе хемије.

СЕДМИ РАЗРЕД

(Оријентациони садржаји програма)

Хемија и њен значај

Развој хемије као науке. Хемија у савременом животу.

Мерења у хемији: мерење масе, мерење запремине мензуром и пипетом.

Основни хемијски појмови

Методе раздвајања смеша. Раздвајање чврсто-чврсте смеше натријум-хлорида и јода сублимацијом и селективним растварањем. Хроматографија као метода раздвајања. Раздвајање зелене боје лишћа хроматографијом на колони од прах-шећера и раздвајање боје из фломастера кружном хроматографијом на папиру.

Хомогене смеше или раствори

Раствори – својства раствора: експериментална провера снижења температуре мржњења раствора натријум-хлорида у односу на воду. Растварање калијум-перманганата, никал(II)-сулфата, бакар(II)-сулфата и гвожђе(III)-хлорида у води и у раствору воденог стакла – „силикатни врт“. Колоидни раствори – растварање желатина (сол и гел стање).

Израчунавање масеног процентног садржаја у поступку разблаживања раствора и у поступку мешања раствора различитог садржаја.

Хемијске реакције и израчунавања на основу хемијских једначина

Основни типови хемијских реакција – синтеза алуминијум-јодида или цинк-јодида из елемената, електролиза воде и електролиза калијум-јодида у електрохемијској ћелији од кромпира.

Израчунавања на основу релација количина супстанце, маса супстанце и бројност честица. Експериментално одређивање Авогадровог броја.

Израчунавање на основу хемијских формула - израчунавање масеног елементарног процентног састава једињења.

Израчунавања на основу хемијских једначина, на основу односа количине, масе и броја честица учесника у хемијској реакцији.

Топлотни ефекти при физичким и хемијским променама супстанци: егзотермне и ендотермне реакције. Растварање натријум-хидроксида и растварање амонијум-хлорида у води.

ОСМИ РАЗРЕД

(Оријентациони садржаји програма)

Хемијски елементи и једињења

Добијање хлора реакцијом хлороводоничне киселине са калијум-перманганатом, или пиролузитом, микротехником.

Фосфор, његова својства и примена. Фосфор(V)-оксид, фосфорна киселина и примена. Добијање фосфор(V)-оксида и реакција насталог оксида са водом. Добијање амонијака и „амонијачни водоскок“.

Угљеник(IV)-оксид и симулација уређаја за гашење пожара. Добијање пенушавог освежавајућег пића.

Калијум и калијум-хидроксид, својства и примена. Упоредивање реактивности метала исте групе (реакција натријума и калијума са водом) и исте периоде (реакција калијума и калцијума са водом). Понашање метала (гвожђа, цинка и бакра) у реакцијама са разблаженим киселинама (хлороводоничном и азотном).

Испитивање физичких својстава олова и упоређивање са својствима других метала, на пример, алуминијума.

Корозија метала и заштита од корозије. Улога кисеоника у процесу корозије метала. Заштитне превлаке - галваностегија.

Класе неорганских једињења

Природни кисело-базни индикатори. Испитивање киселости раствора соковима од црвеног купуса, цвекле, воћа и цвећа.

Доказивање неких катјона: Ca^{2+} , Cu^{2+} и Fe^{3+}

Доказивање неких ањона: Cl^- , CO_3^{2-} и SO_4^{2-}

Тврдоћа воде. Стална и пролазна тврдоћа воде.

Увод у органску хемију

Експериментално доказивање угљеника и водоника у органским једињењима (скроб и етанол).

Угљоводоници

Течни угљоводоници као неполярни растварачи – раставрање јода и масти у медицинском бензину (n-хексану или петрол-етру). Разликовање алкана и алкена у реакцији са раствором калијум-перманганата и бромном водом. Сагоревање угљоводоника као егзотермна реакција.

Органска једињења са кисеоником

Раздвајање етанола и воде. Акролеинска проба – дехидратација глицерола. Добијање антифриза мешањем глицерола и воде. Израчунавање масеног елементарног процентног састава у кисеоничним органским једињењима. Разликовање алдехида и кетона - Толенсова и Фелингова проба на формалдехид и ацетон.

Биолошки важна једињења

Добијање уља пресовањем или екстракцијом семенки сунцокрета. Уклањање непријатног мириса ужеглих масноћа екстракцијом слободних масних киселина помоћу раствора натријум-хидрогенкарбоната.

Реакција глукозе и фруктозе са Толенсовим и Фелинговим реагенсом.

Разликовање меда и сахарозе.

Доказивање скроба у намирницама једном пробом. Растварање целулозе и добијање вештачких целулозних влакана.

Доказивање сумпора и азота у протеинима.

Доказивање протеина у узорцима вуне, перја и беланцета ксантопротеинском реакцијом. Доказивање пептидне везе у протеину беланцета биуретском реакцијом.

Хемија животне средине - експериментални рад повезан са конкретним проблемима локалне средине.

У оквиру додатне наставе и слободних активности, осим предложених садржаја, у оквиру расположивог времена наставник може, у зависности од интересовања ученика, да обрађује и друге садржаје.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Садржаји наставе хемије у основној школи организовани су тако да се у седмом разреду уче основни појмови опште хемије, а у осмом разреду садржаји неорганске и органске хемије.

У седмом разреду садржај је организован у оквиру пет тема. У првој теми ученици усвајају знања о предмету изучавања хемије, о научном методу како хемичари долазе до сазнања и о примени и значају хемије у свакодневном животу за развој технологије и друштва.

У оквиру друге теме уводе се основни хемијски појмови који се у наредним темама даље развијају.

Циљ учења треће теме јесте сазнавање које честице изграђују супстанцу, на који начин се оне међусобно удружују и уређују и како су својства супстанце условљена њеном структуром.

У четвртој теми ученици детаљније уче о појму раствора, растворљивости и квантитативном изражавању састава раствора, уз функционално повезивање наведених појмова са свакодневним животом. Обрада раствора после обраде теме о структури супстанце омогућава разумевање процеса растварања на честичном нивоу, зашто се поларне супстанце растварају у поларним раставарчима и сл.

Пета тема обухвата детаљније разматрање хемијских промена, закона по којима се оне одвијају и квантитативног аспекта хемијских реакција. Тиме се омогућава овладавање квалитативним и квантитативним значењем једначина хемијских реакција. Као модел, могу послужити једначине реакције синтезе или анализе бинарних једињења. Критеријум за поделу хемијских реакција на реакције анализе и синтезе после учења о структури супстанце јаснији је јер се сложеност супстанци може поредити. У оквиру теме уводи се физичка величина количина супстанце и њена јединице мол, а важно је објаснити практични значај ове основне физичке величине и њене јединице за планирање хемијских реакција.

Наставни садржаји хемије за осми разред развијени су у девет тема. У оквиру прве две теме, ученици упознају заступљеност неметала и метала у природи. Видове налажења елемената у природи ученици сагледавају на основу структуре њихових атома и, према томе, реактивности елемената. У прегледу и путем огледа обрадити својства неметала, оксида неметала и киселина. Својства типичних метала изучавају се на примеру калцијума. Ученике стално подстицати да самостално састављају формуле оксида на основу знања валенце неметала, односно метала, као и да пишу формуле киселина и хидроксида.

Учење о солима у оквиру треће теме базирати на знању о јонским једињењима, стеченом у седмом разреду. И у оквиру ове теме ученике подстицати да самостално састављају формуле соли, те да науче о заступљености њима најпознатијих соли у природи, као и о значају и примени важних соли. На крају теме организовати систематизацију знања о саставу и својствима оксида, киселина, хидроксида и соли.

Циљ учења четврте теме јесте да ученици на основу теорије електролитичке дисоцијације уопште знање о својствима киселина, хидроксида и соли, тј. како својства зависе од структуре ових једињења. Ученици треба да науче о значају реакције неутрализације у индустријској производњи и у свакодневном животу.

Такође, потребно је да се информишу о рН-скали као начину исказивања киселости раствора.

Учећи градиво прве четири теме ученике стално треба подстицати да повезују садржаје ових тема. На пример, када уче о металима, они треба да уоче да неки метали реагују са киселинама уз издвајање водоника. Међусобна повезаност класа неорганских једињења може се сагледати на примерима реакција у којима настају соли. Поред тога, ученици могу уочити да киселине реагују са солима угљене киселине што је још једно важно хемијско својство киселина.

У оквиру четири наредне теме ученици уче о основним својствима органских једињења, по којима се разликују од неорганских, и о физичким и хемијским својствима неких класа органских једињења (угљоводоници, алкохоли, карбоксилне киселине и естри), укључујући и биолошки важна једињења.

У оквиру последње теме потребно је разморити узроке загађивања животне средине, како човек својим активностима томе доприноси и како се последице ових утицаја могу умањити. Полазећи од својстава разматраних неорганских и органских супстанци, неопходно је утврдити шта су загађивачи ваздуха, воде и земљишта. Такође, важно је истаћи допринос хемије за очување и унапређење квалитета животне средине.

Специфичност учења хемије огледа се у потреби да се хемијски појмови разматрају на три нивоа: макро нивоу, микро нивоу и симболичком нивоу. Значајно је планирати ситуације у којима се промене, које се макроскопски опажају у огледима тумаче на нивоу честица које изграђују супстанцу и то представља помоћу хемијских симбола, формула и хемијских једначина.

Формирање хемијских појмова требало би да буде резултат истраживачког приступа који обухвата: прикупљање података посматрањем или мерењем, представљање података на структуриран начин (табеларно), уочавање правилности међу подацима, формулисање објашњења и извођење закључака. Формирање хемијских појмова увек започињати повезивањем са примерима из свакодневног живота, као и са претходним знањем и искуством ученика. Такође, због апстрактне природе хемијских појмова, неопходно је да се њихово формирање заснује на огледима које демонстрира наставник или их ученици самостално изводе. Ако у школи не постоје супстанце предложене у програму за извођење демонстрационих огледа и лабораторијских вежби ученика, оне се могу заменити супстанцама доступним у продавницама и апотекама. За многе вежбе ученици могу донети различите материјале од куће. Да би ученици разумели својства супстанци, условљеност својстава структуром супстанце, промене којима супстанце подлежу и законе према којима се промене одвијају, њихове активности на часовима треба да буду различите. Активности планирати према оперативним задацима, наведеним уз сваку тему, имајући у виду знања и способности која се код ученика развијају. Те активности могу бити следеће:

- посматрање својстава супстанци и промена у огледу које наставник изводи;
- анализа резултата огледа и њихово повезивање са претходним експерименталним искуством и постојећим теоријским знањем;
- формулисање претпоставки;
- планирање огледа;

- извођење огледа уз безбедно руковање лабораторијским прибором, посуђем и супстанцама;
- бележење резултата огледа;
- формулисање објашњења за правилности уочене међу прикупљеним подацима;
- извођење закључака;
- дискутовање;
- претраживање и коришћење различите литературе;
- претраживање Интернета ради прикупљања информација;
- припремање извештаја о експерименталном раду;
- извештавање;
- прављење наставних средстава;
- решавање рачунских задатака, при чему се израчунавања могу повезати са експерименталним радом итд.

Приликом планирања часа поћи од оперативних задатака, према њима формулисати циљеве часа и изабрати методе које ће на датом садржају на најефикаснији начин омогућити ученицима да трајно формирају знања или вештине. То укључује планирање одговарајућих задатака, чијим ће испуњавањем највећи број ученика за расположиво време научити дати садржај.

Кроз учење хемије у основној школи сваки ученик треба да формира базичну хемијску писменост. Хемијски писмена особа поседује такво знање хемије које јој, потом, обезбеђује сагледавање и разумевање животног окружења, функционисање на личном и будућем професионалном и друштвеном плану. Она би требало да разуме својства материјала којима је окружена и које користи, да разуме како је употреба материјала одређена њиховим својствима и да, према томе, бира одговарајући материјал, као и да безбедно рукује различитим супстанцама. Хемијска писменост омогућује критичку процену информација из различитих извора и процену поузданости самих извора. Такво знање хемије омогућује, такође, и доношење различитих одлука, на пример, од ког произвођача купити одређени производ имајући у виду хемијски састав производа, уз критички однос према рекламним кампањама за производе.

Реализовањем наставних садржаја хемије ученици се подстичу на разумевање појава у природи и уче како се применом научног метода долази до сазнања у хемији. Такође, веома је важно истицати практичан значај тих сазнања у свакодневном животу, за развој технологије и, уопште, за развој друштва.

Ученичка постигнућа пратити на сваком часу и дати прилику ученицима да, применом различитих облика и метода утврђивања и проверавања знања, испоље свој напредак у учењу хемије. При томе, неопходно је имати у виду да начин проверавања и садржај обухваћен проверавањем одређују начин учења ученика, усмеравајући често њихову пажњу само на оне делове градива који су проверавањем обухваћени и на ниво знања који се од њих тражи. У складу са тим, приликом осмишљавања задатака за испитивање ученичких постигнућа, веома је важно утврдити да ли се тим задацима проверава ниво знања прецизиран у оперативним задацима и у којој се мери задацима подстиче формирање целовитог знања, односно формирање система појмова.

Проучавањем садржаја наставе хемије ученици развијају и комуникационе способности, способности да изнесу идеје, да наводе аргументе, да се оспособљавају за доношење одлука и преузимање одговорности. Истраживање у школској лабораторији (хемијском кабинету) као начин учења хемије, омогућава и подстиче развој наведених вештина. Ученици у таквим ситуацијама развијају способности да формулишу идеју у виду питања/проблема који се може истражити, да планирају, да се договарају, размењују знања и искуства, да извештавају о урађеном на јасан и структуриран начин.

Слободне активности

У оквиру слободних активности, окупљају се ученици који исказују повећано интересовање за хемију. Циљ слободних активности је подстицање и проширивање интересовања ученика за хемију, као и развој њихових склоности и способности у функцији професионалног опредељивања.

Групе за рад у оквиру слободних активности формирају се од десет до петнаест ученика, и могу се повећати при обради теоријских садржаја, или смањити приликом извођења неких хемијских експеримената. Значајна улога наставника у слободним активностима јесте да идентификује даровите ученике, прати и подстиче даровитост, и усмерава их у даљем професионалном развоју ка избору занимања у подручју хемије.

Облици рада у оквиру слободних активности могу да буду разноврсни: израда и презентација ученичких пројеката, обрада интересантних тема у виду предавања и презентације наставника или предавача по позиву, колаборативни рад ученика у поступку обраде актуелних тема из области хемијских аспеката угрожености и заштите животне средине, организоване кратке стручне екскурзије (посете хемијским фабрикама, постројењима за прераду воде и друго), неформална мини-такмичења кроз квизове знања, израда пригодних учила (збирке минерала, сировина, полупроизвода и финалних производа хемијске индустрије или израда једноставних модела и уређаја). Посебно место у слободним активностима заузимају ученички самостални хемијски експерименти, а важан задатак слободних активности јесте подстицање интересовања за хемијске експерименте као примарне изворе знања у хемији и развијање основних лабораторијских техника рада.

Теме које се обрађују у оквиру слободних активности могу да буду преузете из програма додатне наставе, уз могућност корекције у складу са наставниковом проценом и на основу ученичких интересовања.

ТЕХНИЧКО И ИНФОРМАТИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

Циљ наставе техничког и информатичког образовања у основној школи јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку, техничку и информатичку писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са

другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да се ученици упознају са техничко-технолошки развијеним окружењем, стекну основну техничку и информатичку писменост, развију техничко мишљење, техничку културу рада.

Задаци предмета су стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада наставе техничког и информатичког образовања сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе техничког и информатичког образовања буду у пуној мери реализовани, као и да ученици:

- стекну основно техничко и информатичко образовање и васпитање,
- стекну основна техничко-технолошка знања, умења, вештине и оспособљавају се за њихову примену у учењу, раду и свакодневном животу,
- сазнају основни концепт информационо-комуникационих технологија (ИКТ),
- сазнају улоге ИКТ у различитим струкама и сферама живота,
- упознају рад на рачунару;
- науче употребу рачунара са готовим програмима за обраду текста, за графичке приказе, интерфејс и интернет,
- развијају стваралачко и критичко мишљење,
- развијају способност практичног стварања, односно да реализују сопствене идеје према сопственом плану рада и афирмишу креативност и оригиналност,
- развијају психомоторне способности,
- усвоје претпоставке за свесну примену науке у техници, технологији и другим облицима друштвено корисног рада,
- савладавају основне принципе руковања различитим средствима рада, објектима технике и управљања технолошким процесима,
- развијају прецизност у раду, упорност и истрајност приликом решавања задатака,
- стичу радне навике и оспособљавају се за сарадњу и тимски рад,
- комуницирају на језику технике (техничка терминологија, цртежи),
- стекну знања за коришћење мерних инструмената,
- разумеју технолошке процесе и производе различитих технологија,
- препознају ограниченост природних ресурса,
- прилагоде динамичке конструкције (моделе) енергетском извору,
- одаберу оптимални систем управљања за динамичке конструкције (моделе),
- израде или примене једноставнији програм за управљање преко рачунара,
- упознају економске, техничко-технолошке, еколошке и етичке аспекте рада и производње и њихов значај на развој друштва,
- примењују мере и средства за личну заштиту при раду,
- знају мере заштите и потребу за обнову и унапређење животног окружења,
- на основу знања о врстама делатности и сагледавања својих интересовања правилно одаберу своју будућу професију.

Оперативни задаци

Ученици треба да :

- прошире знања о основним командама оперативног система,
- прошире знања коришћењу интернета и електронске поште,
- прошире знања о коришћењу основних програма за обраду текста, табела и слике
- обуче се за припрему презентација,
- упознају подсистеме електроенергетског система,
- стекну појам о дистрибуцији електричне енергије,
- упознају електроинсталациони материјал и елементе према стандардима наведених електроматеријала,
- упознају основне електротехничке симболе,
- науче да читају електротехничке шеме, а једноставније да користе у практичном раду,
- стекну основна практична знања и умења у састављању електричних струјних кола,
- упознају основне делове електротермичких и електродинамичких апарата и уређаја у домаћинству,
- науче да правилно користе електричне уређаје и апарате,
- упознају основне електронске елементе,
- науче симболе и шеме у електроници,
- схвате принципе рада телекомуникационих и аудиовизуелних уређаја у домаћинству,
- развијају конструкторске способности израдом и склапањем модела електротехничких и електронских уређаја и апарата према одговарајућим шемама.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ИНФОРМАТИЧКЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ (16)

Практична примена рачунара. Рачунарске мреже. Коришћење интернета- приступ светској рачунаској мрежи (www), електронска пошта.

Управљање помоћу персоналних рачунара са окружењем. Примена рачунара коришћењем интерфејс технологије – управљање моделима.

Коришћење претходно савладаних програма за обраду текста, података, табела, графика, припремати презентације у различитим областима.

Израда техничке документација у електротехници коришћењем одабраних програма.

ЕЛЕКТРОТЕХНИЧКИ МАТЕРИЈАЛИ И ИНСТАЛАЦИЈЕ (10)

Електроинсталациони материјали и прибор - својства и примена (проводници, суперпроводници, изолатори, прекидачи, утикачи, сијалична грла, осигурачи, грејна тела, термостати).

Кућне електричне инсталације.

Опасности и заштита од струјног удара.

ЕЛЕКТРИЧНЕ МАШИНЕ И УРЕЂАЈИ (14)

Производња, трансформација и пренос електричне енергије.
Алтернативни извори електричне енергије.
Електротехнички апарати и уређаји у домаћинству.

ДИГИТАЛНА ЕЛЕКТРОНИКА (12)

Основи аналогне и дигиталне технологије.
Основни електронски елементи.
Структура рачунара: матична плоча, процесор, меморија, интерфејс, модем.
Електронски уређаји у домаћинству.
Телекомуникације и аудиовизуелна средства: мобилна телефонија, GPS системи, интернет и кабловска телевизија.

ОД ИДЕЈЕ ДО РЕАЛИЗАЦИЈЕ - МОДУЛИ (16)

Практична израда електричних кола – експеримент- истраживање од конструкторског материјала и симулација коришћењем рачунарског софтвера према склоностима ученика. Практични примери управљања помоћу рачунара. Моделовање електричних машина и уређаја, аутоматских система и робота .

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Информатичке технологије – наставни садржаји се реализују у континуитету са претходним годинама. С обзиром да су основне школе са веома неуједначеним нивоом опреме како хардвером тако и софтвером, ову наставну тему треба прилагодити датим условима. Треба настојати да ученици овладају практичном применом рачунара у решавању различитих задатака: обрадом текста, података, табела, графике. У индивидуалном прилазу омогућити нивелацију општеобразовних информатичких знања и компетенција. Посебна пажња у овом разреду је посвећена модемској вези, интернету и приступу светској рачунарској мрежи (www), коришћење интернета, електронска пошта. За реализацију садржаја везаних за управљање помоћу персоналних рачунара (серијски и паралелни улаз, излаз, комуникација персоналних рачунара са окружењем), неопходно је обезбедити одговарајуће моделе.

Упознати симболе који се користе при изради цртежа и електричних шема, као најосновније цртеже и шеме електричних струјних кола. Поред употребе прибора, ученике упознати са могућностима употребе једноставнијих софтвера за израду техничких цртежа и шема.

Електротехнички материјали и инсталације представљају практичну примену претходних садржаја о материјалима и графичким комуникацијама. Упознавање електроинсталационог материјала и прибора најефикасније се може остварити применом у различитим конструкцијама струјних кола. Електроинсталациони материјали и прибор - својства и примена (проводници,

суперпроводници, изолатори, прекидачи, утикачи, сијалична грла, осигурачи, електрично бројило, уклопни сат). Ову област реализовати тако да се оствари логична и функционална целина са садржајима који су изучавани претходних година. Водити рачуна да се ради само са напонима до 24 v. Посебне могућности пружају адекватни софтвери који омогућавају конструкцију различитих струјних кола у виртуелном облику. Опасности и заштита од струјног удара. Упознати ученике са могућим нежељеним последицама дејства струје, начином заштите од струјног удара и пружање прве помоћи.

Електричне машине и уређаји – као област реализује се у тесној корелацији са наставним садржајима физике, посебно са аспекта закона електротехнике на којима су засновани разни уређаји на електротермичком или електромагнетном дејству електричне струје. Тежиште је на производњи, трансформацији и преносу електричне енергије. Део садржаја посветити алтернативним изворима електричне енергије. Упознавање електротермичких апарата и уређеја у домаћинству почети од једноставнијих као што су решо, пегла, грејалице, а затим упознати и сложеније као што су штедњак, пећ, бојлер. Упознавањем конструкције релеа упознати примену електромагнета и у другим уређајима који раде на сличном принципу као што је електрично звонце, дизалица и др. Упознавање електричних машина (генератор, електромотор) и њихове примене код аутомобила и апарата за домаћинство захтева одговарајуће техничке услове за реализацију. Ту се пре свега мисли на разне цртеже, шеме, моделе, узорке, пресеке као и на мултимедијалне презентације.

Електротехнички апарати и уређаји у домаћинству. Упознати основне делове и принципе рада електромеханичких (вентилатор, бушилица ..), електротермичко-механичких уређеја у домаћинству (фен за косу, калорифер, клима уређеј...)

Дигитална електроника – упознати ученике са основама на којима је заснована аналогна технологија која је на заласку примене и основе дигиталне технологије која је у све већој примени. Објаснити предности дигиталне технологије над аналогном. Упознати основне електронске елементе, логичка кола, интегрисана електронска кола. У том светлу представити основне делове рачунара : матична плоча, процесор, меморија, интерфејс, модем. Електронски уређеји у домаћинству – прелазак аналогне на дигиталну технику, телекомуникације и аудиовизуелна средства (радио и ТВ), мобилна телефонија, GPS системи, интернет и кабловска телевизија.

Од идеје до реализације – модули. У складу са интенцијама документа „Европске димензије у образовању“ у којој се наводи „Циљ основне школе је да обезбеди ученицима основу за наредне нивое образовања, да оспособи ученике да користе и усмеравају своје искуство из света око себе како би и даље развијали своје психомоторне вештине..“ као и ... „развијање и коришћење облика рада који омогућава индивидуални прилаз настави и учења и, истовремено стварање услова за заједничко учење; унапређење учења путем открића; подршка пројектном раду уз учењу који се заснива на инердисциплинарним глобалним темама“ настава

техничког образовања организује се кроз **модуле** могућност индивидуализације и диференцијације наставе. У реализацији ове теме оставља се могућност да ученици изразе своје личне афинитете, способности, интересовања па и пол како би се определили за неку од понуђених области: Практична израда електричних кола – експеримент – истраживање, од конструкторског материјала и симулација коришћењем рачунарског софтвера; Практични примери управљања помоћу рачунара; Моделовање електричних машина и уређаја, аутоматских система и робота. Исто тако могуће је изабрати интензивнији рад за обраду текста, података, табела, графика и анимације, припрема презентација. За сваку активност за коју се ученици одреде раде по **алгоритму од идеје до реализације**.

У осмом разреду ученик треба да:

- самостално користи готове програме у решавању једноставних проблема помоћу рачунара;
- уме да се укључи у рачунарску мрежу;
- уме да читају једноставније шеме код којих су примењени основни електротехнички и електронски симболи,
- зна намену техничко-технолошке документације у електротехници и електроници
- зна састав електричне кућне инсталације и све значајне елементе у њој, кварове који се могу догодити;
- правилно користи електричне и електронске уређаје у домаћинству.

ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе *физичког васпитања* јесте да разноврсним и систематским моторичким активностима, повезаним са осталим васпитно–образовним подручјима, допринесе интегралном развоју личности ученика (когнитивном, афективном, моторичком), развоју моторичких способности, стицању, усавршавању и примени моторичких умења, навика и неопходних теоријских знања у свакодневним и специфичним условима живота и рада.

Општи оперативни задаци:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе физичког васпитања сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе физичког васпитања буду у пуној мери реализовани
- подстицање раста, развоја ученика и утицање на правилно држање тела;
- развој и усавршавање моторичких способности;
- стицање моторичких умења која су као садржаји утврђени програмом физичког васпитања и стицање теоријских знања неопходних за њихово усвајање;

- усвајање знања ради разумевања значаја и суштине физичког васпитања, дефинисаног циљем овог васпитно-образовног подручја;
- формирање морално-вољних квалитета личности;
- оспособљавање ученика да стечена умења, знања и навике користе у свакодневним условима живота и рада;
- стицање и развијање свести о потреби здравља, чувања здравља и заштити природе и човекове средине.

Посебни оперативни задаци:

- развој основних моторичких способности, првенствено брзине и координације;
- стицање и усавршавање моторичких умења и навика предвиђених програмом физичког васпитања;
- примена стечених знања, умења и навика у сложенијим условима (кроз игру, такмичење и сл.);
- задовољавање социјалних потреба за потврђивањем, групним поистовећивањем и сл;
- естетско изражавање покретом и кретањима и доживљавање естетских вредности;
- усвајање етичких вредности и подстицање вољних особина ученика.

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОБЛИЦИ РАДА

Циљ наставе физичког васпитања остварује се путем следећих организационих облика рада:

- часови физичког васпитања;
- корективно-педагошки рад;
- слободне активности ученика;
- кросеви;
- логоровања;
- зимовања;
- спортске активности од значаја за друштвену средину;
- школска и друга спортска такмичења;
- приредби и друге друштвене активности школе на плану физичке културе.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Програмски садржаји овог васпитно-образовног подручја усмерени су на:

- развијање физичких способности;
- усвајање моторичких знања, умења и навика;
- теоријско образовање.

I. РАЗВИЈАЊЕ ФИЗИЧКИХ СПОСОБНОСТИ

На свим часовима као и на другим организационим облицима рада, посвећује се пажња:

- развијању физичких способности: брзине, снаге, издржљивости и гipкoсти – у припремном делу часа у оквиру вежби обликовања или у другим деловима часа путем оних облика и метода рада који полазе од индивидуалних могућности ученика и примерени су деци школског узраста и специфичним материјалним и просторним условима рада у којима се настава физичког васпитања изводи;
- учвршћивању правилног држања тела.

II. УСВАЈАЊЕ МОТОРИЧКИХ ЗНАЊА, УМЕЊА И НАВИКА

АТЛЕТИКА

1. Спринтерско трчање – 60 м.
2. Штафетно трчање – 4 x 60 м.
3. Трчање на средњим дистанцама и кроса (ученице 800 м, ученици 1500 м).
4. Скок у даљ – Корачна техника.
5. Скок у вис – „Леђна“ варијанта.
6. Бацање кугле – „Кружна“ варијанта технике (коришћење кугли тежине 3 кг и 4 кг).

ВЕЖБЕ НА СПРАВАМА И ТЛУ

Вежбе на тлу

-ученице и ученици:

1. Поновити вежбе из седмог разреда; 2. комбинација вежби која садржи: варијанту колута напред и колута назад, став на шакама - издражај уз помоћ; предмет странце упором и вежбе из ритмике (плесни корак, скок, окрет, равнотежу),

-за напредније ученике и ученице:

комбинација вежби превиђена за све ученике и ученице садржи теже варијанте колутова и став на шакама, колут напред.

Прескок: ученице и ученици (козлић и коњ, 110 или 120 cm)

-ученици и ученице:

1. поновити садржаје прескока из седмог разреда; 2. коњ у ширину висине 110cm (уз квалитетну даску висина коња 120cm): згрчка и разношка – удаљавањем даске од справе усавршавање фазе првог и фазе другог лета; 3. уколико школа има услове - скокови са трамбулине: поновити скокове из седмог разреда, скокови са окретом око уздужне осе тела,

-за напредније ученике и ученице:

коњ у ширину, ученице 120cm, ученици 125 – 130cm: згрчка, разношка и сколонка, припремне вежбе за прескоке са заножењем и прескоци са заножењем,

Греда

-ученице:

1. Поновити вежбе и комбинације из седмог разреда; 2. наскок: чеоно према греди: из места или залетом наскок премахом одножно у упор јашући; окрет за 90^0 грчењем ногу стопала поставити иза греде и прећи у упор чучећи; чучањ одручити; усправ; 3. комбиновати различите начине ходања, плесних корака, поскока, окрета за 180^0 и равнотежа); 4. саскоци пружено и згрчено,

-за напредније (ученице):

програм за све ученице усавшити: после наскака у упор чучећи прећи замахом ногама у заножење, а сва остала кретања и саскоке извести у тежој варијанти.

Вратило

-ученици

1. поновити вежбе из седмог разреда;

дохватно вратило:

2. суножним одскоком узмак у упор предњи, спадом назад саскок подметно

доскочно вратило:

3. њихање у вису предњем, у предњиху саскок са окретом за 180^0 до става на тлу

-за напредније ученике:

комбинација вежби: узмак из виси стојећег, ковртљај назад у упору, спадом назад саскок подметно

Двовисински разбој (или вежбе извести на вратилу, посебно у упору и у вису)

-ученице:

1. Поновити вежбе из седмог разреда;

2. вис предњи, лицем према нижој притци: одгуривањем једне ноге о н/п, зањих предњих до н/п, зањих и спојено саскок у зањиху;

3. залетом и суножним одскоком наскок у упор предњи,

-за напредније ученице:

Комбинација вежби: залетом и суножним одскоком наскок у упор предњи, ковртљај назад у упору, премах одножно десном, премах одножно левом до упра стражњег, саскок саседом,

Паралелни разбој

-ученици

1. Поновити вежбе из седмог разреда;

2. Комбинација (из положаја бочно): наскок у упор и спојено предњих, зањих, предњихом до седа разножно пред рукама; кроз узручење прехват до седа разножно за рукама, заножењем сножити, њихање у упору и сп. саскок предношка,

-за напредније ученике:

комбинација: њих у потпору; предњихом упор до седа разножно; упор за рукама и спојено колут напред до седа разножно

Кругови:

-ученици

1. Поновити вежбе из седмог разреда;

дохватни кругови

2. Из замаха предњихом вис узнето, вис стрмоглаво, вис узнето, вис стражњи – саскок (уз помоћ);
3. Из виси предњег вучењем вис узнето, вис стрмоглаво – издржај, вис узнето, отварањем вис предњи и спојено саскок (уз помоћ).

-за напредније ученике:

предвиђене комбинације извести без помоћи.

Коњ са хваталкама

-ученици:

1. Поновити вежбе из седмог разреда;
2. Комбинација: из упора предњег на хваталкама премах одножно десном до упора јашућег; њих у упору јашућем, премах одножно левом до упора стражњег; премах одножно десном назад до упора јашућег, премах одножно левом назад и сп саскок;

-за напредније ученике:

Наскок у упор предњи; премах одножно десном напред; премах одножно левом напред, премах одножно десном назад до упора јашућег; њих у упору са изразитијим преношењем тежине са руке на руку и спојено премахом одножно десне саскок са окретом за 90^0 улево.

РИТМИЧКА ГИМНАСТИКА, ПЛЕС И НАРОДНЕ ИГРЕ

Естетско обликовање трупа вежбама за кичмени стуб и карлицу. Даље усавршавају естетско обликовање покрета ногу и руку.

Савладану технику рада вијачом користити у појединим фазама часа: ритмички састав лоптом уз разноврсније коришћење простора (већи број различитих формација): ритмички састав обручем; ритмичко ударање чуњевима један о други и о под: мали кругови чуњевима (вертикални и хоризонтални). Плесови: валцер, танго, један савремени плес (актуелан у датом тренутку) и једна игра из краја у којој се школа налази.

Спортске игре

Усавршити једну спортску игру која је обрађивана у неком од претходних разреда, коју ученици и наставници заједно одаберу према склоностима и потребама ученика.

Минимални образовни захтеви (провера)

1. Атлетика

-вишебој - петобој: 60 м, скок у даљ, скок у вис, бацање кугле, трчање ученице 1 200м / ученици 1 500 м

2. Вежбе на тлу: ученице и ученици:

-став на шакама, издржај (уз малу помоћ)

Прескок: ученице и ученици:

-згрчка са изразитијим фазама лета

Греда: ученице

-наскок: чеоно према греди: из места или залетом наскок премахом одножно у упор -јашући; окрет за 90⁰ грчењем ногу стопала поставити иза греде и прећи у упор -чучећи; чучањ одручити; усправ, ходање у успону до краја греде; саскок пруженим телом, бочно.

Вратило: ученици

-суножним одскоком узмак у упор предњи, спадом назад саскок подметно

Двовисински разбој, нижа притка вратила: ученице

- залетом и суножним одскоком наскок у упор предњи

Паралелни разбој: ученици

-на почетку разбоја: њих у упору, предњихом до седа разножно за рукама; саседом

-сножити и зањихом саскок.

Кругови: ученици

-згибом вис узнето, издржај; отварањем кроз вис предњи саскок (уз помоћ).

Коњ са хватаљкама: ученици

-из упора предњег премах одножно десном до упора јашућег; њих у упору

-јашућем и спојено премах одножно левом до упора стражњег

3. Спортске игре (игра, одабране игре).

4. Ритмичка гимнастика плес и народне игре:

ученици: комплекс вежби обликовања (лични састав);

ученице: састав са обручем (лични састав);

ученици и ученице: једно коло уз музичку пратњу;

плесови: валцер, танго, један савремени плес (актуелни у датом тренутку).

III. ТЕОРИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ

Теоријско образовање подразумева стицање одређених знања путем којих ће ученици упознати суштину процеса вежбања и законитости развоја младог организма, као и стицање хигијенских навика како би схватили крајњи циљ који се оставрује наставом физичког васпитања.. Садржаји се реализују на редовним часовима и на ванчасовним и ваншколским активностима, уз практични рад за који нису предвиђени посебни часови. Наставник одређује теме сходно узрасном и образовном нивоу ученика.

КОРЕКТИВНО-ПЕДАГОШКИ РАД

Корективно-педагошки рад организује се са ученицима смањених физичких способности, ослабљеног здравља, са телесним деформитетима и лошим држањем тела и то:

- ради савладавања програмских садржаја, у складу са прописаним програмом, али и са њиховим индивидуалним могућностима, као и

- развијања физичких способности, углавном гipкoсти, снаге, брзине и издржљивости;
- за ученике ослабљеног здравља рад се организује у сарадњи са лекаром-специјалистом, који одређује врсту вежбе и степен оптерећења;
  - који имају лоше држање тела или деформитете рад спроводи наставник у сарадњи са лекаром-физијатром који утврђује врсту и степен одступања од нормалног држања тела и лакших случајева телесних деформитета и, с тим у вези, вежбе које треба применити; тежи случајеви телесних деформитета се третирају у специјализованим здравственим установама.

Сви ученици, који се упућују на корективно-педагошки рад, према посебном програму вежбају на редовним часовима и најмање једанпут недељно на часовима корективно-педагошког рада. Програм, који је примерен здравственом стању ученика, сачињавају наставник и лекар-специјалиста.

СЛОБОДНЕ АКТИВНОСТИ

Рад се одвија у спортским секцијама које се формирају према интересовању, способностима и полу ученика. Наставник израђује *посебан програм*, узимајући при том у обзир материјалне и просторне услове рада, узрасне карактеристике и способности ученика, као и такмичарски програм за школску популацију.

АКТИВНОСТИ У ПРИРОДИ

Из фонда радних дана, предвиђених заједничким планом, школа организује активности у природи и курсне облике рада:

обавезни програм:

- два кроса - јесењи и пролећни (дужину стазе одређује стручно веће);
- зимовање – организује се за време зимског распуста: обука смучања, клизања, краћи излети на смучкама или санкама

КУРСНИ ОБЛИЦИ РАДА

Програм курсних облика сматра се интегралним делом обавезног наставног програма. С обзиром на то да се за њихову реализацију специфични материјални услови, ову наставу потребно организовати на посебан начин: на часовима у распореду редовне наставе, у другим објектима, у супротној смени од редовне наставе (пливање) и на другим објектима, а у за то планиране дане.

СПОРТСКА АКТИВНОСТ ОД ЗНАЧАЈА ЗА ДРУШТВЕНУ СРЕДИНУ

Из укупног фонда часова за заједнички програмски садржај школа може да, као курсни облик рада, планира 12 часова за ону спортску активност која није обухваћена овим заједничким програмом, а за коју средина у којој школа ради има услове и интересовања (стони тенис, борилачки спортови, веслање и кајакарење и друго).

ШКОЛСКА И ДРУГА ТАКМИЧЕЊА

Школа организује и спроводи спортска такмичења као интегрални део процеса наставе физичког васпитања, према плану стручног већа и то:

Обавезна унутаршколска и међуодељењска такмичења у:

- гимнастици (у зимском периоду),
- атлетици (у пролећном периоду),
- најмање у једној спортској игри (у току године).

Стручно веће сачињава план и програм унутаршколских и међуодељењских спортских такмичења ученика Србије, као могући део плана рада школе, на почетку школске године и спроводи га током целе године, у складу са материјалним и просторним условима рада.

План и програм ванчасовних и ваншколских активности се, на предлог стручног већа, усваја као део годишњег програма рада школе.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

I ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОГРАМА

- Програмска концепција физичког васпитања у основној школи заснива се на јединству наставних, ванчасовних и ваншколских организационих облика рада, као основне претпоставке за остваривање циља наставе физичког васпитања.

- Програм наставе физичког васпитања претпоставља да се кроз развијање физичких способности и стицање мноштва разноврсних знања и умења, ученици оспособљавају за задовољавање индивидуалних потреба и склоности, у крајњем, за коришћење физичког вежбања у свакодневном животу. Из тих разлога, у програму су прецизирани оперативни задаци с обзиром на пол и узраст ученика, а програм се остварује кроз следеће етапе: утврђивање стања; одређивање радних задатака за појединце и групе ученика; утврђивање средстава и метода за остваривање радних задатака; остваривање васпитних задатака; праћење и вредновање ефеката рада; оцењивање.

- Програмски задаци остварују се, осим на редовним часовима, и кроз ванчасовне и ваншколске организационе облике рада, као што су: излет, крос, курсни облици, слободне активности, такмичења, корективно-педагошки рад, дани спорта, приредбе и јавни наступи.

- Да би настава физичког васпитања била примерена индивидуалним разликама ученика, који се узимају као критеријум у диференцираном приступу, наставник ће сваког ученика или групе ученика, усмеравати на смањене или проширене садржаје, који су предвиђени наставним планом и програмом, у часовној ванчасовној и ваншколској организацији рада.

- У реализацији програма полази од чињенице да се циљ наставе физичког васпитања не може остварити без активног и свесног учешћа ученика у наставним и другим облицима рада, те се предвиђа стицање одређених теоријских знања, која омогућавају ученику да схвати законитости процеса на којима се заснива физичко

вежбање. Теоријско образовање требало би да буде усклађено са нивоом интелектуалне зрелости и знањима које су ученици стекли у другим наставним предметима. За обраду појединих тема не предвиђају се посебни часови, већ се користе разне могућности да се у току вежбања ученицима пружају потребне информације у вези са конкретним задатком.

- Ученицима који, услед ослабљеног здравља, смањених физичких или функционалних способности, лошег држања тела и телесних деформитета не могу да прате обавезни програм, обезбеђен је и корективно-педагошки рад, који се реализује у сарадњи са одговарајућом здравственом установом.

- Програмски садржаји односе се на оне вежбе и моторичке активности које чине основу за стицање трајних навика за вежбање и за које школа има највише услова да из реализује (природни облици кретања, вежбе обликовања, атлетика, вежбе на тлу и справама, ритмичка гимнастика, игре). Како су за остваривање постављеног циља погодне и оне моторичке активности које нису обухваћене обавезним програмом, предвиђају се курсни облици наставе. То су скијање, пливање, клизање, веслање, као и оне активности за које је заинтересована средина у којој школа живи и ради.

- Ради остваривања постављених програмских задатака, одређеним законским регулативима прецизира се обавеза школе да обезбеди све просторне и материјалне услове за успешно остваривање веома сложених друштвених интереса у школском физичком васпитању.

II ОРГАНИЗАЦИЈА ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ РАДА

Процес наставе физичког васпитања усмерен је на:

- развијање физичких способности,
- усвајање моторичких знања, умења и навика,
- теоријско образовање.

Ове компоненте чине јединствен и веома сложен процес наставе физичког васпитања, а у пракси сви ти задаци прожимају се и повезују са ситуацијама које настају у току рада.

У циљу **развијања физичких способности** – гipкости, снаге, брзине, издржљивости, окретности и прецизности на свим часовима, ванчасовним и ваншколским облицима рада, спроводи се низ поступака (метода) и облика рада путем којих се постижу оптималне вредности ових способности, као основе за успешно стицање моторичких знања, умења, навика и формирања правилног држања тела.

Програм за развијање физичких способности сачињава наставник. Овај програм се изводи путем вежби обликовања, фронтално, најчешће у припремном делу часа. У току рада наставник постепено усмерава ученике на самостално извођење вежби како би његова пажња била усмерена на исправљање грешака. У овом делу часа могу се, такође, користити и вежбе које, као делови биомеханичке структуре основног задатка на главном делу часа, служе за обуку и увежбавање конкретног програмског задатка. Ученицима, који из здравствених разлога изводе

посебно одабране вежбе, потребно је обезбедити место за вежбање у овом делу часа. Затим, програм реализовати у функцији развијања, пре свега, гипкости, снаге, брзине и издржљивости. Најпогодније методе за школско физичко васпитање прилагођене из спортског тренинга су: метода екстензивног и интензивног рада и метода трајног рада. Наставник, за сваког ученика, сачињава *радни картон*, са програмом вежби и индивидуалним оптерећењем за сваку вежбу.

Наставник може да користи и друге методе које су познате у теорији и пракси.

Програмске садржаје, где је то потребно, реализовати одвојено према полу. Акцент се ставља на оне моторичке активности којима се најуспешније може супротставити последицама свакодневне хипокинезије и на оне које су у нашој средини најразвијеније и за које има интересовања у појединим срединама.

У програму су дати само кључни програмски садржаји, али не и већи избор вежби помоћу којих се остварује. То је учињено да би наставник физичког васпитања могао слободно и креативно да изналази ефикасна решења и бира вежбе помоћу којих ће ток физичког вежбања да прилагођава индивидуалним могућностима ученика (диференцирани приступ) и просторним и материјалним условима рада.

Програмом се предвиђају активности које су значајне за средину у којој школа живи и ради (стони тенис, веслање, борилачки спортови и друге). Ове активности се сматрају интегралним делом обавезног наставног програма и, с обзиром на то да су за њихову реализацију потребни специфични материјални услови, ова настава се организује на посебан начин: на часовима у распореду редовне наставе (стони тенис, борилачки спортови....) у другим објектима, али у супротној смени од редовне наставе.

Од организационих облика рада који доприносе усвајању умења и навика, значајних за свакодневни живот, програм се реализује у ванчасовној и ваншколској организацији рада и предвиђа:

- упућивање ученика на самостално вежбање;
- корективно–педагошки рад;
- слободне активности ученика;
- кросеве;
- зимовања;
- такмичења.

Предметни наставник треба да упућују ученике да, у слободном времену, **самостално вежбају**. Иако се програмски садржаји, у највећој мери, савладавају на часовима физичког васпитања, за развој моторичких способности потребан је обим рада, који се не може постићи само на часовима физичког васпитања. Због тога се упутства на самосталан рад односе, како на ученике чије моторичке способности нису на потребном нивоу, тако и на остале ученике, како би они стекли трајну навику за вежбање. У том смислу, током часова физичког васпитања, важно је да наставник ученицима прикаже и објасни вежбе које они, потом, код својих кућа, самостално, или уз помоћ других, да савладају за одређено време.

После извесног периода, наставник на редовним часовима контролише резултате ученика

Корективно-педагошки рад организује се за ученике који имају лоше и неправилно држање тела (постурални поремећаји). Рад спроводи наставник у сарадњи са лекаром или физијатром који утврђује врсту и степен деформитета и, у вези са тим, вежбе које треба применити. Тежи случајеви телесних деформитета третирају се у специјализованим здравственим установама.

Сви ученици, који се упућују и на корективно-педагошки рад, уз ограничења, вежбају на редовним часовима и најмање једном недељно на часовима корективно-педагошког рада. Програм сачињавају наставник и лекар специјалиста, и он треба да је примерен здравственом стању ученика.

Курсни облици рада. Програм курсних облика сматра се интегралним делом обавезног наставног програма. С обзиром на то да се за њихову реализацију траже специфични материјални услови, ову наставу треба организовати на посебан начин: на часовима у распореду редовне наставе, у другим објектима, у супротној смени од редовне наставе (пливање) и на другим објектима, а у за то планиране дане.

Спортска активност од значаја за друштвену средину Из фонда часова за заједнички програмски садржај школа може да планира 12 часова за ону спортску активност која није обухваћена овим заједничким програмом, а за коју средина у којој школа живи и ради има интереса (стони тенис, борилачки спортови, веслање, кајак, ...). Ова активност планира се за ученике од трећег до осмог разреда, а програм сачињава и спроводи наставник физичког васпитања.

Кросеви се одржавају два пута годишње за све ученике. Организација овог задатка због великог броја учесника, осим што припада наставнику физичког васпитања, задатак је и свих наставника школе. Одржавање кросева претпоставља благовремено и добро припремање ученика. Крос се одржава у оквиру радних дана, планираних за ову активност. Стручно веће утврђује место и начин одржавања и дужину стазе, као и целокупну организацију.

Такмичења ученика чине интегралну компонентну процеса физичког васпитања на којима ученик проверава и афирмише резултате свога рада. Школа је обавезна да створи материјалне, организационе и друге услове како би школска такмичења била доступна свим ученицима. Стручно веће на почетку школске године сачињава план такмичења (пропозиције, време, нивое...). Обавезна су унутародељењска и међуодељењска такмичења из *атлетике, вежби на тлу и справама и једне спортске игре*. Ученици учествују и на оним такмичењима која су у програму Министарства просвете.

Зимовање се организује од најмање седам дана (ненаставних). У оквиру ових облика рада организују се оне активности које се могу остварити за време редовних часова (скијање, клизање), а које доприносе активном одмору и јачању здравља и навикавању на колективни живот. Стручно веће сачињава конкретан план и програм активности које се спровode на зимовању. Сваки ученик за време основне школе треба да бар једном борави на зимовању.

Слободне активности - секције организују се најмање једном недељно, према плану рада који сачињавају стручно веће и наставник физичког васпитања који води одређену секцију. На почетку школске године, ученици се опредељују за једну од активности за које школа има услова да их организује. Часови слободних активности организују се за више спортских грана.

Захтев да се циљ наставе физичког васпитања остварује и посредством оних организационих облика рада који се остварују у ванчасовно и ваншколско време, подразумева и прилагођавање целокупне организације и режима рада школе, те ће се у конципирању годишњег програма рада васпитно-образовно деловање проширити и на ове организационе облике рада и за њихову реализацију обезбедити потребан број дана и неопходни материјални услови за рад. На тај начин, читав процес наставе физичког васпитања у часовној, ванчасовној и ваншколској организацији рада биће јединствен и под контролном улогом школе, као најодговорнијег и најстручнијег друштвено-васпитног фактора како би се сачувала основна програмска концепција наставе физичког васпитања.

Теоријско образовање подразумева стицање одређених знања путем којих ће ученици упознати суштину процеса вежбања и законитости развоја младог организма, као и стицање хигијенских навика, знања о здрављу, како би схватили крајњи циљ који се остварује наставом физичког васпитања. Садржаји се реализују на редовним часовима, на ванчасовним и ваншколским активностима, уз практичан рад и за то се не предвиђају посебни часови.

ЧАСОВИ ФИЗИЧКОГ ВАСПИТАЊА – ОРГАНИЗАЦИЈА И ОСНОВНИ ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКИ ЕЛЕМЕНТИ

Основне карактеристике часова физичког васпитања треба да буду: јасноћа наставног садржаја; оптимално коришћење расположивог простора, справа и реквизита; избор рационалних облика и метода рада; избор вежби оптималне образовне вредности; функционална повезаност свих делова часа – унутар једног и више узастопних часова једне наставне теме; пуна ведрина и активност ученика током часа – моторичка и мисаона; визуализација помоћу савремених техничких средстава.

Часови се методички и дидактички морају добро организовати, како у погледу јасних и прецизних облика и метода рада, тако и у погледу стварања радне и ведре атмосфере. У дидактичкој четвороделној подели неопходно је да садржаји буду предвиђени наставним програмом. предметни наставник, затим прати ток рада и указује на евентуалне грешке. Од наставних метода преовладава метода живе речи, практични прикази задатка од стране наставника, као и прикази пригодних садржаја путем слика, скица и видео-технике. На крају часа, предметни наставник, уз пригодно образложење оцењује ну рад током протеклог часа и ученике упознаје са садржајем рада на следећем часу.

Приликом избора облика рада, предметни наставник узима у обзир просторне услове рада, број ученика на часу, број справа и реквизита, динамику обучавања и увежбавања наставног задатка, што значи да предност има онај облик рада (фронтални, групни, индивидуални) који се правовремено примењује.

Фронтални рад се обично примењује у почетној фази обучавања и када су обезбеђени оптимални услови, односно довољан простор и број реквизита у односу на број ученика (трчање, вежбе на тлу, елементи тимских игара); **групни рад** са различитим задацима примењује се у фази увежбавања и то тако да су групе сталне за једну тематску област, састављене према индивидуалним способностима ученика (хомогенизиране), а које и чине основ у диференцираном приступу избору садржаја у односу на те индивидуалне способности. Радна места у групном раду, осим главног задатка, садрже и помоћне справе за увежбавање делова биомеханичке структуре главне вежбе (предвежбе), као и оне вежбе које се односе на развијање оне способности која је релевантна за извођење главне вежбе (највише три вежбе). Радно место је по садржају конзистентно у односу на главни задатак, што је у складу са принципима интензивно организоване наставе. **Индивидуалан рад** примењује се за ученике мањих способности, као и за ученике натпросечних способности.

Приликом избора методичких поступака обучавања и увежбавање моторичких задатака, наставник треба да одабере вежбе такве образовне вредности које ће за расположиви број часова обезбедити оптимално усвајање тог задатка.

Демонстрација задатка мора да буде јасна и прецизна, уз коришћење савремених аудио-визуелних средстава.

III ПЛАНИРАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА

Настава физичког васпитања организује се са по 2 часа недељно. Наставник треба да изради:

- **општи глобални план рада**, који садржи све организационе облике рада у часовној, ванчасовној и ваншколској организацији рада са оперативним елементима за конкретне услове и конкретну школу;
- **општи глобални план по разредима**, који садржи организационе облике рада који су предвиђени за конкретан разред и њихову дистрибуцију по циклусима; овај план рада садржи дистрибуцију наставног садржаја и број часова по циклусима и служи као основа за израду оперативног плана рада по циклусима;
- **план рада по циклусима** садржи образовно-васпитне задатке, све организационе облике рада који се реализују у конкретном циклусу, распоред наставног садржаја са временском артикулацијом (месец, број часова и редни број часова), као и методичке напомене.

Наставно градиво подељено је у три циклуса или у четири, уколико се за тај разред предвиђа курсни облик. То су:

- један циклус за атлетику;
- један циклус за вежбе на тлу и справама;
- један циклус за спортску игру;
- један циклус за курсни облик.

Уколико се организује курсни облик за активност у часовној организацији рада, онда се планира четврти циклус, тако што се по четири часа одузимају од прва три циклуса.

Наставно градиво по циклусима може да се остварује у континуитету за један временски период (нпр. атлетика у јесењем, вежбе на тлу и справама у зимском и тимска игра у пролећном) или у два периода (нпр. трчање и скокови из атлетике у јесењем, а бацање у пролећном периоду).

IV ПРАЋЕЊЕ И ОЦЕЊИВАЊЕ

Оцењивање се врши бројчано, на основу остваривања оперативних задатака и минималних образовних захтева.

Праћење напредовања ученика обавља се сукцесивно, током целе школске године, на основу јединствене методологије која предвиђа следеће тематске целине:

- Стање моторичких способности.
- Усвојене здравствено-хигијенске навике.
- Достигнути ниво савладаности моторних знања, умења и навика у складу са индивидуалним могућностима ученика.
- Однос према раду.

Усвојеност **здравствено-хигијенских навика** прати се на основу утврђивања нивоа правилног држања тела и одржавања личне и колективне хигијене, а такође и на основу усвојености и примене знања из области здравља.

Степен савладаности **моторичких знања и умења** спроводи се на основу минималних програмских захтева, који је утврђен на крају навођења програмских садржаја.

Однос према раду вреднује се на основу редовног и активног учествовања у наставном процесу, такмичењима и ваншколским активностима.

Оцењивање ученика у оквиру праћења и вредновања наставног процеса, врши се на основу *Правилника о оцењивању ученика основне школе* ("Службени гласник РС", број 93)м од 17. VIII 2004. године, и на основу савременог дидактичко-методичких приступа.

V ПЕДАГОШКА ДОКУМЕНТАЦИЈА И ДИДАКТИЧКИ МАТЕРИЈАЛ

Обавезна педагошка документација је:

Дневник рада: структура и садржај утврђује се на републичком нивоу и одобрава га министар, а наставнику се оставља могућност да га допуни оним материјалом за које има још потребе.

Планови рада: годишњи, по разредима и циклусима, план стручног већа, план ванчасовних и ваншколских активности и праћење њихове реализације.

Писане припеме наставник сачињава за поједине наставне теме које садрже: временску артикулацију остваривања наставне теме (укупан и редни број часова, време реализације), конзистентну дидактичку структуру часова (облике рада, методичке поступке обучавања и увежбавања).

Радни картон: треба да има сваки ученик, са програмом садржаја вежби који сачињава предметни наставник, а који је прилагођен конкретним условима рада.

Формулари за обраду података за: стање физичких способности, реализацију програмских садржаја у часовној и ванчасовној организацији рада.

Очигледна средства: прикази на ЦД-у и видео касетама уз адекватне снимљене коментаре или коментаре наставника, цртежи, контурограми, таблице оријентационих вредности моторичких способности, разноврсна обележавања радних места и други писани материјали који упућују ученике на лакше разумевање радних задатака.

Б. ОБАВЕЗНИ ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

ВЕРСКА НАСТАВА

(1 час недељно, 34 часа годишње)

Циљ верске наставе јесте да се њоме посведоче садржај вере и духовно искуство традиционалних цркава и религијских заједница које живе и делују на нашем животном простору, да се ученицима пружи целовит религијски поглед на свет и живот и да им се омогући слободно усвајање духовних и животних вредности цркве или заједнице којој историјски припадају, односно чување и неговање сопственог верског и културног идентитета. Ученици треба да упознају веру и духовне вредности сопствене, историјски дате цркве или верске заједнице у отвореном и толерантном дијалогу, уз уважавање других религијских искустава и филозофских погледа, као и научних сазнања и свих позитивних искустава и достигнућа човечанства.

Задаци верске наставе су да код ученика:

- развија отвореност и однос према Богу, другачијем и савршеном у односу на нас, као и отвореност и однос према другим личностима, према људима као ближњима, а тиме се буди и развија свест о заједници са Богом и са људима и посредно се сузбија екстремни индивидуализам и егоцентризам;
- развија способност за постављање питања о целини и коначном смислу постојања човека и света, о људској слободи, о животу у заједници, о феномену смрти, о односу са природом која нас окружује, као и о сопственој одговорности за друге, за свет као творевину божју и за себе;
- развија тежњу ка одговорном обликовању заједничког живота са другим људима из сопственог народа и сопствене цркве или верске заједнице, као и са људима, народима, верским заједницама и културама другачијим од сопствене, ка изналажењу равнотеже између заједнице и властите личности и ка остваривању сусрета са светом, са природом, и пре и после свега, са Богом;
- изгради способност за дубље разумевање и вредновање културе и цивилизације у којој живе, историје човечанства и људског стваралаштва у науци и другим областима;

– изгради свест и уверење да свет и живот имају вечни смисао, као и способност за разумевање и преиспитивање сопственог односа према Богу, људима и природи.

ПРАВОСЛАВНИ КАТИХИЗИС (ВЕРОНАУКА)

Циљеви и задаци

Циљ наставе православног катихизиса (веронауке) у основном образовању и васпитању јесте да пружи целовит православно поглед на свет и живот, уважавајући две димензије: историјски хришћански живот (историјску реалност Цркве) и есхатолошки живот (будућу димензију идеалног). То значи да ученици систематски упознају православну веру у њеној доктринарној, литургијској, социјалној и мисионарској димензији, при чему се хришћанско виђење живота и постојања света излаже у веома отвореном, толерантном дијалогу са осталим наукама и теоријама о свету, којим се настоји показати да хришћанско виђење (литургијско, као и подвижничко искуство Православне цркве) обухвата сва позитивна искуства људи, без обзира на њихову националну припадност и верско образовање. Све то остварује се како на информативно-сазнајном тако и на доживљајном и делатном плану, уз настојање да се доктринарне поставке спроведу у свим сегментима живота (однос с Богом, са светом, с другим људима и са собом).

Задаци наставе православног катихизиса (веронауке) јесу да код ученика:

- развије способност уочавања да су грех и зло у свету последица погрешног изражавања човекове слободе;
- развије способност уочавања да Бог поштује човекову слободу али да не одустаје да свет доведе у вечно постојање;
- изгради свест о томе да Бог воли човека и свет и да их никад не напушта, али вечни живот зависи и од слободе човека и његове заједнице с Богом;
- развије способност спознавања да Бог није одустао од првобитног циља због кога је створио свет, а то је да се свет сједини с Њим посредством човека и да тако живи вечно;
- развије способност уочавања сличности у структури старозаветне и новозаветне цркве.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- стекну свест о томе да је личност заједница слободе с другом личношћу;
- буду свесни разлике између природе и личности;
- запазе да је личност носилац постојања природе;
- уоче да у хришћанској онтологији нема сукоба и искључивости између једног и многих.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Учење о личности на основу православне триадологије.

Разлика између природе и личности у Богу.

Онтолошке последице православне триадологије по човека и створени свет (личност као носилац постојања природе).

Човек као личност (личност као заједница).

Сједињење тварне и нетварне природе у једној личности Христовој (Халкидонски, Четврти Васељенски сабор и његове одлуке).

Обожење створене природе у Христовој личности (личност као носилац постојања природе може имати више природа у себи).

Црква као Тело Христово (литургијска пројава Цркве).

Будуће Царство Божије као узрок Цркве (последњи догађај Царства Божијег даје истинитост историјским догађајима).

Светост и Царство Божије у православној иконографији.

Методске јединице

1. Упознавање са планом и програмом
2. Систематизација (обнављање раније пређеног градива)
3. Хришћанско схватање личности (личност је назив за однос)
4. Систематизација
5. Слобода као предуслов постојања личности
6. Систематизација
7. Учење о личности на основу православне триадологије
8. Систематизација
9. Личност као носилац постојања природе (онтолошке последице православне триадологије по човека и свет)
10. Систематизација
11. Човек као личност
12. Јединственост и непоновљивост сваке личности
13. Систематизација
14. Христос - истинити Бог и истинити Човек
15. Христос - истинити Бог и истинити Човек (тумачење симбола вере и одлуке Четвртог Васељенског сабора)
16. Систематизација
17. Створена природа, да би постојала, мора ући у заједницу са Богом
18. Систематизација
19. Обожење створене природе у Христу
20. Систематизација
21. Обожење као циљ постојања створене природе
22. Систематизација
23. Црква као Тело Христово (литургијска пројава Цркве)
24. Систематизација
25. Јединство многих у Христу
26. Систематизација
27. Јединство света и човека у Христу (у Литургији)
28. Систематизација
29. Будуће Царство Божије као узрок постојања Цркве

30. Будуће Царство Божије као узрок постојања Цркве
31. Систематизација
32. Светлост и Царство Божије у православној иконографији
33. Светлост и Царство Божије у православној иконографији
34. Систематизација

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Циљ наставе православног катихизиса у осмом разреду јесте рекапитулација целокупног градива из претходних разреда с посебним истицањем следећих елемената:

- да је метафизичко начело постојања Бог, односно да истинско биће треба тражити у Богу који је Св.Тројица;
- да је онтолошко начело на основу православног учења о Богу као Св.Тројици личност, а не природа;
- да је личност заједница слободе са другом личношћу;
- да је човек створен као личност и да је позван да постоји на начин на који постоји Св.Тројица ако жели да превазиђе ограничења своје природе, што се остварује у Христу, односно у Литургији.

Схватање човека као личности, односно као апсолутног и непоновљивог бића, извире из хришћанске триадологије. До појаве хришћанства, свету није био познат појам човека као личности. Старојелинска философија, ма колико била узвишена, појединачној личности никад није давала онтолошку улогу. Конкретног човека, односно појединачну личност, посматрала је као део општег бића. Личност је била подређена природи. Захваљујући хришћанству, личност је добила онтолошку важност и то је тековина којом се данас служи, не само хришћански свет, већ свет уопште.

Међутим, за хришћане личност није индивидуа. Једна личност једнако је ниједна личност. Личност извире из заједнице слободе са другом личношћу. Истовремено, личност није део природе, већ је носилац постојања целокупне природе. (Да бисмо ово показали, треба се позвати на искуство љубави према једној личности и искуство губитка те личности. Кад заволимо једног човека, онда у том искуству откривамо да је он апсолутно и непоновљиво биће, личност. Кад изгубимо личност коју волимо и за коју смо везани, онда као да се за нас са њом губи читав свет. Пример како мајка гледа на губитак свога детета, а како гледају други на тај исти догађај, може послужити као средство за боље објашњење ове проблематике. Мајка гледа на своје дете као на личност, зато што га неизмерно воли, и због тога је његова смрт за њу ненадокнадив губитак, док је за оне који нису остварили и1085 никакву личну заједницу са дететом оно индивидуа, тј. оно је само део људске врсте и зато његов губитак другачије виде, односно у догађају смрти не виде никакав губитак, него само природан процес).

Теме *Учење о личности на основу православне трилогије и Разлика између природе и личности у Богу* реализовати у контексту триадологије, како је изложена код

православних отаца: Василија Великог, Григорија Богослова и других. Као помоћну литературу за разумевање овог учења, треба узети чланке Ј.Зизијуласа, *Допринос Кападокије хришћанској мисли у Православна Теологија*, Београд, 1995; и *Од маске до личности*, Београд, 1989. и сл.

У контексту излагања Божијег постојања, а касније и постојања људи, треба посебну пажњу обратити на разлику између природе и личности у Богу, односно у човеку. Природа је нешто опште, заједничко свим личностима. Личност је начин постојања природе. Природа указује на то да нешто јесте, да нешто постоји, док личност указује на то како нешто јесте, односно на који начин то нешто постоји. Својства Божанске природе су нествореност, бесмртност, неограниченост, недељивост, док су створеност, индивидуализам, растављеност, састављеност, смртност својства створене природе. Али, од личности зависи на који ће начин постојати природа и да ли ће превазићи своју детерминисаност. Тако, на пример, Бог је по својој природи бестелесан, нестрадалан, али је ипак ради нас и нашег спасења, постао човек и страдао. Из овога произлази да је личност носилац постојања природе. Природа без личности не постоји.

Тема *Човек као личност* треба да буде логичан закључак да је и човек личност због тога што је створен као икона Божија. Човек је створен по икони Божијој, а то значи да је створен као личност. Слика Божија у човеку тиче се тога како човек постоји, а не онога што он јесте. Зато и поред тога што је природа човекова, будући створена, ограничена, односно смртна, од личности човека, од његове слободе, зависи да ли ће он превазићи ограничења своје природе и на крају смрт, или неће. Ако човек жели да превазиђе ограничености своје природе, онда он треба да постоји на начин на који постоји Бог. Човек је позван на подвиг, тј. да постоји не на основу закона природе, већ на начин слободан од њих. Тај начин постојања, на основу којег човек постаје Бог, остварује се Крштењем у Литургији и као Литургија.

Теме *Сједињење тварне и нетварне природе у једној личности Христовој* и *Обожјење створене природе у Христовој личности* треба реализовати у контексту дефиниције ове проблематике на 4. Васељенском сабору уз следеће објашњење: личност може бити носилац постојања више природе. На пример, човек као личност има у себи многе природе, воду, ваздух, минерале, материјалну природу, духовну, али све те природе постоје у свакој од конкретних личности на посебан начин, не престајући да буду то што јесу по природи. Такође, после оваплоћења, Син Божији има поред Божанске и људску природу. Међутим, људска природа у Христу постоји сада на божански начин, не престајући да буде људска природа, односно људска природа у Христу је превазишла своје ограничености, тј. обожила се захваљујући личности Сина Божијег.

Тему *Црква као Тело Христово* треба реализовати на основу објашњења које о томе даје ап. Павле у 1.Кор.12. После оваплоћења створена природа је уипостазирана у Христову личност, односно постала је тело Христово, Христова природа. Будући да створена људска природа не постоји мимо конкретних личности, процес њеног

узимања од стране Сина Божијег - Христа претпоставља заједницу људских личности са Сином Божијим- Христом. Овај процес почиње Христовим оваплоћењем и наставља се Духом Светим кроз крштење у Литургији. Зато је Црква Тело Христово, јер је Христова личност носилац постојања створене природе која постоји као заједница многих у Христу, тј. као литургијска заједница која је преко њеног начелника Христа у заједници с Богом Оцем.

Тему *Будуће Царство као узрок Цркве* треба обрадити на основу објашњења које о овоме даје Св. Максим Исповедник (РГ 4, 157). Бог је створио свет и људе са жељом да се сједине са Њим преко једног човека, што указује на Тајну Христову, односно на Литургију, како би постојали вечно. Дакле, будуће Царство је узрок стварања и постојања света и људи. На тај начин Св.Максим указује да узрок постојања света није у прошлости, као што су о томе говорили грчки философи, већ у будућности, у будућем догађају који се још увек није збио, али који се остварује кроз историју. Тиме се мења поглед на историју у односу на јелинистичко схватање историје, која за Јелине значи вечно кружење, вечно понављање истог. Хришћанска историја има почетак и крај, циљ. Крај, односно циљ историје, јесте узрок њеног почетка. Тачније речено, литургијско постојање Цркве јесте иконично постојање Царства Божијег у историји, које је истовремено и дар Божији и историјски догађај који остварују људи. (Као помоћну литературу за реализацију ове теме треба користити студију: Ј.Зизијулас, *Евхаристија и Царство Божије*). Приказујући човека и природу као слободне у односу на законе природе (на пример, на иконама светлост не оставља сенке, ап. Павле се приказује у сцени силаска Св.Духа на апостоле, иако је он после овог догађаја постао хришћанин итд.), православна иконографија жели да их прикаже како ће они изгледати у будућем Царству Божијем. (За реализацију ове теме треба користити студију: С.Склирис, *Од портрета до иконе*, у "Беседи", Нови Сад 1993.)

ИСЛАМСКА ВЈЕРОНАУКА (ИЛМУДИН)

Циљ наставе исламска вјеронаука (илмудин) у основном образовању и васпитању је да пружи ученику основни вјернички поглед на свет, са посебним нагласком на вјернички практични део, а такође и будући вјечни живот.

Циљ наставе исламски вјеронаук у осмом разреду јесте да ученике упозна са основним постулатима (темељним дужностима) вјере ислама, те да ученике упозна са важношћу и садржајем намаза (молитве) и његовом улогом у животу сваког појединца и заједнице у цјелини.

То значи да дјеца на начин примјерен њиховом узрасту упознају властиту вјеру у њеној духовној, моралној, социјалној, мисионарској и другим димензијама.

Излагање вјерског виђења и постојања света обавља се у отвореном и толерантном дијалогу са осталим наукама и теоријама.

Начин приступа је исламско виђење које обухвата сва позитивна искуства људи, без обзира на њихову националну припадност и вјерско образовање.

Задаци наставе исламске вјеронауке (илмудин)

- познавање основних принципа вјере ислама;
- познавање вриједности молитве;
- познавање саставних дијелова молитве;
- упознавање међусобних права и дужности појединца и заједнице;
- развијање свијести о Богу као Створитељу и однос према људима као најсавршенијим божјим створењима;
- развијање способности (на начин примјерен узрасту ученика) за постављање питања о цјелини и најдубљем смислу постојања човјека и свијета, о људској слободи, животу у заједници, смрти, односу с природом која нас окружује, као и за размишљање о тим питањима у свијетлу вјере ислама;
- развијање способности за одговорно обликовање заједничког живота са другима, за налажење равнотеже између властите личности и заједнице, за остваривање сусрета са свијетом (са људима различитих култура, религија, погледа на свијет, с друштвом, природом) и с Богом, у изграђивање увјерења да је човеков живот на овом свијету само припрема за вјечност, да су сви створени да буду судионици вјечног живота, да се из те перспективе, код ученика развија способност разумијевања, преиспитивања и вриједновања властитог односа према другом човјеку као божјем створењу и изгради спремност за покајање.

РЕДНИ БРОЈ ТЕМЕ	Наставна тема	ЧАС ПРИПРЕМАЊА	ЧАС ОБРАДЕ НОВОГ ГРАДИВА	ЧАС ПОНАВЉАЊА	ЧАС ПОВЕЗИВАЊА ПРЕЂЕНОГ ГРАДИВА	ЧАС ПРОВЕРАВАЊА	СВЕГА
1.	УВОД - ТЕМЕЉИ ИСЛАМА (ШЕРИЈАТА) - ШЕХАДЕТ	1	-	-	-	-	1
2.	ОБЈАВЉЕНЕ КЊИГЕ	-	1	-	-	-	1
3.	ОСОБЕНОСТИ КУР'АНА КАО БОЖИЈЕ ОБЈАВЕ ЧОВЕЧАНСТВУ	-	4	-	1	1	6
4.	ХАДИС – СУННЕТ, ПРАКСА БОЖИЈЕГ ПОСЛАНИКА	-	2	-	-	1	3
5.	АЛЛАХОВА СВОЈСТВА	-	1	-	-	-	1
6.	ОБАВЕЗЕ ПУНОЛЕТНИХ МУСЛИМАНА	-	1	-	1	1	3
7.	МУСЛИМАНСКИ ПРАВЦИ	-	1	-	1	-	2
8.	ТЕСАВУФ, ШИИЗАМ	-	1	-	1	-	2
9.	ИСЛАМСКИ БОНТОН	-	5	1	1	1	8

10.	ПРВА ЧЕТВОРИЦА ХАЛИФА	-	1	-	1	-	2
11.	ВЕЛИКАНИ ИСЛАМА	-	1	-	1	-	2
12.	ИСЛАМ И МУСЛИМАНИ У НАШОЈ ЗЕМЉИ	-	1	-	-	1	2
13.	ИСЛАМ И САВРЕМЕНИ СВЕТ	-	1	-	-	-	1
	СВЕ УКУПНО	1	20	1	7	5	34

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

ЛЕГЕНДА	
	Тип часа
ПРИ	Припремање и увођење ученика у предмет или тему
ОНГ	Обрада новог градива
ПОН	Понављање наставних садржаја
ПОВ	повезивање наставних садржаја
ПРО	Проверавање и оцењивање знања ученика
	Облик рада
ФРО	Фронтални рад
ГРУ	Групни рад
ТАН	Рад у паровима
ИНД	Индивидуални рад
	Наставне методе
ИЗЛ	Усмено излагање
РАЗ	Разговор
ТЕК	Рад са текстом
ДЕМ	Демонстрација
	Наставна средства
УЦБ	Употреба уџбеника
ЛИТ	Геолошка литература
НЕП	Непосредна стварност
ФИЛ	Филмови и телевизијске емисије

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

РЕДНИ БРОЈ ТЕМЕ	РЕДНИ БРОЈ ЧАСА	Наставна јединица	ТИП ЧАСА	ОБЛИК РАДА	НАСТАВНЕ МЕТОДЕ	НАСТАВНА СРЕДСТВА	НАПОМЕНА
1.	1.	УВОД - ТЕМЕЉИ ИСЛАМА (ШЕРИЈАТА) - ШЕХАДЕТ					
		Појам шеријата, основе	ПРИ	ФРО	РАЗ	ЛИТ	
2.	2.						
		Теврат, Зебур, Инџил, Кур'ан	ОНГ	ФРО	РАЗ	УЦБ	
3.	3.	ОСОБЕНОСТИ КУР'АНА КАО БОЖИЈЕ ОБЈАВЕ ЧОВЕЧАНСТВУ					
		Му'дизе (чуда) Кур'ана	ОНГ	ФРО	ИЗЛ	УЦБ	
	4.	Важност учења Кур'ана	ОНГ	ФРО	РАЗ	УЦБ	
	5.	Меморисање Кур'ана – хифз	ОНГ	ГРУ	РАЗ	УЦБ	
	6.	Превођење Кур'ана, преводи у свету и код нас, како читати превод	ОНГ	ФРО	ИЗЛ	ЛИТ	
	7.	Кур'ан и претходне Божије Објаве	ПОВ	ГРУ	РАЗ	УЦБ	
	8.	Утврђивање пређеног градива	ПРО	ИНД	РАЗ	УЦБ	
	4.	9.	ХАДИС – СУННЕТ, ПРАКСА БОЖИЈЕГ ПОСЛАНИКА				
Хадис –појам, Хадис као темељ Шеријата ; појам Хадиса и суннета			ОНГ	ФРО	ИЗЛ	УЦБ	
10.		Познати мухадиси, преносиоци и сакупљачи Хадиса; изучавање Хадиса код нас	ОНГ	ФРО	ИЗЛ	УЦБ	
	11.	Утврђивање пређеног градива	ПРО	ИНД	РАЗ	УЦБ	
5.	12.	АЛЛАХОВА СВОЈСТВА					
		Владар судњег дана - дан полагања рачуна	ОНГ	ФРО	ИЗЛ	УЦБ	
6.	13.	ОБАВЕЗЕ ПУНОЛЕТНИХ МУСЛИМАНА					
		Келиме-и-шехадет, намаз, рамазански пост, зекат и хаџ	ОНГ	ФРО	РАЗ	УЦБ	
	14.	Колико извршамо наше исламске	ПОВ	ГРУ	РАЗ	УЦБ	

		обавезе?					
	15.	Утврђивање пређеног градива	ПРО	ГРУ	РАЗ	УЦБ	
7.	16.						
			ОНГ	ФРО	РАЗ	УЦБ	
	17.	ханефијски мезхеб – Ебу Ханифа као сунјски учењак	ПОВ	ФРО	РАЗ	ЛИТ	
РЕДНИ БРОЈ ТЕМЕ	РЕДНИ БРОЈ ЧАСА	Наставна јединица	ТИП ЧАСА	ОБЛИК РАДА	НАСТАВНЕ МЕТОДЕ	НАСТАВНА СРЕДСТВА	НАПОМЕНА
8.	18.	ТЕСАВУФ, ШИИЗАМ					
		Појам тесавуфа и шиизма; секте	ОНГ	ФРО	РАЗ	УЦБ	
	19.	Шиизам и Ехли суннет вел цема'ат	ПОВ	ФРО	РАЗ	ЛИТ	
9.	20.	ИСЛАМСКИ БОНТОН – АХЛАК					
		Чување здравља и живота – дуван, алкохол, дроге, хигијена	ОНГ	ГРУ	РАЗ	УЦБ	
		Однос према природи и животној средини	ОНГ	ГРУ	РАЗ	УЦБ	
		Однос према људима – пријатељство	ОНГ	ГРУ	РАЗ	УЦБ	
		Односи између мушкарца и жене – брак; Ислам против проституције	ОНГ	ГРУ	РАЗ	УЦБ	
		Похвалне и ружне особине у људском понашању	ОНГ	ТАН	РАЗ	НЕП	
		Какав је наш ахлак?	ПОН	ГРУ	РАЗ	НЕП	
		Појам ахлака и едеба у темељима Ислама – Кур'ану и суннету	ПОВ	ГРУ	РАЗ	УЦБ	
	27.	Утврђивање пређеног градива	ПРО	ИНД	РАЗ	УЦБ	
10.	28.	ПРВА ЧЕТВОРИЦА ХАЛИФА					
		Хулефа-и-рашидин праведни владари Ебу Бекр, Омер,	ОНГ	ФРО	ИЗЛ	УЦБ	

		Осман и Алија р.а.					
	29.	Прва четворица халифа као пример у Исламу	ПОВ	ФРО	РАЗ	ЛИТ	
11.	30.	ВЕЛИКАНИ ИСЛАМА					
		Великани Ислама, улога у очувању оригиналности Ислама и развоју исламске мисли	ОНГ	ФРО	ИЗЛ	ФИЛ	
	31.	Наши узори у практиковању Ислама	ПОВ	ФРО	РАЗ	ЛИТ	
12.	32.	ИСЛАМ И МУСЛИМАНИ У НАШОЈ ЗЕМЉИ					
		Ислам у нашој земљи – корени; Ислам и Муслимани данас	ОНГ	ФРО	РАЗ	ЛИТ	
	33.	Великани Ислама из наших крајева	ПОВ	ГРУ	РАЗ	НЕП	
13.	34.	ИСЛАМ И САВРЕМЕНИ СВЕТ					
		Ислам и наука , будућност Ислама	ОНГ	ФРО	РАЗ	УЦБ	

КАТОЛИЧКИ ВЈЕРОНАУК

Циљ наставе вјеронаука је темељито обрадити апостолско вјеровање као утврђивање цјелокупног осмогодишњег вјеронаука. Наставне јединице слиједе вјерске истине унутарњом динамиком али потпуно другачијом методом која одговара овом критичком узрасту и динамичком животу младих. Макар се чини да је садржајно понављање, ипак је потпуна новост у томе што се пред сваком новом вјерском истином се настоји постићи заузимање става према ономе што се вјером исповиједа. Желимо бити у складу и са жупском катехезом која овом годином припрема ученике за сакрамент пунољетности.

Дакле, мисао водиља наставе вјеронаука осмог разреда основне школе је утврдити вјеру над Апостолским вјеровањем и упутити сада већ младога човјека на пут вјере који сада прелази у средњу школу и већ се сам опредјељује. Жеља је да понесе у живот заокружену информацију о својој вјери али и темељна животна и морална начела која су итекако потребна младом човјеку.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Снагом духа

Човјек вјере

(Апостолско вјеровање)

1. Увод

Упознавање ученика са садржајима програма католичког вјеронаука за осми разред.

2. Човјек који тражи истину

Човјек који пита (Како је диван овај свијет)

Човјек истраживач (Како је диван човјек)

Одговор религија (Знам да сваки човјек тражи Бога)

Одговор вјере (Радостан сам што вјера даје одговор на најважнија питања)

У свјетлу Објаве (Вјерујем да се Бог очитује у Светом Писму)

Јудаизам и Ислам у Објави светих Књига

Понављање

3. Исус Христ који објављује Бога и смисао човјека

Утјеловљени Бог (Вјерујем у Исуса Христа)

Божји и људски живот (Вјерујем у Бога-човјека)

Исус који моли (Клањам се Богу)

Исус који извршује вољу свога Оца (Слиједим Исуса)

Исус оснива заједницу (Како је добро бити заједно с браћом)

За истим столом с Исусом (Вјерујем у Исусову присутност у Еухаристији)

„Послушан до смрти” (Захвалност за откупљење)

Прослављени Исус (Вјерујем у ускрснуће и живот вјечни)

Дух препородитељ (Вјерујем у Духа Светога)

Кршћанске Цркве окупљене у науци око Исуса Христа

Понављање

4. Мистично тијело Христово - Црква

Працрква (Вјерујем у једну Цркву)

Црква која крсти (Вјерујем у свету Цркву)

Мисијска црква (Вјерујем у Католичку Цркву)

Црква у савременом свијету (Вјерујем у Апостолску цркву)

Црквеност у Православном учењу

Црквеност у учењу Реформације

Понављање

5. Кршћански живот као свједочење истине

Живот милости (Употријебит ћу средства милости)

Извори новог живота (Захвалност за крштење)

Сакраменат пунољетности (Исповједи своју вјеру)

Живот у пунољетности (Живјет ћу по својој вјери)

Сакраменат помирења (Обратит ћу се искрено Богу са својим гријесима)

У служби заједнице (Захвалност Богу за свећенике)

У служби живота (Брак ћу започети с Божјим благословом)

Сакраменат утјехе (Болеснику ћу позвати свећеника)

Ново небо и нова земља (Вјерујем да ћу уживати добра Господња)
Екуменски и међурелигијски дијалог, као пут вјерског свједочења у друштву
Понављање и систематизација
Утврђивање градива на концу наставне године

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Вјерска поука је заједничко дјело катехете (вјероучитеља) и катехизаната (вјероученика). Полазиште је конкретна стварност – овај пута записана у Библији и Компендију Катекизма Католичке Цркве. Из доживљаја истраживања и искуства са читања Библије прелази се на истине записане у Катекизму. Овакав начин спознаје има властити ред: упознавање (обрада нових садржаја), сређивање (систематизација), понављање, примјена и провјеравање. То је макро структура оваквог начина спознаје. Међутим, и ови дијелови имају своју микро структуру. Тако на примјер: начин спознаје посједује слиједеће ступњеве: постављање циља, мотивирање, обрада нових наставних садржаја, учење, индуктивни и дедуктивни закључци, изравни и неизравни докази, формулирање запамћених чињеница... Или, садржај примјене има ове дијелове: проблем, постављање циља, библијски лик и истина из овога циклуса, задаћа, упознавање прилика и увјежбавање. Код спознавања треба имати пред очима физиономију групе и појединаца, но у оквиру сата под којим се обрађују нови наставни садржаји врши се примјена, понављање и вредновање обрађенога градива.

ОПЋЕ НАПОМЕНЕ

Имајући на уму горе истакнуто, поједини сат вјеронаука би требао изгледати овако: кратко понављање садржаја претходног сата, и посебно освјетљавање онога што ће послужити као темељ за актуални сат. Након постављања циља (што? и како?), прелази се на обраду нових наставних садржаја (нпр. код осмог разреда, свака вјерска истина), гдје се заправо објашњава ученику да нам Бог говори не само у поуци него и у примјерима живота. То је особито за младе надахнуће и жеља за наслѣдовањем. Закључци се могу истаћи на плочи. Након овога се већ познати садржаји продубљују, уче, тј. разговара се о помирењу (што, како и зашто). Овако усвојено градиво, у складу са одгојним циљем, мора наћи своју примјену у животу ученика. Разговара се зашто и како треба захвалити Богу за родитеље, браћу и пријатеље. Особито како усвојити начела и праксу живота. Оваква спознаја и дјечје искуство се ослањају на његов доживљај и на поновљени текст Светог Писма и вјерских истина које ће му бити „свјетло живота“ у даљњем школовању.

Прозивку и домаћу задаћу обавимо у прикладно вријеме.

ЕВАНГЕЛИЧКО-ЛУТЕРАНСКИ ВЈЕРОНАУК

СЛОВАЧКЕ ЕВАНГЕЛИЧКЕ ЦРКВЕ А.В.

Општи циљеви наставног плана и програма за осми разред

Откривати важност трагања за дубљим познавањем вере, која није од нас, већ долази од Бога.

Подстицати веру, којом ученик долази у лични однос с Богом.

Упознати и открити Исуса Христа који нам открива тајну Бога и човека.

Откривати лепоту Божије слике о човеку, Божији позив на слободу и злоупотребу исте, зло раздора међу људима и Божију доброту која побеђује зло.

Усмеравати ученике ка вери у Исуса Христа, који је у нама присутан управо деловањем Светога Духа.

Пронаћи одговоре у Библији: шта је човек у Божијим очима и за шта је преодређен. Изградити код ученика свест о томе, да је према Библији рад значајна и корисна активност.

Полазне тачке верске наставе за осми разред

Полазна тачка верске наставе у осмом разреду основне школе јесте подстицање вере којом ученици улазе у лични однос са Богом – вере која не зависи од образовања, карактерне особине, није од нас ни у нама, већ је она дар Божији (по принципу наше Цркве: *сола гратија!* спасење је дар Божије милости, који се може присвојити само вером). Добра дела, односно живот у вери, су плодови који сазревају у вери. Ко за Богом искрено трага, налази у вери смисао и циљ свог живота.

Сврха евангеличке верске наставе у осмом разреду јесте да ученици, откривајући искуство трагања за спознајом и остварењем коначног смисла личног и заједничког живота, упознају, доживе и прихвате да је Бог створитељ и довршитељ како света тако и нашег живота. Бог и нас позива да будемо његови активни партнери у остваривању коначног животног смисла.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Градиво верске наставе Словачке евангеличке а. в. цркве за осми разред основне школе састоји се од основне теме: ВЕРА И ЖИВОТ, односно од осам наставних целина:

1.

Посебни циљ:

– подстицати веру којом ученик улази у лични однос са Богом.

Ученик ће:

– сазнати зашто је Библија Књига живота,

– умети како да чита и користи Библију,

- упознати и умети како користити друга помагала при читању Библије,
- схватити да је молитва кључ за читање Библије,
- обогатити своје знање о другим значајним изворима наше вероисповести,
- бити у стању да песмом и молитвом хвали Господа.

2.

Посебни циљ:

- изграђивати став религиозности и личне вере пред Богом, који ту веру човеку дарује.

Ученик ће:

- научити да је постојање Бога премиса, која се не мора доказивати,
- упознати разлоге за постојање Бога,
- разазнати какве су особине Бога,
- спознати шта је Бог у својој суштини,
- спознати да Бог има моћ да мења људе.

3.

Посебни циљ:

- упознати Исуса Христа који нам открива тајну Бога и човека, који је ходао земљом чинећи добро и који позива своје ученике да га у томе следе и прате.

Ученик ће:

- помоћу вере заузети став према Исусу Христу,
- учити од Исуса као Учитеља слушајући и читајући Његове речи,
- сазнати порекло Исусове мудрости, његов став према Завету,
- имати сигурност спасења коју ће препознати у вери у Исуса Христа,
- видети могућност и следити Исуса Христа као савршени узор.

4.

Посебни циљ:

- усмеравати ученике ка вери у Исуса Христа, који је у нама присутан управо деловањем Светога Духа.

Ученик ће:

- схватити да је Бог заједница личности: Оца, Сина и Светога Духа,
- схватити да Свети Дух сједињује људе у Божјој љубави,
- сазнати да је Свети Дух наш Помагач, да је Дух љубави, на којој се гради заједништво у цркви,
- схватити да нам се Божја Тројица показала као Отац над нама, Син за нас и Дух Свети у нама.

5.

Посебни циљ:

- Откривати истину о човеку: шта је човек, какво је његово одређење и камо води његов живот. Одговоре тражити у Књизи живота – Библији.

Ученик ће:

- проналазити одговоре о смислу живота,
- схватити да само Библија човеку даје праву представу о себи,
- схватити да улога човека јесте да живи као Божје дете,
- схватити да Бог гледа на човека кроз лик Исуса Христа,
- пронаћи основни циљ земаљског живота: награду вечног живота у краљевству небеском,

– схватити да нам Бог помаже да се сналазимо у животу.

6.

Посебни циљ:

– Изградити код ученика свест о том, де је према Библији рад значајна и корисна активност.

Ученик ће:

- сазнати да Свето писмо рад посматра као потребну и корисну активност,
- схватити да молитва доприноси осећању задовољства у раду,
- спознати да рад треба адекватно наградити,
- схватити да Бог на расипање слободног времена гледа као на грех.

7.

Посебни циљеви:

– Усмеравати схватање ученика да део патњи праведних подразумева се као Богом управљани испит човекове вере.

Ученик ће:

- схватити да Бог кажњава људе за јавне и прикривене, за свесне и несвесне грехе,
- схватити да грех угрожава и скрађује живот човека и да проузрокује многе патње на земљи,
- спознати да Бог не жели наш нестанак, већ нам даје вечни живот.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

На овом узрасту у односу на прошло, догађа се још јаче дистанцирање ученика од ауторитета одраслих. Зато је и нужно да одрасли (родитељи, вероучитељи и остали) приступају са ученицима као партнери. Квалитетном комуникацијом са ученицима решавају се њихова лична и друга питања са пуно разумевања и стрпљења. Ученици овог узраста не примају наметнута решења, него траже да и они солидарно и одговорно учествују у решавању доношењу одлука о себи.

У верском васпитању овог узраста треба уважавати ученичке способности формалне логике и апстракције и пробуђеног интереса младих за темељна питања живота као што су постанак света, смисао људског живота и постојања. Њих већ сада занимају теоретска и практична „филозофска“ и „теолошка“ питања која се односе на њихов конкретни живот. Показују посебан интерес и мотивацију за упознавање старозаветних и новозаветних личности и ликова који су се одликовали херојским врлинама и делима и који су остварили успешан живот. Личност Исуса Христа његове речи и дело су за њих прворазредан идентификациони модел. Ученици траже објективну и аргументовану информацију о свету који их окружује.

Активан и креативан заједнички рад ученика и вероучитеља у настави веронауке прави је пут за постизање верског-васпитних циљева у овом годишту.

Литература за наставу

За остваривање програма Словачке евангеличке а.в. Цркве у осмом разреду треба користити следећу литературу:

- Библија – Стари и Нови Завет
- Самуел Мишиак, Јан Лацко а кол.: Виера а живот, учебница евањелицкѣхо а.в. набоженства пре 8. рочник зăкладнѣцх шкѣл.
- Јарослав Кушнир, Дарина Кушнирова: Виѣм кому сом уверил, учебница евањелицкѣхо а.в. набоженства пре 9. рочник зăкладнѣцх шкѣл.

РЕФОРМАТСКА ХРИШЋАНСКА ЦРКВА У СРБИЈИ

Циљ наставе верског васпитања Реформатске хришћанске цркве јесте вредновање верских и социјалних датости у хришћанству и људској заједници са нагласком на одговорном стварању бољег света. Младе водимо оним ставовима и истинама које научава Катехизам католичке цркве.

Задачи наставе верског васпитања Реформатске хришћанске цркве јесу: да мисао водиља верске наставе јесте изградња комплетне и одговорне особе у односу према себи, према вјерским вреднотама, према другим људима и коначно да се осећа позваним да те вредноте не само спознаје и говори него и потврђује животом.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

	ТЕМА	ГЛАВНИ ЦИТАТ	ПОДЕЛА	АПЛИКАЦИЈА	ПЕВАЊЕ
1.	Општи увод, основи градива				
2.	Општа – практична питања из црквених делатности - живота				
3.	Црквена епархија	I Сол. 5, 21-22	Свештенство Старатељи – економ	Дужносници црквене епархије	Химна 344
4.	Црквена општина	I Сол. 5, 19-20	Свештеник Старатељ – економ Пресбитери	Дужносници црквене општине	Химна 152
5.	Реформатска Хришћанска Црква (Мађара у Србији) I део	Мат. 6, 19	Црквена хиерархија Управа- Црквена власт		
6.	Реформатска Хришћанска Црква (Мађара у Србији) II део	Мат. 6, 20	Синод Црквени сабор Епархијска управа		Псалм XXV
7.	Обележја Реформатске Цркве	Откр. 2, 10/б	Грб Слоган	Божје јагње са	Псалм LXXVII

				стегом Христос побеђује	
8.	Понављање				
9.	Понављање				
10.	Житије Апостола Павла I део	II Кор. 5, 10	Биографски подаци Преобраћење	Павлова просвједочења	Химна 399
11.	Житије Апостола Павла II део	Еф. 5, 12	Учења просвједочења вере (јеванђелизација) Посланице Павлове		Псалм XXXVI
12.	Павлове мисионарске путошћине	Гал. 1, 3-4	Мала Асија и Балкан Грчка Македонија Рим	Стварање нових жупа	Псалм VI
13.	Понављање				
14.	Понављање				
15.	Реформатски покрет у Мађарској	II Кор 4, 6-7	Значај Резултати Значајнији реформатори		Химна 213
16.	Реформатски покрет у Славонији и Барањи	Псалм 23, 1-6	Значај Резултати		Химна 359
17.	Реформатски покрет међу јужним Словенима	Псалм 27, 7	Словенија (Примош Трубар) Значај		Псалм LXV
18.	Време црквене ренесансе (Библијски преводи)	Рим. 10, 17	Кароли Гашпар С. Молнар Алберт		Химна 209
19.	Трансилванија и његови владари	Рим. 8, 28	Значај Резултати		Химна 428
20.	Мучеништва, робовања на Галијама	II Кор. 4, 8-10	Прогнанст-ва Понижења	40 проповедника	Химна 389
21.	Понављање				
22.	Понављање				
23.	Обнављање (Реформисање)	I Сол. 5, 17	Зачетници Главни	ЕЦЦЛЕСИА СЕМПЕР	Химна 362

	осавременавање Божје службе и проповеди		представници реформација	РЕФОРМАРИ ДЕБЕТ	
24.	Облици додатних богослужења	Рим. 1, 16	Библијски часови Диаконати Недељна школа Диаспоре		Химна 393
25.	Понављање				
26.	Понављање				
27.	Мисионарске делатности	Мат. 28, 18-20			Химна 280
28.	Светске вере	II Кор. 13, 4	Подела Основна учења		Химна 411
29.	Хришћанство	Исаије 41, 10	Протестанти Неопротестанти	Толеранција и прихватање различитости	Псалм ЦЛ
30.	Источно и западно хришћанство	Гал. 3, 26	Подела Основна учења	Пут ка екуменизам	Химна 476
31-34.	Понављање на крају школске године				

ХРИШЋАНСКА ЕТИКА ЕВАНГЕЛИЧКЕ ХРИШЋАНСКЕ ЦРКВЕ А.В.

Циљ наставе хришћанске етике евангеличке хришћанске цркве а.в. је упознавање ученика са значењем речи «Бог је међу нама».

Задатак наставе хришћанске етике евангелистичке хришћанске цркве а.в. је стицање знања о Богу и признања Богу.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. час: Узајамно упознавање. Упознавање наставног плана. Упознавање уџбеника за осми разред.	Певање – игра Увод
2. час: Исусово детињство Циљ: Упознати ученике са Исусовим детињством	Породично стабло ученика. Исусово порекло.
3. час: Исус учи и лечи – Излечење непокретног. Циљ: Вера твојих пријатеља и теби помаже.	Исус лечи вером!
4. час: Исус учи и лечи – Излечење код Бетесде.	Закон – милост – љубав.

Циљ: Да ученици разумеју да Бог увек помаже.	
5. час: Рекапитулација Циљ: Упознајмо доброту и љубав Исуса.	
6. час: Исус нас учи како да се молимо. Циљ: Да ученици разумеју шта је суштина молитве и њено значење.	Молитва нас приближава Господу. Молитва – разговор са Богом.
7. час: Пример сејача. Циљ: Божја реч је семе, а наше срце нека буда плодна земља.	Семе – Божја реч. Сејач – проповедници. Земља – наше срце.
8. час: Изгубљена овца. Циљ: Да ученици разумеју да Исус налази изгубљене.	Исус – пастир.
9. час: Зли слуга Циљ: Да ученици разумеју да Богу морамо положити рачуне.	Бог – Бог љубави. Бог – Бог који прашта.
10. час: Исус угошћава 5000 људи. Циљ: Сазнајмо да Исус Христ од малог уме да створи много.	Помажући нама, Исус даје пример како да и једни другима помогнемо.
11. час: Рекапитулација. Циљ: Шта смо научили?	Понављање – игра – квиз
12. час: Пут ка Јерусалиму – Исус благословљава децу. Циљ: Исусу су исто толико битна деца, колико и одрасли.	Деца – као „празан лист“ ступају пред Бога.
13. час: Пут ка Јерусалиму - Јалово смоквино дрво Циљ: Само Божјом милошћу имамо још времена да се искупимо.	Искупљење – родно дрво.
14. час: Пут ка Јерусалиму – Берачи грожђа. Циљ: Бог даје оно што је за живот потребно.	Спасење нам долази не по учинку, већ по милости Божјој.
15. час: Рекапитулација Циљ: Шта смо научили?	Понављање – игра – квиз
16. час: Пут ка Јерусалиму – Богат младић. Циљ: Небеско благо важније је од земаљског.	Ко је богат, а ко сиромашан? Мк. 10, 25
17. час: Пут ка Јерусалиму – Ускрснуће Лазарево Циљ: Исус је победио смрт!	Симболика Лазаревог имена. „Ја сам ускрснуће и живот“.
18. час: Пут ка Јерусалиму – „Ја сам...“ изреке. Циљ: Упознајмо ко је Исус.	Стари Завет – представљање Бога. Нови Завет – учење Исусово.
19. час: Пут ка Јерусалиму – Исус у Бетанији. Циљ: Исусово последње заустављање пре Јерусалима.	Марија помазује Исусу ноге.

20. час: Последња недеља – Исусов улазак у Јерусалим. Циљ: Благословљен ко у Божје име долази.	Значај благослова. Земаљски краљ – небески краљ.
21. час: Последња недеља – последња вечера Циљ: Хлеб и вино је истинско Исусово тело и крв!	Грех – покајање – опроштај греха.
22. час: Последња недеља – Хватање Исуса Циљ: Разумети како је и зашто Исус ухваћен без отпора.	Исус у врту. Јудин пољубац – издаја.
23. час: Последња недеља – Процеси против Исуса. Циљ: Исус све подноси.	Оптуживање. Мучење.
24. час: Последња недеља – Разапињање Исуса на крст. Циљ: Исус је умро за наше грехе!	Пут ка Голготи. Разапињање са разбојницима. Исусова смрт.
25. час: Последња недеља – Празан гроб. Циљ: Исус је ускрснућем победио смрт.	Празан гроб – Исус живи.
26. час: Ускрс – највећи црквени празник. Циљ: Нада у ускрснуће.	Апостолска Вероисповест – „ускрснуће мртвих“.
27. час: Рекапитулација Утврђивање градива.	
28. час: Ускрс – народни обичаји. Разговор на тему.	Ускршњи зец. Ускршња јаја. Даривање. Поливање.
29. час: Мисијска заповест. Циљ: упознати ученике да сви имамо мисијску дужност.	Наш мисијски задатак: -
30. час: Мисијска заповест – крштење Циљ: Разумети суштину крштења	Светиња – Божја реч и знамење
31. час: Час понављања	Понављање – игра – квиз
32. час: Контрола наученог градива	
33. час: Светиње у Евангеличкој Цркви Циљ: Да научимо да према Библији, постоје само две светиње: крштење и причешће.	Светиње је Исус одредио.
34. час: Причешће. Циљ: Разумети суштину причешћа.	Исповед. Лутерова исповедна молитва.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

„Ближе Исусу Христу”

Педагошка метода употребљена у уџбенику

1. Разговор (Дијалог)

Дијалог између вероучитеља и ученика, али и узајамно, међу ученицима, неопходан је део часа веронауке. Омогућава да ученик може релативно самостално да дође до свога мишљења, а такође може да поставља своја питања.

2. Самосталан рад уз библијски текст

Тематика наставе се остварује тиме што се користе библијски текстови, понекад само један стих из Библије. То је добра прилика да ученици науче и самостално да употребљавају библијске текстове.

3. Помоћна средства

Поред теорије неизбежно је и коришћење кратких ДВД филмова (не дужих од 10 минута) са одговарајућом тематиком, који ће помоћи бољем разумевању градива.

4. Певање из омладинске песмарице

5. Упознавање са планом наставе

Упознавање ученика са планом наставе неопходан је део утемељивања праве атмосфере међу ученицима, али и између ученика и вероучитеља.

ВЕРОНАУКА – ЈУДАИЗАМ

Циљ наставе јеврејске веронауке - јудаизам јесте да ученици стекну основна знања из богатог наслеђа јеврејске библијске књижевности, историје, рабинске књижевности и етике, као и да се упознају са јеврејским празницима, обичајима и симболима.

Задатак из предмета јеврејске веронауке за осми разред основне школе је да се ученици упознају са јеврејском историјом Новог доба и XX века.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Наставне целине и јединице:

1. НОВО ДОБА: Јеврејска миграција и економска делатност европских Јевреја у XVII и XVIII веку, Процват просвећености, Јеврејство у земљама ислама, Борба за равноправност и еманципацију Јевреја у земљама западне и средње Европе, Страдања руског јеврејства, Асимилација Јевреја у XIX веку, Демографске и економске промене у структури јеврејског народа крајем XIX и почетком XX века., Државни антисемитизам у Русији и источној Европи до Фебруарске револуције, Национални покрет и почетак самосталне политичке делатности Јевреја, Јеврејско средиште у Палестини до краја Првог светског рата.

2..ДВАДЕСЕТИ ВЕК: Промене у политичком положају и друштвеној структури јеврејског народа после Првог светског рата, Страдање руских Јевреја после Октобарске револуције, Процват јеврејског средишта у САД, Ционистички покрет и развој “националног огњишта” у Палестини, Долазак националиста на власт у Немачкој и геноцид над европским Јеврејима у годинама Другог светског рата, Рат за независност и проглашење државе Израел, Јеврејска дијаспора после Другог светског рата, Стварање државе Израел.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Користити следеће књиге: *Историја јеврејског народа*, група аутора (Гинко, Београд 1996), *Кратка историја јеврејског народа*, Симон Дубнов (Издање Савеза јеврејских општина Југославије).

Опште напомене

Историјско памћење и историјска перспектива је од великог значаја за разумевање идентитета и судбине јеврејског народа.

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ (1 час недељно, 34 часа годишње)

Циљ и задаци

Циљ

Циљ предмета је да ученици стекну знања, формирају ставове, развију вештине и усвоје вредности које су претпоставка за успешан, одговоран и ангажован живот у демократском друштву.

Задаци :

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе грађанског васпитања сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе грађанског васпитања буду у пуној мери реализовани;
- разумевање концепта универзалности права детета;
- стицање знања о узроцима различитог степена остварености права детета у савременом свету;
- подстицање развоја критичког односа према појавама злоупотребе права детета;
- упознавање са неопходним условима за остваривање најбољег интереса детета;
- упознавање са местом, улогом и значајем међународних организација које се у свом раду баве унапређивањем положаја деце;
- упознавање са местом, улогом и значајем институција и организација које се у свом раду баве унапређивањем положаја деце у Србији;

- упознавање са националним законодавним оквиром чији је циљ заштита интереса деце;
- разумевање места, улоге и одговорности државе, друштва, породице и детета у унапређивању положаја деце у једном друштву;
- идентификовање особина, знања и вештина код деце које су значајне за њихову активну улогу у унапређивању положаја деце у друштву;
- разумевање улоге и значаја медија у савременом друштву;
- унапређивање вештина критичког разматрања информација добијених преко различитих медија;
- упознавање са улогом медија у креирању слике детета у друштву.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. УВОД (2 часа)

Поглед уназад – подсећање на садржаје програма *грађанског васпитања* за 5, 6. и 7. разред (права и одговорности на нивоу школе/локалне заједнице и друштва; активно учешће у животу школе/локалне заједнице и друштва). (1 час)

Представљање циљева, задатака, садржаја и метода рада. (1 час)

2. ДЕЦА У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ (18 часова)

Положај деце у савременом друштву (5 часова)

Положај детета у друштву – место, улога и одговорност државе, друштва, породице и детета.

Универзалност људских права и права детета, повезаност дечијих потреба са правима детета.

Чиниоци који утичу на оствареност дечијих права – економски развој, социјални и политички амбијент, традиција, култура... Примери злоупотребе права детета – трговина децом, деца војници, дечија порнографија, злоупотреба дечијег рада, деца бескућници, насиље над децом... Примери који показују начине којима се обезбеђују услови за остваривање најбољег интереса деце – једнаке могућности за све (у образовању, здравственој заштити...), законска регулатива која забрањује телесно кажњавање деце, учешће деце у активностима које су од значаја за њих и друштво...

Међународне организације које се баве унапређивањем положаја деце и заштитом њихових интереса (1 час)

Улога и значај организација као што су Уницеф, Унеско, Међународни комитет Црвеног крста, *Save the children*...

Положај деце у Србији (8 часова)

Анализа положаја деце у Србији (примери успешне заштите интереса деце и примери из којих се види да заштита није остварена).

Институционални оквир – установе које се баве унапређивањем положаја деце и заштитом њихових интереса и одговарајућа законска регулатива у областима: социјалне заштите, безбедности, образовања, слободног времена, активног учешћа, запошљавања, заштите животне средине.

Националне и локалне организације које се баве питањима деце и организације у којима деца узимају учешће (Пријатељи деце Србије, Центар за права детета, Наша Србија, Црвени крст Србије...).

Компетенције деце значајне за укључивање у активности које доприносе побољшању положаја деце у друштву (2 часа)

Особине, знања и вештине детета које су од значаја за преузимање активне улоге у друштву (осетљивост за проблеме других, добра информисаност, отвореност за нове идеје, тимски рад, иницијативност, самопоуздање, аргументовано изношење ставова...).

Активности за унапређивање положаја деце у Србији (2 часа)

Разматрање предлога ученика о могућим активностима друштва које би имале за циљ унапређење положаја деце у Србији и упућивање иницијатива и одабраних предлога одговарајућим установама.

3. МЕДИЈИ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ (11 часова)

Медији у савременом друштву (2 часа)

Место, улога и значај медија.

Разумевање и тумачење медијских порука (4 часа)

Медији као извор информација; злоупотреба информација, изобиље информација, селекција информација, веродостојност информација.

Утицај тачке гледишта на објективност информација.

Деца и медији (5 часа)

Улога медија у стварању слике о положају деце у једном друштву и начини на који се она приказују (деца као жртве, деца и образовање, деца и слободно време, деца са посебним потребама...).

Учешће деце у медијима – могућности и начини.

Анализа одабраног домаћег медија (ТВ, радио, интернет, дневне или недељне новине...) са циљем да се утврди како се у њему, колико често и на који начин, приказују деца.

Разматрање предлога ученика који имају за циљ садржајније, веродостојније и у већем обиму представљање деце и њихових проблема у анализираном медију.

4. ЗАВРШНИ ДЕО (3 часа)

Шта носим са собом (3 часа)

Размена ученичких искустава о активностима реализованим на часовима *грађанског васпитања* у току осмог разреда и целокупног другог циклуса. Процена корисности и употребљивости стечених знања и вештина за свакодневни живот.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм осмог разреда наставља развојни правац предмета *грађанско васпитање* у другом циклусу основне школе са фокусом на положај детета у савременом друштву. Реализацијом програма овог предмета у 5, 6. и 7. разреду ученицима је пружена могућност да разумеју своје место и улогу у друштву и да се оснаже у томе да активно учествују у друштвеном животу заједница којима припадају. Та знања и искуства се овим програмом проширују, чиме се стварају услови да ученици још боље разумеју проблематику у вези са положајем деце, како на локалном тако и на глобалном нивоу. Сложени захтеви који произилазе из програма су примерени ученицима завршног разреда основне школе јер су они у стању да успешно анализирају узрочно-последичне везе, праве поређења, доносе закључке и имају критички однос према појавама у друштву.

За разумевање програмских садржаја неопходно је поћи од базичних појмова као што су *потребе детета* и *права детета*. Са овим појмовима, као и са Конвенцијом о правима детета ученици су се већ упознали. Међутим, потребно је још једном указати на те садржаје јер Конвенција, где се као четири основна принципа наводе *недискриминација*, *најбољи интереси детета*, *право на живот и развој* и *партиципација*, најбоље одражава циљ који се жели постићи у друштву када је у питању положај детета. Примери успешне заштите интереса деце и примери злоупотребе права детета у свету и Србији пружају могућност да ученици стекну знања о узроцима различитог степена остварености права детета, али и да изграђују критички однос према негативним појавама.

Права детета су препознате потребе детета, а највећу одговорност и обавезу да се та права што доследније и свестраније остварују има држава која је потписала и ратификовала Конвенцију. Држава са својим органима и надлежним службама гарантује да ће се та права и уживати. Зато је потребно да ученици разумеју значај и неопходност институционалног оквира, односно да се упознају са различитим установама (локалним, националним и међународним), и законском регулативом која је у вези са положајем детета у друштву. Ова тематика је изузетно сложена и зато је важно правилно одмерити обим чињеница и њихову функцију у наставном процесу. Како су закони и остала документа писана језиком који је ученицима далек и неразумљив, довољно је да се ученици упознају са њиховим постојањем, обласћу коју уређују и разлозима за њихово доношење. Србија је последњих година усвојила више стратешких докумената, закона и подзакона против злостављања деце, експлоатације деце, трговине људима и дискриминације, као и документа о правима деце с инвалидитетом. Усвојени су и Посебни протокол о поступању полицијских службеника у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања, Посебни протокол за заштиту деце у установама социјалне заштите од злостављања и занемаривања, Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама. Ова документа, а у припреми неких од њих учествовала су и деца са својим предлозима и примедбама, показују да држава Србија ствара услове за унапређење положаја деце и остварење њихових права.

Институционални оквир, иако важан, није довољан да обезбеди добар положај деце у једном друштву. Стога ученицима треба указати на значај који има

тзв. социјални амбијент којим се стварају услови да оно што је прокламовано на државном нивоу буде и остварено, односно примењено. За стварање подстицајног социјалног амбијента од изузетне је важности да сви друштвени актери (породица, медији, организације цивилног друштва...) својим деловањем доприносе заштити интереса детета и унапређењу његовог положаја.

Кроз реализацију програма ученици треба да створе јасну слику о сопственом месту и значају у активностима чији је циљ унапређивање положаја детета у друштву. Зато је неопходно да стекну потребна знања и вештине које ће им омогућити преузимање иницијативе у различитим активностима. Благовременим упознавањем са правима која им припадају самим рођењем и која им се гарантују Конвенцијом, деца имају веће шансе да се развијају у одговорне особе које ће знати да поштују и туђа права и да се боре за што доследније остваривање својих. У складу са тим, програм предвиђа да ученици сами припремају предлоге могућих активности друштва којима се може унапредити положај деце у Србији. Да ти ученички предлози не би остали само у оквиру одељења, могу се проследити одговарајућим установама, користећи технике и процедуре са којима су се ученици упознали у 6. разреду.

Обрађујући наставне садржаје из тематске целине која се бави медијима, ученици треба да схвате њихову улогу у савременом свету, а посебно у креирању слике детета у једном друштву и осетљивости тог друштва за поштовање дечијих права. Ученике треба упознати са чињеницом да медији имају моћ да се различите теме и проблеми учине видљивим и да се, захваљујући њиховом утицају, покрене решавање тих проблема. За анализу медија, која је предвиђена програмом, могу се изабрати и национални и локални медији. Како у Србији постоји велики број локалних медија ученицима се може указати на предности при њиховој анализи (локални медији често поред општих садржаја обрађују и оне из локалне заједнице, који су ученицима ближи и разумљивији). На основу анализе могуће је припремити предлоге за садржајније и веродостојније представљање деце и њихових проблема, који се, затим, могу доставити тим медијима. Кроз такве активности ученици имају прилику да јачају своје вештине критичког разматрања информација, што је потребна вештина за живот у свету кога карактерише изобиље информација.

Начини и методе реализације програма су исти они који су већ коришћени у оквиру овог предмета. Кроз изборни предмет *грађанско васпитање* и даље се негује и развија процес сазнавања кроз активно учење, односно кроз пуну партиципацију ученика, учење од других и заједно са другима, као и учење за живот уз коришћење искуства ученика. У складу са развојним карактеристикама ученика осмог разреда све чешће се могу користити сложенији начини рада као што су дискусија, аргументовање, дебата, анализа случаја и поређење. Неки од садржаја посебно су погодни за рад у малим групама или паровима (нпр. тематски садржаји о установама и законској регулативи у Србији у различитим областима, анализа медија...).

Као и при реализацији претходних програма овог предмета, наставник је извор знања, организатор и водитељ ученичких активности, као и особа која даје повратну информацију. Ученици осмог разреда су у великој мери овладали начином рада који подразумева лични ангажман, сарадњу и активности ван

учионице, тако да се наставља учење кроз партнерски однос између њих и наставника.

Током реализације програма треба имати у виду да се тиме завршава образовање из *грађанског васпитања* у основној школи. Размена искустава ученика и евалуација наставе предмета у целини са становишта шта су научили и како процењују употребљивост стечених знања и вештина за свакодневни живот, предвиђени су за реализацију у завршном делу програма. Међутим, то није довољно, већ је потребно да се током свих часова врши повезивање и «умрежавање» кључних појмова *грађанског васпитања* као што су права, слободе, одговорности, демократија, поштовање итд. са садржајем који се обрађује овим програмом. Циљ целокупног програма *грађанског васпитања* у основној школи је да се код ученика постигну промене на нивоу знања, вештина, ставова, вредности као претпоставке за целовит развој личности и за успешан, одговоран и ангажован живот у савременом грађанском друштву у духу поштовања људских права и основних слобода.

СТРАНИ ЈЕЗИК

Четврта година учења

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

Циљ

Циљ наставе страног језика јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да овладају комуникативним вештинама и развију способности и методе учења страног језика.

Задаци наставе страног језика у основном образовању и васпитању су: развијање сазнајних и интелектуалних способности ученика, његових хуманистичких, моралних и естетских ставова, стицање позитивног односа према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу, уз уважавање различитости и навикавање на отвореност у комуникацији, стицање свести и сазнања о функционисању страног и матерњег језика. Током основног образовања и васпитања, ученик стиче, усваја и унапређује основна знања из страног језика која ће му омогућити да се у једноставној усменој и писаној комуникацији споразумева са људима из других земаља, усвоји норме вербалне и невербалне комуникације у складу са специфичностима језика који учи, као и да настави, на вишем нивоу образовања и самостално, учење истог или других страних језика на различите начине и у свим околностима које живот створи.

Учење другог страног језика, ослањајући се на искуства и знања стечена учењем првог страног језика, поспешује стицање вишејезичке и вишекултурне компетенције и развијање свести о језичком богатству ужег и ширег окружења.

У процесу учења наставу страних језика ученик богати себе и упознајући другог, стиче свест о значају сопственог језика и културе у контакту са другим језицима и културама. Ученик развија радозналост, истраживачки дух и отвореност према комуникацији са говорницима других језика. Поред тога, ученик уочава значај личног залагања у процесу учења страног језика.

Стандарди

Разумевање говора

Ученик разуме једноставну усмену поруку исказану савременим језиком, не дужу од 4 до 5 минута; и то на нивоу глобалног разумевања (основно обавештење из поруке), на нивоу селективног разумевања (проналажење тражене информације). Разумевање треба да се односи на различите врсте усмених порука (монолог, краћи разговор, кратка информација).

Разумевање писаног текста

Ученик чита са разумевањем краће писане и илустроване текстове у вези са познатим темама, садржајима и комуникативним функцијама.

Усмено изражавање

У оквиру програмом предвиђене језичке грађе, ученик је у стању да искаже једноставну усмену поруку, исприча лични доживљај, садржај разговора или наративног текста, самостално или уз помоћ наставника.

Писмено изражавање

У оквиру програмом предвиђене језичке грађе, ученик пише поруке и кратке текстове.

Интеракција

Ученик остварује комуникацију и размењује са саговорницима кратке информације у вези са познатим темама, садржајима и комуникативним функцијама.

Знања о језику

Препознаје основне принципе језика, односно граматичке и социолингвистичке компетенције.

Оперативни задаци на нивоу језичких вештина

Разумевање говора

На крају осмог разреда, ученик треба да:

- разуме наставников говор и његова упутства,
- разуме краће усмене текстове (до 15 реченица и не дуже од 3 минута) које исказују говорници различитих стандардних варијетета, на већ обрађене и новоуведене теме у вези са свакодневним животом, ближим и даљим учениковим окружењем и узрасно специфичним интересовањима,
- разуме садржај текстова савремених музичких композиција исказаних једноставним језичким средствима,
- у зависности од комуникативног циља ученик у тексту препознаје и идентификује:
  - а) његов општи садржај,
  - б) важне информације (спецификоване и/или налогом захтеване),
  - ц) суштину поруке и говорникову намеру, као и емоционални контекст.

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

- разуме општи смисао аутентичних и адаптираних текстова дужине до 150 речи (огласи, краћи извештаји и вести, брошуре, проспекти, сервисне информације, краће репортаже, интервјуи, стрипови) из домена већ обрађених и новоуведених тема у складу са узрастом и интересовањима (из домена свакодневног живота, ближег и даљег учениковог окружења, друштвених појава значајних за младе).
- у зависности од комуникативног циља ученик у тексту препознаје и идентификује:
  - а) његов општи садржај,
  - б) важне информације (спецификоване и/или налогом захтеване),
  - ц) суштину поруке и говорникову намеру, као и емоционални контекст.

Усмено изражавање

Ученик треба да:

- једноставним језичким средствима (усвојеним речима, изразима, реченицама) да основне информације о себи, својој породици, свом окружењу, школи и друговима и осталим узрасно адекватним темама, као и да код саговорника распита о сличним информацијама.
- уз наставникову помоћ и уз употребу усвојених језичких средстава води кратак разговор о познатим, већ обрађиваним темама.

Писмено изражавање

Ученик треба да:

- записује кратке белешке на основу наставничког излагања.
- користи кратке контактне форме: разгледнице, електронска писма, кратка писма са садржајем личне природе.
- користи кратке писане форме да оствари комуникативну ситуацију молбе, захваљувања, упита, прихватања и одбијања предлога (употребљавајући једноставна и усвојена језичка средства).
- самостално пише кратке саставе на познате, узрасно адекватне и блиске теме, дужине до 70 речи.

Медијација

У ситуацији када посредује између особа (вршњака и одраслих) који не могу да се споразумевају, ученик треба да:

- усмено преноси суштину поруке са матерњег на циљни језик и обрнуто
  - писмено преноси једноставне поруке и објашњења
  - препричава садржај краћег текста, аудио или визуелног записа и краће интеракције
  - започиње краћи разговор о познатим темама, одржава континуитет и завршава га.

Интеракција

Ученик треба да:

- реагује вербално или невербално на упутсва и постављена питања у вези са конкретном ситуацијом;
- поставља питања и одговара на њих;
- изражава допадање или недопадање; нуди и прихвата понуду, позив или извињење;
- учествује у комуникацији на часу и ван њега (у пару, у групи, итд);
- тражи разјашњења када нешто не разуме;
- остварује једноставну интеракцију уз поновно формулисање исказа и врши корекције.

Знања о језику

Ученик треба да:

- препознаје и користи граматичке садржаје предвиђене наставним програмом;
- поштује основна правила смисленог повезивања реченица у шире целине;
- увиђа могућности позитивног трансфера знања и стратегија стечених учењем првог страног језика;
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима;
- уочава сличности и разлике између матерњег и страних језика које учи;
- разуме значај употреба интернационализма;
- примењује компезационе стратегије.

Теме и ситуације по доменима употребе језика

Приватно	Јавно	Образовно
- заједничке активности и интересовања у школи и ван ње	- развијање позитивног односа према животној средини и другим живим бићима (кућни љубимци, незбринуте животиње)	- предмети, распоред часова, недељна оптерећеност
- дневне обавезе	- знаменитости у културама земаља чији се језик учи	- слободне активности (посете, спортски дани, хуманитарне акције)
- обавезе у кући, уређење простора у којем живи (куповина животних намирница, подела посла...)	- оброци (здрава исхрана)	
- здравствена заштита	- становање (блок, насеље, кућа, град. село)	
	- куповина (обраћање и учтиве форме обраћања)	
	- временске прилике	
	- изласци (слободно време)	

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

19. Представљање себе и других
20. Поздрављање
21. Идентификација и именовање особа, објеката, делова тела, животиња, боја, бројева, итд. (у вези са темама)
22. Разумевање и давање једноставних упутстава и команди
23. Постављање и одговарање на питања
24. Молбе и изрази захвалности
25. Примање и упућивање позива за учешће у игри/групној активности
26. Изражавање допадања/недопадања
27. Изражавање физичких сензација и потреба
28. Именовање активности (у вези са темама)
29. Исказивање просторних односа, релација и величина (*идем, долазим из..., лево, десно, горе, доле...*)
30. Давање и тражење информација о себи и другима
31. Тражење и давање обавештења
32. Описивање лица и предмета
33. Изрицање забране и реаговање на забрану
34. Изражавање припадања и поседовања
35. Тражење и давање обавештења о времену на часовнику
36. Скретање пажње
19. Тражење мишљења и изражавање слагања/неслагања
20. Исказивање извињења и оправдања

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења осим уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

Напомена:

У осмом разреду наставнику се препоручује да врши честе систематизације граматичких садржаја, чије је усвајање и учење било предвиђено у претходним разредима. Обим нових садржаја који се уводе у осмом разреду, као и степен њиховог продубљивања, зависи, првенствено, од нивоа савладаности претходно обрађиваних граматичких садржаја, али и од когнитивног стила ученика.

Енглески језик

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице – рецептивно и продуктивно

- а) Бројиве и небројиве именице: *rain, water, season, year*
- б) Сложенице: *make-up, tracksuit, sweatshirt*
- в) Множина именица на *-y, -f, -fe: body, bookshelf, wife*
- г) Неправилна множина: *feet, people, mice*
- д) Саксонски генитив са именицом у множини (правилна и неправилна множина)

2. Члан

- а) *неодређени члан*
  - испред речи: *hundred, thousand*, да означи један
  - испред имена припадника народа: *a German*
  - после израза *,* после којих следи заједничка именица: *There is a book on the table.*
- б) *одређени члан*
  - испред презимена да означи целу породицу: *the Browns*
  - испред музичких инструмената: *the guitar*
  - испред именица које означавају нешто јединствено: *the earth, the moon*
- в) *нулти члан*
  - уз присвојне заменице: *my book, his house*
  - испред имена мостова, тргова, железничких станица, паркова, аеродорума:

3. Заменице

- а) Повратне заменице, граде се додавањем наставка – *self*
- б) Присвојне заменице:

4. Детерминатори

few/a few користимо испред бројих именица

little/a little користимо испред небројивих именица

Разлика ових речи са чланом и без члана је у следећем са *a* имају позитивно значење (мало, али ипак довољно), без *a* имају негативно значење (врло мало, недовољно)

5. Придеви

- изражавање националне припадности: **British**

- поређење са: **as+positive+as**: He is as tall as his brother.

6. Бројеви

Прости бројеви до 10000. Редни бројеви до 100. Године

7. Глаголи

а) The Past Continuous Tense, потврдни, упитни и одрични облици, рецептивни и продуктивно, за изражавање радње која је трајала дужи временски период у прошлости

б) Used to

в) The Future Tense

г) Први кондиционал

д) Модали *must /mustn't, have to, should /shouldn't, will/would, may /might*

ђ) Препричавање исказних реченица и питања у садашњости

8. Прилози и прилошке одредбе

а) за време: *last year/week/month, ago, tomorrow, yesterday*

б) за место и правац кретања: *beside, by, upstairs/downstairs, to*

в) за начин: *well*

г) за учесталост: *every day, often, once, twice, three times, sometimes, usually*

Ред прилога у реченици 1. начин, 2. место, 3. време (ако су заступљени):

They were working hard in the garden all day.

9. Предлози – рецептивно и продуктивно (без граматичких објашњења)

а) позиција у простору: *between, in front of*

б) правац кретања: *away, from, into*

в) време: *at 10, on the fourth of July, in March*

г) доба дана, годишње доба: *in spring, at noon*

д) порекло: *from England*

ђ) средство: *with a pen, by bus*

е) намена: *for painting*

10. Везници и везнички изрази: *then, before, after, during, later, in the end*

11. Реченица

Ред прилога у реченици 1. начин, 2. место, 3. време (ако су заступљени):

They were working hard in the garden all day.

Релативне клаузе уз *who, which, where*

Италијански језик

1. Именице

Властите именице и заједничке, одговарајући род и број са детерминативом: *Maria, Giovanni, Belgrado, Roma, Signor Rossi, Signora Rossi, i miei genitori, il nostro paese, questa casa, l'Italia, la Serbia, il Tirreno, l'Adriatico, le Alpi, gli Appennini; i miei genitori, mia madre, Il loro padre, il nostro paese, i vostri figli, questo studente, questa ragazza, quell'amico, quella casa,* итд.

Системски приказ морфолошких карактеристика.

2. Члан

Облици одређеног и неодређеног члана. Основна употреба.

Слагање одређеног и неодређеног члана са именицом или придевом.

Члан спојен с предлозима *di, a, da, in, su* и *con*.

Одређени члан испред датума: *Oggi è il 25 novembre*. Испред имена дана у неделји *abbiamo lezioni di lingua italiana il lunedì e il giovedì*.

Употреба члана уз властита имена, географске појмове, имена градова и држава, презимена.

Партитивни члан као суплетивни облик множине неодређеног члана (*C'è un libro: Ci sono dei libri*).

Употреба члана уз присвојни придев и именице које исказују блиско сродство (*Mia sorella si chiama Ada. Domani andiamo a Roma con i nostri nonni*).

Положај члана и предлога уз неодређени придев *tutto*.

Партитивни члан. *Mangio delle mele*. Изостављање у негацији. *Non mangio pane*. Употреба предлога *di* уз изразе који изражавају одређену количину. *Prendo un bicchiere d'acqua minerale*.

3. Заменице

Личне заменице у служби субјекта: *io, tu, lui, lei, Lei, noi, voi, loro*.

Наглашене личне заменице у служби објекта: *me, te, lui, lei, Lei, noi, voi, loro*.

Наглашене личне заменице у служби директног објекта *complemento oggetto*: *mi, ti, lo, la, La, ci, vi, li, le*

Ненаглашене личне заменице у пару: *Compro il libro a Luigi. Glielo compro.*
Присвојне заменице (*mio, tuo, suo, nostro, vostro, loro*). Показне заменице (*questo, quello*).

Упитне заменице *chi? i che?/ che cosa?*
Неодређене заменице придеви (*niente/nulla, nessuno, qualcosa, qualcuno, qualche, alcuni*)

Релативне заменице (*che, cui, il quale/la quale*)

4. Придеви

Описни придеви, слагање придева и именице у роду и борју. Описни придеви *buono* и *bello*; неодређени придев *tutto*. Посебне карактеристике придева *santo* и *grande*

Компарација придева: *Maria è più alta di Marta. Noi siamo più veloci di voi. Maria e' la piu' alta della classe.*

Апсолутни суперлатив *Maria è bellissima.*

Присвојни придеви: *mio, tuo, suo, nostro, vostro, loro*. Употреба члана уз присвојне придеве.

Показни придеви: *questo, quello.*

Назив боја, морфолошке особености придева *viola, rosa, blu, arancione.*

Главни бројеви (преко 1000) и редни (до 20). Редни бројеви.

5. Предлози

Прости предлози *di, a, da, in, con, su, per, tra, fra* и њихова основна употреба.

Предлози *dentro, fuori, sotto, sopra, davanti dietro.*

Употреба предлога **di** (*Marco finisce di fare i compiti. La mamma dice di non fare tardi*), **a** (*Vado a giocare. Sei bravo a pattinare. Usciamo a giocare con gli amici.*), **da** (*Vengo da Belgrado. Andiamo dai nonni*), **in** (*vado in Italia, vivo nel lazio, ho un cappello in testa*)

6. Глаголи

Садашње време (*Presente Indicativo*)

Императив (*Imperativo*), заповедни начин. Заповедни начин, за сва лица: *Fa' presto! Non tornare tardi! Non andate via senza di me. Prego Signora, entri! Mi dia un etto di prosciutto e tre tosette, per favore.*

Повратни глаголи.

Употреба глагола *piacere*.

Перфект (*Passato Prossimo*) Правилних и неправилних глагола: *Ho comprato un chilo di pesche. Sono andata alla stazione.* Перфект модалних глагола *volere*,

dovere, potere, sapere. Sono dovuto andare dal dentista. Ho potuto leggere i titoli in italiano.

Кондиционал презента (*Condizionale Presente*): *Vorrei un chilo di mele, per favore ! Potresti prestarmi il tuo libro di italiano ?*

Футур правилних и неправилних глагола. *Noi torneremo a casa alle cinque.*

Имперфекат (*Imperfetto*): *C'era una volta un re e viveva in un castello.*

Плусквамперфекат (*Trapassato prossimo*): *Sono arrivato alla stazione quando il treno era già partito.*

Презент конјунктива (*Congiuntivo presente*): *Penso che Maria debba studiare di più.*

Прости перфекат (*Passato Remoto*) tvorba i osnovna upotreba, само рецептивно: *Marco entrò e vide il computer acceso. Ma nella stanza non c'era nessuno.*

7. Прилози

Потврдни, одређни (*sì, no*). Основни прилози *bene, male, molto, poco, troppo, meno, più* и прилошки изрази за одређивање времена (*prima, durante, dopo*) и простора. *a destra, a sinistra, dritto, davanti, dietro, sotto, sopra, su, giù*

Упитни прилози: *quando?, come?, perché? dove?*

Грађење прилога од придева помоћу суфикса *mente*

Речце

8. Речца *ci* (с прилошком вредношћу), *ne*.

9. Везници: *e, o, ma, se*.

10. Реченица:

Проста и проширена реченица у потврдном и у одричном облику.

Упитна реченица:

-с конструкцијом изјавне реченице потврдног облика и упитном интонацијом (*Leggete? Scrivete bene?*);

-с конструкцијом изјавне реченице у одричном облику и упитном интонацијом (*Non leggete ? Non Scrivete?*).

Ред речи у реченици.

Сложена реченица: употреба везника који уводе зависну реченицу (временску, узрочну, релативну, хипотетички период)

Хипотетички период: Реална погодбена реченица *Ce fa bel tempo vano un gita. Ce farà bel tempo andrò un gita.*

Иреална погодбена реченица, са имперфектом у протази и аподози: *Ce faceva bel tempo, andavo un gita.*

Немачки језик

1. Именица, заменица, члан

Употреба именица у категоријама једнине и множине и свим падежима (номинативу, генитиву, дативу и акузативу).

Употреба најфреквентнијих образаца за извођење именица, употреба најфреквентнијих именичких сложеница (*Sommerferien, Briefkasten*).

Употреба неодређеног, одређеног, нултог, негационог, упитног, присвојног и показног члана: *Ich habe ein Buch. Schau mal, das Buch da! Er trinkt gern Tee. Er trinkt keinen Tee. Welches Buch liest du? Gib mir dein Buch. Gibt mir dieses Buch.*

Рецептивна употреба најфреквентнијих неодређених детерминатива (*manch-, viel-, einig-, all-*).

Употреба контрахованог члана: *im Buch, am Strand, ans Meer.*

Употреба личних заменица у номинативу, акузативу и дативу.

Употреба неодређених заменица *man, jemand, etwas.*

2. Придеви, предлози и партикуле

Употреба придева у атрибутској функцији (рецептивно).

Употреба компаратива и суперлатива (укључујући и компаративске фразе: *Dein Haus ist billiger als meine Wohnung.*)

Употреба предлога за различите врсте пространих и временских односа, употреба предлога који регирају и датив и акузатив (*Wechselpräpositionen*): *an, auf, in, hinter, über, unter, vor, zwischen*) за изражавање места и правца вршења радње.

Употреба основних партикула (рецептивно): *Was machst du denn da? Das kann ich aber nicht.*

3. Глагол

Употреба презента, употреба основних глагола у претериту – помоћних, модалних и најфреквентнијих јаких глагола, употреба перфекта слабих глагола, као и фреквентних глагола са наглашеним и ненаглашеним префиксом. Грађење и употреба футура.

Грађење конјунктива за изражавање жеље и љубазног питања: *Ich möchte nach Deutschland fahren. Ich hätte gern ein Kilo Äpfel.*

Употреба императива.

Употреба повратних глагола са повратном заменицом у акузативу и дативу: *Ich wasche mich. Ich wasche mir die Hände.*

Употреба модалних и основних модалитетних глагола: *Ich habe zu packen. Ich hoffe, dich wiederzusehen.*

Фраза и реченица

Употреба генитивске посесивне фразе: *das Haus meiner Eltern.*

Употреба основних глагола, именица, придева са предложном допуном: *Interesse für Sport, interessiert daran, sich interessieren für.*

Реченични оквир. Разоквирење у комуникативне сврхе (рецептивно). Независно сложене и зависно сложене реченице (*dass, ob, w-..., weil, obwohl*).

Руски језик

- 1) Изговор група *ши, жи, ци*. Функција меког знака. Систематизација знања о руском гласовном систему, правилима читања и писања.
- 2) Типови предиката безличних реченица: *Мне хочется спать. Ей нужно хорошо отдохнуть.* (рецептивно)
- 3) Исказивање узрока: *Ученик ответил хорошо, потому что подготовился к уроку.* (рецептивно)
- 4) Исказивање намере: *Я приехала сюда для того, чтобы отдохнуть.* (рецептивно)
- 5) Основни појмови о значењу и употреби глаголског вида и система времена глагола *брать-взять, говорить-сказать, класть-положить.*
- 6) Исказивање неодређености: *Кто-то пришел. Саша что-то сказал. Позовите кого-нибудь! Расскажи нам что-нибудь!* (рецептивно и продуктивно)
- 7) Исказивање особине: *Сестра красивее брата. Сестра более красива, чем брат. Брат старше сестры. Брат рисует лучше сестры. Аня самая красивая девушка в классе.* (рецептивно и продуктивно)
- 8) Исказивање временских односа: *Я родилась десятого августа девяносто шестого года...* (рецептивно и продуктивно)

- 9) Конструкције са глаголима кретања *нести-носить, везти-возить*: *Вон идет бабушка и несет нам подарки. К нам едет бабушка и везет нам подарки...*

Француски језик

Ученици треба да разумеју и користе⁵:

1. Средства за наглашавање реченичних делова - позиционо наглашавање: *Alors, cette chanson, elle vous plaît? Elles, on ne veut plus les voir!*

2. Средства која указују на лице - личне заменице уз негативни императив: *Ne te regarde pas! Ne lui ouvre pas! Ne te fâche pas!*

3. Актуализаторе именице:

а) Облици *mon, ton, son* испред именица женског рода које почињу самогласником или немим *h*: *Mon école, ton amie, son héroïne*;

б) облик *cet* испред именица мушког рода које почињу самогласником или немим *h*: *cet ami, cet homme*;

в) бројеве преко 1000.

4. Средства за исказивање временских и просторних односа:

- *pendant, de ... à, depuis, il y a...* ;

- *près de ..., loin de..., au milieu de... au sommet de..., au bord de...* .

5. Глаголске облике, начине и времена:

- герундив: *Je lis mon journal en mangeant; il a réussi en travaillant jour et nuit* ;

- футур други индикатива: *Tu sortiras quand tu auras fini tes devoirs*;

- рецептивно: облике трећег лица једнине и множине простог перфекта индикатива;

- слагање времена у индикатива, укључујући и облике кондиционала.

6. Средства за исказивање аргумената и логичких односа:

- *comme*: *Comme j'étais en retard, j'ai pris un taxi* ;

- *parce que* и *puisque*: *Je voulais venir avec toi parce que tu me semblais triste; mais puisque tu ne veux pas, je n'insiste pas* ;

- *c'est pourquoi* : *Sa mère est tombée malade, c'est pourquoi elle n'a pas pu venir* ;

- *pourtant* : *Ils étaient très fatigués : ils sont pourtant venus et ils ont dansé toute la nuit !*

- *à cause de / grâce à* : *Il s'est trompé à cause de moi, je suis désolé ; Elle a réussi grâce à ses amis* ;

- *pour* : *Je vous appelle pour réserver* ;

---

⁵ **Напомена:** Дате категорије, углавном преузете из семантичких граматика конципираних за ученике француског као страног језика, намењене су ауторима уџбеника и наставницима и није потребно да их ученици знају; саветује се, стога, што мања употреба лингвистичких термина у наставним материјалима и у процесу наставе. Објашњења треба давати у што једноставнијој, по могућности схематизованој форми.

- *pour que* : Elle te le dit pour que tu fasses attention la prochaine fois ;
- *d'abord, ensuite, enfin* : D'abord, je vous parlerai de ma famille ; ensuite, je vous montrerai quelques photos ; enfin, je vous présenterai mon frère qui est pompier.

Шпански језик

1. Именска група

Род и број именица – системски приказ морфолошких карактеристика.

Детерминативи – системски приказ.

Описни придеви – системски приказ морфолошких карактеристика и основни принципи синтаксичке употребе.

Заменице

Личне заменице- системски приказ.

Релативне заменице: *que i quien*.

Неодређене заменице: *esto, eso, aquello, lo*.

Бројеви.

Бројеви преко 1.000. Употреба основних бројева уместо редних . (*Abre el libro en la página 8. 24. de abril*).

Предлози: *de, a, por, para, en con*, у именској групи према грађи предвиђеној програмом за VIII разред.

2. Глаголска група

Глаголи

Глаголска времена (футур, презент, перфекат (*pretérito perfecto simple, imperfecto, pretérito perfecto compuesto*), плусквамперфекат) до тада усвојених неправилних глагола..

Презент субјунктива правилних глагола и до тада усвојених неправилних глагола.

Презент 3. лица субјунктива у функцији императива.

Основне глаголске перифразе: *ir a + infinitivo, tener que + infinitivo, deber + infinitivo, deber de + infinitivo, dejar de + infinitivo, estar + gerundio* у до тада обрађеним глаголским временима.

Прилози

Формирање прилога помоћу суфикса - *mente* (из основног речника).

Прилози за време: *ahora, siempre, a menudo, con frecuencia, nunca, a veces, de vez en cuando, etc...*

Прилози за количину: *mucho, poco, bastante, suficiente(mente)*.

Прилози за начин: *bien, mal, así, de tal manera, rápido, despacio, voluntariamente.*

Прилози за место и правац кретања: *aquí, allí, en la calle, en casa, en iglesia, a casa, a clase, etc.*

Предлози

Предлози: *de, a, en, por, para* везивање глагола и додатака. (*Hablar por teléfono. Este regalo es para ti. Viajar en avión. Lo hago por ti. Lo hago para ti. Pienso en ti todos los días.*)

3. Сложене реченице

Сложене реченице : јукстапониране (*Estaba durmiendo, no escuché nada*) и координиране (*Pedro lee y Jorge escucha la música*).

Директан и индиректан говор са индикативом.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Комуникативна настава језик сматра средством комуникације. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери; говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке и васпитне елементе као и елементе који воде што бољој социјализацији ученика;
- битно је значење језичке поруке;
- наставник и даље ученицима скреће пажњу и упућује их на значај граматичке прецизности исказа;
- знања ученика мере се јасно одређеним **релативним** критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- у циљу унапређивања квалитета и квантитета језичког материјала, настава страног језика заснива се и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће:

- усвајање језичког садржаја циљаним и осмишљеним учествовањем у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
- наставник је ту да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се третирају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- учбеници постају извори активности и морају бити праћени употребом аутентичних материјала;
- учионица постаје простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто;

Технике (активности)

Током часа се препоручује динамично смењивање техника / активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.

14. Слушање и реаговање на команде наставника или са траке (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).
15. Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по уогама, симулације итд.)
16. Мануалне активности (израда панона, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.)
17. Вежбе слушања (према упутствима наставника или са траке повезати појмове у вежбанки, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.)
18. Игре примерене узрасту
19. Певање у групи
20. Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...)
21. Решавање «текућих проблема» у разреду, тј. договори и мини-пројекти
22. Цртање по диктату, израда сликовног речника
23. «Превођење» исказа у гест и геста у исказ

24. Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или пак именовање наслова

25. Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације)

26. Разумевање писаног језика:

- уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...)
- a. препознавање везе између група слова и гласова
- b. одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор
- c. извршавање прочитаних упутстава и наредби

14. Увођење дечије књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.

15. Писмено изражавање:

- повезивање гласова и групе слова
- замењивање речи цртежом или сликом
- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење «уљеза», осмосмерке, укрштене речи, и слично)
- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама
- попуњавање формулара (пријава за курс, претплату на дечији часопис или сл, налепнице за кофер)
- писање честитки и разгледница
- писање краћих текстова

Елементи који се оцењују не би требало да се разликују од уобичајених активности на часу. Исто тако, оцењивање треба схватити као саставни део процеса наставе и учења, а не као изоловану активност која подиже ниво стреса код ученика. Оцењивањем и евалуацијом треба да се обезбеди напредовање ученика у складу са оперативним задацима и квалитет и ефикасност наставе. Оцењивање се спороводи тако да тежиште буде на провери постигнућа и савладаности ради јачања мотивације, а не на учињеним грешкама. Елементи за проверу и оцењивање:

- разумевање говора,
- разумевање краћег писаног текста,
- усмено изражавање,
- писмено изражавање,
- усвојеност лексичких и синтаксичких садржаја,
- усвојеност граматичких структура,
- правопис,
- залагање ученика на часу
- израда домаћих задатака и пројеката (појединачних, у пару и групи).

Начини провере и утврђивања усвојеног знања морају бити познати ученицима, односно у складу са техникама, типологијом вежби и врстама активности које се примењују на редовним часовима.

Предвиђена су два писмена задатка, по један у сваком полугодишту.

Граматички садржаји у осмом разреду

У претходним разредима основне школе ученици су *усвајали* страни језик. Учење је на том узрасту било претежно интуитивно: одговарајућим наставним активностима ученици су довођени у ситуацију да слушају страни језик у оквиру одређених, њима блиских и разумљивих ситуација, а затим да научене исказе комбинују да би се усмено и писмено изразили у сличним контекстима.

У петом разреду ученици су почели да уочавају прва језичка правила која су им олакшавала почетно описмењавање на страном језику.

Од петог разреда, паралелно са *усвајањем*, почиње и *учење* страног језика; реч је о свесном процесу који посматрањем релевантних језичких (и нејезичких) феномена и размишљањем о њима омогућује уочавање одређених законитости и њихову концептуализацију.

Граматички садржаји предвиђени у претходним разредима дати су, дакле, са двоструким циљем: да би ученици могли да унапреде своју комуникативну компетенцију, али и да би стекли основна знања о језику као сложеном систему. Савладавање граматичких садржаја, стога, није само себи циљ, те се ауторима уџбеника и наставницима предлаже да:

1. охрабрују ученике да посматрањем сами покушавају да открију граматичка правила;
2. откривена граматичка правила прикажу на схематизован начин;
3. у примерима и вежбањима користе што је могуће више познату лексику;
4. примере и вежбања контекстуализују;
5. додатна објашњења – само најнеопходнија - заснују на анализи најчешћих граматичких грешака својих ученика;
6. указују ученицима на неразумевање или непоразум као могуће последице граматичке непрецизности / нетачности.

Будући да се на овом узрасту граматичка знања проширују (способност ученика да разумеју страни језик и да се изразе њиме умногоме превазилази њихова експлицитна граматичка знања), њихово вредновање требало би предвидети, пре свега, у оквиру формативне евалуације, то јест давањем кратких усмених / писмених вежби којима се проверава способност ученика да примене одређено откривено граматичко правило; исправак је за ученике прилика да га боље разумеју и запамте. У сумативној евалуацији (на крају полугодишта и школске године), то јест у писменим задацима и приликом провере способности усменог изражавања, не би требало давати граматичка вежбања, већ би граматичку тачност наставник требало да вреднује као један од више елемената којим се оцењују различите рецептивне и продуктивне језичке вештине. Елементи и скала

вредновања, усаглашени на нивоу школе, требало би да буду познати и јасни ученицима.

ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ - ИЗАБРАНИ СПОРТ

(1 час недељно, 34 часа годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе изборног предмета физичко васпитање – изабрани спорт јесте да ученици задовоље своја интересовања и потребе за стицањем знања, способности за бављење спортом као интегралним делом физичке културе и настојање да стечена знања примењују у животу (стварање трајне навике за бављење спортом и учешћем на такмичењима).

Општи оперативни задаци:

Општи оперативни задаци се не разликују од основних општих задатка физичког васпитања:

- развој и одржавање моторичких способности ученика;
- учење и усавршавање моторичких форми изабраног спорта;
- стицање теоријских знања у изабраном спорту;
- познавање правила такмичења у изабраном спорту;
- формирање навика за бављење изабраним спортом;
- социјализација ученика кроз изабрани спорт и неговање етичких вредности према учесницима у такмичења;
- откривање даровитих и талентованих ученика за одређени спорт и њихово подстицање да се баве спортом.

Посебни оперативни задаци:

- развој и одржавање специфичних моторичких способности (које су нарочито значајне за успешно бављење изабраним спортом);
- учење и усавршавање основних и сложених елемената технике изабраног спорта;
- пружање неопходних знања из изабраног спорта (принципи технике, начин вежбања-тренирања, стицање основних и продубљених тактичких знања, правила такмичења у спорту итд.) и њихова примена у пракси;
- учење и усавршавање основне тактике изабраног спорта и њена примене у пракси;
- обавезна реализација такмичења на одељењском и разредном нивоу;
- задовољавање социјалних потреба за потврђивањем и групним поистовећењем и др;

- стварање објективних представа ученика о сопственим могућностима за учешће у изабраном спорту;
- подстицање стваралаштва ученика у спорту (у домену технике, тактике и такмичења).

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОБЛИЦИ РАДА

Основни организациони облик рада је наставни час.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Програмски садржаји физичког васпитања-изабраног спорта чини следећа структура:

- развијање моторичких способности ученика;
- спортско-техничко образовање ученика (обучавње и усавршавање технике);
- индивидуална и колективна тактика изабраног спорта;
- теоријско образовање;
- правила изабраног спорта;
- организовање унутар одељенских и међуодељенских такмичења.

ТЕОРИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ

Теоријско образовање :

- упознавање ученика вредностима изабраног спорта;
- упознавање ученика са основним принципима вежбања у складу са његовим узрастом;
- упознавање ученика са штетним последицама неправилног вежбања и предозирања у изабраном спорту;
- упознавање ученика са етичким вредностима и слабостима спорта;
- упознавање ученика са естетским вредностима спорта.

Минимални образовни захтеви :

Предметни наставници утврђују минималне образовне захтеве, у складу са усвојеним програмом за сваки изабрани спорт. Под тим се подразумева:

- савладаност основне технике и њена примена;
- познавање и примена елементарне тактике;
- познавање и примена правила;
- ангажованост и учешће ученика на такмичењима у изабраном спорту.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Настава физичко васпитање - изабрани спорт обавезан је изборни предмет и реализује се у оквиру редовне наставе са једним часом недељно који се уноси у распоред часова школе. Часови се уписују према редовном распореду часова у рубрику дневника под називом физичко васпитање - изабрани спорт (нпр.атлетика) и посебно се нумеришу.

Сваки ученик је обавезан да се определи за један спорт које му се понуди почетком школске године, а још боље на крају претходног разреда.

Школа ученицима треба да понуди такав избор да њиме буду понуђени најмање два индивидуална и два колективна спорта. Уколико школа има оптималне услове за рад, ученицима се може понудити и више спортова. Прихватају се они спортови за које се определило највише ученика у једном одељењу (цело одељење реализује програм изабраног спорта целе школске године). Избор спорта врши се на нивоу одељења.

Предлог за изабрани спорт даје актив наставника физичког васпитања, у складу са условима рада школе. Предлог мора бити реалан. Предлажу се спортови за које постоје адекватни услови.

Ученици једног одељења у осмом разреду могу изабрати исти спорт који су упражњавали у предходним разредима (V,VI,VII) или могу изабрати нови спорт који до тада нису упражњавали.

I ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОГРАМА

Основне карактеристике програму су:

- изборност;
- да служе потребама ученика;
- омогућавање наставницима не само да планирају већ и да програмирају рад у настави у складу са сопственим знањима, искуствима;
- програм у великој мери омогућава креативност наставника;
- програм је у функцији целокупне наставе физичког васпитања ученика.

Предлог спортова који се понуде ученицима као избор.

1. У првом реду, спортови који се у одређеном обиму обрађују кроз наставу физичког васпитања:
  - атлетика;
  - гимнастика;
  - ритмичка гимнастика:
  - рукомет;
  - кошарка;
  - одбојка;
  - мали фудбал;
  - плес.

2. Спортови који се налазе у програмима такмичења "Савеза за школски спорт и олимпијско васпитање Србије":
  - атлетика;
  - стрељаштво;
  - пливање;
  - одбојка;
  - кошарка;
  - рукомет;
  - мали фудбал;
  - стони тенис;
  - гимнастика.
3. Спортови за које је заинтересована локална средина, односно локална самоуправа.
4. Спортови за које постоје одговарајући природни и материјални ресурси:
  - скијање;
  - веслање.
5. Спортови са којима су се ученици упознали кроз курсне облике рада.

Дидактичко-методичко упутство за реализацију часова изабране спортске гране (изборног спорта)

- Часове изабране спортске гране потребно је са методичког становишта у што већој мери прилагодити моделу часа физичког васпитања.

- У складу са моторичким формама које карактеришу изабрани спорт и које се примењују у основној фази часа, неопходно је бирати вежбања, како за уводно-припремну тако и завршну фазу часа.

- Тежиште рада у свим изабраним спортовима да је на техници и њеној примени у ситуационим условима.

- Код индивидуалних спортова инсистирати на примени кретања у такмичарским условима. Настојати да се трчи или плива што брже, скаче што више или баца што даље, постиже што више кругова итд.

- Код колективних спортова (спортских игара) форсирати уважбавање технике и тактике највише кроз игру и ситуационе услове приближне условима игре.

- На сваком часу у одређеним временским интервалима спроводити такмичење између екипа.

- У раду на овим часовима неопходно је правити тимове-екипе према способностима.

- На часовима изабраног спорта обавезно је примењивати диференциране облике рада у складу са знањима и способностима ученика. Овакав приступ је обавезан уважавајући структуру ученика који су се определили за одређени спорт (има оних који су се тим спортом већ бавили или се њиме баве и ученика почетника).

- Садржаје рада на часовима програмирају наставници задужени за реализацију предмета физичко васпитање – изабрани спорт у складу са знањима о спортској грани и сагледавањем способности и знања ученика.

- Програмирани садржаји планирају се као и сви остали часови наставе физичког васпитања.

- Оцењивање ученика је у складу са обимом и квалитетом оног наученог садржаја који је за ученике одређен (програм за почетнике и програм за напредније).

- Реализацијом часова физичког васпитања – изабрани спорт пратити и запажати ученике који су посебно талентовани за спорт и упућивати их да се њиме баве и изван школе у клубовима и спортским школама ако то желе или имају интересовања.

- Током рада са ученицима уочавати оне чије се интересовање за одређени спорт не поклапа са њиховим могућностима и истим на крају школске године саветовати за који спорт да се одреде у наредној школској години.

II ОРГАНИЗАЦИЈА ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ РАДА

Садржаји наставе физичко васпитање - изабрани спорт могу се реализовати у објектима школе, на одговарајућим вежбаљима - објектима ван школе, под условом да се налазе у близини школе или да је за ученике организован наменски превоз (спортска хала, базен, отворени терени, клизалиште, скијалиште итд.).

Часови се могу организовати у истој смени у оквиру распореда часова са другим предметима или у супротној смени, ако за тим постоји потреба и адекватни услови.

III ПЛАНИРАЊЕ ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ РАДА

Планирање образовно-васпитног рада спроводе наставници у складу са основним принципима планирања наставе физичког васпитања. Годишњи план рада је обавезни облик насатвог планирања из кога проистичу месечни и недељни планови рада.

Сходно уобичајеној пракси, наставници обавезно израђују и припрему за појединачан час. Припрема за час базира се на прихваћеној четвороделној структури часа примереног потребама наставе физичког васпитања.

IV ПРАЋЕЊЕ И ОЦЕЊИВАЊЕ

Праћење и вредновање постигнућа ученика

Праћење напретка ученика обавља се сукцесивно током целе школске године, а на основу јединствене методологије која предвиђа следеће тематске целине. У осмом разреду оцењивање се врши бројчано, на основу остваривања оперативних задатака и минималних образовних захтева:

- стање моторичких способности;
- усвојене здравствено-хигијенске навике;

- достигнути ниво савладаности моторних знања, умења и навика у складу са индивидуалним могућностима;
- однос према раду.

1. Праћење и вредновање моторичких способности врши се на основу савладаности програмског садржаја којим се подстиче развој оних физичких способности за које је овај узраст критичан период због њихове трансформације под утицајем физичких активности – координација, гipкост, равнотежа, брзина, снага и издржљивост.

2. Усвојеност здравствено-хигијенских навика прати се на основу утврђивања нивоа правилног држања тела и одржавања личне и колективне хигијене, а, такође, и на основу усвојености и примене знања из области здравља.

3. Степен савладаности моторних знања и умења спроводи се на основу минималних програмских захтева, који је утврђен на крају навођења програмских садржаја.

4. Однос према раду вреднује се на основу редовног и активног учествовања у наставном процесу, такмичењима и ваншколским активностима.

Оцењивање ученика у оквиру праћења и вредновања наставног процеса, врши се на основу правилника о оцењивању ученика основне школе и на основу савремених дидактичко методичких знања.

Педагошка документација и дидактички материјал

Обавезна педагошка документација је:

Дневник рада, структура и садржај утврђује се на републичком нивоу и одобрава га министар, а наставнику се оставља могућност да га допуни оним материјалом за које има још потребе.

Планови рада: годишњи, по разредима и циклусима, план стручног актива, план ванчасовних и ваншколских активности и праћење њихове реализације.

Писане припеме наставник сачињава за поједине наставне теме које садрже: временску артикулацију остваривања наставне теме (укупан и редни број часова, време реализације), конзистентну дидактичку структуру часова (облике рада, методичке поступке обучавања и увежбавања).

Радни картон: има сваки ученик са програмом садржаја који се вежба, а који сачињава учитељ или предметни наставник и који је прилагођен конкретним условима рада.

Формулари за обраду података за: стање физичких способности, реализацију програмских садржаја у часовној и ванчасовној организацији рада.

Очигледна средства: цртежи, контурограми, видео-траке аранжирани, таблице оријентационих вредности моторичких способности, разноврсна обележавања радних места и други писани материјали који упућују ученике на лакше разумевање и остваривање радних циљева и задатака.

В. ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ У ПРОШЛОСТИ

(1 час недељно, 34 часа годишње)

Циљ и задаци

Циљ изучавања предмета *свакодневни живот у прошлости* јесте проширивање знања из области опште културе и оспособљавање ученика да, упознавањем с начином живота људи у прошлости, боље разумеју свет и време у коме живе и развију свест о континуитету и разноврсности историјских појава и процеса. Ученици би требало да се упознају са специфичностима динамике друштвених и културних промена и да науче како да сагледају себе у односу према „другом” како би сопствени идентитет потпуније и целовитије интегрисали у шири контекст разуђене и сложене садашњости.

Задаци предмета су да ученици, посредством наставе, која је усмерена упознавању различитих елемената свакодневног живота, као што су односи у породици, исхрана, образовање, игре, забава, становање, одевање и друго, уоче њихову условљеност историјским догађајима и процесима. Концепција наставе овог изборног предмета нагласак ставља на упознавање с основним елементима свакодневног живота у прошлости Србије, Европе и света, с намером да се уоче њихови заједнички именитељи и препознају различитости које постоје у датом историјском контексту, као и у односу на савремено доба у којем ученик живи. Подстицањем радозналости, креативности и истраживачког духа у проучавању овог предмета, ученици треба да овладају елементарним знањима о прикупљању историјске грађе и да развију критички однос према тој грађи и другим остацима прошлих времена.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- разумеју значај проучавања свакодневног живота у прошлости
- усвоје и прошире знања о разликама између свакодневног живота данас и у прошлости
  - стекну знања о свакодневном животу у Европи и свету од краја XIX до краја XX века
  - стекну знања о свакодневном животу код Срба од краја XIX до краја XX века
  - усвоје и прошире знања о улози фотографије, филма, радија и телевизије у свакодневном животу људи некад и сад
  - развијају истраживачку радозналост
  - развијају способност повезивања знања из различитих области.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД

Појам свакодневног живота (уочавање разлике између политичке историје, друштвене историје и историје свакодневног живота и указивање на основне тематске области истраживања – исхрана, становање, одевање, образовање, односи у породици и локалној заједници, лечење, религиозност и веровања обичних људи, забава, такмичарске игре и др).

Значај проучавања свакодневног живота у прошлости (прошлост не припада само владарима, војсковођама и државницима, већ и обичним људима – женама, мушкарцима и деци, чији живот можемо упознати једино истраживањем њихове свакодневице).

ФОТОГРАФИЈА, ФИЛМ, РАДИО И ТЕЛЕВИЗИЈА НЕКАД И САД

Феномен фотографије, филма, радија и телевизије (као техничка достигнућа, начин уметничког изражавања, средства масовне комуникације, сазнавања и образовања, и као изузетан историјски извор).

Фотографија, филм, радио и телевизија у садашњости (као пратиоци свих видова живота савременог човека – њихова друштвена функција, употреба и злоупотреба; фотографија, филм, радио и телевизија у тржишној утакмици, економској и политичкој пропаганди).

Фотографија, филм, радио и телевизија у прошлости (развој – оптичка сочива, дагеротипија, мокра плоча, фото-апарат, филмска трака, покретне слике, биоскоп, радио таласи, катодна цев, екран...; феномен „трости ока”, прва филмска пројекција 1895 – браћа Лимијер, филмски журнари – филм као извор информација о догађајима; „фабрика снова” у Холивуду – филм као масовна забава и индустрија, „звезде” немог филма – Чарли Чаплин, Бастер Китон, Рудолф Валентино, Глорија Свансон, Лилијен Гиш...; почетак ере звучног филма – *Цез певач* из 1927. са Ал Џолсоном у насловној улози, појава анимираних филмова – Волт Дизни и његови јунаци; појава колор филмова; филмски трикови, фестивали и награде – *Златна палма*, *Златни лав*, *Златни медвед*, *Оскар*...; оснивање радиостаница, појава телевизије 1925. године и увођење првих редовних телевизијских програма 1935/36; превласт телевизије над другим медијима у другој половини XX века; примери политичке злоупотребе фотографије, филма, радија и телевизије у XX веку; најзначајнији редитељи – Дејвид Ворк Грифит, Сергеј Ејзенштајн, Луис Буњуел, Чарли Чаплин, Џон Форд, Алфред Хичкок, Федерико Фелини, Џон Хјустон, Орсон Велс, Франсоа Трифо...).

Фотографија, филм, радио и телевизија у Србији некад и сад (делатност дворског фотографа Анастаса Јовановића, породични фото-албуми, прва филмска пројекција у Србији 1896, први српски филмови – *Крунисање краља Петра I* из 1904. и први играни филм *Живот и дела бесмртног војска Карађорђа* из 1911. године; биоскопи браће Савић и Светозора Боторића у Београду, најзначајнији и

најгледанији филмови, значајни филмски глумци – Илија Станојевић, Добрица Милутиновић, Љубинка Бобић и други; почетак рада прве радио-станице – Радио Београда 1929, јавна демонстрација телевизије на сајму у Београду 1939, тајно праћење програма Радио Лондона за време окупације, оснивање Телевизије Београд 1958, заједничко гледање ТВ програма, постојање само једног телевизијског програма, кућни радио и ТВ апарати као статусни симболи; међународно признати српски редитељи – Александар Петровић, Живојин Павловић, Душан Макавејев, Емир Кустурица, Слободан Шијан, Горан Марковић, Срђан Карановић, Горан Паскаљевић, Срђан Драгојевић...).

СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ ОД КРАЈА XIX ДО КРАЈА XX ВЕКА

Свакодневни живот у Европи и свету од краја XIX до краја XX века

Начин исхране (промене у припремању намирница, јеловнику, начину чувања и конзервирања хране; кухињски апарати – електрични шпорет, фрижидер и др; ресторани „брзе хране”, пиће – појава газираних безалкохолних пића, конзумирање кафе, чаја, дувана и др).

Одевање (природни и вештачки материјали и начини обраде, стилкови у одевању, култура одевања, модне куће, појава модне индустрије, свакодневна и свечана одећа, цинс као карактеристика одевања младих у читавом свету, накит, фризуре, шминка, парфеми, лична хигијена...).

Породични односи (традиционални и савремени погледи на породицу, положај детета; промене настале после Првог светског рата у односима међу половима, сексуална револуција).

Становање (грађевински материјали, начин градње, развој грађевинске технике, врсте објеката и организација простора; разлика у начину становања између села и града и између богатих и сиромашних; осветљење – гас и струја; грејање, употреба соларне енергије, кућни инвентар, кућни апарати – фен, машина за веш, миксер, усисивач...; украшавање стамбеног простора – слике, портрети чланова породице, фотографије).

Живот у граду (просторно и урбано планирање; индустријске четврти, радничка насеља и предграђа; бојемске четврти; појава модерне инфраструктуре – водовод, канализација, метро, проблем загађења, одношење и складиштење отпада; живот у време светских ратова, примери Париза, Лондона, Берлина, Њујорка, Москве, Санкт Петербурга и др).

Живот на селу (основни ритмови аграрне производње, организација радног дана, примена савремених агротехничких мера и механизације, миграције сеоског становништва у градове).

Образовање и васпитање (школе и универзитети, улога цркве и државе – појава световног и обавезног образовања; ширење писмености, појава школских уџбеника, забрањене књиге, појава легата и задужбина; положај ученика – награђивање и кажњавање, одевање ученика, Скаутски покрет).

Верски живот (обележја свакодневног живота припадника различитих верских конфесија – сличности и разлике у веровањима и обичајима између католика, протестаната, православаца, муслимана, Јевреја; атеизам).

Војска (живот војника у рату и миру, жене у војсци, израда и изглед војне опреме: артиљерија, авијација, подморнице, носачи авиона, аутоматско оружје, торпеда, тенкови, бојни отрови, ракетне јединице, радари, нуклеарно наоружање и др; развој модерне војне стратегије и тактике, униформе и војна одликовања; војно образовање, војници и цивили у тоталном рату).

Забава (биоскопи, игре, плес уз музику, грамофони, магнетофони, ЦД, компјутери, балови, матине, маскирање, улични забављачи, путујућа позоришта; џез, рок и поп музика и др).

Спорт (модерне Олимпијске игре, аматерски и професионални спорт, најпопуларнији спортови – кошарка, фудбал, тенис, рагби и др).

Комуникације, путовања и туризам (развој поштанског, телеграфског, телефонског, железничког, аутомобилског и авионског саобраћаја; ауто и авио клубови, новине и новинарство, Интернет, откривање нових дестинација, гостионице и хотели, путничке агенције...).

Односи и стереотипи према другом и различитом (према припадницима друге нације, вероисповести, пола, расе, политичког уверења, професије, према хендикепиранима и оболелима...).

Брига о телу и здрављу – лечење (болнице, начини здравствене заштите и превентиве, развој медицине, рендген зраци, хуманитарне организације – Црвени крст; лекови и лековито биље, апотеке, заразне болести, болести морнара, хигијенски услови, епидемије и др).

Свакодневни живот код Срба од краја XIX до краја XX века

Начин исхране (реконструкција могућег јеловника – двор, град, село; промене у припремању намирница, начину чувања хране и њеном конзервирању; посни и мрсни циклуси, национална кухиња, утицаји других кухиња на карактер исхране; пиће, конзумирање кафе и дувана).

Одевање (материјали и тканине, разлике у одевању код припадника различитих друштвених група; грађанско одело и униформе; народна ношња у Србији, савремени начин одевања).

Становање (култура становања, грађевински материјали, начин градње, изглед објеката и организација простора; разлике у становању код Срба: дворци, градске куће, конаци, сеоске куће; дворови владара – Милана и Александра Обреновића, Петра и Александра Карађорђевића, Николе Петровића, резиденције Јосипа Броза; украшавање стамбеног простора – намештај, слике, иконе, портрети чланова породице, фотографије; уређење дворишта).

Индустрија, трговина и занатство (индустријализација Србије – пиваре, стакларе, текстилна и аутомобилска индустрија; стари занати).

Живот у граду (основни типови градских насеља – град, варош, варошица, „дивља” насеља; оријентални и европски утицаји; електрификација, јавни градски превоз – фијакери, трамваји, тролејбуси и аутобуси, живот у граду за време

окупације: 1915–1918. и 1941–1945. године, примери Београда, Новог Сада, Ниша, Крагујевца и др).

Живот на селу (основни ритмови аграрне производње; основна обележја земљорадње, виноградарства и сточарства; задруга, моба, позајмица; пољопривредна оруђа, млинови, ветрењаче, чување и складиштење хране, живот на селу за време окупације: 1915–1918. и 1941–1945. године, миграције сеоског становништва у градове).

Породица (обичаји животног циклуса – рођење, свадба, смрт, сахрана; положај мушкарца, жене и детета у породици и локалној заједници, живот у ужој и широј породици).

Верски живот (православни идентитет, сличности и разлике у веровањима и обичајима између православаца и других вероисповести – католика, муслимана, Јевреја, протестаната; атеизам).

Друштвени живот (основни празници – породични, верски и државни; значај празника, промене празника, промена календара; радни и нерадни дани; улога кафана, барова, „кафића”, дискотека; различити облици забавних активности: на селу – коло, прела, посела, сеоске славе; у граду – балови, матинеи, соареи, клубови, излети, књижевне дружине и читалишта, позориште, биоскопи...).

Спорт (оснивање Српског олимпијског клуба 1910, учешће на међународним такмичењима и велики успеси, спортска друштва и клубови – „Соко”, „Партизан”, „Црвена звезда”, „Војводина”...; савремени спорт и спортски живот).

Односи и стереотипи према другом и различитом (према припадницима друге нације, вероисповести, пола, расе, политичког уверења, професије, према хендикепиранима и оболелима...).

Образовање (ширење писмености у локалним срединама, увођење обавезног основног образовања, оснивање музичких и уметничких школа, женских учитељских школа и гимназије, универзитети, један дан у школи, школска слава, одевање ученика, школовање женске деце, школовање у иностранству, оснивање покрета *Трезвена младеж*, насиље у школи).

Војска (живот војника у рату и миру, жене у војсци, израда и изглед војне опреме; развој војне стратегије и тактике, српске и југословенске војне униформе и одликовања; војно образовање – оснивање војне академије).

Брига о телу и здрављу – лечење (болнице у Србији, начини здравствене заштите и превентиве, хуманитарне организације – Црвени крст; народна и алтернативна медицина, апотеке, заразне болести, хигијенски услови, епидемије...).

Комуникације, путовања и туризам (развој поштанског, телеграфског, телефонског, железничког, аутомобилског и авионског саобраћаја; ауто и авио клубови, новине и новинарство, Интернет, откривање нових дестинација, гостионице и хотели, визни режим као пресецање комуникација...).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Наставни програм за осми разред је концепцијски тако постављен да представља смисаону целину која се ослања на наставне садржаје из петог, шестог и седмог разреда. Састоји се из три тематске целине.

Прва целина се може одредити као базична јер сви програми за овај предмет, од петог до осмог разреда, њоме започињу. Садржаји у оквиру ове теме намењени су прецизнијем одређивању појма *свакодневни живот*, као и објашњавању значаја проучавања свакодневног живота људи у прошлости.

Друга целина обухвата само један садржај свакодневног живота. У осмом разреду та тема је *Фотографија, филм, радио и телевизија некад и сад*, која се обрађује полазећи од садашњости која је ученицима позната ка даљој прошлости, до времена настанка ових медија.

Трећа тематска целина се бави различитим аспектима историје друштва и историје свакодневног живота у одређеном временском периоду. У осмом разреду то је савремено доба (XX век), чиме се обезбеђује веза са проучавањем историјских догађаја у оквиру обавезног предмета *историја*.

Поделом на поменуте тематске целине, ученицима је омогућено да се у било којем разреду опредељују за овај изборни предмет први пут, а да пропуштени програм(и) не представљају озбиљнију препреку. Они ученици који изаберу да током читавог другог циклуса основног образовања и васпитања изучавају овај предмет, овладаће најважнијим појмовима и појавама које чине свакодневицу живота људи у распону од праисторије до савременог доба, а са садржајима четири теме (по једна за сваки разред) биће детаљније упознати.

Иако је цео програм заснован на сазнањима о прошлости, неопходно је да се током рада са ученицима врши стална компарација са савременим добом, чиме се потенцира схватање континуитета у развоју друштва и богатству садржаја из прошлости. Програмом се, такође, актуелизују односи локално – глобално, при чему ученици имају прилику да свој завичај боље проуче у односу на задату епоху.

У садржају програма дате су основне тематске целине, а наставник има слободу да креира коначну верзију програма за сваку групу са којом ради, уважавајући интересовања ученика и циљеве и задатке предмета. На почетку школске године, кад се ученици међусобно боље упознају јер најчешће припадају различитим одељењима, потребно је у договору са њима извршити избор наставних садржаја. Наводећи интересатне историјске чињенице или питања (како су у прошлости људи поправљали зубе, како су знали колико је сати, на који начин су осветљавали просторије и др), наставник побуђује ученичку радозналост и мотивише их да се одреде за неке од понуђених садржаја. Улога и одговорност наставника састоје се у томе да те садржаје, затим, уобличи у конкретне наставне теме, које ће бити обрађиване на часовима.

На такав начин одабран наставни садржај, основа је за даљи рад наставника, планирање наставних активности и методичко припремање за час. Пожељно је да наставник тако организује свој рад да планиране активности добију дефинисану структуру, коју одликују флексибилност и адаптивност. У припремној фази наставник прикупља довољно информација о садржајима који ће бити предмет

рада са ученицима, али ће коначни обим информација бити одређен ученичким потребама и могућностима да их припреме и приме. Наставник је тај који не дозвољава да доминира претерана фактографија, а настоји да се постигне функционалност знања и повезаност чињеница у смисаоне целине. Он на различите начине подстиче осамостаљивање ученика у прикупљању и сређивању историјских података, усмерава их на различите изворе информација и подучава их како да се према њима критички односе. На тај начин се негује истраживачки дух и занимање за науку, а подстиче се развој мишљења заснованог на провереним чињеницама и аргументима.

Основни приступ у раду јесте интердисциплинарност и савлађивање нових и непознатих чињеница помоћу оних блиских и познатих. У оквиру овог предмета постоје велике могућности за интеграцију школског и ваншколског знања ученика, за излазак из оквира школских уџбеника и учионице, укључивање родитеља и суграђана који поседују знања, колекције, књиге, филмове и другу грађу која може да помогне у реализацији програма.

Наставник свакој наставној јединици приступа као посебном образовном и дидактичком проблему за који заједно са ученицима проналази одговарајућа решења. Увек треба тежити комбиновању различитих метода рада (кратка предавања, гледање филмова, читање књига, дискусије, анализа писаних извора, слика и фотографија, посете археолошким и историјским локалитетима, прављење употребних предмета из прошлости...). Посебно је прикладно организовати ученике у тимове, где се централни задатак решава тако што свако има свој појединачни радни задатак и улогу у тиму.

У извођењу наставе самостално истраживање ученика је најважније, без обзира на изабране методе рада. Наставникова је улога да организује наставу, пружи помоћ ученицима у раду (од давања информација до упућивања на изворе информација) и да подстиче интересовање ученика за предмет. У току свих активности треба охрабривати размену информација, како између ученика и наставника, тако и између самих ученика.

Квалитет наставе унапредиће употреба различитих наставних средстава као што су: илустрације, документарни и играни видео и дигитални материјали, археолошки материјал или копије налаза, посете културно-историјским споменицима, компјутерске игре које се заснивају на реконструкцији друштва из прошлости и др.

Домаћи задаци имају своје оправдано место у реализацији овог програма. Уколико се добро поставе, неће додатно оптерити ученике нити код њих изазвати одбојност. Разлог за увођење домаћих задатака не произилази из малог фонда часова и обимног градива, већ из самог циља предмета. Домаћи задаци ће допринети да се ученици осамостале у истраживачким активностима и прикупљању података, посебно када се ускладе с интересовањима ученика (не треба сви ученици да имају исти домаћи задатак). Многе домаће задатке ученици могу радити у пару или мањој групи, уз помоћ породице, за време распуста, што су недовољно искоришћени модалитети у раду с ученицима.

Као и код других изборних предмета код којих оцена не утиче на школски успех, оцењивање добија нешто другачију педагошку димензију. За овај предмет класично писмено и усмено испитивање знања није погодно. Свака наставна

активност је прилика да се ученик оцени. Наставник прати целокупни рад ученика и награђују све његове аспекте. Поред стеченог знања о свакодневном животу људи у прошлости, наставник треба да награди и ученичко ангажовање, учешће и посвећеност активностима независно од постигнућа. Оцена је одраз индивидуалног напредовања ученика и подстицај за његов даљи развој.

Како је садржај предмета повезан са свим областима живота (исхрана, одевање, образовање, лечење, производња, забава...), ученици имају прилику да савлађивањем програма овог предмета добију бројне информације значајне за свој будући професионални развој. Наставник треба да има у виду и овај аспект предмета и, уколико код неког ученика препозна посебно интересовање за одређене садржаје, или их ученик затражи сам, може да му укаже којом професијом би се могао бавити, односно у којој средњој школи се стичу знања и звања за одређену област.

Да би се задаци наставе што потпуније остварили, требало би да постоји корелација с другим обавезним и изборним наставним предметима као што су *историја, географија, српски језик, ликовна култура, музичка култура, цртање, сликање и вајање, шах, верска настава, грађанско васпитање...*

На крају школске године, као могућност да се систематизује и рекапитулира усвојено знање, може се организовати изложба, приредба или друга пригодна манифестација, на којој би ученици показали стечено знање, материјале, предмете и другу грађу коју су прикупили изучавајући овај изборни предмет. Овакве изложбе/приредбе захтевају од наставника да планира часове на крају школске године за њихову припрему.

Посебни захтеви

Фотографија, филм, радио и телевизија некад и сад

Реализовањем наставних садржаја ове тематске целине ученици ће се упознати са улогом и значајем фотографије, филма, радија и телевизије у животу људи. Наставне активности треба тако организовати да ученици схвате психолошки и социјални аспект ових медија и њихову позитивну и негативну улогу.

Да би разумели тај аспект, од ученика се може тражити да замисле како би се осећали када би им неко одузео све фотографије из њиховог досадашњег живота, уништио снимке прослава њихових рођендана, изгубио снимке њихових родитеља кад су били млади, или како би им изгледао живот када не би имали ни радио, ни телевизор, ни ДВД. На тај начин ће се указати на значај који ови медији, осим на друштвеном плану, имају и за идентитет и интегритет сваког појединца. Ученици ће уочити човекову потребу да *задржи и сачува* тренутке, посебно оне који су му значајни, да буде брзо информисан о актуелним догађајима, да се забави, превазиђе досаду...

Од старијих чланова породице ученици могу да сазнају како се некада живело кад није свака кућа имала телевизор, радио или фотоапарат. Неопходно је указати на чињеницу да је технолошки развој у последњих неколико деценија ХХ

века омогућио већу доступност ових медија људима, а да је раније то био статусни симбол.

Историју развоја фотографије, филма, радија и телевизије треба обрадити у обиму у којем ученици желе, без великог броја података, користећи претходно стечена знања и са фокусом на разумевање тока технолошког развоја и на то како су веће техничке могућности побуђивале креативност. На основу тога, ученици могу да дају своју пројекцију о потенцијалном правцу даљег развоја медија.

Поред разматрања прошлости и будућности медија, ипак највише пажње треба посветити садашњости. Ученици могу да анализирају медије који су сада у употреби и схвате какву улогу они имају у савременом друштву. Та анализа може бити добра подлога за организовање дебате између две групе, од којих би једна „бранила” медије наводећи колико су значајни за живот човека, а друга би их „нападала” образлажући њихов негативан утицај. Циљ такве дебате је реално сагледавање добрих и лоших страна медија и развијање критичког односа према ономе што медији нуде. У ту сврху, могу се користити као пример рекламе јер су повезане са свим појмовима ове теме, а има их у великом броју и ученицима су доступне.

Како су фотографија, филм, радио и телевизија као феномени блиски ученицима и свакодневно се са њима сусрећу, постоје велике могућности да се организују различите активности. Ученици могу да направе „кратку историју” своје породице од доступних фотографија с одговарајућим коментарима. Групе ученика могу да припреме сценарио и сниме филм, чији је циљ да се забележи неки тренутак садашњости за који процењују да би био интересантан у будућности. Може се, такође, припремити изложба фотографија са темом из школског живота.

Свакодневни живот од краја XIX до краја XX века

Наставни садржаји препоручени у овој теми дају могућност ученицима да стекну јаснију представу о периоду од краја XIX до краја XX века. Највећи део прошлости припада обичним људима, који су нам по много чему веома блиски. Тај „обичан” и углавном „безимени” свет појединаца и локалних заједница (сагледаних као опозиција центру) чини заправо историју света, коју класична историја, политички и догађајно усмерена, представља само кроз историју држава, владара и владајућих елита. Упознавањем са људском свакодневицом у савременом добу, као и у било којој другој историјској епохи, ученицима ће се указати бројне сличности и разлике с данашњим временом.

Уочавање сличности и разлика има два основна циља. Прво, ученицима ће се апстрактност историјске науке о историјским процесима и ишчезлим државама и културама приближити кроз „конкретизацију” прошлости у појави свакодневице обичних људи прошлих времена. Тиме се код ученика ствара свест да је прошлост некада била нечија садашњост, као што и наша свакодневица веома брзо постаје прошлост. Друго, у дијалогу са различитим и другим, ученици ће моћи да потпуније сагледају непосредно окружење и друштво у којем живе, као и себе саме. На тај начин, доћи ће до проширивања стечених знања, а у исто време процес формирања свести о самом себи и околном свету биће употпуњен сазнањем о развоју и усавршавању културних одлика различитих заједница, које најчешће

одговарају променама њихових друштвено-економских система. Тиме би требало да се код ученика подстакне развој вештине посматрања, употребе компаративности и критичког сагледавања њиховог сопственог окружења и садашњице.

ОДАБРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Р. Андрић, *Како снимити филм*, Београд 2008.
- Д. Бабац, *Специјалне јединице југословенске војске у Априлском рату*, Београд 2006.
- Д. Бабац, Ч. Васић, М. Марковић, *Црногорска војска 1896–1916*, Београд 2007.
- Ц. Бејли, *Велики проналасци. Како се свет мењао*, Београд 2008.
- Ц. Бејли, *Велики проналасци. Оружје некад и сад*, Београд 2008.
- Л. Бендер, *Изуми*, Београд 2005.
- А. Веселиновић, Р. Љушић, *Српске династије*, Нови Сад 2001.
- А. Вулетић, Ј. Мијаиловић, *Између посела и балова. Живот у Србији у 19. веку*, Београд 2005.
- Р. Вучетић, *Престоница независне Србије (1878–1918)*, Београд 2008.
- Љ. Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији 1918–1941*, I–III, Београд 1996.
- А. Ђуровић, *Модернизација образовања у Краљевини Србији 1905–1914*, Београд 2004.
- Историја приватног живота. IV. Од Француске револуције до Првог светског рата*, прир. Ф. Аријес и Ж. Диби, Београд 2003.
- Историја приватног живота. V. Од Првог светског рата до наших дана*, прир. Ф. Аријес и Ж. Диби, Београд 2004.
- К. Кандури, *Велико истраживање – историја*, Београд 2005.
- Д. Косановић, *Почеци кинематографије на тлу Југославије 1896–1918*, Београд 1985.
- П. Ј. Марковић, *Београд између Истока и Запада 1948–1965*, Београд 1996.
- П. Ј. Марковић, *Трајност и промена. Друштвена историја социјалистичке свакодневице у Југославији и Србији*, Београд 2007.
- Б. Младеновић, *Србија у Великом рату (1914–1918)*, Београд 2008.
- К. Николић, *Страх и нада у Србији 1941–1944. године. Свакодневни живот под окупацијом*, Београд 2002.
- Образовање код Срба кроз векове*, Београд 2001.
- Р. Плат, *Свет филма*, Београд 2006.
- Приватни живот код Срба у деветнаестом веку. Од краја осамнаестог века до Првог светског рата*, прир. А. Столић и Н. Макуљевић, Београд 2006.
- Приватни живот код Срба у двадесетом веку*, прир. М. Ристовић, Београд 2007.
- Службено одело у Србији у 19. и 20. веку*, Београд 2001.
- Н. Томас, Д. Бабац, *Армије на Балкану 1914–1918*, Београд 2006.

ЦРТАЊЕ, СЛИКАЊЕ И ВАЈАЊЕ

(1 час недељно, 34 часа годишње)

Циљ и задаци

Циљ васпитно-образовног рада у настави ликовне културе јесте да подстиче и развија ученичко стваралачко мишљење и деловање, у складу са демократским опредељењем друштва и карактером овог наставног предмета.

Задаци:

- развијање способности ученика за опажање квалитета свих ликовних елемената;
- стварање услова да ученици на часовима у процесу реализације садржаја користе различите технике и средства и да упознају њихова визуелна и ликовна својства;
- развијање способности ученика за визуелно памћење и повезивање опажених информација као основе за увођење у визуелно мишљење;
- развијање осетљивости за естетске, ликовне и визуелне вредности, које се стичу у настави, а примењују у раду и животу;
- развијање моторичких способности ученика и навике за лепо писање;
- подстицање интересовања, стварање и неговање потребе код ученика за посећивањем музеја, изложби, као и за чување културних добара и естетског изгледа средине у којој ученици живе и раде;
- стварање услова да се упознавањем ликовних уметности боље разумеју природне законитости и друштвене појаве;
- омогућавање разумевања и позитивног емоционалног става према вредностима израженим и у делима различитих подручја уметности;
- развијање способности за препознавање основних својстава традиционалне, модерне и савремене уметности.

Оперативни задаци

Ученици треба да се:

- оспособе да опажају и представљају: слободне композиције, визуелне метафорике, контрасте, јединства и доминанте у простору, фантастике;
- формирају навике за виши ниво културе рада, квалитет производа, културу живота и слободног времена;
- ликовно-визуелно описмене, развију креативне способности, припремају за ефикасно и савремено укључивање у рад, односно за различита занимања.

Структура: 1. Садржаји програма
2. Креативност
3. Медијуми

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1.1. СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ (6+2)

1.1.1. Енформел....(2)

2.1.1. Непосредно преношење динамичног тока мисли у одређеном временском интервалу

3.1.1. Сликање, одговарајућа средства и материјали

1.1.2. Ритмичко-хармонијска композиција чистог односа боје и форме (2)

2.1.2. Перцепција – аперцепција

3.1.2. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

1.1.3. Систем низања скупова тачака, линија, боја, облика и волумена према одређеној схеми (2)

2.1.3. Комбинаторика унапред датог скупа геометријских бојених површина, пластичних елемената или линеатура

3.1.3. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

1.1.4. Слободно компоновање – вежбање(2)

1.2. ВИЗУЕЛНА МЕТАФОРИКА (4+2)

1.2.1. Амблем, површинско обликовање(2)

2.2.1. Перцепција и аперцепција

3.2.1. Цртање, сликање, вајање, Одговарајућа средства и материјали

1.2.2. Амблем, тродимензионално обликовање (2)

2.2.2. Перцепција и аперцепција

3.2.2. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

1.2.3. Визуелна метафорика вежбање(2)

1.3. КОНТРАСТ, ЈЕДИНСТВО И ДОМИНАНТА У ПРОСТОРУ (10+6)

1.3.1. Контраст, јединство и доминанта у простору(10)

2.3.1. Опажање и представљање

3.3.1. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

1.3.2. Контраст, јединство и доминанта у простору– вежбање (4)

1.4. СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ И ФАНТАСТИКА (3+1)

1.4.1. Реални облици у нереалним односима (2)

2.4.1. Аперцепција (замишљања, подстицање имагинације)

3.4.1. Цртање, сликање, вајање.одговарајућа средства и материјали

1.4.2. Фотомонтажа (1)

2.4.2. Перцепција и аперцепција

3.4.2. Одговарајућа средства и материјали

1.4.3. Слободно компоновање и фантастика – вежбање (1)

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Концепција овог изборног предмета посебан нагласак ставља на подршку развоју даровитих ученика, који имају могућност да продубе знања у оним садржајима који се не могу реализовати у редовно-часовном систему. За израду овог програма стручна комисија ослонце је тражила, пре свега, у програму обавезног предмета *ликовна култура* како би се наставила корелација и утемељила започета реализација садржаја.

Програмски садржаји омогућавају препознавање и развој даровитости ученика, њихових индивидуалних способности и постепено увођење ученика у област професионалне оријентације.

Наставни програм ликовне културе за осми разред подразумева постојање одређеног фонда знања који су ученици стицали од првог разреда и претпоставља да се његово пуно остварење постиже у корелацији са другим наставним предметима (*српски језик, музичка култура, биологија, хемија, историја, физика, математика*) и различитим ваннаставним активностима. Имајући у виду да је у питању завршни разред основног образовања и васпитања неопходно је извршити систематизацију наученог, као и припрему за избор одговарајуће стручне школе. У том погледу наставник треба да укаже ученицима на широки спектар образовних профила у којима је образовање у области ликовне културе од великог значаја. То је истовремено разлог да се указује на важност предмета.

Структуру програма чине:

1) *наставни садржаји* који се односе на савладавање ликовног језика и упознавање садржаја ликовне културе, познавање дела из уметничког наслеђа и елемената ликовне писмености;

2) *креативност* – развијање перцепције и аперцепције, подршка ученицима да откривају и долазе до нових решења; претпоставка за подстицање креативности су мотивациони садржаји практичних ликовних активности ученика, који обухватају:

- домен ученичких доживљаја,
- домен корелације са другим образовно-васпитним подручјима.

3) *медијуми (традиционални и савремени) и средства* – коришћење ликовних дисциплина и употреба одређених материјала у обликовању, као и проширени медијуми.

Наставни програм ликовне културе тако је конципиран да посебну важност придаје ученику. Наставник конципира методичке поступке и облике рада усаглашавајући образовно-васпитне задатке (ликовне проблеме) са побуђеним интересовањем ученика, тако да ове задатке прихвате на нивоу самоиницијативе, односно у складу са властитом израженом потребом. Различитим (примереним) методама рада треба тумачити садржаје програма како би ученици поступно и спонтано усвајали нова знања. У том смислу, улога наставника наглашена је у фази избора и дидактичке припреме мотивационог садржаја, а избор теме зависи од суштине ликовног задатка, односно, конкретног садржаја којим се ученик мотивише у правцу одређеног ликовног проблема.

Наставни садржаји ликовне културе, проблемски постављени, вертикално се развијају од првог до осмог разреда и произилазе један из другог. Полазећи од

узрастних могућности ученика, водило се рачуна о прилагођености и спиралним круговима садржаја образовног карактера за сваки разред посебно, што је и одређено у оперативним задацима. Такви садржаји као основ имају теорију обликовања, а информативност се стиче у практичном (делимично и у теоријском раду) путем анализа уметничких дела и естетским процењивањем ученичких радова. Наставни програми овог предмета организовани су на принципу кумулативног ширења знања о појмовима и појавама планираним за упознавање и изучавање у овој области у складу са узрастом. Из разреда у разред се шири опсег знања и продубљује његово усвајање на сазнајном, искуственом и практичном (делатном) нивоу. Ученике је потребно усмеравати ка креативним потенцијалима уважавањем индивидуалних способности према практичном раду где понуђене информације нису апсолутно обавезујући оквири деловања и дефинитивне вредности. Подстицањем креативности ученика искључује се готово решење и рад по шаблону. Проблемски захтеви овог програма имају карактер наставног садржаја, а теме су у служби реализације предвиђених задатака. У процесу припремања за рад, неопходно је посветити пажњу реализацији наставних тема како не би преовладале над садржајима. Стога је наставнику дата могућност да, у складу са индивидуалним способностима ученика, буде слободан у избору дидактичке припреме.

Имајући у виду образовни карактер садржаја предмета неопходно је на часовима сваку тематску јединицу илустровати карактеристичним ликовно-уметничким делом из различитих епоха. Методом демонстарције ученике наводити да уочавају, упоређују и разликују уметничка дела из различитих култура и периода.

Имајући у виду рационално коришћење времена, уметничко наслеђе за осми разред треба обрадити кроз повезивање теорије обликовања са практичним радом. Из уметничког наслеђа треба издвојити уметничка дела која најпотпуније илуструју теоретске проблеме који се обрађују. Ученици ће стога истовремено усвајати сазнања из теорије обликовања и уметничког наслеђа, која ће повезивати у практичном раду. Неопходно је имати у виду и естетско процењивање, које се врши у функцији практичних ликовних активности и дидактичко-методичке оправданости.

Програмски садржаји за осми разред су организовани у четири тематске целине и за сваку од њих је препоручен број часова који се сматра оптималним за реализацију. Наравно, сваки наставник у складу са конкретном ситуацијом (предзнањем и интересовањима ученика, итд.) при изради оперативних планова може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

У реализацији садржаја треба имати у виду да је за његову обраду предвиђено (оквирно) 60% часова, док је за вежбање предвиђено 40%. Под обрадом се подразумева непосредна прва реализација тематске јединице. Под вежбањем се подразумева продубљивање исте тематске јединице у другом медијуму (други, нови материјали и технике, утврђивање, понављање, систематизација). На часовима вежбања, такође, треба вршити естетску анализу уметничких радова, естетско процењивања ученичких радова, вредновање и оцењивање. Неопходно је тежити откривању суштине ликовних појава путем селекције и апстраховања. Наставник

наводи ученика да врши селекцију (одваја битно од небитног) како би размишљао у правцу квалитетног решавања ликовног задатка. Одвајање битног од небитног вишеструко је целисходно и из разлога рационалног коришћења времена школског часа. У програму ликовне културе за осми разред наставнику се нуде могућа решења којима се препоручује опажање и уочавање непоновљивости природе, као и природног и вештачког човековог окружења. Могућности учења по моделу из природе и путем уметничке рецепције је само једна од метода којима нас природа и уметничка дела уводе у облике откривања. Наставник прати конкурсе, смотре, такмичења, изложбе и друга јавна представљања, обавештава и мотивише ученике у правцу одређене ликовне активности и афирмише њихово стваралаштво. Подржава ученике у раду и формирању збирке радова (мапе), у време наставе води дневник и прати развој ученика.

ХОР И ОРКЕСТАР

(1 час недељно, 34 часа годишње)

Циљ и задаци

Општи циљ наставе изборног предмета *Хор и оркестар* је развијање интересовања за музичку уметност и упознавање музичке традиције и културе свога и других народа.

Задаци наставе су:

- неговање развоја музичких и креативних способности ученика;
- утврђивање основа музичке писмености и упознавање изражајних средстава музичке уметности;
- подстицање креативности ученика;
- припремање програма за културну и јавну делатност школе.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- певају/свирају песме наших и других народа (народне, уметничке, дечје, староградске);
- упознају музичке дела уз основне информације о делу и композитору;
- развијају стваралачке способности и импровизују их на доступним инструментима.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Знања музичке писмености, стечена у претходним разредима, проширивати и примењивати на примерима за певање/свирање. Изабране композиције, великим делом, ослањају се на дела српске културне баштине, тако да су, осим дела духовне

музике, у програмима заступљене народне мелодије, али и дела савремених српских композитора.

У оквиру изборног предмета, потребно је да ученици стекну основна знања о изгледу и начину свирања на Орфовим инструментима, осамостале се да свирају из нотног текста, као и да импровизују ритмичке и мелодијске мотиве, развијају и негују способност ученика у свирању на инструментима.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Садржаји изборног предмета пружају ученицима знања и информације из области музичке уметности, неопходне за даље разумевање, доживљавање, праћење, разликовање и квалитетну процену музичких вредности.

За успешну реализацију наставе неопходно је остварити основни дидактички предуслов: кабинет са наставним и очигледним средствима. Наставна средства су: клавир, комплет Орфовог инструментарија за све ученике, табла са линијским системима, квалитетни уређај за слушање музике, а пожељни су и компјутер, уређај за емитовање DVD са пратећом опремом. Очигледна средства укључују: слике појединачних инструмената, гудачког и симфонијског оркестра, слике страних и домаћих композитора и извођача, визуелно представљање угледника из области музичке уметности, квалитетне снимке примера.

Садржаји изборног предмета треба да пружају ученицима довољно знања и обавештености и умешности које ће им помоћи да разликују стварне вредности и квалитете у свету музике која их окружује у свакодневном животу од оних садржаја који не доприносе развоју њиховог музичког укуса и не доприносе њиховом естетском васпитању.

Усвајање знања ученика зависи од организације часа, која мора бити добро планирана, осмишљена и занимљива. У настави је неопходно ученике мотивисати за активно учешће у раду. Ученик треба да буде активан на часу, а час изборног предмета *Хор и оркестар* треба да код ученика подстиче уметнички доживљај. Различитим облицима и методама рада, техникама и очигледним наставним средствима ученике мотивисати за актуелизовање наставног рада. Наставник је у настави равноправни учесник у свим активностима.

Певањем/свирањем ученици улажу своје индивидуалне способности у циљу решавања колективних задатака. Уметност певања обухвата поезију и музику и због тога је потребно синтетизовати ове чиниоце и посматрати их као интегрисане садржаје. Обратити пажњу колико на речи толико и на музику. У том смислу, потребно је да пробу хора започети вежбама за распевавање, јер оне развијају глас, дисање, учвршћују ритам, дикцију и интонацију. Пожељно је да час почне припремама за техничке вежбе и вокализе тако што ће се радити вежбе на једном тону, и то на мењању сугласника М-Н. Овим вежбама учврстиће се мишићи ларинкса, што касније олакшава рад на импостацији. Вежбе је потребно изводити тихо, лагано и без напрезања. За развијање и стицање интонативне сигурности изводити двогласне варијанте, при чему треба посебно настојати да свака деоница слуша другу деоницу.

Савремена настава музичке културе претпоставља коришћење и примену музичких инструмената који захваљујући својој једноставности омогућују

ученицима могућност активног учествовања у свирању и усвајање основних елемената музике. Основни циљ свирања јесте да ученици свирају на свим расположивим инструментима из састава овог оркестра, а не да се "усавршавају" само на једном инструменту. На првом часу неопходно је спровести проверу способности, а затим распоредити инструменте за свирање ученицима и регистровати при том који ученик може да буде солиста. Наставник у даљем раду може да даје мелодијске фразе које ће, принципом поступности, најпре да понављају: сви ученици који свирају на једној врсти инструмента, по два извођача и појединачно, ученици са различитом комбинацијом инструмената итд.

Дидактичко-методичка упутства

Иако на почетку школске године увек имамо измене у саставу оркестра или ансамбла и појаву нових ученика у њему, то може да нас спута, али и да нам пружи нови изазов и могућност за креативност, а никако да нас обесхрабри у раду.

Пре почетка школске године немогуће је испланирати реализацију садржаја рада изборног предмета, јер је непознат састав ученика, нису проверени њихови афинитети, предзнања и способности. У зависности од резултата приликом провере музичких способности, наставник ће ученицима поделити штимове, пустити снимак, или ће сам одсвирати клавирски извод композиције који је спремио за обраду.

Сам поступак рада на часу састоји се из неколико етапа.

Прва етапа – обнављање раније научених композиција на часовима музичке културе у претходним разредима.

Друга етапа - савладавање свирања појединих деоница (сваку деоницу савладавају сви ученици плескањем рукама, ударањем оловке о клупу и читањем нотног текста парлато). Теже деонице, за које процени да је потребно, наставник ће показати ученицима, док ће неке деонице ученици самостално савладати. Увежбавање свирања појединих деоница може бити уз певање целе групе, или уз певање самог наставника. На тај начин ученици се оспособљавају да истовремено свирају своју деоницу и певају песму. Правило је да теже деонице треба поверити способнијим ученицима и обрнуто.

Трећа етапа – извођење целог аранжмана, уз свирање и певање, контролише наставник и евентуално исправља грешке. При том посебно водити рачуна да свака група инструмената тачно изводи своју деоницу, динамички је нијансира и изводи у правом темпу.

Од броја пријављених ученика зависиће и организација самог часа. На пример, када се ученици поделе у групе и свако добије свој инструмент, приступа се прво обради ритма за сваки инструмент поступно. Док једна група тихо вежба, наставник показује другима њихове деонице. Приликом свирањ на металофону, у току вежбања, скренути пажњу ученицима да своје штапиће окрену наопако и тихо просвиравају своју деоницу како на би сметали другима.

У раду не треба реализовати нове садржаје уколико се уочи проблем и исти не отклони, било да је мелодијски, било ритмички.

Несигурности и проблеме у раду превазилазити методом понављања, систематичности и доследности, односно упорним понављањем сви ученици савладавају технику и науче свирање своје деонице.

Један од могућих проблема може бити певање уз свирање. У таквим ситуацијама добро је правити комбинације у којима ће се поред слабих извођача наћи неко спретнији у извођењу који ће им бити сигуран ослонац и у певању и у свирању.

Када је композиција технички обрађена, приступа се њеном дотеривању за коректно, тачно, лепо и изражајно извођење у одговарајућем темпу и динамици. Ако се композиција и пева, свирање треба утишати када наступа хор.

Добро је да сви ученици знају да свирају на свим инструментима Орфовог инструментарија, па је зато потребно да се мењају ученици или групе ученика мењају изабране инструменте.

После научене композиције требало би је снимити, а затим је анализирати и радити на доради и усавршавању.

Најлепше мелодије које су ученици научили за време часова изборног предмета могу се снимити и повремено емитовати пре или после редовног часа музичке културе. Тиме се врши представљање ученичког рада, а и остали ученици упознају рад изборног предмета и додатно подстичу своја интересовања за музичку уметност. Оваквим радом ученици ће кроз музицирање упознати већи број музичких дела.

У току школске године потребно је извести најмање осам композиција.

За реализацију потребно је да садржаји изборног предмета *Хор и оркестар* обухвате одговарајуће приручнике, као и дела у оригиналном облику прилагођена саставима ученика конкретне школе, доступне извођачким могућностима ученика.

Ученици који изучавају изборни предмет представљају своје стваралаштво и своја достигнућа на такмичењима и другим приредбама.

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ПЕВАЊЕ

Државна химна
Химна Светом Сави
Школска химна
Божури
Пресвјатаја, пречистаја
Наджњева се момче и девојче
Небо је тако ведро

АРАНЖМАНИ КОМПОЗИЦИЈА ЗА СВИРАЊЕ

Државна химна
Химна Светом Сави
Школска химна
Валцер из балета "Зачарана лепотица" – П.И. Чајковски
Дунавски валови- Ј.Штраус

Тема из симфоније "Ударац тимпана" – Ј.Хајдн
Весели паталјук – С.Николић

АРАНЖМАНИ КОМПОЗИЦИЈА ЗА ПЕВАЊЕ И СВИРАЊЕ

Државна химна
Химна Светом Сави
Школска химна
Singing all together – Т.Gummesson
Маријо, дели бела кумријо – народна
Maria me ta kitrina - V.Dimitrion

ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО

(1 час недељно, 34 часа годишње)

Циљ и задаци

Општи циљ наставе информатике и рачунарства јесте да се ученици оспособе за коришћење рачунара и стекну вештине у примени рачунара у свакодневном животу.

Остали циљеви и задаци наставе информатике и рачунарства су:

- упознавање основних појмова из информатике и рачунарства;
- развијање интересовања за примену рачунара у свакодневном животу и раду;
- оспособљавање за рад на рачунару;
- подстицање креативног рада на рачунару.

Оперативни задаци

- упознавање ученика са применом рачунара у области табеларних прорачуна и изради графикана;
- упознавање ученика са фазама израде проблемских задатака на рачунару;
- упознавање ученика са основама језика за израду једноставних презентација на мрежи;
- упознавање ученика са могућностима специјализованих програма за израду презентација на мрежи;
- оспособљавање ученика за самосталну израду пројекта применом рачунарских технологија.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ТАБЕЛАРНИ ПРОРАЧУНИ (10)

Радна свеска и радни лист. Унос података. Форматирање ћелија. Рад са формулама. Коришћење уграђених функција. Рад са графичким објектима. Израда графикана. Штампање.

ИЗБОРНИ МОДУЛИ (10)

Одабрана поглавља из **Програмирања** или **Презентације на мрежи**.

Програмирање

Поступци за решавање проблемских задатака. Решавање проблемских задатака.

Презентације на мрежи

Основни елементи језика HTML. Боја и слика за позадину. Рад са текстом. Рад са сликом. Хиперлинк. Рад са табелама. Специјализовани програми за израду веб страница.

ИЗРАДА САМОСТАЛНОГ ПРОЈЕКТА (14)

Избор теме. Израда плана рада на пројекту. Избор средстава за реализацију пројекта. Израда пројекта. Вредновање пројекта.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Предмет има статус изборног. Анкетирање ученика врши се на почетку сваке школске године. Ако се ученици одреде за овај предмет, похађају га до краја текуће школске године. Анкетирање ученика за следећу школску годину може се извршити и на крају текуће школске године.

Од пријављених ученика на нивоу разреда, потребно је формирати групе од 15 до 20 ученика.

Препоручује се да по једном рачунару буде највише два ученика.

Потребно је да ученички рачунари имају звучнике или слушалице са микрофоном (због обраде мултимедијалних садржаја) а пожељна је и камера.

У учионици је неопходно да се налази и један рачунар за наставника, успостављена веза са интернетом, скенер, штампач и звучници. Препоручује се да сви рачунари у учионици буду повезани у мрежу и да учионица има рачунарски пројектор.

Програмске садржаје треба остваривати првенствено кроз вежбе и практичан рад на рачунару. У циљу што бољег усвајања знања, препорука је да ученици имају по један час вежби сваке недеље или да се реализује двочас сваке друге недеље.

С обзиром на то да ученици не морају похађати предмет у сва четири разреда, неки садржаји се морају тематски понављати и провлачити кроз више разреда, како би се предвиђене теме што боље савладале. Ту се, пре свега, мисли на теме које се тичу интернета, а затим на прављење и обраду мултимедијалних садржаја, као и на њихово уклапање у функционалну целину кроз пројектне задатке.

У тематској целини **ТАБЕЛАРНИ ПРОРАЧУНИ** обрадити теме на следећи начин:

Радна свеска и радни лист. Објаснити радно окружење и основне елементе прозора. Објаснити појмове: радна свеска, радни лист, ћелија, редови, колоне, адреса ћелије. Обрадити кроз вежбу рад у радној свесци (чување, брисање, премештање и копирање, отварање нове и постојеће радне свеске), кретање кроз радни лист (помоћу миша и тастатуре), убацивање новог радног листа, брисање радног листа, промену имена, копирање и померање радних листова. Показати селекцију ћелије, реда, колоне и целог радног листа. Вежбати селекцију суседних и несуседних ћелија, редова и колона. Вежбати промену ширине редова и колона.

Унос података у ћелију. Објаснити који се типови података могу уносити у ћелију. Вежбати унос текстуалних, бројчаних и датумских података, њихово брисање, измену, копирање и премештање.

Форматирање ћелија. Објаснити како се форматом ћелије одређују начини приказа података у облику текста, броја, датума и времена. Вежбати форматирање података (врста, величина, стил и боја слова). Показати како се могу бојити позадина и оквири ћелије.

Рад са формулама. Објаснити појам формуле, начин њеног уноса, концепт повезивања ћелија унутар формула преко адреса ћелија. Вежбати на једноставним примерима.

Коришћење уграђених функција. Објаснити појам функције и начин њеног уноса. Обавезно обрадити основне функције за сабирање, просек, минимум и максимум. Показати могућност «памятног» копирања формула. Вежбати на једноставним примерима. Показати да једна формула може да се састоји од више уграђених операција.

Рад са графичким објектима. Показати могућности рада са готовим графичким објектима, њихово уметање на радни лист и форматирање (слике, дијаграми, готови облици, оквири за текст, украсна слова, симболи и други објекти). Повезати са стеченим знањима.

Израда графикона. Објаснити начин израде графикона на основу унетих података. Показати и препоручити одређене типове графикона. Вежбати израду графикона, измену података и форматирања на израђеном графикону као и уметање графикона на исти и на посебан радни лист.

Штампање. Објаснити поступак прегледања радног листа пре штампе и поступак штампања. Такође, објаснити могућности форматирања страница за штампу, тј. одређивања величине и оријентације папира, као и подешавање маргина. Скренути пажњу на могућности одабира штампача, штампања одређене странице и одређеног броја копија, као и на могућност штампања целе радне свеске.

У тематској целини ИЗБОРНИ МОДУЛ наставити обраду задатака из програмирања или представити ученицима начин израде презентација на мрежи. Теме реализовати на следећи начин:

Програмирање

Препоручује се наставнику да осам часова посвети изради задатака у програмском језику који је изучаван у VI и VII разреду. Задаци за вежбу могу бити неке од следећих тема: сортирање, евиденција присуства, просечна оцена,

фискални рачун итд. Препоручује се наставницима да са ученицима ураде неки од следећих примера:

1. Слогови (или класе, зависно од програмског језика) – Груписање сродних података у један тип података. Пример: дефинисати тип слога (класу) који представља ученика и садржи име, презиме, датум рођења, адресу, разред и одељење.
2. Потпрограми – Направити потпрограм (процедуру или метод, зависно од програмског језика) који са тастатуре учитава податке у слог ученика и други потпрограм који исписује податке о ученику на екрану.
3. Низови – Помоћу решења претходних задатака сачинити програм који учитава податке о свим ученицима у одељењу, а затим исписује податке само ученике који су рођени одређеног дана или само за ученике из одређеног места или одељења.
4. Напредне операције са низовима – Сортирати унети низ ученика по презимену или по датуму рођења.
5. Уколико је могуће, обрадити неки од претходних примера у графичком окружењу, тј. развити програм који за унос и приказ података користи прозоре, тастатуру и миша.

Преостала два часа посветити теоријској обради фаза израде проблемских задатака на рачунару. Ова целина ће код ученика заокружити сва знања стечена из програмирања кроз понављање и разјашњавање низа корака који се предузимају приликом решавања проблемских задатака на рачунару. Тиме се код ученика развија способност да сагледају цео процес израде програма, а да појам програмирања не повезују само са једном његовом фазом (најчешће се појам програмирања повезује са фазом писања програмског кода). Дакле, ученицима објаснити да се процес програмирања или пројектовања софтвера састоји из неколико фаза и сваку од њих растумачити: пројектовање захтева, анализа захтева, прављење модела система (помоћу алгоритма или на неки други начин), дефинисање захтева и њихово записивање, избор софтвера и алата за рад, израда програма (писање програмског кода), дизајн, тестирање решења, анализа грешака, дорада, завршна фаза писања документације у виду техничког упутства. Нагласити да се у реалном времену неке од наведених фаза преплићу и понављају а да је за израду озбиљног софтвера потребно имати читав тим у коме су улоге учесника тачно подељење.

Презентације на мрежи

Обновити са ученицима појмове као што су сервиси интернета, презентације на интернету, мапа и структура презентација на мрежи, појам сајта, преузимање материјала са других презентација, ауторска права на интернету и друго. Израду презентација на мрежи започети радом са језиком HTML. Објаснити основе језика HTML. У оквиру наставних јединица које следе направити једоставну презентацију на мрежи.

Обраду језика HTML и израду једноставне презентације на мрежи поделити на следеће целине:

- Основни елементи језика HTML (појам тагова са примерима основног костура програма, концепт креирања стране, поглед из веб читача).
- Боја и слика за позадину.
- Рад на тексту (унос текста, измена, брисање, прелазак у нови ред, размак између речи, специјални знаци, центрирање, фонт, величина, боја, стил).
- Рад на слици (уметање слике на страну, промена димензије слике, позиционирање на екрану, постављање и позивање извора слика).
- Хиперлинк (текст, слика, E-mail).
- Креирање табела (дефинисање табела, редова и колона, спајање редова, спајање колона, оквири за табелу, рад са текстом и сликама).

На крају демонстрирати могућности специјализованих програма за израду презентација на мрежи (MS Publisher, MS Front Page, Dreamweaver, Joomla итд). Причати са ученицима о критеријумима за вредновање веб страница.

Подстицати ученике на критичко вредновање информација доступних на мрежним презентацијама. Причати са ученицима о утврђивању вредности презентације постављањем следећих питања: Да ли је садржај коректан и актуелан? Да ли је садржај презентације у складу са узрастом ученика? Да ли су квалитетни текстуални, графички и мултимедијални елементи (ако постоје)? Да ли постоји препорука неке релевантне установе за коришћење презентације? Да ли је лако кретање (навигација) кроз презентацију? Да ли сви линкови у презентацији функционишу? Да ли презентација садржи биографију аутора и његову електронску адресу? Да ли је аутор веб презентације познато име у својој области? Да ли постоји линк до посматране презентације са неке презентације у коју већ имамо поверења? Да ли се наводе потпуни библиографски подаци у цитатима, како би се могли пронаћи оригинални извори? Да ли посматрана презентација има обележен датум постављања и датум последњег ажурирања? Да ли је то битна карактеристика квалитетне презентације?

Теме за ИЗРАДУ САМОСТАЛНОГ ПРОЈЕКТА су део садржаја неког предмета који се изучава током школовања или су слободне. Као циљ треба поставити израду пројектног задатка. За реализацију пројектног задатка ученици користе знања стечена у оквиру предмета *Информатика и рачунарство*. Пројекат може бити реализован индивидуално или у групи до 3 ученика. Уколико се ради у групи, за сваког ученика јасно дефинисати задатке и целине које треба самостално да уради.

Избор теме. Заједно са сваким учеником појединачно, одабрати тему за рад. Препоручити теме из школског програма или слободне теме, као што су: *Наша школа, Одељењски CD, Стари и ретки занати* итд. Дискутовати и анализирати одабрану тему и упутити ученике на потребну литературу. Обновити појам ауторских права и скренути пажњу на начине дељења дигиталних материјала, односно начине преузимања туђих материјала и постављање својих на интернет.

Израда плана рада на пројекту. Објаснити ученицима све фазе израде пројекта појединачно: одређивање задатка пројекта и циљне групе којој је пројекат намењен, истраживање на задату тему, прикупљање података, сортирање и избор најквалитетнијих материјала, обрада материјала на рачунару, одабир форме за

приказ пројекта, рад на пројекту, тестирање функционалности пројекта, представљање пројекта циљној групи, евалуација пројекта.

Избор средстава за реализацију пројекта. У односу на одабрану тему разговарати са ученицима и сачинити избор потребних програма и алата за израду пројекта, као што су: дигитални фотоапарат, камера, скенер и други. Избор програма извршити од обрађених у оквиру предмета *Информатика и рачунарство*.

Израда пројекта. Број часова који је на располагању распоредити тако да се највише часова посвети изради пројекта. Препоручује се од шест до осам часова. Пратити ученике у раду и подстицати их на самосталан рад.

Вредновање пројекта. Приказати и презентовати урађене пројекте одељењу или широј заједници. Коментарисати и анализирати представљене пројекте заједно са ученицима. Разговарати о тешкоћама на које су ученици наилазили током реализације пројекта и на које начине су их превазишли.

Број часова који је предвиђен за сваку наставну област је оријентациони. Наставнику се оставља слобода да га коригује у извесној мери (2 до 3 часа по теми) уколико му је то потребно ради квалитетнијег савладавања програмских садржаја.

МАТЕРЊИ ЈЕЗИК СА ЕЛЕМЕНТИМА НАЦИОНАЛНЕ КУЛТУРЕ

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе матерњег језика са елементима националне културе јесте да ученици:

- овладају нормама стандардног матерњег језика, што подразумева граматичку, лексичку, ортографску и ортоепску норму,
- развију језичке способности у говорној и писаној употреби стандардног језика и развију и обогате лексички фонд новим појмовима,
- упознају националну културу свог народа,
- развијају позитивно вредновања свог матерњег језика и националне културе,
- развију свест о значају употребе свог језика,
- стекну заинтересованост према националној књижевности и негују литерарне способности,
- развију љубав према читању националне књижевности, као и књижевности других народа и националних мањина са овог простора.

Задаци наставе матерњег језика са елементима националне културе:

- упознавање ученика са језиком, граматиком и нормама матерњег језика кроз учење о разним појавама упоређујући га са језиком, односно граматиком, српског језика;
- оспособљавање ученика за слушање, говор, читање и писање на свом матерњем језику;

- оспособљавање ученика за говорну и писану комуникацију, за изражајно читање, читање по улогама и драматизацију књижевних текстова;
- упознавање, богаћење и развијање речника;
- усвајање основних ортографских и ортоепских норми језика;
- упознавање и усвајање фонолошког, морфолошког и синтаксичког система језика;
- проучавање књижевних дела националне књижевности и књижевности народа из свог окружења;
- развијање свести о властитим коренима и идентитету, култури, обичајима и традицији;
- упознавање, поштовање и развијање властитог националног и културног идентитета;
- развијање осећања за поштовање основних људских вредности;
- развијање одговорног понашања према себи и другима, оспособљавање ученика за процену људских вредности;
- развијање одговорности према раду, обавезама, развијање самосталности у раду;
- развијање спремности за помоћ својим друговима, за сарадњу и заједништво, развијајући и негујући толеранцију међу њима;
- оспособљавање ученика за истраживачки и стваралачки начин учења.

БОШЊАЧКИ ЈЕЗИК BOSANSKI JEZIK

Zadaci nastave bosanskog jezika su:

- razvijanje ljubavi prema svom maternjem jeziku i razvijanje potrebe da se on njeguje, čuva i unaprjeđuje;
- ovladavanje bosanskim standardnim jezikom u usmenom i pismenom izražavanju;
- postupno i sistematično usvajanje znanja iz gramatike i pravopisa;
- upoznavanje i njegovanje kulturne baštine Bošnjaka;
- upoznavanje bogate riznice narodnog stvaralaštva Bošnjaka (krajšnice, balade, sevdalinke...);
- sticanje znanja iz historije Bošnjaka;
- uočavanje međusobnih kulturnih uticaja u zajednici i širem okruženju;
- njegovanje osjećaja za različite vrijednosti u sopstvenoj i u drugim kulturama;
- isticanje važnosti interkulturalnog dijaloga i poštivanje različitosti.

Operativni zadaci:

- obnavljanje, sistematizovanje i djelimično proširivanje znanja iz književnosti i jezika obrađenih u prethodnim razredima;
- upoznavanje historijskog razvoja bosanskog jezika i razvoja pisma kojim se služio i služi bosanski jezik (arebica, bosančica, ćirilica i latinica);

- formiranje kriterijuma za samostalan izbor, analizu i procjenu književnih umjetničkih djela primjerenih njihovom uzrastu;
- sistematizacija gradiva iz svih programskih oblasti ovog nastavnog predmeta.

SADRŽAJI PROGRAMA

1. JEZIK

- historijski razvoj bosanskog jezika;
- leksikologija – leksema, rječnici- leksikoni, leksika moga kraja;
- stvaranje riječi i poetska leksika;
- ponavljanje gradiva iz oblasti jezika obrađenog u predhodnim razredima

Gramatika

- naglasak (akcenat): naglašene i nenaglašene riječi; vrste naglasaka po tonu i trajanju; priroda i funkcija naglasaka; pravila raspodjele naglasaka;
- obnavljanje i proširivanje znanja iz fonetike - glasovne promjene: jednačenje suglasnika po zvučnosti i jednačenje po mjestu tvorbe, ispadanje suglasnika, nepostojano *a*, **I** i **II** palatalizacija / sisilarizacija, jotovanje, prelazak *l* u *o*, refleksi glasa *jat*;
- tvorba riječi: korijen, tvorbeni osnovi i tvorbeni afiks; načini tvorbe – izvođenje i slaganje;
- sintaksa: višestrukosložena rečenica, red riječi u rečenici...
- alternacija JE/IJE;
- pregled usvojenog gradiva.

Pravopis

- razlike u srpskoj i bosanskoj pravopisnoj standardizaciji;
- pregled i utvrđivanje predhodno obrađenog gradiva iz pravopisa.

2. KNJIŽEVNOST

▪ Meša Selimović.....	Derviš i smrt (odlomak iz romana)
▪ Šaban Šarenkapić.....	Bukvica / Šibica za njedra (odlomak)
▪ Ćamil Sijarić.....	Zelen prsten na vodi - pripovjetka
▪ Hamza Humo.....	Grozdanin kikut
▪ Faiz Softić.....	Pod Kun planinom
▪ Mak Dizdar.....	Modra rijeka
▪ Ejub Šitković.....	Nema više modre rijeke
▪ Safet Sijarić.....	Žena sa tromede (odlomak)

- Nedžad Ibrišimović ..... Nakaza i princeza – zbirka pripovjedaka - izbor
- Fatima Muminović ..... Kamen u sreći / Posmrče
- Nusret Idrizović ..... Efendija u tajnom gradu – roman (odlomak)
- Murat Baltić ..... Zekum i nesanica –roman (odlomak)
- Meho Ćorović ..... Hronika jednog odžaka –roman (odlomak)
- Ferid Muhić ..... Štit od zlata – zbirka eseja-priča
- Nedžib Vučelj ..... Zulfov kamen - pripovjetka
- Avdija Avdić ..... Sebi stećak podigoh – pjesma
- Aladin Lukač ..... Pjesma po izboru
- Zuvdija Hodžić ..... Gusinjska godina
- Zuko Džumhur ..... Nekrolog jednoj čaršiji – izbor
- Zaim Azemović ..... Zlatana i gladna brda - pripovjedake – izbor
- Redžep Nurović ..... Zemlja - pripovjetka
- Abdulah Sidran ..... Sjećaš li se Doli Bel (odlomak iz scenarija)
- Derviš Sušić ..... Veliki vezir (odlomak)
- Mevljuda Melajac ..... Amanet - roman (odlomak)

Književnoteorijski pojmovi

- Vrste poezije;
- Poezija: kompozicija, tema, ideja, motiv;
- Stilske figure: antiteza, paradoks, hiperbola, gradacija...
- Prozne vrste: putopis, memoari, humoreska, novela, vrste romana...
- Drama

3. ELEMENTI NACIONALNE KULTURE

Bošnjačka narodna književnost

- O Avdu Međedoviću ..... Pjevač priča
- Tradicija guslarstva sandžačkih Bošnjaka; najpoznatiji guslari; rad na prikupljanju narodne književnosti Bošnjaka (savremeni sakupljači narodnog

blaga – Husein Bašić, Zaim Azemović, Ljubiša Rajković – Koželjac, husein derdemez i dr.) ;

- Epska narodna pjesma..... Mujov Omer i Filip Madžarin (pjevao Hašir Ćorović)
- Lirska narodna pjesma ..... Pošetale tri devojke
- Sevdalinka..... Nit' ja jedem, nit' ja pijem
- Narodna priča ..... Đerzelez ubija aždahu

Znamenitosti

- Život i običaji Bošnjaka;
- Sandžak kroz historiju;
- Dogadaji i ličnosti o kojima treba znati.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

U procesu nastave predmeta **Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture** treba uvažiti osnovnu pedagošku pretpostavku **da je učenik u centru obrazovno radne kreacije**, pa stoga nastavnik mora upoznati i uvažavati intelektualno-mentalne i psihološke sposobnosti učenika, kako bi pronašao didaktičku formulu koja će garantovati da će učenici moći savladati nove sadržaje.

Tokom nastavnog procesa treba na zanimljiv način prezentirati pažljivo odabrane jezičko-literarne vrijednosti koje će učenici bez teškoća usvojiti i koje će im biti potrebne za dalje školovanje, bogaćenje opšte kulture i znanja o životu.

Sem opštih metoda u savremenoj nastavi jezika i književnosti treba primijeniti i:

- metodu čitanja i rada na tekstu (tekst metoda)
- metodu razgovora – dijalošku metodu
- metodu izlaganja i objašnjavanja (monološku metodu)
- komparativnu metodu – pažljivo pripremljenim tekstovima, tematski povezanim, učenike treba navikavati da uočavaju sličnosti: ambijentalne, situacione, karakterne (kod književnih likova) i sl.
- metodu praktičnog rada - naučno-istraživačka metoda iz oblasti jezika, iz oblasti dijalektologije, uočavanje prozodijskih osobina lokalnog govora, sakupljanje raznih oblika usmene književnosti, rad na sredstvima medijske tehnologije (davanjem uloga i zaduženja kao: spiker, reporter, urednik, lektor, koreograf, glumac...).

Treba takođe primijeniti različite oblike rada kao što su: rad sa pojedincima – diferencirani rad, rad u parovima, rad u grupama, rad sa cijelim odjeljenjem – te učenje kroz različite vrste igara, kao što su kvizovi na temu poznavanja nacionalne historije, tradicije i običaja Bošnjaka, recitali, imitacije, skečevi i slično, kako bi se nenametljivim ponavljanjem i uvježbavanjem došlo do ciljanih rezultata.

S obzirom da djeca imaju 4 časa nedjeljno srpskog jezika, uz 2 časa izbornog bosanskog, u procesu nastave treba iskoristiti prednost istog porijekla i sličnosti jezika, kako bi se potpunije mogli obraditi svi predviđeni sadržaji oba predmeta.

U osmom razredu već je moguće sintetizovati određene cjeline, pogotovu iz oblasti književnosti, pa treba predložene sadržaje kad je god to moguće i obrađivati na taj način. Naprimjer, Maka Dizdara i Ejuba Šitkovca, ili, Hamzu Humu i Faiza Softića, Zaima Azemovića i Redžepa Nurovića (tema iseljavanja u tursku) treba obrađivati jedne za drugim, ili uporedo, uz primjenu komparativne metode.

БУГАРСКИ ЈЕЗИК БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Образователни задачи :

- Овладяване на книжовната норма на българския език.
- Усвояване на нов речников фонд чрез възприемане на литературни произведения, произведения на изобразителното, филмовото и сценичното изкуство.
- Овладяване и възприемане на основните закономерности по фонетика, правопис, морфология и синтаксис.
- Разширяване на знания по лексикология и стилистика.
- Разширяване на знания за културата на българския народ.
- Получаване на нови знания за миналото и настоящето на българите.
- Оспособяване за самостоятелно учене и изследване.
- Оспособяване за критическо ползване на информации за откриване на близкост и разлики между езиците, религиите и културите.

ЕЗИК

Граматика

- Преговор и систематизация на основните фонетични правила и принципи./ Съотношение звук:буква; Променливо “Я”. Подвижен “Ъ”/.
- Ударението в българския език.
- Преговор и систематизация на основните морфологични и граматични особености при изменяемите части на речта.
- Функционално значение на неизменяемите части на речта.
- Повторение и практическо приложение на изречението и неговите

- разновидности.
- Особенности на основните функционални стилове.
  - Стилистични категории думи.
  - Междуетимологична хомонимия / български - сръбски език/.
  - Речници на българския език. Практическо ползване на речниците.
  - Преговор и систематизация на знанията придобити в предишните класове.

Правопис и правоговор

Затвърдяване чрез упражнения на прилагането на изучени правописни и правоговорни правила.:

- Букви и буквени съчетания / Я,Ю, Щ, ЪО,ЙО, ДЖ, ДЗ/;
- Звучни съгласни в префиксално положение, междусловие и в края на думите;
- Глаголи от *ú* и *úú* спрежение в 1.л.ед.ч. и 1.л. мн.ч. сег. вр.
- Двойно –*нн*-; Двойно –*тт*-;
- Частиците *ЛИ*, *НЕ*;
- Ударени гласни в края на думата /в членна форма/;
- Главна и малка буква;
- Препинателни знаци.

ЛИТЕРАТУРА

- За осъществяване на поставените цели и задачи по Български език с елементи от националната култура учениците могат да използват различни извори за подбор на жанрове, както от личното, така и от народното творчество при обработка на литературни текстове.

Произведения за осъществяване на програмата:

- Подбрани творби от Читанка за 8.клас
- Любен Каравелов: *Хубава си, моя горо*
- Христо Ботев: *На прощаване*
- Йордан Йовков: *Разказ /по избор*
- Елин Пелин: *Земя*
- Иван Вазов – *Под игото /откъс/*
- Димчо Дебелянов: *Да се завърнеш в бащината къща*
- Подбрани творби от автори българите в Сърбия / Детко Петров, Миле Николов – Присойски, Арсо Тодоров, Биляна Цветкова, Мила Васов, Иван Царибродски, Иван Николов, автори от Банат и др./
- Текстовете от детски списания, вестници и енциклопедии
- Илюстрирани книги и енциклопедии за деца и юноши
- Ползване на училищна и градска библиотеки
- Ползване на интернет, CD, литературен и др. съвременни аудиовизуални средства.
- Нагледни табла, схеми модели, илюстрации, снимки, портрети, карти

Четене и тълкуване на текст

- Четене на глас и наум като увод в разговор върху текста.
- Четене, което е съгласувано с вида и природата на текста: лирически, епически, драматични, научни, публицистични и др.
- По-нататъшно упражняване по изразително четене.
- Запаметяване на подобрени текстове / по избор на учителя/.

ЕЗИКОВА КУЛТУРА

- **Основни форми на устното и писменото изразяване**
- **Описание, Разказване, Преразказване, Известяване** /задълбочаване, овладяване и жазприемане на поставените задачи в предишните класове/.
- Различни видове устни и писмени упражнения / **диктовки, фонетични, морфологични, лексикални, семантични, синтактични и стилистични**/ с цел правилно овладяване и възприемане на българската книжовна норма- поставени в предишните класове.
- Периодични писмени и тестови упражнения.
- Две класни писмени упражнения - по едно в полугодие.

ЕЛЕМЕНТИ ОТ НАЦИОНАЛНАТА КУЛТУРА

Народно творчество

- Български народни песни: разнообразни видове - по избор.
- Български народни приказки: разнообразни видове - по избор.

Музика

- Мистерия на българските гласове

Фолклор

- Национални и международни фолклорни фестивали: / Варна, Пирин, Шумен, София/.

Народни обичаи

- Кукери, Нестинари

История

- Българите в края на 19.в. /Освобождение от турско робство/
- Българите през 20.в
- Българите в Сърбия / историческа обусловеност, културно-просветно състояние /.
- Българите в началото на 21.в. / в рамките на ЕС /.

География

- физически особености, релеф, географски области, население, държавни и етнически граници, административно деление на България.

РЕАЛИЗАЦИЯ НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА

- Учебният материал по Български език с елементи от националната култура в преден план е предназначен за ученици числящи се към българското малцинство в Република Сърбия, които нямат възможност да изучават български език като майчин - задължителна програма (българи разпръснати в малки и големи градски квартали, извън компактните им традиционни поселища; или пък по друг начин са възпрепятствани да изучават майчиния си език: българите в Банат, горанците и др. както и принадлежащи към други народи, от национално смесени бракове, от смесени етнически среди и други малцинства и етноси, които проявяват интерес към българския език, култура, история...

- Програмата по български език е близка на програмите с езици от славянски произход: сръбски, хърватски, словашки, русински, украински. Така в съседство с тези народи и техните езици може да се осъществи голяма степен на сътрудничество и корелация при изучаване на българския език с елементи от национална култура.

- За обогатяване на културното наследство тази Програма може да бъде изучавана на първо място от сърби, след това от хървати, русини, чехи, словаци, украинци, унгарци, румънци, роми, албанци, германци и др.

- При изучаването на български език с елементи от национална култура трябва да се приеме основният педагогически постулат, че детето в центъра на образователно-трудовия процес. Въз основа на това учителят трябва най-напред да опознае и уважи интелектуално-психическите способности на ученика, за да пронамери съответната дидактическата формула, която ще бъде гаранция на ученика да овладее новите програмни съдържания.

- По време на обучението езиково-литературните подобрени елементи трябва на учениците да се представят по привлекателен начин, за да ги овладеят с лекота и които ще им бъдат от полза за понататъшно обучение и богатство в живота.

Освен общите методи, в съвременното обучение по език и литература трябва да се прилагат и следните методи и похвати

- Четене и работа върху текста
- Сравнително-съпоставителен метод и метод на корелация /взаимоотношение/ с други предмети и образователни области, на първо място с музика, история, география и близки езици на българския.

- Диалог
- Излагане и обяснение
- Наблюдаване и описване
- Практическа работа; научно-изследователска работа по: език, диалектология, ударение, събиране на народни умотворения, изработка на нагледни средства, включване в средствата на масова комуникация: говорител по радио и ТВ, редактор-коректор, хореограф, артист-аматьор.

- Също така трябва да се прилагат различни форми на работа: индивидуална, групова, работа по двойки, фронтална, както и учене чрез

различни видове игри: тв-игри, рецитали, имитации, едноактовки, песнички за игра, скоропоговорки и под.

МАЂАРСКИ ЈЕЗИК MAGYAR NYELV

Operatív feladatok:

- Tovább kell fejleszteni a tanulók kommunikatív képességeit a beszédértést és a konkrét szituációkhoz mért megfelelő beszédreakciót.
- Gyakorolni kell a tagolt, érthető beszédet, a szupraszegmentális elemek helyes használatát
- Tovább kell bővíteni a diákok aktív és passzív szókincsét
- A diákoknak meg kell tanulniuk meghatározni a szöveg lényegét és a kulcsszavakat.
- Tovább kell fejleszteni a tanulók ismeretét a magyar nyelvtan köréből.
- A tanulóknak szembe kell tudniuk állítani a magyar nyelv részrendszereit a szerb nyelvrendszer megfelelő szintjeivel és jelenségeivel.
- Az elsajátított magyar és szerb nyelvtani ismereteik felelevenítésével meg kell tudniuk határozni a két nyelv között fennálló hasonlóságokat és különbségeket.
- Meg kell ismerkedniük a magyar irodalom klasszikusainak néhány alkotásával, valamint a kortárs magyar irodalom néhány művével, különös tekintettel a vajdasági magyar írókra.
- A tanulók aktív részvételével a kommunikációs gyakorlatokban fejleszteni kell mondanivalójuk helyes megfogalmazását, és hogy néhány mondatban összegezni tudják a szöveg rezüméjét.
- Ösztönözni kell a diákokat arra, hogy kinyilvánítsák véleményüket a feldolgozásra kerülő témákkal kapcsolatban.
- Rövid hírek és tudósítások alkotása.

TÉMAKÖRÖK ÉS TARTALMAK

ÁLTALÁNOS NYELVÉSZET

- A nyelv mint jelrendszer
- Bevezetés a szövegtanba: a szöveg fogalma, természete.
- A szöveggonnexitás, a szöveg globális és lineáris kohéziója.

KOMMUNIKÁCIÓ

- A beszédhelyzet összetevői.
- A beszélő és a hallgató szempontjai.
- A tömegkommunikáció alapvető feladatai.

- Az írott sajtó műfajai, a televíziós és rádiós műfajok (hír, tudósítás, glossza, interjú, riport, hirdetés).
- Nem verbális kódok a tömegkommunikációban.
- A felolvasással kapcsolatos tudnivalók. Különböző műfajú szövegek felolvasása (mese, elbeszélés, tudományos szöveg, hír stb.)
- Az írásjelek és a felolvasás.
- Az írásjelek átértékelése. (Gyakorlás a tanult szépirodalmi és más szövegek felhasználásával.)
- A szövegértés fejlesztése: a diák különböző fajta hosszabb szövegeket hallgat és ért meg, az információszerzés elsősorban a szókincsbővítést szolgálja.
- A tanuló a kommunikációs helyzettel összhangban különböző jelenségeket ír le, jellemez és magyaráz.
- Fogalmazásírás megadott témára – élményleírás.
- Rövid hír szerkesztése egy mindennapi eseményről, vagy riportkészítés.

NYELVTAN

- Az egyszerű mondat és szerkezete. A mondat egység és a mondatégsz fogalma.
- Az összetett mondat két fajtája és szerkezetük.
- Az alárendelő mondat és fajtái. A főmondat és a mellékmondat szerepe, kapcsolatuk és jelölésük. A tagmondatok közötti kapcsolat valódi kötőszóval, vonatkozó névmással.
- A tagmondatok sorrendje: egyenes, fordított, megszakított. Az alárendelő összetett mondatok típusai: alanyi, állítmányi, tárgyi, határozói, jelzői.
- A mellérendelő mondat és fajtái (kapcsolatos, ellentétes, választó, következtető, magyarázó).
- A többszörösen összetett mondat. A körmondat. A mondatrend. A mondatátszövődés.
- A magyar és a szerb nyelv szórendjének eltérései. A szó szerkezet és az alárendelt összetett mondatok transzformációs összefüggései a magyar és szerb nyelvben. A tagmondatok közötti egyeztetés összehasonlítása.
- Az írásjelhasználat összevetése.

HELYESÍRÁS

- A tagmondatok közötti írásjelek.
- Egyéb írásjelek használata: az idézés, a kis- és nagyköötőjel, gondolatjel, pontosvessző.
- A helyesírási szabályzat használata.

BESZÉDMŰVELÉS

Beszédgyakorlatok során fel kell hívni a tanulók figyelmét a nyelvhelyességi kérdésekre, különös tekintettel a regionális hibákra:

- suksükölés,
- nákolás,
- a viszonyragok helytelen használata.

IRODALOMISMERET

- A próza, a líra, a dráma.
- Az elbeszélés, a novella, az esszé, a tanulmány.
- Az alaphelyzet, a kibontakozás, az ellentmondás, a bonyodalom, a feszültség, a csattanó.
- Versfajták, rímkepletek (szabad vers, időmértékes verselés, keresztrím, betűrím, áthajlás)
- Elégia, óda, eposz
- Költői kép, szókép, megszemélyesítés, metafora, jelentésátvitel
- A stílusesszék felkutatása a konkrét irodalmi művekben.

Az irodalomismeret keretében be kell mutatni a magyar irodalom klasszikusainak néhány alkotását (Arany, Petőfi, Móricz, József Attila, Ady), továbbá ízelítőt kell adni a magyar ifjúsági irodalomból, különös tekintettel a vajdasági magyar írókra: Fehér Ferenc, Német István, Gion Nándor, Kosztolányi Dezső, Tolnai Ottó művei kerüljenek bemutatásra a tanár megítélésére bízva a válogatást. Esetleg, a tanulók nyelvismeretének szintjét megítélve a tanár házi olvasmányként is feladhat egy-egy rövidebb elbeszélést vagy műrészletet.

Ajánlott irodalom:

Móricz Zsigmond: Hét krajcár

Németh István: Az utolsó nomád pulijai

Juhász Gyula: Milyen volt...

József Attila: Tél

Radnóti Miklós: Himnusz a békéről

Petőfi Sándor: Föltámadott a tenger

Déry Tibor: Szerelem (részlet)

Babits Mihály: Mozgófénykép (részlet)

Csáth Géza: Egy vidéki gimnazista naplójából

Nagy Lajos: Pesti gyermek egy napja

Gelléri Andor Endre: Egy fillér

Babits Mihály: Vasárnapi impresszió, autón

Kosztolányi Dezső: Negyven pillanatkép

Kosztolányi Dezső: Késő őszi a ludasi pusztán

Tolnai Ottó: Nem hangzott hasonló édes hang

Házi olvasmány:

Gion Nándor: A kárókatona még nem jöttek vissza

Kortárs magyar novellaválogatás

A NEMZETI KULTÚRA ALAPJAI

- A magyar nemzeti jelképek (zászló, címer, himnusz)
- A magyar egyházi ünnepekhez kapcsolódó szokások

- A magyar film
- Magyar színházi előadás megtekintése
- Híres magyar zeneszerzők, festők
- Érdekességek a magyar történelemből
- A magyar konyha

A témakörök és azok feldolgozásának szintje feleljen meg a gyermek életkorának. A szövegek, amelyeket az órán feldolgoznak legyenek érthetőek, egyértelműek. A válogatás a vajdasági magyar gyermekirodalom és a magyar klasszikus és kortárs irodalom művein alapuljon.

A TANTERV MEGVALÓSÍTÁSÁNAK MÓDJA

A tanulók tevékenysége:

Olvasásfejlesztés

- Különböző műfajú szövegek felolvasása (mese, elbeszélés, novella, tudományos szöveg, hír, riport stb.)
- Az írásjelek és a felolvasás.

Szövegértés

- Gyakorolni kell a különböző fajta hosszabb szövegek hallgatását és megértését
- A hírek, tudósítások és egyéb sajtószövegek megfigyelése
- A szereplők elemzése, belső tulajdonságaik jellemzésének megfigyelése

Irodalomelméleti fogalmak elsajátítása

- Az elbeszélés, a novella, az esszé, a tanulmány.
- A szöveg szerkezete (bevezetés, alaphelyzet, tárgyalás, kibontakozás, ellentmondás, bonyodalom, feszültség, csattanó, befejezés).
- Az alapvető versfajták ismerése (a szabad vers, az időmértékes verselés, a keresztrím, a betúrím, az áthajlás)
- Költői kép, szókép, megszemélyesítés, metafora, jelentésátvitel
- A stíluseszközök felkutatása a konkrét irodalmi művekben.

Szövegalkotás

- Személyek jellemzése a belső tulajdonságaik alapján
- Valamely híres személy életrajzána a megfogalmazása.
- A hír és riport jellemzői
- Természeti képek leírása

Szókincsbővítés

- A szövegben felbukkanó ritka és szép szavak, kifejezések felkutatása, kiemelése.
- Szinonimák, homonimák, ellentétes jelentésű szavak gyűjtése.
- Szómezők gyűjtése.

Vers- és szövegtanulás

- A diák életkornak megfelelő, a magyar klasszikus és kortárs irodalom néhány versének vagy szövegrészletének megtanulása – tetszés szerint a tanár sugallatára.

Elbeszélés

- A diák számoljon be valamelyik utazásáról.
- Személyek jellemzése belső tulajdonságaik leírása alapján.

A kommunikációs készségek fejlesztése

- Dialógus folytatásának ismérvei.
- Felszólalás, beszéd, monológ.
- Riport és interjú (riporter, riportalany, beszélgetés).
- Hivatalos és magánlevél írása.
- Kérvény megfogalmazása.
- CV írása

Film- és színművészet

- A dráma, drámai műfajok, drámaíró, közönség, színjátszás (felvonás, jelenet, dialógus, monológ)
- A filmművészet (forgatókönyv, filmrendező, szereplők, közönség)
- A fő- és mellékszereplők felismerése és jellemzése.

Házi feladatok

Időnként a tanulók rövid, fél- egyoldalas fogalmazásokat írjanak, lehet az valamilyen sajtóműfaj is, mint pl. a riport.

Írásbeli dolgozatok

Tanév közben a diákok két iskolai dolgozatot írnak, félévenként egyet-egyét. A dolgozatok témáját a tanulók korosztályának megfelelően és általánosan kell meghatározni (Pl. Képzelt riport, Interjú a példaképpemmel, Kirándulni voltunk, CV - életrajzírás stb.)

A felsorolt tevékenységeken kívül alkalmazni lehet és kell is a más tárgyak keretében éppen aktuális tevékenységeket is (pl. a szerb nyelvi órákon, vagy az idegen nyelvi órákon stb.)

A tanár tevékenysége

A tanárnak szem előtt kell tartania a gyerekek életkorát, a diákok különböző nyelvi szintjét. A tanár szabadon dönthet a tanítási témák és tartalmak megválasztásáról és azokat összekapcsolhatja más tantárgyak témáival. A tanár nemcsak információkat továbbít, hanem irányítja a tanítási folyamatot, megszervezi a tanítási tevékenységet.

Szakirodalom

A diákok nyelvtudásának szintjétől függően a tanár megválasztja a legmegfelelőbb könyveket és egyéb segédeszközöket, amelyek az előírt eredmények megvalósításához szükségesek. Használhatja már a meglevő könyveket, munkalapokat és gyakorlófüzeteket, amelyek az anyanyelvápolásra készültek, de az hatodik, hetedik osztályos magyar nyelvű olvasókönyvet is, valamint a gyermek-folyóiratokat. Esetleg sokszorosított formában is kioszthatja a témakörnek megfelelő konstruált szövegeket.

A tanár által használt oktatási segédeszközök

Irodalmi lexikon

Értelmező szótárk

Szinonímaszótár

Idegen szavak és kifejezések szótára

Fogalomszótárak

Enciklopédiák

Könyvismertető

Internet, világháló

Napilapok, folyóiratok, és a diáklapok

Oktatási jellegű tévéműsorok

Munka- és feladatlapok az anyanyelvápolás tárgyköréből

РОМСКИ ЈЕЗИК ROMANI ČHIB

I BUTI SIKLJOVIBASIRI E ROMANE CHIBJAKIRI

I buti sikljovibasiri e romane chibjakiri si specifikaniЗадаци. Ano siklovibano procesi, I romani chib dji avdisutno dive na sine standardizujimi, ja dj akana sine amen dajekh jekhutni forma hramimjase. Numa, sine dinde sine butendar propozalja thaj ano Romane Kongresja. Nijekhe Romese adala propozalja na sine sukar, “sose ol djangje posukar. I romani chib sine arakhli vakeribaja, ani adaja forma avdive isi amen ola. Adalese, kamela pes, maskar o Roma te zorjarel pes o godjalipe kotar olengiri phenli thaj olengoro maskarjekhutno dzivdipe thaj tolerancija, dji o dive keda I romani chib ka ovel ola po standardizacija. Adava ka avel kamlipnjaja, na zorjeja, sose thaj anglune manusa, maskar o gadje sine olen adava drom, isi olen dji avdisutno dive adava problemi.

Sa o vakeriba e romane chibjakere lena pes jekhe vlera thaj kerena avdisutni hramomi romani chib thaj sa o literaturakere kotora.

Fundamni buti e romane chibjakiri si:

- te locakerel pes e sikamlenge I siklovibasiri chib, a ki korelacija adala chibjaja, olakere planoja thaj programeja te sikljoovel pes, te arakhel pest e buljarel pest e barjarel pes o kamlipe e romane sikamlengor te sikljooven pe dajakiri chib.
- te arakhel pes e mineretesor identiteti,
- te sikljooven o sikamle hramomi romani chim olakere kanonenca, kolate vakeribaja thaj hramovibaja literarnikane ka vakeren thaj ka hramonen, te sikloven I literature, te analizirinen ola, sar thaj scensko, kinematografsko thaj sa aver artistikane kotora kotar romani thaj averengere chibja.
- te pendaren i istorija pere etnosesiri thaj avere manuŝengiri so dyivdinena ani Srbija, thaj i kultura kotar o zamanja.
- Te barjarel pes o gođalipe kotar manuŝikani-istorikani thaj kulturakiri rola e chibjakiri thaj e literaturakiri,
- te phandel pes o manuŝibe thaj olengiri kultura, te barjarkerel pes thaj te yorjarkerel pes e romane sikamlenkiri kotar o sikloviba e romane chibjakiri, e istorijakiri thaj i kulturakiri,
- tesikloven o sikamle i fundamni karakteristikani intonacija fonetikakere sistemesor, o vakeriba e avazengoro, akcentesor, ritmesor, e lafjorjakere strukturakere thaj fundamno fondo lafja so ka sikljoovel pes ki dendi tematika.
- te haljooven ko kan so kamela pes te vakerel pes, korktikane thaj gođale te reagujinen ko imperativikano vakeriba thaj pučiba,
- te haljooven thaj te vakeren savena vakeribasere strukture ani leksika ko dijalogja so si phanli ki pendardi situacija,
- te sikljoovel pes o fundamno kanoni e romane chibjakor ko sa o vakeriba e romengoro so vakerela pes thaj adava te kerel pes komparacija e hramome romane chibjaja,
- te arakhen, barjaren i fundamni romani kultura te kamen ola, thaj te kamen sa o kulture avere manuŝengere thaj mineretotengere,
- te yorjaripe o gođalipe eRomengoro, so kamlipe te nakhas akava drom, thaj so kamela pes te arakha sa adava so đivdanela maŝkaro amende,
- Po hari sistematikane te pendyarel pes i gramatika thaj i ortografija e romane chibjakiri,
- te pendarel pe e chibjakere karakteristike thaj te sikljoovel pes normativikane gramatikakere, stilikano ŝajdipe ani romani chib,
- te ikaven pes o sikamle literaturno romani chib sar ko vakeriba ađahar thaj ko hramoviba,
- te haljoovel pes autentikano thaj estetikane vlerja ani amari literatura,
- te sikljoovel pes ŝukar drabariba sar avazes ađahar thaj ano peste,
- haljoviba drabariba ano peste, te haljoovel pes thaj adalestar averese te vakerel pes, kotar o sa o žanrja,
- te haljoovel pes o drabariba sa dajekhe lilesoro, gazetakoro, žurnalesoro sar barenge ađahar thaj chavorenge ki romani chib,
- te haljooven o sikamlje sar scenikani ađahar thaj aver literatura,
- Te arakhel pes sa so isi kotar romani kultura thaj te barjarel pe
- Te del pes motivacija ko sikamle te hramonen korkoro ki romani chib,
- Te sikaven pes o sikamle te keren buti thaj avri e ŝkolakere sikamne buča,

- Te barjarel pes o patriotizmi thaj i edukacija sansaresiri, šukare kulturakere, te kerel pes šukar buti maškar o manuša thaj te del pes piko jekh jekheseРазвијање,

OPERITIVIKANE BUČA:

- Zorjariba, sistematizacija, iriba, odujto drom zorjariba thaj kotalo buljariba o sikloviba so sikljilo pes anglune periodeste ani šola kotar o sa kotora sikljovibasere thaj ko anglune klasja,
- Pendariba e romane istorijakor thaj kulturakor kotar sa o kotora so si hramome kotar o Roma thaj averengere so hramonde kotar o Roma,
- Pendariba e romane chibjakere istorija, olakere dromoja thaj sa so đanelapesolatar sar ali di avdisutni forma,
- Te sikljoval pes olakoro šukar vakeriba thaj adava olakere karakteristikane avazengoro, olakoro akcenti thaj i intonacija,
- Te formirinel pes kriterijumi sar te arakhel pes kokorutni analiza thaj i vlera literaturengere kotorengere so kamela pes te sikljovent pes ko akala sikljovlengere berša,
- Te kerel pes buti sar o sikavne te hramonen kokori pere referatja,
- Te šaj o sikamle, kokori te keren kritikani analiza pere referatengere,
- Te šaj kerđa pes te sikljon te den o sikamle kokorutni analiza e literaturengere kotorengere,
- Te zorjarkeren pes o sikamle te ovel olen đandiba kotar o sa sikljojba so sikljile ani škola.

IKERIBA E PROGRAMESORO

CHIB

IKERIBA E PROGRAMESOR

I CHIB

GRAMATIKA E ORTOGRAFIJASA (10+4)

Fundamne informacije kotar istorija e romane chibjakiri thaj harno dikhiba ano avdisutni buti, ani standardizacija e romane chibjakiri.

I chib sar fundamno instrumenti e komunicijakoro maskaro manusa. O ikloviba thaj o keriba e dajakere chibjakoro. E mujesiri thaj e hramimi chib. O keriba e romane abecedakoro. Komparacija e romane thaj e sanskritesere lilesoro. Fundamne informacije kotar o norme ani chib.

Zorlipe thaj i sistematizacija e dyandipasor kotar o sikamno dyandipe ano anglune nakhavne klasja, thaj te buljaripe adava sikljovibe ano akava klasi.

Keriba neve lafja

Sistematiziriba e djandibasor kotar nakhavde thaj binakhavde lafja. Deklinacija e nakhavdine lafjengoro, o dyandipe thaj o chivdipe ki komunikacija e perutnengoro, fundamne informacije kotar o perutne ki romani chib.

Zoralipe thaj i sistematizacija e verbalengiri. O fundamne thaj o buljarde verbalengere vaktja.

Fundamne thaj serune droma ano akcenatska norme.

ORTOGRAFIJA - 4. arja

Sukar vakeriba: kh, ch, ph, th, numa thaj e kovle thaj e zoralea R, Rr, krlesoro H, thaj e hor krlesoro X,

Hramipe lendengere lafja kotar avera chibja, hramovibe e averengere ekvasbuljarde lafjengoro
Hramoviba e ablativesoro ani romani chib.

Sistematiziba o djandiba kotar ortografija: hramoviba e bare sabdajengoro, interpukcija, phanlo thaj ulaviba e lafjengoro ano hramoviba, hramoviba e lafjengoro, keda kamela pes te hramonen pes harnikane. Ulaviba e lafjengoro ko agor e lafjorjakoro.

LITERATURA

ŠKOLAKIRI LEKTIRA (15. arja)

Majšukar kotora kotar tradicionalnikani romani poezija

Majšukar kotora kotar tradicionalnikani romani proza

Mahabharata - kotora

Рамаяне 'katora

Поезија – Слободан Берберскесир

Роезија – др Рајка Ђурића

Rade Uhlik: Katora olesere bučatarata

Ali Krasnići : Katora olesere bučatarata

Ruth Praver Jhabvala – Me ani Indija thaj o lil Smotra“

Radmila Gigić : „ Namaste Indijo“

Oskar Davičo : „ Srbija“

Đura Jakšić: „ Otadžbina“

Laza Lazarević : „ Sve će to narod poylatiti“

Petar Petrović Njegoš : „Gorski“ ikaldo kotar

Petar Kočić:“ Kroz mećavu“

Sergej A. Jesenjin: Poezija

CHERUTNI LEKTIRA: (4. arja)

Džafer Šabanović: „Mukhen man “ – gili

Ismet Jašarević : „ Me sijum“

Bajram SaitovićБайрам : „ Poezija“

Desanka Ristić : „ Poezija“

Ibrahim Osani: drama „Kotor kotar romano dživdipe“

Jovan Nikolić : „ Poezija“

Gilja kotar etnikano minoriteti ani Srbija-

Branislav Nušić: „ Sumnjivo lice“

Branko Ćopić: „ Doživljaj Nikolettine Bursaća“
Gađikani (srbikane paramiza)
Bajrab Haliti : Izbor iz njegovih književnih delova
Ljuan Koka: Izbor iz njegovih književnih delova
Trifun Dimić: Izbor iz njegovih književnih delova

ELEMENTJA KOTAR ROMANI ISTORIJA (10. arja)

Bijandipe thaj o than e Romengor
Miti thaj i legenda – kotar migracijakor drom e Romengor
O Roma thaj i Indija
Roma thaj i Biblija
Sar alo o anav Ciganin - Rom
Aviba thaj o dživdipa e Romengor ano Balkani
Paldipe thaj o mudardipa e Romengor
Holokaust
Milja berš genocidi upralo Roma
Romane logorja
Aušvic
Genocidi upralo Roma ko logori Jasenovac
O Roma thaj olengiri registracija
O than thaj o tretiriba e Romengoro ani Evropa
Arakhiba e romengoro than ani Evropa
O than e Romengoro ani Srbija
Romano etnikano Konsili ani R. Srbija

ELEMENTJA KOTAR ROMANI KULTURA (8. arja)

Romani renesansa (kotar organizacija đi ko etnikano rodiba)
Romano pačiba (religija)
Hristijanstvo
Islamizmi
Protestantizmi
Romano dživdipe (o thana bešibasere)
Tradicija
Phirnipe
Muzika
Kheliba
Adetja
Arti e romengoro thaj o roma ano arti

O DROM REALIBASORO (PROGRAMI)

O sikljovibasoro plani thaj programi kerdo sit e resel I resin sheruni, a adaja sit e arakhel pes o barvalipe romano pana so achilo ani kultura. But si pharo te hramonel pes diso dijekhestar keda nane kotar te ljel pes j ate ovel dajekh sikljovibasiri hanik.

Majpharo sit e vakerel pes, te hramonel pes e romane chavorenge te drabaren te sikljovent diso, keda nane sosstar. Akaja literature so si hramomi akale planeste si hramomi ani serbikani chib. But si pharo sar e sikamnenge adjahar thaj e sikamlenge, sostar te drabaren ki romani chib. Nane niso so si dindo nakhavdo ki romani chib.

Numa, sheruno sit e arakha adava so isi amen. Popalal bu'aja ka resa sa adava so nane amen. {eruni buti sit e la te sikljovent pes I romani chib thaj te phandel pes I sikljovna chibja. Te barjaripe o kamlipe amare romendete sikljovent I romani chib, adaleja amen ka arakhas o etnikano identiteti e Romengoro.

RESIN THAJ I BUTI :

Kamela pes te vakerel pes,so angleder thaj avdive, i chib jekh kotar sherune karakteristike jekhe etnosese thaj so si i literarno chib ko akale themesete jekh kotar šeruno instrumenti te konstituisinipe jekh minoritetesiri kedin.

I chib si angluni thaj majšeruni karakteristika jekhe etnosesiri. Sadajekh etnosi vakerela pere chibjaja thaj palo oleste pendžarela pes, kole manuškane kedinatate perela. Sa o etnosja arakhena, barjarena thaj buljarena piri chib sar angluni thaj majšeruno poro barvalipe.

„I chib si adaja so parvarela thaj arakhela jekhe etnose“ – vakerđa o Vuk Karadžić. I chib si palo godavera manuša „adaja so arakhela o dživdipe e manušesoro“, i chib si instrumenti kolaja o manušibe haljovela pes.

I romani chib perela ani nevi indijakiri kedin. Akala chibja ulje(iklistilje) kotar maškarindijakere chibja, kolengere si fundamni ano puraneindijakere chibja (vede thaj o sanskriti). Buteberšengoro bihaljovipe e Romengoro sar te avel pes đi ki jekhutno ljlil (abeceda) thaj i romani jekhutni chib.

o Romano Konsili (Konsili sikljovibasor thaj chibjakor) ani Srbija so ikerđa bute numerengere kedinja, kote sine sar romane adahar thaj gadžikane lingvistja kotar Srbija thaj avrijal olatar, alo pes đi ko jekhutno haljojba thaj godalipe, sar kamela pe te haljoven pes o Roma ani Srbija, lendo o fundamno džandipa, sar te ovel so po loke sa e Romenge o sikljoviba e romane chibjakor, andža akava phanlo paluno lafi ani Kedin.

I romani chib te ovel latinikano lil, (abeceda) kotar 36 šabdaja (grafeme), thaj adala si: a, b, c, č, ć, ch, d, dž, dj, e, f, g, h, x, i, j, k, kh, l, lj, m, n, nj, o, p, ph, r, rr, s, š, t, th, u, v, z, ž, a i standardikani romani chib kerena sa o romane vakeriba so vakerena pes ani Srbija. Ol kerena o fundamno e romane chibjakere. Nijekh vakeriba e romane chibjakoro nane ole nisavo šerunipe anglal avera.

Fundamni buti so ka sikljovent pes i romani chib, isi ola te pendarel pes i istorija thaj i kultura, te arakhel pes o identiteti e minoritetesor. Te barjarel pes o godžalipe kotar i romano manušibe, olesoro manuškano-istorijakoro thaj i kultura, olakiri rola ano sikljoviba e romane chibjakor thaj literaturakor. Te yorjarkerel pes o godžalipe e Romengor kotar olengoro penlakoro phanlipe pere dajakere phuvjaja. O sikljoviba e romane chibjakoro, olakere istorijakor thaj kulturakor si arakhiba, barjariba thaj buljariba e romane chibjakor, olesere identitetesor, sose si ov fundamno ko sa aver aktivitetja. Sikljovibaja e romane chibjaja, e istorijaja thaj i kulturaja, o sikamle ka sikljovent i istorija pere manušengiri' palo zemanja ani pere dajakiri phuv thaj avrijal olate. E romane chibjaja, lendo i komparativno metoda, po šukar thaj po lokhe ka sikljovent pes i sikamni chib (gadžikani), so si thaj jekh kotar šeruno faktori te resen šukar

suksesi amare chave ani škola. O bpendaripe e gađikane chibjakor, anela o romane chave te muken i škola. Sa akava ka anelđi ko pošukar komuniciriba e gađikane rakhlenca, ko jekto sa adava ka anel te sikljovent sa o đandipe so dela pes, so sikljovent pes ani škola. I resin e sikljovibasiri e romane chibjakiri, isi ola po fundamno džandiba, te barjarel o kamlipe te sikljovent pes i romani chib a adaleja ka sikljovent pes i literarno romani chib, te šaj po palal te vakeren thaj te hramonen literarnone romane chibjaja, te penđaren pes e romane literaturaja, literaturaja avere manušengiri, scensko thaj kinematografijaja, pošukar te vakerel pes, te barjaren poro gođalipe kotar manušikani-istorijakiri thaj kulturakiri rola e chibjakiri thaj e literaturakiri, te phanden pes o manušiba, olengiri kultura sar te yorjarkerel pes o romano gođalipe te sikljovent pe dajakiri chib, istorija thaj i kultura romani. Te avel pes thaj te sikaven pes o Roma, so sine adava istorijakoro faktori, so anđa dž ko but aver varijante ko vakeriba ani romani chib. Sa adava sikljovibaja e romane chibjakor andor škole thaj sikljovibaja e romane literaturakor ka anel te formirinel pes romani elita so ka anel, đi ko sikljoviba, arakhiba thaj buljariba e romane chibjakor.

I chib si dživdi materija so barjola, so na achola sar so si. I chib si manušikani-kulturakoro fenomen, jekh kotar šeruno faktori ko sa o kulture. O barjaripe olakoro si phanlo ano manušikano- politikakoro thaj istorijakere. Ekonomikane phanlipnjaja, kote jekh manušikani kedin dživdini thaj barjola.

I chib thaj I kultura vakeribasiri (6. arja)

Te kerel pes buti sar te barjarel pes I literaturakiri chib ko Roma, olakoro stili thaj sikljoviba sar kmela pes literaturnikane te kerel pes lafi, amaro lafi te ovel jagalo, haljardo kotar dajekh tema ja kotar dajekh vakti thaj adava anglal dajekh auditorijumi.

Kamela pest e sikljovent pes o romano vakeriba so vakerela pes ko jekh than, (lokalnikano). Te kerel pes diferencijalna gramatika, koja kamela pes te kerel pes komparacija e gramatikaja so si literarnikani. O sikamne kamela pes bi yorjesor te sikaven i literarnikani romani chib amare chavoren, ko kotora so si hramome adale vakeribaja ja e kotorenca so ka hramonen o chavore. Adava si šeruno, ko sikamne, so kamela pes, ola majanglal te đanen solduj vakeriba thaj so po lokhe te sikaven e sikamlen i romani hramomi chib. (kamela pes te ovel olen metodologija sikljovibasiri hramovibasiri, drabaribasiri thaj analiyiribasiri e hramome kotorengiri so ka ikljon ko chavorikane romane žurnalja.)

LITERATURA

But si pharo te arakhel pes hramome ljila ki literarnikani romani chib. Adalese si šeruni buti e sikamnengiri, te na kerđa pes đi adava vakti diso, kamela pes komparativikane metodaja te keren buti ko romane tekstja so isi.

Literarnikani romani chib(barjariba thaj olakere karakteristike)

Save stilja isi ki romani chib.

Fundamne karakteristike romane hramome chibjakere (kamela pes te arakhel pes kotora thaj šužarde misalja).

Te len pes šužore misalja hramome kotar chavorikane žurnalja.

Kotora kotar hramome drame – kotora literarna, scenska, radiosere, televiyijakere, analiza kote ka den o sikamle piri kritika sar so dikhlje thaj so dramarde kotora kotar i literatura.

I chib(gramatika thaj ortografija (14.) arja 10+4)

O sikljoviba romane chibjakor ka del šajdipe e romane sikljovlenge te vakeren thaj te hramonen, te komunicirinen kanonikani romani chib. Ano sikljoviba I lafjori a pendarela pes sar gramatikakiri forma (ko dikhiba olakere formakiri thaj strukturakiri) ja sar komunikativnikani struktura, ko dikhiba olakere funkcijakiri ani komunikacija.

Fundamne programesere buća thaj o rodiba ano sikljoviba e gramatikakiri, te šaj e sikamlenge i chib dela pes thaj mothavela pes sar sistemi. Nijekh kotor e chibjakoro na kamela pes te sikljoval pes ulavde, avrijal o konteksti kote vakerala pes kotar olakiri funkcija thaj adava po hari, po lokhe, haljovde thajselektivikane te dikhel pes anglo jakha o baripe e sikamlengor.

Sikloviba palo kotora, loke, šaj te sikljol pes te arakhlja pes o sikljoviba i materija, te konkretizujinel pes o niveli sikljovibasor, sar drom sikljovibasor te šaj adava te ljel pes ki buti (ani praksa) ko disave klasja.

Selektiviba šaj te kerel pes te ljela pes fundamne chibjakere kanonja thaj informacije olendara.

Haljoviba thaj selekcija ano programi dikhela pes ko sikljoviba i sintaksa thaj e morfologijakor kotar o I di o VIII klasi.

E programesoro ikeriba thaj sikljoviba kotar o akcenti, na kamela pes te sikljoval pes ulavde kotar aver sikljoviba. I sikamlje kamela pes po hari te sikavel pes ko sa dajekh klaso ko standardja e akcentesere thaj olesere norme. Kamelapes te ovel ko sadajekh ari sikljoviba adathar thaj o sikamno te vakerele e sikamlenge so si šukar thaj so na. Ko Roma si but pharo ka avel akava sikljoviba, thaj ka đal sar ka vakerele pes ko thana kote sikljovala pes romani chib, a i buti e sikamnesiri si te vakerele sar si o akcenti vakeribasoro ki literarnikani chib, thaj o sikamle adahar te vakeren.

Ortografija sikljovala pes palo dendo sikljoviba ando lila, adala si bućakere lila, kote isi hramomo teksti thaj rodela pes te pherel pes. O sikale kamela pes adava ortografikano sikloviba te sikljoval po hari, sar si hramomo ano programi, po šukar te vakerele sar ka keren poro plani o sikamno. Sa adava sikljovala pes kotar anglune dive, keda o sikamlo khuvela ani škola. Isi sistematikano, elementarno sikljoviba ko hramonikani forma thaj adava sar sikljovala sikljoviba kotar i gramatika thaj sa adava đala di ko sikloviba ano hramoviba personalno so rodela pes programeja. Adava so sikljovala pes, po palal rodela pes programeja te dikhel pes kobar sikljilje o sikamlje ko sadajekh forma thaj ani praksa.

Sa adava sikljojba dikhola ko sikamlje, keda personalno hramonela thaj adathe dikhola kobar sikljilo thaj kobar isi ole đandipe kotar i ortografija e romane chibjakiri.

Na sikljoviba majšukar šaj te ikaljel pes:

- Te del pes e sikamlese gođalo aktiviteti thaj gođalo kokorutnipe te arakhel pere bange hamomo ortografijakor bišukaripe.

- Te našaljel pes godakiri inercija
- Te sikljoval pes šerutnikano sikljoviba thaj đandiba.
- Te ljel pes e situacijakoro sikljovibasoro chibjakoro sikljoviba
- Te phandel pes o sikljoviba e chibjakoro sar haljilo e arteskoru kotor so drabardža.,
- Sistematikano thaj godalo sikljoviba ano vakeriba thaj ano hramoviba,
- Arakhiba thaj chiviba ani praksa o sikljoviba,

Avdisutni metodika sikljovibasiri i gramatikakiri rodela sa so si adava fundamno sikljoviba chibjakere teme te oven haljarde thaj te vakerel pe olengere fundamne karakteristikendar, sa adava te ovel phandlo bute formenca sikljovibaja kotar sherune karakteristike thaj stilistikakere funkcijenca. O tekstja, kamela pes te oven pendžarde e sikamlenge, te nane kamela pes te drabaren pes thaj te vakeren pes olendara.

O sikamlo kamela pes te ovel ole ki godi ko sadajekh momenti so si šeruno te del i sikamlenge hramomo sikloviba (vežbanja) thaj te kerel buti olenca sistematikane.

Haljoviba o teksti

Haljoviba o teksti phanlo si drabariba, sar haljovela pes andral thaj gojalipnjaja. Majčeruno si o kvaliteti e drabaribasor. Adalese si ki metodika vakerela pes kotar but droma drabaribasere. O drabariba si adava šeruno elementi haljovibasoro, godalibasoro, aale kotoresoro literaturakoro so drabarela pes. O angluno drom te chiven pes o sikamle ano artistikano themi si o drabariba.

Изражајно (haljardo) drabariba arakhela pes keda lela pes te kerel pes buti sistematikane, a palo adaleste, rodela pes sa pobut thaj pošukar sar te dikhel pes thaj te lel pes sa o šajdipe o kvaliteti e sikamlesoro, sa adava đi keda na resala pes učo kvaliteti thaj đandipe ano drabaripa.

Po hari thaj vakteja analizirinela pes psihologikano thaj chibjkorostilikani forma so rodena o sikamle te ovel olen vakeribasiri realizacija.

Ko jekh drom arakhela pes thaj barjarela pes e sikamlengoro drabariba ano peste sose si ov majproduktivikano forma te lel pes o đandipe. Literarnoartistikano kotor drabarela pes butfar, đi keda ko manuš na đangavi haljoviba personalnikano thaj sa adava ka ikarel e sikamne te drabarel thaj te haljovel adava literarnoartistikano kotor.

Sikljovibasoro plani thaj programi e romane chibjakoro, pašljola ko metdikane droma so arakhena pes ki sikamli chib (ki serbikani chib so sikljovala pes sar dajakir), adalese, akate nane, thaj na rodela pe te hramonel pes o dujto drom, ki romani chib, sose sa adava arakhela pes ko plani e serbikane chibjate, sar so si fundamne elementja: **literaturakere lafja (pojimja), funkcionalna lafja, kultura sar kamela pes te vakerel pes.**

Majšeruni buti ki realizacija e sikljovibasere planesoro e romane chibjakoro, kamela pes te del pes so **ulavi akala chibja ko vakeriba thaj ko sa o forme gramatikane, stilistikane, leksikane thaj morfolikane, semantikane, sintetikane, sar te chiven pes o sikamle te hramonen korkore pere hramomne kotora so ka ulaven pes pere literarnoartistikane formaja.**

Yano leksikane thaj morfologikane forme sikljovibasere, kamela pes te baravarkerel pes e sikamlengoro đandipe kotar o lafi sar forma so lena pes na kokoritikane ani konjugacija thaj deklinacija ja sar kerena pes o lafja (fundamne,

butelafjengere thaj ikalde). Te sikljovent pes sar kerena pes lafja soj kerde koter butlafja thaj o lafja so ikalena pes ki nevi forma, a sa adava kamela pes te dikhel pes kotar o lafja so si jekhutne ko teksti, a sa adava kamelapes te barvarkerel e sikamlengoro alavari.

Semantikano sikljoviba phandela pes e morfoligikane thaj sintaksikane sikljovibaja thaj na kamela pest e ulaven e sikamlengoro sikljoviba thaj te barjaren kotar fundamno šeruno đandipa e lafjengoro, a sa adava kamela pest e ovel phanlo te barjarel pes o đandipe te vakerel pes šukar.

Sa akava sikljoviba sar so si sintaktikano, morfoligikano thaj semantikano, adava sa khuvela ko majšeruno sikljoviba ano sa o klasja ani škola. O pharipe rodela, sar so đanelape, naturalno, sa adava palo baripe e sikamlengoro.

Sar te đangavel pe o interesovanje e sikamlengoro te hramonen kokorutne literarna kotora, adava sa kerela pe ko frontalnikani buti sa e klasa, a na sa adava te kerel pes ki literarno sekcija sar olengiri šeruni buti so rodela pes. I buti ani sekcija si mukli thaj kamli buti sa dajekhesiri.

E siklovibasere planeja isi diklo thaj chivdi buti, ja ko sa o siklovibasere kotora, ja na, athe isi izuzetci. Numa, akaja buti ki romani buti kamela pes te ovel bi ulavdi thaj biachavdi. Akale bucaja ka barjarel pes o kamlipe e sikamlengoro te sikljon e dajakiri chib, so di akana na sikljiljipe.

But angleder thaj akana, but Roma ko sikljoviba e romane chibjakor, dikhena sar majpharo faktori, so o romane chavore nane olen suksezi ani škola. But Roma kotar o tikoripe na dinđe pere chavenge te sikljovent romani chib, ko than adalesoro sikade olen e gadjikani chib. Adava avela, jekh sar so kamle te sikaven pe chave te ukljel e graste, angleder so sikljilo te phirel.

Adalese sine bange but projektja so kamle angleder te sikaven e romane chavoren serbikani chib, a o chavoro na đanda romani. But đene kamena te keren thaj kerde projektja, kote sine o gadjikane chavore ko po baro numero, adava sine duj kotar o trito gadikane a jekh sine romane chave. Sa adava igardaki pherdi asimilacija thaj ko našaliba e romane chavengoro đandiba maškaral o serbja. Te rodinđe o Roma ulavde paralele romane chavenge o gađe vakerena so si adaja segregacija. Sa akala faktorja khude ko nasuksezi so sine olen o romane chave. Kamelape te del pes e Romenge jekhutno sajdipe sar so isi olen aver minoriteti. Sa adava ka kerel pes palo jekhutno plani e Srbijakor, a e dajakiri chib kamela pes te arakhel poro than ko sikljoviba ani škola.

Akaja forma siljovibasiri, kamela pes te realizujinel pes phere berseste, bi achavdo, a te dikhlja pes so kerela pharipe e sikamlenge, šaj jekh periodi te achavel pes.

UPREDERUTNI BUTI

Akale bucate lena pes o chavore, kola korkori kamena te šunen thaj isi olen šajdipe te sikljon šukar thaj mothavena šukar suksezi ani škola. Ko akava sikljoviba avena o chavore, so nane olenge pharo akava sikljoviba, ja olate kamena te aven te sikljovent po but so sikljovala pes ani škola. Akale sikljovibaja e sikamljengoro đandipe barjarela pes thaj buljarelapes, thaj dikhola pes so ola korkori mothavena poro interesi sikljovibasoro e romane chibjakor. Ko akava sikljoviba sikljola pes so kamelao sikamno thaj sokamena o sikamle, ol dena pere propozja, sostar isi olen interesovanje. Majbuter ko akava sikljoviba dela pes o sikamle te siljon so na sikljona sa o chavore so olenca đana

ano klasi. Ol sikljona i literatura po bulje, scensko'artistikano sikljoviba, kinomatografija, ja te rodinde te sikljon po bulje kotar romani chib, istorija thaj kultura.

ORIJENTIKANO BERSESORO PLANI KERIBA BUTI E ROMANE CHIBJAKOR - 72.ARJA

BUTI ANO TEKSTI :

Skolakri lektira -	14. arja
Kherutni lektir -	4. arja
Elemen. e istorijakere-	10. arja
Elemen. E kultur -	8. arja
Vakeribasor siklj. -	6. arja
Hramomo sikljovi -	4. arja
Hramomi buti -	4. часа
Sistematikani buti -	3. часа

РУМУНСКИ ЈЕЗИК LIMBA ROMÂNĂ

Scopul activității instructive în clasa a VIII-a este:

- dezvoltarea interesului față de creațiile literare în limba română
- dezvoltarea capacității de exprimare în limba română literară;
- însușirea noilor noțiuni de limbă și literatură română;
- înțelegerea mesajului oral și scris;
- dezvoltarea și îmbogățirea vocabularului cu expresii și cuvinte noi
- înțelegerea mesajului în comunicarea cotidiană
- deducerea sensului unor cuvinte necunoscute într-un mesaj
- receptarea, inițierea și participarea la un act de comunicare oral și scris în limba română literară,
- dezvoltarea creativității prin activitățile de atelier și activitățile individuale.

Sarcini operative.

La sfârșitul clasei a VIII-a elevii trebuie:

- să-și îmbogățească vocabularul cu cuvinte și expresii noi;
- să înțeleagă semnificația unui mesaj oral și scris;
- să însușească raportul dintre propoziții în frază;
- să deducă sensul cuvintelor necunoscute dintr-un mesaj ascultat;
- să însușească citirea expresivă, citirea pe roluri și dramatizarea textelor literare;
- să-și exprime clar și precis gândurile, ideile și sentimentele;

- să utilizeze corect limba română literară în diferite situații.

LITERATURA

Lectură școlară

1. Vasile Alecsandri: Miezul iernii
2. Tudor Arghezi: Cuvânt
3. Mircea Cărtărescu: Florin scrie un roman (fragment)
4. Constantin Chiriță: Cireșarii (fragment)
5. Gheorghe Brăescu: Un scos din pepeni
6. Ion Pillat: Mărțișor
7. Literatura română din Voivodina
8. I. Al. Brătescu-Voinești: Privighetoarea
9. I. L. Caragiale: Un pedagog de școală nouă
10. Ion Creangă: Amintiri din copilărie (fragment)
11. George Coșbuc: Colindătorii
12. Mihai Eminescu: Floare albastră

Lectură

Selecție din literatura română contemporană

Selecție din literatura română populară

Analiza textului

Stabilirea contactului direct cu operele literare.

Formarea unor opinii personale despre opera analizată.

Identificarea noțiunilor de teorie literară.

Pregătirea elevilor pentru analiza independentă a textului literar.

Analiza completă a operei literare.

Abordarea poeziilor lirice.

Abordarea operelor dramatice.

Asemănările și deosebirile dintre operele lirice și epice.

Noțiuni literare

Actualizarea noțiunilor literare din anii precedenți.

Genuri și specii literare: Pastelul. Legenda. Balada. Schița. Povestirea. Nuvela. Comedia. Romanul.

Antiteza. Metafora.

Tropii și figurile de stil.

Versul liber.

Folclorul literar.

LIMBA

Repetarea și consolidarea materiei din clasa precedentă.

Noțiuni de fonetică (actualizare).

Vocabularul limbii române. Neologismele și importanța lor în comunicarea în limba română literară.

Procedeele interne de îmbogățire a vocabularului. Compunerea.

Părțile de vorbire flexibile (actualizare).

Pronumele (actualizare). Pronumele și adjectivul interogativ-relativ. Acordul pronumelui relativ *care* în genitiv precedat de articol genitival. Pronumele și adjectivul nehotărât.

Verbul. Diatezele, modurile și timpurile (actualizare). Verbele auxiliare (actualizare).

Părțile de vorbire neflexibile, cu accentul pe **conjuncții**.

Sintaxa propoziției

Subiectul. Subiectul inclus. Subiectul subînțeles. Propoziții defective de subiect.

Predicatul. Predicatul verbal și predicatul nominal (actualizare). Verbe copulative.

Numele predicativ. Acordul predicatului cu subiectul.

Părțile secundare ale propoziției. Atributul adjectival, substantival, pronominal (actualizare). Apozitia. Exerciții aplicative referitoare la atribut.

Complementul (actualizare). Complementele circumstanțiale de timp, loc și mod.

Ordinea cuvintelor în propoziție.

Sintaxa frazei

Propoziția principală și propoziția secundară. Propoziția regentă. Coordonarea (prin juxtapunere și cu ajutorul conjuncțiilor). Propoziții coordonate copulative, adversative, disjunctive și conclusive. Subordonarea. Propoziții subordonate atributive, complete directe.

Vorbirea directă și vorbirea indirectă.

Noțiuni de ortografie

Scrierea corectă a substantivelor, prunumelor și numeralelor (actualizare).

Punctuația în frază.

CULTURA EXPRIMĂRII

Exprimarea orală

Exprimarea propriilor idei și opinii în diverse situații de comunicare.

Înțelegerea textului literar și comentarea lui ca mijloc de dezvoltare a exprimării orale.

Exerciții de însușire și defnirea a noțiunilor și cuvintelor - prin activități în ateliere.

Stabilirea legăturilor corecte dintre elementele unei unități gramaticale (propoziție sau frază), precum și folosirea corectă a categoriilor gramaticale specifice părților de vorbire.

Exerciții de pronunțare corectă a cuvintelor.
Transformarea vorbirii directe în vorbire indirectă.
Transformarea monologului în dialog, exersarea dialogului (adaptarea tematicii, dinamismului, caracterului).
Discuții pe marginea textelor literare și a subiectelor libere.
Conversații pe teme libere.

Exprimarea în scris

Dictări libere și de control.
Comentarea textelor literare citite, rezumatul, caracterizarea personajelor.
Transformarea vorbirii directe în vorbire indirectă
Scrierea argumentată a impresiilor provocate de textele literare.
Stabilirea valorilor estetice și stilistice în textele literare.
Îmbinarea diferitelor forme de expunere (povestire, descriere și dialog)
Exerciții de înțelegere și explicare a noțiunilor de teorie literară.
Aprecierea și evaluarea cărților citite, a emisiunilor, filmelor, CD-urilor audiate și vizionate.
Jurnalul.
Folosirea în text a cunoștințelor de morfologie și sintaxă, respectând semnele de punctuație necesare.

Elemente de cultură națională

Filmul românesc contemporan.
Prezențe românești în cultura europeană a secolului al XX-lea
Creații de artă contemporană românească.
Istoria poporului român în secolele al XIX-lea și al XX-lea.
Din istoria românilor din Voivodina.
Activitatea culturală a românilor din Voivodina

MODUL DE REALIZARE A PROGRAMEI

Programa pentru ***Limba română cu elemente de cultură națională*** pentru clasa a ***VIII-a*** se realizează prin metode tradiționale prezentate în forma unei succesiuni de etape clar delimitate.

În domeniul literaturii se propun următoarele activități: dezvoltarea interesului față de creațiile literare în limba română. Dezvoltarea capacității de exprimare în limba română literară. Însușirea noilor noțiuni de limbă și literatură română. Identificarea noțiunilor de teorie literară. Redarea textelor epice. Abordarea poeziilor lirice. Abordarea operelor dramatice. Asemănările și deosebirile dintre operele lirice și epice.

În domeniul limbii se pune accent pe evaluarea posibilităților de exprimare prin expresii și cuvinte noi în vocabularul activ al elevilor. Trebuie să identifice sensul unui cuvânt necunoscut, să aplice regulile de ortografie în scris, să sesizeze abaterile de la normele gramaticale într-un mesaj oral și scris. Mesajul pe care elevul îl va comunica în

limba română trebuie să fie bazat pe structurile lingvistice în spiritul limbii române literare, determinate de gândirea în această limbă.

Cultura exprimării orale și în scris are o importanță deosebită deoarece reprezintă baza unei comunicări calitative. Din acest motiv în cursul activității trebuie insistat asupra îmbogățirii fondului lexical, punându-se accentul pe limba literară. Stabilirea principalelor modalități de înțelegere și interpretare a unor texte scrise în diverse situații de comunicare - prin activități în ateliere. Elevii trebuie să manifeste interes pentru creațiile literare în limba română, să utilizeze corect și eficient limba română în diferite situații de comunicare și formarea deprinderilor de muncă independentă, astfel se dezvoltă și creativitatea acestora.

РУСИНСКИ ЈЕЗИК РУСКИ ЈАЗИК

Оперативни задатки то:

- оперативне, активне бешедне хасноване модела комуникації за упознаване, представяне, знаходжене у простору у непознатим стредку, гледане и даване информациї,
- коректне вигваряне гласох руского јазика и наглашки,
- граматично коректне хасноване часових одношеньох (прешлосц, терашньосц, будучносц),
- самостойне складане опитного и розповедного виреченя, виражоване становискох и емоцийох,
- читане и писане на руским јазуку,
- здобуване основних знаньох о историї и традициї Руснацох.

ЗМИСТИ ПРОГРАМА

КУЛТУРА УСНОГО И ПИСАНОГО ВИСЛОВЇОВАНЈА

Систематизоване усного и писаного висловїованя. Овладоване з елементима приповеданя, преприповедованя, описованя и другима. Богацене активногo словника, розумене цо векшого обсягу значеня словох, виразох, тематични групи словох, контекст, комуникация з другима, локална бешеда.

Виразоване согласносци и несогласносци, можливосци, одреканя, негациї, упознаване, привитоване, витане, молба, информация; розумене основного и пренешеногo значеня словох и виразох; розумене и хасноване опитней, розповедней и викричнеј варианти висловїованя зоз словами и интонацию; синоними, антоними, гомоними, деминутиви, аугументативи; форми висловїованя: вистка, репортажа, информация, писмо, интервю, здогадник, состав; познаване словника рижних професийох и подручох работи; виразоване становиска, чувства. Лексични и семантични вежби.

Два писмени задатки рочно.

РОБОТА НА КНІЖОВНИМ ТЕКСТУ

Обробок вибраних прикладох з народней и уметніцкей творчосци на руским язикау.

Историйни прегляд кніжовносци на руским язикау.

Монографски обробок – кніжовне діло Дюри Папгаргая, Мирослава Стрибера, Юлияна Тамаша.

ЛЕКТИРА

Руски народни приповедки (школске видане зборніка)

На крижних драгох (Антология краткей прози – вибор)

ЕЛЕМЕНТИ НАЦИОНАЛНЕЙ КУЛТУРИ

Историйни прегляд живота и творчосци Руснацох од присельованя по нешка.

Систематизоване матерії о култури и просвити, традиції, фолклору, музики, видавательству. Маніфестациї култури Руснацох. Културни и други дружтвени організації Руснацох.

Нащива музейней вистави, Фестивалу култури, музичней маніфестациї, видавательней хижи, РТВ редакції.

Розгварки з писателями, малярами, музичарами и другима творителями. Розгварки з успишними поединцами з привреди.

Упознаване зоз школярами з других местох.

Стайомне сотрудніцтво зоз културно-уметніцкими дружтвами и учасц у їх програмох, научиц танцовац и шпивац вецей руски шпиванки и танци.

ГРАМАТИКА И ПРАВОПИС

Систематизоване здобутих знаньох, схопносцох и навикнуцох з подруча язика и правописа.

Слово – його форма, значене, служба.

Файти словох и пременка. Деклинация и конюгация. Дієсловни часи и форми.

Рядошлїд словох у виреченю. Основни синтаксични правила складаня виреченя.

Гласи – правилносц вигваряня и наглашки. Локални характеристики вигваряня и наглашки.

Глас, слово, виречене – правилносц вигваряня и наглашованя, интонация виреченя и пременка збаченя з интонациу.

Правилносц писаня на руским язикау. Фонетично-морфологийни и етимологийни принцип. Писане словох ведно и окреме; писане негаций; писане словох у котрих ше окончує пременка гласох у контакту. Хасноване знакох интерпункції.

СПОСОБ ВИТВОРЙОВАНЯ ПРОГРАМА

Програм Руского языка з елементами националней культуры през шицки класи основней школы поставени барз флексибилно пре вельочислени фактори. Статус предмета одредзени з наставним планом як еден з виборних предметох а за формоване групи потребне найменей 15 школяре; то школяре котри не маю наставу на своїм мацеринским языку и барз розличне їх вообщо їх язична компетентносц на руским языку без огляду на возраст. Групи ше формую як комбиновани оддзелена у котрих школяре розличного календарского возросту и розличного уровня овладаносци з мацеринским языком. Шицко то вимага же би програм бул поставени барз флексибилно та же би з таку ширину оможлівел индивидуални приступ каждому школярови у складзе з його познаваньом руского языка. У највекшим чистле поединечних случайох, язык ше учи як странски язык и найвещей ше хасную методи учения странского языка.

Маюци у оглядзе шицку специфичносц природи и організації тей настави, програм найвекшу увагу пошвещує культури писаного и усного висловйованя праве прето же основни цель научиц читац, писац и згвариц ше по руски, у смислу гледаня інформації, даваня інформації. Маюци тиж так у оглядзе же школяре котри облапени з тоту наставу не маю други школски можлівосци дознавац дацо о историй, традиції и культуры свойого народу, програм уж зоз своїм насловом упутує на елементи националней культуры.

За учене у таких условийох препоручує ше учене языка по ткв. моделох. Модели то образци або шеми у форми питаньох и одвитох як язични узвичасни конструкції. Так, напр. представяне або упознаване руша од модела: *мойо мено то*; модел просторней ориєнтації подрозумує питаня и одвити на варияції: *модлівас, дзе ше находзи школа?* и одвит: *школа у першей улічки на право*. Учене по моделох оможлівує и здобуване доброго ступня бизовносци у школярови понеже зна же у комуникації по моделу не будзе гришиц, пред тим як цо ше самостойно почне упушовац до вариянтох вецей можлівих вирекнуцох. Найвекши обсяг роботи вичерпує ше преїч лексичних и семантичних вежбох и то основни приступ учению языка у околносцох у котрих ше організує настава. Предзнаня школярох у истей групи барз розлични та индивидуални приступ каждому школярови то основна мира и способ роботи наставніка. Знука комбинованей групи школяре ше не дзеля спрам календарского возросту але ше дзеля спрам ступня овладаносци з языком та ше найчастейше бешедує о ткв. початним, стреднім и висшим курсу.

Осма класа то закончене основного образования, цо не значи же каждый школяр предходно учел руски язык седем роки те. седем класи. Календарски возрост осмей класи, медзитим, таки же допушце и цалком є вигодни за учене историй, обичайох, фолклору и подобне. Програм так конциповани же ше очекує же школяре буду конкретно присуствовац на концерту, театралней представи и подобних культурних манифестацийох та на директни способ як учаšníки або патраче здобуваю вше векше количество знаньох и інформаційох зоз широко поставених можлівосцох, од правопису по учене народних танцох.

Програмске подруче *кніжовносц* упутує школяра на групу найзначнейших авторох на руским языку. Мало єст таких школярох котри можу з достаточним розуменьєм читац и дожиц интегралне діло на руским языку, та ше очекує же

наставник буде тот котри вибере и препоручи виривки або векши целосци за читане маюци у оглядзе стварни язични можлівосци каждого школяра. Пре таки причини, програм не прецизує конкретни наслови ділох але лем менує найзначнейших авторох.

СЛОВАЧКИ JEЗИК SLEVENSKÝ JAZYK

Čiastkové úlohy:

Úlohou vyučovania slovenčiny v 8. ročníku je prehlbovanie a rozširovanie rečových zručností získaných v predchádzajúcich ročníkoch. Žiaci majú získať väčšiu pohotovosť, samostatnosť a istotu v tematických a obsahovo ohraničených prejavoch.

Prostredníctvom jazyka viesť žiakov k spoznávaniu histórie vlastného národa a vážiť si ľudí, ktorí sa zaslúžili o rozvoj a poznanie slovenského jazyka.

Prehlbovať estetické cítenie žiakov a tak im umožniť vnímať a precítiť krásu umeleckého slova či diela.

Z rečových zručností vo vyučovaní prevažuje ústny prejav, ktorý je stimulovaný počúvaním a čítaním.

Písomný prejav je tiež zastúpený. Systematicky sa upevňujú návyky správnej výslovnosti. Dôležité je uschopňovať žiakov, aby vedeli:

- vhodne, výstižne a správne sa vyjadrovať v konkrétnych spoločenských komunikačných situáciách, a to ústne aj písomne
- aktívne a správne využiť svoju slovnú zásobu a obohacovať ju – používať výkladový a synonymický slovník, jazykové príručky, encyklopédie...
- samostatne a výstižne rozprávať a opisovať – používať pri tom rôzne formy vyjadrovania
- formulovať hlásenie, prosbu, ospravedlnenie, poďakovanie
- chápať a zaujímať postoj k danej situácii v literárnom texte ako i v každodennom živote;
- často sa zapájať do rečovej činnosti, do dialógov a súvislých prejavov a kvalitatívna úroveň týchto sa má zvýšiť.

JAZYK (gramatika a pravopis)

Písanie **i/y, í/ý** vo vnútri slova a v koncovkách.

Zvykať žiakov správne používať pády podstatných mien a iných ohybných slov s osobitným dôrazom na pravopis.

Podstatné mená a slovesá vo vete – ich funkcia. Písanie vlastných podstatných mien.

Slovesá, slovesné časy, neurčitok. Časovanie sloviess.
Zámená – ukazovacie a opytovacie zámená.
Pravopis prídavných mien, zámen, čísloviek, sloviess.
Veta – základné rozdelenie. Jednoduchá veta a súvetie.
Základné a rozvíjacie vetné členy.
Vety s tvarmi prídavných mien *rád, rada, radi, rady*.
Predložky – porovnávanie so srbčinou.
Neohybné slovné druhy.
Pravopisné cvičenia a pravopisný diktát.

KULTÚRA VYJADROVANIA

Ústne vyjadrovanie

Rozprávanie – o udalostiach a zážitkoch (časová postupnosť deja). Rozprávanie o vymyslenej udalosti na základe danej témy – podľa vypracovanej osnovy za pomoci učiteľa. Sloveso ako dynamizujúci prvok rozprávania.

Opis – enteriéru a exteriéru, ľudí, zvierat, detailu v prírode.

Dialóg – rozprávanie o udalosti prostredníctvom vynechania slov opisu; priama a nepriama reč. Majú povedať samostatne a súvisle najmenej osem viet o obrázku, precvičenej téme a viesť dialóg. Dávať dôraz na interpunkciu (bodka, čiarka, výkričník, otáznik).

Dramatizácia – textu podľa výberu, zážitku alebo udalosti z každodenného života (na školskom dvore, v galérii, na ulici, v meste...); čítanie podľa úloh a striedania úloh.

Rozhovor – prihliadať na rozvoj slovníka každodennej konverzácie, obohacovanie aktívnej slovnej zásoby, frazeológia. Frekventné vety z každodenného života. Rozličné tvary vyjadrovania, vynaliezavosť, dôvtip. Cvičenia so zmenou a dopĺňaním viet.

Slovník – použitie slovníka pri obohacovaní slovnej zásoby, paralela so srbským jazykom, kalky, vysvetlenie významu slov v kontexte. Synonymá, homonymá, antonymá, zdobneniny. Obohacovanie slovnej zásoby žiakov pomocou didaktických hier z jazyka, rébusov, dopĺňovačiek, prešmyčiek, hlavolamov,... Písanie vlastného slovníka menej známych slov a výrazov.

Čítanie – Hlasné a tiché čítanie, správna dikcia a intonácia vety. Melódia vety. Slová, v ktorých nastáva spodobovanie spoluhlások.

Mimovyučovacie čítanie – časopisy pre deti a mládež, slovenská detská literatúra a ľudová slovesnosť.

Od žiakov očakávame, aby vedeli aspoň štyri básne, päť slovenských ľudových piesní, hádany, riekanky, niektoré porekadlá a príslovia, dve krátke prózy v rozsahu 10-12 riadkov a štyri krátke dialógy alebo účasť v detskom divadelnom predstavení.

Žiaci si majú osvojiť aktívne približne štyristo slov a frazeologických spojení. Pasívna slovná zásoba má byť na každej úrovni vyššia ako aktívna.

Písomné vyjadrovanie

Písanie kratších textov, charakteristických slov a výrazov, odpisovanie so zadanou úlohou (obmena rodu, čísla, času...). Písanie krátkych slohových prác podľa osnovy alebo zadaných otázok. Výber tém sa ponecháva na učiteľa, ktorý má možnosť spracované učivo aktualizovať a prispôbovať podľa vlastného uváženia. Písanie krátkych literárnych prác do časopisov.

Práca s textom

Čítanie a rozbor kratších poviedok alebo úryvkov z umeleckej tvorby slovenských autorov. Analýza výberu z poézie slovenských romantických spisovateľov a súčasných slovenských básnikov. Rozbor textov slovenských populárnych piesní. Nacvičovanie plynulého čítania s porozumením, ktoré sa rovná hovoru. Pri spracovaní básní nacvičovanie umeleckého prednesu.

Reprodukcia a rozbor počutého a prečítaného textu: pozorovanie štruktúry deja podaného chronologicky (úvod – začiatok rozprávania, priebeh deja – poukazovanie na najdôležitejšie momenty, vyvrcholenie; ukončenie deja). Analýza postáv na základe ich konania.

Sledovať detské časopisy.

Spoločné pozeranie a rozbor aspoň jedného divadelného predstavenia a filmu pre deti v slovenskej reči.

Školské čítanie

Poézia

Ján Labáth: Na Dolnej zemi

Paľo Bohuš: Sedliak

Pavel Mučaji: Ráno na rovine

Andrej Sládkovič: Marína

Ján Botto: Smť Jánošíkova

Samo Chalupka: Turčín Poničan

Juraj Tušiak: Jednoduché slová

Daniel Hevier: Výber z poézie

Miroslav Antić: Výber z poézie

Slovenská populárna pieseň: Výber

Próza

Božena Slančíková-Timrava: Ľapákovci

Klára Jarunková: Jediná (úryvok)

Martin Prebudila: O prvom bozku a prvom živom škorpióne

Mária Kotvášová-Jonášová: Lektúra sa píše sama

Anna Nemogová-Kolárová: Lúboštný prípad
Výber zo súčasnej slovenskej literatúry pre deti
Výber zo súčasnej srbskej literatúry pre deti
Výber zo súčasnej svetovej literatúry pre deti
Slovenské noviny a časopisy (výber)
Umenie a kultúra vojvodinských Slovákov
Kresťanské sviatky

Dráma

VHV: Zem (úryvok)

Literárnovedné pojmy

Poviedka, román, rozprávač – autor, autorská reč, čitateľ – divák, poslucháč, rým, verš, strofa, metafora, personifikácia, prirovnanie, epiteton.

Prvky národnej kultúry a tradície

Zoznamovanie detí so základmi dejín slovenskej menšiny vo Vojvodine a v Srbsku (dosťahovanie, kultúrne, vzdelanostné, cirkevné a hospodárske snahy, vrcholné kultúrne výsledky, relevantné organizačné formy a inštitúcie...), sprostredkovanie poznatkov, ale i pestovanie emočného vzťahu k tradícii, kultúre, obyčajom a zvykom slovenskej menšiny vo Vojvodine, Srbsku, ale i na celej Dolnej zemi (folklór, remeslá, ľudová slovesnosť, divadlo, literatúra, hudba, tradičné detské hry, obyčaje, demonológia...), no nie v zmysle romantického tradicionalizmu a paseizmu, ale vždy v relácii k budúcnosti, rozvoju a modernizácii. Na minulosť sa opierať, do budúcnosti sa pozeráť. Sprostredkovať deťom poznatky o slovenskej komunite vo Vojvodine a v Srbsku (osady, inštitúcie a organizácie, osobnosti, mená, priezviská, pôvod...), ale i stykoch s inými etnickými skupinami a kultúrami, o prínosoch Slovákov tunajšiemu prostrediu (v školstve, kultúre, umení, architektúre...). Snažiť sa slovenskú identitu a sebaúctu pestovať subtilne, nie prostredníctvom hesiel a fráz, ale na konkrétnych príkladoch, spájať pritom poznatky s emočným nasadením, vždy ale so zreteľom na menšinové a ľudské práva, na európsky kontext, tiež na interetnickú úctu, toleranciu a interakciu.

POKYNY PRE REALIZÁCIU UČEBNÝCH OSNOV

Keď ide o tento predmet, musí sa mať na zreteli podstatná úloha: naučiť žiakov pekne rozprávať po slovensky, pekne čítať, písať a získať zručnosť v jazykovej správnosti. Musia sa mať vždy na zreteli predvedomosti žiakov a na ne sa musí vždy sústavne nadväzovať.

Gramatika sa má podávať v implicitnej podobe, namiesto opravovania chýb sa využíva modelovanie správneho rečového variantu. Neodmysliteľné je vytvorenie príjemnej atmosféry, ktorá predpokladá partnerský vzťah medzi učiteľom a žiakom a má pomôcť prekonať psychickú bariéru pri aktivizácii získaných rečových zručností, schopností a návykov. Každý jazykový prostriedok sa demonštruje v určitom kontexte, nie izolovane. V nácviku rečových zručností majú dominovať

rozličné formy párovej konverzácie v interakcii učiteľ – žiak a žiak – žiak. K požiadavkám na spôsob vyjadrovania sa patrí jednoduchosť, prirodzenosť, spontánnosť a jazyková správnosť.

Program je možné realizovať aj cez prácu v dielňach a rôzne kultúrne manifestácie.

УКРАЇНСЬКИЙ ЯЗИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Оперативні завдання

В кінці восьмого класу учні повинні:

- правильно і плавно та з розумінням читати відомі та невідомі тексти;
- дотримуватись правил пунктуації при читанні;
- дотримуватись правил правопису на письмі;
- чітко писати писаними літерами під час диктантів та самодиктантів;
- висловлювати свої думки стосовно повсякденного життя;
- зрозуміти прочитане і зробити усний та письмовий висновок прочитаного тексту;
- правильно вимовляти і вживати в розмові близько 300 нових слів та виразів;
- висловлювати свої думки використовуючи реченнєві моделі у минулому, теперішньому і майбутньому часі;
- опанувати технікою переказу текста в рамках засвоєної теми;
- розпізнавати відомі структури тексту;
- поступово опанувати методикою написання творів на вільну тему;
- збагачувати знання про звичаї та традиції українського народу.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

Вимова, читання, письмо:

У восьмому класі потрібно систематизувати вже вивчений матеріал з морфології української мови і засвоїти дереваційні способи української мови, а також найвживаніші моделі словотворення. Потрібно наводити учнів, щоб вони самі вбачали відмінності між українським і сербським словотворенням з метою запобігання дереваційних кальок. Засвоєння правила написання частки не з прикметниками, прислівниками і дієслівними прикметниками.

Повторення вивченого в 5 класі.

Іменник: Основні словотворчі моделі і способи творення іменників.

Прикметник: Основні словотворчі моделі і способи творення прикметників.

Числівник: Основні словотворчі моделі і способи творення числівників.

Дієслово: Основні словотворчі моделі і способи творення дієслів.

Прислівник: Основні словотворчі моделі і способи творення прислівників.

Прийменник: Похідні (вторинні) прийменники та прийменникові конструкції у значенні прийменника.

Моделі речень

Розвиток усного мовлення шляхом засвоєння синтаксичних моделей наступного загального змісту.

Стверджувальне речення

Інформація про мету дії

Ми пішли до театру.
До школи приїхали актори.

Інформація про призначення

Він купив книжку сестрі.

Інформація про спосіб дії

Ми пішли гуртом до кінотеатру.

Інформація про ступінь інтенсивності

Це надзвичайно цікава книжка.

Інформація про причину

Учень не прийшов до школи через хворобу.

Тематика

Сім'я: займання, професії.

Школа: шкільні гуртки і захоплення учнів.

Повсякденна інтеракція: в ресторані, під час відпочинку, національні страви.

Культура: період романтизму в українській культурі, реалізм та модернізм в українській літературі наприкінці ІХ – на початку ХХ століття.

Робота над літературним текстом

Закріплення знань про поезію і прозу як літературних видів. Характеристики української поезії періоду романтизму (Микола Костомаров, Левко Боровиковський, Маркіян Шашкевич та ін.). Життя і праця Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки, Василя Стефаника.

Аналіз тексту

Аналіз літературних творів та усної народної творчості.

Поділ текстів на частини. Вибір найцікавішої частини тексту. Висловлювання своєї думки про прочитане та дискусії на базі прочитаного.

Виділення головних героїв та другорядних дійових осіб. Характеристика головних дійових осіб.

Опис природи у тексті.

Пряме та переносне значення слів.

Аналіз поезії (тема, ідея).

Виділення та пояснення виразів, слів та діалогів в тексті стосовно поведінки головних героїв, драматичних ситуацій і їхніх причин та наслідків.

Аналіз частин тексту на базі головної думки тексту.

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

Розмовна мова

Розповідь про різні випадки та пригоди.

Складання розповіді на задану тему на вибір учня або викладача. Опис природи.

Опис з використанням запропонованих слів. Водження дискусії на задану тему.

Розмова про улюблену книгу, фільм, телепередачу.

Закінчення розповіді з заданим початком.

Розмови на актуальні теми, що цікавлять дітей. Розмови з використанням тематичних слів.

Переказ тексту.

Опис поодиноких предметів, осіб, природи та природних явищ.

Вправи для збагачення словникового запасу слів.

Короткі розмови на теми з повсякденного життя.

Письмо

Письмовий переказ цікавих пригод з особистого життя учнів.

Опис поодиноких предметів, осіб, природи.

Диктант, самодиктант.

Правильне написання різних граматичних форм слів вжитих у тексті.

Складання творів з дотриманням головних елементів (вступ, головна частина, кінцівка).

Вправи складання простих поширених речень. Вправи перетворення простих коротких речень в поширені.

Вправи правильного вживання правил пунктуації.

Виконання домашніх завдань і їхня перевірка на уроці.

Елементи національної культури

Український народний одяг.

Географічні поняття (міста України, туристичні центри).

Історія формування української нації.

Вивчення українських пісень.

Українські народні ігри.

Архітектура – специфічність української архітектури, деякі назви старовинних побутових предметів.

Презентація народних звичаїв, пісень та ігор на шкільних вечорах в традиційному народному одязі.

Історичний контекст доселення українців на терени південної Панонії.

Огляд доселень українців в колишню Югославію і сьогоденну Сербію.

ШЛЯХИ ВИКОНАННЯ ПРОГРАМИ

Традиційні методи виконання програми з української мови з елементами національної культури представлені у вигляді чітко сформульованих етапів.

У сфері літератури запропоновано дві адекватні системи: читання з розумінням тексту і письмо з вживанням правил правопису, засвоєних протягом минулих років навчання. Відповідна презентація цих систем та їхнє засвоєння, разом з тим і розуміння поетичних, прозових чи драматургічних творів, допомагають учням в правильному і логічному спілкуванні українською мовою.

В області мови наголос ставиться на вдосконалення спілкування шляхом збагачення словникового запасу, як і використання синонімів та антонімів. Мова учнів повинна ґрунтуватись на мовних структурах в душі української мови.

Культура мови та письма є від виняткового значення, адже являє собою кістяк будь-якого якісного спілкування. З цих причин, протягом роботи з учнями велику увагу потрібно приділяти збагаченню лексичного фонду та проширенню семантичного значення слів, плеканню національної культури, звичаїв, історії та культури.

ХРВАТСКИ ЈЕЗИК HRVATSKI ЈЕЗИК

Operativne zadaće:

- Uspoređivanje govornih vrijednosti hrvatskoga jezika s vrijednostima jezika okoline
- Proširivanje znanja o kulturi vojvođanskih Hrvata
- Njegovanje osjećaja za različite vrijednosti u vlastitoj i drugim kulturama
- Upoznati osnovne promjene svakodnevnog života
- Oplemenjivanje i bogaćenje mašte, upućivanje u simboličke forme i njegovanje osobnog izraza i komunikativnosti učenika
- Upoznati važnost interkulturalnog dijaloga
- Upoznati raznolikost kulturnih utjecaja na razvoj vlastite kulture
- Aktivno sudjelovanje u društvenom životu okoline na temelju stečenog

SADRŽAJI PROGRAMA

1. Hrvatski jezik

Gramatika

- naglasak, vrste i mjesto naglaska u riječi
- osnovne značajke lokalnog govora
- narječja hrvatskog jezika

Pravogovor i pravopis:

- pisanje kratica

- izgovor i pisanje stranih imena
- izgovor i pisanje riječi iz drugih jezika
- usustavljanje pravopisnog gradiva

2. Jezično izražavanje

Govorenje:

- opisivanje
- intervju

Čitanje:

- interpretativno čitanje
- analitičko čitanje
- čitanje tekstova različitim stilovima

Pisanje:

- pisanje zahtjeva, zamolbe, prijave
- pisanje zapisnika

3. Književnost

Školska lektira:

- Dobriša Cesarić, Voćka poslije kiše
- Ivan Gundulić, himna slobodi
- Marija Jurić Zagorka, Kći Lotrščaka(ulomak)
- Slavko Kolar, Breza(ulomak)
- Silvije Strahimir Kranjčević, Moj dom
- Antun Gustav Matoš, Notturmo
- Vesna Parun, Ti koja imaš nevinije ruke
- Antun Branko Šimić, Opomena

Domaća lektira:

- Jasna Melvinger, izbor iz poezije
- Petko Vojnić Purčar, izbor iz proze
- Alojzije Stantić, Kruv naš svagdanji (ulomci po izboru)
- „Dužijanca“, Lazo Vojnić Hajduk, dr. Andrija Kopilović, Alojzije Stantić (ulomci po izboru)

4. Elementi nacionalne kulture

Glazba:

- glazba religijske tematike (božićne, uskršnje, korizmene)
- klasici hrvatske glazbe, Vatroslav Lisinski, dr. Josip Andrić – opera „Dužijanca“

Filmska umjetnost:

- „Blagajnica hoće ići na more“
- „.Tu“

Povijest:

- Hrvati i stvaranje zajednice SHS
- Značaj braće Radić za povijest
- Stradanje slavenskih naroda u II. svetskom ratu

Geografija:

- Društvena obilježja Hrvatske (stanovništvo, naselja i gospodarstvo) po županijama
- Kraj u kojem je škola

Blagdani:

- vjerski: Sv. Nikola, Oce, Materice, Božić, Uskrs, Duhovi (izlaganje, čitanje, razgovor, priredbe)
- blagdani hrvatske nacionalne zajednice: Sv. Josip, rođenje bana Josipa Jelačića, Osnutak HNV, rođenje biskupa Ivana Antunovića
- Hrvati u dijaspori – običaji, blagdani, svjetski kongres

Običaji

- svadbeni

Kulturne manifestacije u zajednici:

- praćenje događaja putem neposrednog učešća

Narodne rukotvorine:

- slamarstvo
- šling, vez,

NAČINI OSTVARIVANJA PROGRAMA

Metode izvođenja nastave:

- interaktivna, nastavnik-učenik
- radioničarska
- ambijentalna
- kooperativno učenje u skupinama učenika
- iskustveno učenje primjenjeno u saznavnim i socijalnim situacijama
- razne forme učenja putem otkrića i rješavanja problema
- integrativni pristup različitim područjima u sklopu kulture

Aktivnosti nastavnika:

- Organizira nastavni proces (planira metode rada, sredstva, planira sadržaj)
- Realizira nastavni proces (stvara prilike za učenje, prezentira sadržaje, vodi ciljani razgovor, omogućuje primjenu stečenih vještina)
- Motivira učenika, podržava i razvija njihova interesovanja
- Prati efekte vlastitog rada
- Unapređuje vlastiti rad
- Sudjeluje u kulturnim događajima okoline s učenicima

Aktivnosti učenika:

- Aktivni promatrači
- Aktivni slušatelji
- Aktivni sudionici u komunikaciji
- Partneri - suradnja s odraslima i vršnjacima, uzimaju u obzir i tuđe mišljenje
- Organizatori - učenje i angažman u zajednici

ШАХ

(1 час недељно, 34 часа годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе *шаха* јесте да ученици овладају основним и напредним законитостима и принципима шаховске игре ради формирања њихових радних способности, савесности, истрајности, упорности, уредности, радозналости, креативности, оригиналности и спремности на сарадњу уз уважавање туђег мишљења и начела лепог понашања, да се код ученика изгради култура рада, да се рад обавља у одређено време у предвиђеном радном простору, као и да се развија свесна потреба да се започети посао доврши до краја.

Задаци наставе *шаха* су:

- развијање интересовања за шаховску игру код ученика;
- стимулисање ученика, њихове маште, креативности и радозналости током учења шаха;
- повезивање знања о шаху са животним ситуацијама;
- изграђивање разумевања шаховске игре као основе за логичко мишљење;
- оспособљавање ученика да самостално доносе одлуке кроз играње шаха;
- јачање толеранције на фрустрацију као битног фактора емоционалне интелигенције;
- развијање свести о сопственом напредовању и јачање мотивације за даље учење шаха;
- унапређивање способности решавања шаховских проблема и студија и уживање у стваралаштву великих мајстора ове уметности;
- играње шаха.

Оперативни задаци

Ученици треба да се:

- кроз већи број занимљивих и атрактивних примера, а који се односе на вештину играња шаха, заинтересују за развијање шаховске игре;
- кроз већи број задатака, али и проблема и студија, оспособе да самостално доносе одлуке у току шаховске игре, али и у свакодневном животу.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД (1+0)

Уводни час – упознавање са циљевима и задацима програма и начином рада (демонстрација, интеракција; вежбање – самостално и у паровима, одигравање партија кроз ученичке турнире, тема-турнире и симултанке).

СВЕТСКИ ШАМПИОНИ И ЊИХОВО СТВАРАЛАШТВО (9+9)

1. Василиј Смилов
  - Допринос историји шаха. Примери из Смиловљевог стваралаштва.
  - Поучна партија: Ботвиник – Смилов 0:1, Москва (м/14) 1954. (Краљева индијска одбрана).
2. Михаил Таљ
  - Допринос историји шаха. Примери из Таљевог стваралаштва.
  - Поучна партија: Таљ – Велимировић 1:0, СССР – Југославија 1979. (Енглеско отварање).
3. Тигран Петросјан
  - Допринос историји шаха. Примери из Петросјановог стваралаштва
  - Поучна партија: Петросјан – Спаски 1:0, Москва (м/10) 1966. (Краљева индијска одбрана).
4. Борис Спаски
  - Допринос историји шаха. Примери из стваралаштва Спаског.
  - Поучна партија: Ларсен – Спаски 0:1, Свет – СССР, Београд 1970. (Неправилно отварање).
5. Роберт Фишер
  - Допринос историји шаха. Примери из Фишеровог стваралаштва.
  - Поучна партија: Д. Берн – Фишер 0:1, Њујорк 1956. (Гринфелдова индијска одбрана).
6. Анатолиј Карпов
  - Допринос историји шаха. Примери из Карповљевог стваралаштва.
  - Поучна партија: Карпов – Хорт 1:0, Москва 1971. (Сицилијанска одбрана – Кересов напад).

7. Гари Каспаров
  - Допринос историји шаха. Примери из Каспаровљевог стваралаштва.
  - Поучна партија: Каспаров – Топалов 1:0, Вајк ан Зе 1999. (Пирчева одбрана).

8. Владимир Крамник
  - Допринос историји шаха. Примери из Крамниковог стваралаштва.
  - Поучна партија: Крамник – Топалов 1:0, Ница (Амбер) 2008. (Краљева индијска одбрана).

9. Вишванатан Ананд
  - Допринос историји шаха. Примери из Анандовог стваралаштва.
  - Поучна партија: Ананд – Каспаров 1:0, Њујорк (м/9) 1995. (Сицилијанска одбрана – Шевенишка варијанта).

ОДИГРАВАЊЕ ПАРТИЈА (0+3)

- Практична игра: тема-турнир ученика (одабрана отварања, 2 часа).
- Симултанка предметног наставника против ученика (1 час).

ПРОБЛЕМСКИ ШАХ (1+1)

- Семјуел Лојд и његово стваралаштво. Изабрани проблеми.
- Студије. Примери са позицијама које подсећају на практичну игру.

ВРХУНСКИ ШАХ НА НАШИМ ПРОСТОРИМА (5+2)

- Предратни период. Бора Костић.
Поучна партија: Костић – Иља, Буенос Аирес 1913.

- Први послератни успеси. Петар Трифуновић. Светозар Глигорић.
Поучна партија: Смеслов – Глигорић, Варшава 1947.

- Нови талас: Александар Матановић, Борислав Ивков, Милан Матуловић...
Поучна партија: Ивков – Портиш, Блед 1961.
Завршна комбинација: Матуловић – Цветков, Варна 1975.

- Нови талас II: Драгољуб Велимировић, Љубомир Љубојевић...
Поучна партија: Планинц – Велимировић, Нови Сад 1975.
Поучна партија: Љубојевић – Андерсон, Вајк ан Зе 1976.
- Женски шах на овим просторима.
Први велики успеси: Милунка Лазаревић, Верица Недељковић.
Нова генерација: Алиса Марић, Наташа Бојковић.
Поучна партија: А. Марић – Хауел, Хестингс 1994.

ОДИГРАВАЊЕ ПАРТИЈА (0+3)

- Турнир ученика (2).
- Симултанка предметног наставника против ученика (1).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Настава се реализује у специјализованој учионици опремљена за наставу *шаха*.

Група ученика за реализацију садржаја програма наставног предмета *шах* броји од 10 до 16 ученика.

При састављању програма водило се рачуна о обезбеђивању поступности у остваривању садржаја, па је неопходно да наставник поштује редослед тематских целина. Већ у петом разреду се отварања разматрају на нивоу варијаната, а у шестом разреду новину представља увођење тема-турнира, на којима ученици могу да непосредно у пракси провере своја знања из тематске целине која претходи, што се наставило у седмом, а комплетира у осмом разреду, где се партије из појединих отварања проучавају у оквиру стваралаштва светских шампиона, а затим та отварања тематски проигравају у међусобним сусретима ученика, и/или у оквиру симултанке са предметним наставником. У петом разреду су се проучавали стари мајстори из периода пре увођења званичних такмичења за првака света (Андерсен и Морфи), у шестом разреду се пажња посвећује стваралаштву прве тројице светских првака: Штајница, Ласкера и Капабланке, у седмом разреду се обрађују четврти, пети и шести светски шампиони: Аљехин, Еве и Ботвиник, да би се у осмом разреду све заокружило проучавањем преосталих светских шампиона и употпунило стваралаштвом наших врхунских играча: Боре Костића, Петра Трифуновића, Светозара Глигорића, Борислава Ивкова, Александра Матановића, Милана Матуловића, Драгољуба Велимировића, Љубомира Љубојевића, Милунке Лазаревић, Верица Недељковић, Алисе Марић и Наташе Бојковић.

На ово се надовезује део из проблемског шаха посвећен стваралаштву највећег „композитора” проблема свих времена – Семјуела Лојда, као и избор неких од најпознатијих студија које подсећају на позиције које могу настати у турнирским партијама.

Уз сваку тематску целину дат је број часова за остваривање вежби (посматрање + вежбање). Наставник може да изврши мања одступања од предвиђеног броја часова уколико се за тим укаже потреба.

У уводном делу часа, наставник истиче циљ и задатке одговарајуће наставне јединице, затим реализује теоријски део неопходан за вежбање. Уводни део часа може да траје највише 15 минута.

За време рада наставник ће водити рачуна о стеченом шаховском знању сваког ученика. Ученицима који брзо савладају постављени циљ и задатке, пожељно је давати сложеније задатке за ту наставну јединицу.

ДОМАЋИНСТВО

(1 час недељно, 34 часа годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе *домаћинства* јесте да ученици стекну нова знања, интегришу, функционализују и унапреде претходна знања и вештине, усвоје вредности и формирају навике у вези са важним активностима у свакодневном животу у области становања, одевања, исхране и употребе различитих материјала.

Задаци наставе домаћинства:

- стицање знања и вештина у вези с важним активностима у свакодневном животу и развијање способности примене стечених знања и умења у областима организације и функционисања савремене породице и домаћинства, исхране, културе становања и одевања;
- развијање вештина, ставова и навика одржавања одевних предмета и обуће, домаћинства и околине;
- развијање способности правилног и безбедног коришћења различитих средстава, оруђа и материјала у домаћинству;
- развијање способности за поуздано и стручно коришћење различитих уређаја у домаћинству, нових информационах и комуникационих технологија;
- развијање еколошке свести и спремности да се сопственим деловањем доприноси очувању здраве околине, стандарда и квалитета живљења;
- развијање позитивних и конструктивних ставова о коришћењу научних сазнања за унапређивање квалитета живота;
- развијање сарадничких односа са околином, неговање способности слушања и уважавања мишљења других, подстицање способности толеранције, изношења става и формулисања аргумената за изнети став;
- развијање свести о сопственим знањима и способностима.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

СРЕДСТВА ЗА ОДРЖАВАЊЕ ЛИЧНЕ ХИГИЈЕНЕ И ХИГИЈЕНЕ СТАНА

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- усвоји знања о коришћењу воде у домаћинству, о хемијској и микробиолошкој исправности воде;
- овлада знањима о потреби и значају хемијске и микробиолошке исправности воде;
- прави разлику између техничке и пијаће воде;
- зна да су ресурси пијаће воде ограничени и рационално је троши;
- зна критеријуме за одређивање квалитета воде за хигијенске потребе домаћинства («мека» и «тврда» вода) и правилно их примењује у домаћинству;
- правилно одабира и користи средства за одржавање личне хигијене (тоалетни сапуни, шампони, пасте за зубе) и козметичке препарате (дезодоранси, средства за негу коже и косе, декоративна козметичка средства);
- разуме конвенционалне ознаке на средствима за личну хигијену и козметичким препаратима и у складу са њима их користи;
- зна начине чувања средстава за личну хигијену и козметичких препарата;
- сагласно конвенционалним ознакама, чува и примењује лекове и санитарски материјал у кућним условима;
- уме да према својствима правилно изабере и рационално користи средства за чишћење и дезинфекцију и разуме њихово дејство (средства за чишћење стакла, дрвених површина, керамичких плочица, санитарија, текстилних и металних материјала);
- разуме функционалност као критеријум за избор материјала у домаћинству и користи различите врсте материјала за опремање стана (дрво, метал, пластика, стакло, керамика, текстил);
- уме да бојењем, лакирањем и полирањем заштити металне, дрвене и зидне површине од спољашњих утицаја;
- уме, зависно од врсте материјала, да изабере лепак или да изведе други одговарајући начин спајања;
- разврстава и правилно одлаже чврсти отпад у домаћинству применом конвенционалних и ознака;
- придржава се и/или предузима мере заштите околине од отпадних материјала из домаћинства.

Садржаји:

Вода и њен значај за одржавање хигијене.

Средства за личну хигијену (сапуни, шампони, пасте за зубе и др).

Козметичка средства. Средства за негу коже и косе. Декоративна козметичка средства.

Кућна аптека – примена, чување и одлагање лекова и санитарског материјала.

Материјали за опремање стана (дрво, метал, стакло, керамика, текстил).

Одржавање стана. Средства за чишћење и дезинфекцију. Одржавање намештаја, зидова и подова у различитим просторијама (соба, кухиња, купатило).

Заштита дрвета, метала и зидова од атмосферских утицаја, бојење, лакирање, полирање.

Отпадни материјали у домаћинству - руковање, разврставање и одлагање. Загађивање околине отпадом из домаћинства.

Вежбе:

Тумачење ознака са средства за личну хигијену и козметичких препарата.

Тумачење ознака са средстава за хигијену стана.

Планирање кућне апотеке.

Уклањање мрља са стакла, намештаја, текстила и металних предмета у домаћинству.

Бојење и лакирање дрвених предмета (рам за слику, украсне кутије).

ИСХРАНА ЧОВЕКА

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- зна да се исхраном уноси шест главних врста супстанци неопходних људском организму (протеини, угљени хидрати, масти и уља, витамини, минерали и вода);
- зна о заступљености протеина, угљених хидрата, масти и уља, витамина и минерала у намирницама животињског и биљног порекла;
- зна о еколошкој и генетски модификованој храни;
- уме да правилно чува и припрема намирнице тако да се одржи њихова хранљива вредност;
- зна о значају и поступцима конзервисања намирница у домаћинству и индустрији;
- разуме разлике у потребама у градивним, енергетским и заштитно-регулаторским састојцима хране у зависности од узраста, врсте занимања, пола, спољашње средине, здравственог и физиолошког стања организма;
- планира дневне оброке и саставља јеловнике, у складу са општим принципима правилне исхране ;
- правилном исхраном доприноси сопственом здравом начину живота;
- зна о последицама поремећаја у исхрани;
- формира практична знања и вештине припремања хране и руковања прибором, посуђем, справама и машинама за припремање хране;
- развије хигијенске навике руковања намирницама (чување намирница, припремање и служење), као и одржавања посуђа и прибора за припремање и служење јела;
- формира практична знања и вештине за послуживање хране;
- формира културне навике приликом узимања хране;
- негује културу исхране и живота уопште.

Садржаји:

Биолошки важне супстанце: масти и уља, угљени хидрати, протеини, витамини, минерали и вода и њихова улога у човековом организму (градивна, енергетска, заштитна, регулаторска).

Намирнице биљног порекла у исхрани. Заступљеност биолошки важних супстанци у намирницама биљног порекла.

Намирнице животињског порекла у исхрани. Заступљеност биолошки важних супстанци у намирницама животињског порекла.

Вода – значај у исхрани и припремању хране.

Потребе у градивним, енергетским и заштитно-регулаторским састојцима хране, у зависности од узраста, врсте занимања, пола, спољашње средине, здравственог и физиолошког стања организма.

Последице неправилне исхране: гојазност, булимичка, анорексија, авитаминозе, хиповитаминозе, хипервитаминозе.

Еколошка храна и генетски модификована храна.

Загађивање хране и заштита од загађивања.

Одлагање, чување и конзервисање намирница (физичке, хемијске и биолошке методе).

Припремање хране. Начини обраде намирница: техничка и термичка обрада. Припрема намирница тако да се одржи њихова хранљива вредност. Хигијенски услови приликом припремања хране. Прибор и посуђе за припремање хране. Машине за обраду намирница. Апарати за припремање и чување хране.

Култура понашања за трпезом и култура исхране. Послуживање и узимање хране. Стоно посуђе и прибор.

Светске кухиње.

Вежбе:

Састављање јеловника (расподела укупних енергетских потреба по појединим оброцима у току дана).

Спровођење истраживања о навикама у исхрани.

Припремања хране у сировом стању: салате и сокови од воћа и поврћа.

Припремање млечних напитака.

Припремање напитака од кисело-млечних производа (воћни јогурт).

Припремање премаза од млечних производа.

Аранжирање хране, стола и послуживање.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Садржаји наставе домаћинства омогућују ученицима да формирају практична знања, вештине и навике које ће примењивати у важним активностима у свакодневном животу, као што су култура становања, одевања, исхране. Усвајањем знања из области наставног предмета *домаћинство*, ученици ће бити оспособљени да самостално врше избор и користе различите материјале и средстава.

Домаћинство у осмом разреду обухвата две теме: *Средства за одржавање личне хигијене и хигијене стана* и *Исхрана човека*. Заједничко за обе теме је

разматрање садржаја са хигијенско-здравственог аспекта, у функцији развијања здравих стилова живота.

У циљу формирања вештина и навика, прецизираних оперативним задацима уз теме, важно је ученике постављати у ситуације да практично примењују стечена знања у вези са садржајем тема и развијају вештине и стичу навике. Наставне ситуације, односно учење у оквиру обе теме, неопходно је тако планирати да се, у корелацији са другим наставним садржајима, функционално повезују и ангажују стечена знања из других предмета, нпр. биологија, хемија, физика и др. Разматрања физичких и хемијских промена, примењена у свим активностима око припремања хране, појачавају мотивацију за рад тиме што се разуме оно што се ради (на пример, како се остварује везивање брашном, зашто скуван воћни сируп постаје чврст и провидан када се охлади, зашто је со средство за конзервисање, како долази до подизања теста и сл.).

Практичне активности садржане у теми *Исхрана човека* реализовати у школској кухињи. Ученици могу, у складу са својим интересовањима, разматрати/истраживати питања у оквиру малих пројеката, правити презентације, јавна представљања, такмичења итд.

3. ПРЕПОРУЧЕНЕ ВРСТЕ АКТИВНОСТИ У ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОМ РАДУ

Препоручене врсте активности у образовно-васпитном раду дате су уз обавезне и препоручене садржаје сваког обавезног и изборног наставног предмета, у одељку Начин остваривања програма.

4. ПРЕПОРУЧЕНИ НАЧИН ПРИЛАГОЂАВАЊА ПРОГРАМА ОБРАЗОВАЊА ОДРАСЛИХ, УЧЕНИКА СА ИЗУЗЕТНИМ СПОСОБНОСТИМА, ПРОГРАМА ПРЕДМЕТА ОД ЗНАЧАЈА ЗА НАЦИОНАЛНУ МАЊИНУ И ДВОЈЕЗИЧНОГ ОБРАЗОВАЊА

Прилагођавање програма за образовање одраслих врши се у погледу организације, трајања, циљева и оцењивања, сагласно потребама и могућностима одраслих у складу са законом.

За ученике са изузетним способностима припрема се индивидуални образовни план, програм и начин рада којим се утврђује обogaћен начин образовања и васпитања који садржи:

- 1) дневни распоред активности часова наставе у одељењу;
- 2) дневни распоред рада са лицем које пружа додатну подршку и учесталост те подршке;
- 3) циљеве образовно-васпитног рада;
- 4) посебне стандарде постигнућа и прилагођене стандарде за поједине или све предмете са образложењем за одступање;
- 5) програм по предметима, прецизирано који садржаји се обрађују у одељењу, а који у раду са додатном подршком;

- б) индивидуализован начин рада наставника, избор адекватних метода и техника образовно-васпитног рада.

Прилагођавање програма за образовање и васпитање на језику националне мањине врши се тако што:

- се образовно-васпитни рад остварује на матерњем језику, двојезично или на српском језику;
- настава српског језика као нематерњег језика има стауте обавезног предмета;
- фонд часова за наставу обавезних предмета српски језик или српски језик као нематерњи језик и матерњег језика одређује се наставним планом;
- у оквиру двојезичне наставе она се може изводити на језику националне мањине и српском уколико постоје услови и стручан кадар за то;
- за припаднике националних мањина програм наставе прилагођава се у погледу садржаја који се односе на историју, уметност и културу националне мањине: у настави *историје* обрађују се садржаји из историје те мањине са фондом до 15% од укупног броја часова у току школске године; у настави *музичке културе* до 60% садржаја који се обрађују певањем и свирањем, односно до 20% садржаја у области слушања музике, по избору наставника, обухвата дела националних стваралаца; у настави *ликовне културе*, до 30% садржаја, по избору наставника, обухвата уметничка дела националних стваралаца и националне споменике културе.

Прилагођавање програма за образовање и васпитање на страном језику, односно двојезично врши се тако што:

- се настава, у складу са законским одредбама, реализује на страном језику или на страном језику и српском/матерњем језику;
- школа, у складу са неопходним условима за рад у двојезичној настави и квалификованим стручним кадром, одређује предмете, фонд часова који ће се реализовати на страном језику као и начин остваривања наставе која се одвија на страном језику.

5. ПРЕПОРУКЕ ЗА ПРИПРЕМУ ИНДИВИДУАЛНОГ ОБРАЗОВНОГ ПЛАНА ЗА УЧЕНИКЕ КОЈИМА ЈЕ ПОТРЕБНА ДОДАТНА ОБРАЗОВНА ПОДРШКА, КОЈИ СЕ СА ЗАКАШЊЕЊЕМ УКЉУЧУЈУ У ОБРАЗОВНИ ПРОЦЕС, КОЈИ НЕ ПОЗНАЈУ ЈЕЗИК НА КОМЕ СЕ ОСТВАРУЈЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНИ РАД

Индивидуални образовни план се припрема за ученике којима је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета, каснијег укључивања у школовање, недовољног познавања језика и других разлога потребна додатна образовна подршка. Циљ индивидуалног образовног плана јесте постизање оптималног укључивања таквих ученика у редован образовно-васпитни рад 8. разреда и њихово осамостаљивање у вршњачком колективу.

За сваког ученика појединачно, према његовим специфичним потребама и могућностима, припрема се прилагођен начин образовања који обухвата индивидуални образовни план, програм и начин рада који садрже:

- 1) дневни распоред активности часова nastave у одељењу;
- 2) дневни распоред рада са лицем које пружа додатну подршку и учесталост те подршке;
- 3) циљеве образовно-васпитног рада;
- 4) посебне стандарде постигнућа и прилагођене стандарде за поједине или све предмете са образложењем за одступање;
- 5) програм по предметима, прецизирано који садржаји се обрађују у одељењу, а који у раду са додатном подршком;
- 6) индивидуализован начин рада наставника, избор адекватних метода и техника образовно-васпитног рада.

Индивидуални образовни план доноси педагошки колегијум на предлог стручног тима за инклузивно образовање. Тим за инклузивно образовање чине одељењски старешина и предметни наставници, стручни сарадник школе, родитељ/старатељ, а по потреби педагошки асистент и стручњак ван школе, на предлог родитеља/старатеља.

Родитељ/старатељ даје сагласност за спровођење индивидуалног образовног плана.

Наставник при планирању свог рада у одељењу усклађује свој план са индивидуалним образовним планом ученика.

Спровођење индивидуалних образовних планова прати просветни саветник.

6. ДРУГА ПИТАЊА ОД ЗНАЧАЈА ЗА ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВНИХ ПРОГРАМА

ШКОЛСКИ ПРОГРАМ

Школски програм је основни документ школе који се припрема на основу дефинисаног наставног плана и програма и у чијој изради учествују сви наставници и стручни сарадници. Од аутора Школског програма очекује се да уваже интересе, потребе и интересовања ученика, родитеља и локалне заједнице. Школски програм садржи:

- наставне предмете (обавезне, обавезне изборне, и факултативне);
- наставне теме, које формирају наставници у складу са дефинисаним циљевима програма. Наставне теме су основ модела интегрисаног учења, којим се појединачни наставни садржаји организују у шире теме и тематске целине. Овакво организовање наставних садржаја може бити на нивоу појединачног предмета или се интеграција врши на нивоу ширих области или домена знања. Овакав вид наставног процеса омогућава повезивање знања које ученик стиче личним искуством, у породици и широј заједници, на једној страни, и у школи, на другој страни. На овај начин се ученику омогућава да већи број информација организује у смислене целине, као и лакши и бржи трансфер знања;
- временску динамику;
- методе и технике рада;

- активности наставника и ученика;
- оцењивање.

ПРЕПОРУКЕ ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ

Циљ и задаци

Општи циљ наставе здравственог васпитања јесте да ученици овладају основним знањима, вештинама, ставовима и вредностима у области здравственог васпитања, који представљају основу за формирање одговорног односа према сопственом здрављу, као и здрављу других.

Остали циљеви и задаци наставе здравственог васпитања јесу:

- стицање знања, умења, ставова и вредности у циљу очувања и унапређивања здравља;
- развијање здраве личности, одговорне према сопственом и туђем здрављу;
- подстицање позитивног односа према здравом начину живљења и здравственој култури;
- мотивисање и оспособљавање ученика као активних учесника у очувању свог и туђег здравља;
- подстицање хуманог односа према болесним особама и спремности да им се пружи помоћ;
- препознавање штетних утицаја по здравље и овладавање вештинама заштите.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- стекну знања о развојном периоду адолесценције, посебно о полном сазревању и репродуктивном здрављу;
- сазнају све факторе ризика који доводе до нарушавања здравља у овом периоду;
- унапреде комуникацију значајну за очување здравља;
- развијају комуникативне способности, вештине ненасилне комуникације и конструктивног решавања сукоба са одраслима и са вршњацима;
- формирају правилне одбрамбене механизме понашања у циљу препознавања и супростављања факторима ризика;
- стекну знања о здравој исхрани и болестима које настају као последица неправилне исхране;
- схвате значај и улогу физичке активности у очувању здравља;
- знају последице злоупотребе психоактивних супстанци;
- препознавањем примере и задатке из свакодневног живота развијају здраву личност која ће бити одговорна за сопствено здравље.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

- Полно сазревање и репродуктивно здравље.
- Последице неправилне исхране.
- Поремећаји раста и развоја услед надовољне физичке активности.
- Болести зависности (злоупотреба психоактивних супстанци, „компјутерска“ зависност, хазардске игре). Превенција злоупотребе психоактивних супстанци.
- Препознавање и супростављање факторима ризика одговорним за нарушавање здравља младих.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Школа као образовно-васпитна установа има задатак да, поред образовања ученика, ствара услове за васпитни развој здраве личности детета. Организованим и педагошки осмишљеним радом, применом разноврсних видова образовно-васпитне делатности школе, код ученика треба утицати на усвајање здравих стилова живота, развијање позитивног, активног односа према здравом начину живота, формира њу потреба за чувањем и унапређивањем физичког, менталног и социјалног здравља. Код младих људи школа мора да формира развије механизме одбране који ће им помоћи да се супроставе свим факторима ризика које савремено друштво нуди, а који могу да наруше здравље.

Образовно-васпитни рад са младима мора да садржи активности око формирања фонда знања и навика, што је неопходно како би ученици усвојена знања могли применити у свакодневној пракси. Учење садржаја здравственог васпитања подразумева превођење знања о здрављу у жељени начин понашања, уз препознавање правих животних вредности и подстицања развоја личности. Основни циљ здравствено васпитног рада јесте развој аутономне, слободне, способне, самосвесне, одговорне и креативне личности отворене за дијалог и сарадњу, која поштује себе и друге.

Здравствено васпитање је процес који се плански и континуирано одвија. Научна истраживања показала су да 52% свих могућих утицаја на здравље се односе на свакодневно понашање појединца. Велики број патолошких стања могао би се избећи правилним односом према здрављу и животу. Здрав начин живота се учи у породици, школи и широј друштвеној заједници. Школа треба васпитно да делује на ученика и да покрене позитивне емоције и формирање правилних ставова и навика, да спроводи позитивну акцију за здравље, угради знања у облику навика у карактер ученика и трасира пут ка вештинама здравог живљења. Циљеве и задатке здравствено-васпитног рада школа може остварити само у јединственом деловању свих облика рада школе.

Школски период обухвата развој детета од поласка у школу до 18-те године. Адолесценција и пубертет често се користе као синоними, иако то нису. Пубертет је скуп физичких и физиолошких промена, а адолесценција је шири појам који

осим биолошког обухвата и психосоцијално сазревање. Према Светској здравственој организацији, хронолошки се адолесценција дефинише као период између 10 и 19 године. Адолесценција се дели на три периода: рану: (10 до 13 година), средњу (14 до 16 година) и касну(17 до 19 година). Ова подела је арбитарна јер се стадијуми раста и развоја међусобно преклапају, одвијају се у континуитету. Према неким ауторима, средња адолесценција је период од 15 до 18 године, а касна обухвата узраст од 19 до 23 године, по некима и до 25. године.

За период пубертета карактеристична је велика варијабилност биолошког раста, сазнајног и емоционалног развоја. Имајући у виду да нормалан развој у овом периоду може бити асинхрон и прекидан периодима регресије, неопходно је пажљиво планирати и реализовати дате садржаје. Адолесцент је веома осетљив и склон сталном упоређивању са вршњацима и процењивању да ли су његове промене уобичајене, односно нормалне у овом периоду.

Рану адолесценцију карактеришу крупне промене, као што су интезивније дружење са вршњацима, већа мобилност у кретању, повећана радозналост и потреба за независношћу што ствара услове за повећање ризичног понашања када је у питању здравље.

За здрав развој личности ученицима је неопходно помоћи да сигурност траже и налазе у сопственој моћи поимања света, интелектуално, емоционално и естетски. Здрав понашање је непосредно повезано са здрављем и представља сваку активност предузету у циљу очувања, унапређивања и одржавања здравља. Супротно овом, «ризично понашање» дефинисано је као специфичан облик понашања који повећава осетљивост за специфичне поремећаје здравља.

Саме информације нису довољне да ученици прихвате здраво понашање. То је само почетна фаза, односно азбука васпитног процеса која се мора допунити савременим здравствено-васпитним стратегијама, са добро планираним и контролисаним интервенцијама које утичу на постепено добровољно прихватање понашања које води здрављу.

На нивоу актива и наставничког већа (школа) приликом доношења школског програма, школа планира и реализује тематска подручја из области здравственог васпитања, у складу са потребама. Изузетно је важно претходно одредити на који начин и у оквиру којих активности ће бити реализовани садржаји програма, како би се остварили постављени циљеви и задаци предмета.

Садржаји програма се могу реализовати у следећим облицима:

- обавезна настава и изборни предмети,
- изборни и факултативни предмети,
- часови одељењског старешине,
- додатни рад, секције и слободне активности,
- сарадња са родитељима,
- рад стручних сарадника
- сарадња са локалном заједницом.

Настава као основни облик образовно-васпитног рада представља полазну основу за све облике рада које школа организује. Настава као најзаступљенији облик рада пружа повољне могућности за широко и свестрано васпитно деловање на ученике. Сваки наставни предмет пружа велике могућности да се путем

садржаја предмета активно утиче на здрав развој личности ученика. Говорећи о значају и улози школе пре свега веома је важна улога наставника као главног реализатора образовних и васпитних задатака. Истраживања су показала да у свим видовима стимулације која се примењује на часу, 86% заузимају оне које је изазвао наставник, а само 14% ученици.

У оквиру редовне наставе, изборних и факултативних предмета постоје велике могућности за интеграцију здравствено-васпитних садржаја. За учење ових садржаја веома је важно применити различите методе и облике активног учења и сазнавања наставних садржаја, вршњачку едукацију и све оне методе рада које доприносе не само стицању знања, већ и формирању вештина и развоју позитивних ставова и вредности што су посебно важни циљеви овог програма.

Реализација циљева и задатака здравствено-васпитног рада у великој мери зависи од квалитета сарадње одељењског старешине са ученицима и њиховим родитељима. Одељењски старешина је кординатор и организатор васпитних утицаја социјалне адаптације младих и њиховог развоја. После родитеља, он има најзначајнију улогу у процесу развоја и формирања личности. Сарадња са родитељима примењујући различите облике рада доприноси ефикаснијем решавању у случајевима када дође до потешкоћа и проблема у развоју.

На часовима одељенске заједнице ученика:

- реализују се садржаји који нису обрађени у оквиру обавезних наставних предмета;
- остварује се синтеза знања, коригују и утврђују ставови и уверења;
- објективизирају се критеријуми вредновања;
- остварује се сарадња са носиоцима активности (родитељима, вршњачким едукаторима и здравственим радницима).

Добро осмишљено коришћење слободног времена омогућава развијање позитивних особина личности, као и стицање специјализованих знања која су у функцији очувања здравља. У слободним активностима ученици се укључују у рад секција које као један од главних циљева имају одржавање здравствено-хигијенских услова у школи. Ваннаставне активности су погодне за рад клубова здравља који могу спроводити: акције за унапређивање школског простора и простора око школе, акције посвећене здравој исхрани и свим осталим активностима планираних календаром здравља, сарадњу са заједницом, хуманитарне акције, организовање културних активности и других садржаја за креативно и рекреативно коришћење слободног времена.

За успешно остваривање програма посебна одговорност припада директору школе и стручним сарадницима. У свом превентивном раду стручни сарадници, пре свега, морају да успоставе добру сарадњу са наставницима, одељењским старешинама и родитељима да би што боље предузели мере саветодавног рада који ће допринети креирању бољих услова за свестран и потпун развој личности.

Истовремено, припремају годишњи програм рада школе и на тај начин са директором планирају активности и обезбеђују сарадњу са установама и сарадницима ван школе, као и стручно усавршавање наставника и сарадника који чине део тима за реализацију овог програма.

Приликом доношења годишњих програма рада школе, полазити од улоге сваког облика активности за целокупни развој личности ученика и предвидети њихов допринос у остваривању циљева здравственог васпитања.

Улога директора школе, стручних сарадника и целокупна организација рада, битна је за успостављање успешних и позитивних релација са родитељима, друштвеним организацијама, институцијама из окружења и појединцима који могу дати свој допринос у реализацији овог програма. За успешну промоцију здравља и здравих стилова живота, веома је важно ефикасно партнерство између наставника, здравствених радника и ресорних министарстава.

Носиоци здравствено-васпитног рада у школама, поред просветних радника, јесу и здравствени радници.

Реализација програма остварује се на нивоу школе, разреда и одељења. Учесници у реализацији програма су школски одбор, директор школе и педагошка служба као координатори активности. Реализатори програма су наставници, родитељи, ученици, уско специјализовани стручњаци ангажовани за одређену област и остали радници школе.

У циљу успешније реализације садржаја пожељно је организовати семинар за координаторе и реализаторе програма, на коме ће се боље упознати са садржајем, техникама и методама рада.

Васпитни процес усмерити на целокупан развој личности са њеним афективним, когнитивним и психофизичким карактеристикама. Наставници биологије, географије, књижевности, уметности, грађанског васпитања, физичког васпитања, као и наставници других предмета, у оквиру свога рада, корелативно повезују наставне садржаје и пружају ученицима основне научно засноване информације из програма здравственог васпитања.

Учешће ученика је добровољно, али је обавеза школе да им створи услове за рад и обезбеди ментора за рад. Метод реализације садржаја, време и начин, зависе од могућности школе, од организације и услова рада школе, стручних сарадника, наставника и одељењског старешине.

У здравствено васпитном раду веома је важно одабрати праву информацију и метод рада са ученицима. У складу са узрасним карактеристикама садржаји здравствено-васпитног рада се попут концентричних кругова шире.

Методе наставног рада потребно је прилагодити садржају при чему предност треба дати методама активног учешћа и раду у групама. Најчешће се препоручују како индивидуалне, тако и групне методе рада: планирани разговор, креативне радионице, здравствено предавање, играње улога и симулације, изложбе, писани радови, анализа ситуација и практични примери, дебате, аудио и визуелне активности, вежбање животних вештина специфичних за одређени контекст и рад у малој групи. Учешће самих ученика као организатора или вршњачких едукатора пожељно је и у пракси је показало позитивне резултате.

ПРЕПОРУКЕ ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА СЛОБОДНИХ АКТИВНОСТИ

ХОР И ОРКЕСТАР

Хор

Учешћем у хору млада личност сагледава вредности заједничког рада у постизању одређеног уметничког задатка. Хор је најмасовнији вид колективног музицирања у основној школи и од његовог рада зависи углед школе. Од учесника хора се захтева јединствени приступ и рад свих ученика.

Хорско певање може бити:

- одељенско хорско певање,
- разредно хорско певање,
- хорско певање старијих разреда.

Певање у хору има образовни и васпитни циљ. Образовни циљ обухвата развијање слуха и ритма, ширење гласовних могућности, учвршћивање интонације. Васпитни циљ обухвата развијање осећања припадности колективу, развијање естетских осећања, комуникацију са другим члановима хора.

Разредни хор обухвата сва одељења истог разреда у школи.

Хор ученика старијих разреда обухвата узраст ученика од петог до осмог разреда, са недељним фондом од 3 часа.

Часови хора улазе у фонд часова непосредног рада са ученицима.

Репертоар хора обухвата дела домаћих и страних композитора. На репертоару хора старијих разреда уврстити двогласне и трогласне композиције а капела или уз инструменталну пратњу.

У току школске године потребно је са хором урадити осам до десет композиција и наступати на смотрема, такмичењима и другим музичким манифестацијама.

Оркестар

Оркестар који најбоље одговара интересовањима и могућностима ученика јесте Орфов инструментариј. Како се на овим инструментима лако савладава техника свирања, велика је могућност за одабир најбоље увежбаних ученика за овај састав.

На почетку рада на Орфовим инструментима свирање се своди на праћење ритма, певане песме или музичке игре. Свирање на мелодијским инструментима уводи се касније када се ученици привикну на заједничко музицирање.

У школи се може формирати оркестар састављен и од неке друге групе инструмената (хармоника, мандолина, тамбура, блок флаута).

Часови рада оркестра предвиђају 3 часа недељено и улазе у фонд часова непосредног рада са ученицима.

У току школске године потребно је са оркестром урадити најмање 5 композиција и наступити на концертима, приредбама, смотрама, такмичењима и другим музичким манифестацијама.